

Державна архівна служба України
Український інститут національної пам'яті
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського Національної академії наук України
Державний центр збереження документів НАФ

Архіви України

Науково-практичний журнал
видається з 1947 р.

№ 5–6 (310–311), 2017
вересень – грудень

Київ, 2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Тетяна БАРАНОВА (головний редактор),
Анджей БЕРНАТ (Республіка Польща), Ігор БОНДАРЧУК,
Валерій ВАСИЛЬСВ, Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА, Іван КІСІЛЬ,
Рамоюс КРАУЛІС (Литовська Республіка), Наталія МАКОВСЬКА,
Ольга МУЗИЧУК, Костянтин НОВОХАТСЬКИЙ, Георгій ПАПАКІН,
Валентина ПІСКУН, Руслан ПИРІГ, Юлія ПРИЛЕПШЕВА,
Світлана СЕЛЬЧЕНКОВА, Ярослав ФЕДОРУК,
Тарас ЧУХЛІБ, Микола ЩЕРБАК

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій
та не несе відповідальності
за достовірність наведених ними даних

“Архіви України” on-line:

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/>

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Au/index.html

“Архіви України”, № 3–4, 2017. Науково-практичний журнал.
Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ 18783-7583ПР від 28.03.2012 р.

Журнал “Архіви України” включений до Переліку
наукових фахових видань України
(наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 4 липня 2014 р.)

© Державна архівна служба України, 2017
© Український інститут національної пам'яті, 2017
© Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, 2017
© Державний центр збереження документів НАФ, 2017

З М І С Т

До 100-річчя створення першого державного органу управління системою архівних установ України

Засідання “Круглого столу” з міжнародною участю “Архівна справа в Україні: підсумки сторіччя та перспектива майбутнього” (21 вересня 2017 р., м. Київ)	7
<i>Маврін О. О.</i> Археографічна діяльність центральних державних архівних установ України у 1991–2011 роках	32
<i>Ємельянова Т. О.</i> Нотатки з історії кіноархівів	56
<i>Клименко Т. А.</i> Головні етапи становлення і розвитку Державного архіву Черкаської області	75
<i>Алексєєнко А. О., Балишев М. А.</i> Комплексний науково-святковий івент на тему: “Архівна справа сьогодні: з вічності у майбуття”	84
<i>Любарська Л. В.</i> Фотодобірка	90

До 70-річчя журналу “Архіви України”

<i>Бандура М. В.</i> Надійний супутник архівістів та істориків	103
«Архіви України». Фотодобірка	139

Статті та повідомлення

<i>Алексєєнко А. О., Балишев М. А.</i> Архіви – зберігачі історії науки і техніки: інституціоналізація в Україні архівного зберігання науково-технічної документації	151
<i>Калакура Я. С.</i> Правове, інноваційно-інформаційне та організаційно-технологічне забезпечення архівного менеджменту	162
<i>Переверзева Л. М., Колісник О. В.</i> Створення страхового фонду документації на об’єкти культурної спадщини	183
<i>Ухач В. З.</i> “Важкі питання” українсько-польських взаємин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків	189

Огляди джерел та документальні нариси

<i>Бабенко О. О.</i> Джерела з історії будівництва Кременчуцької ГЕС	199
<i>Марканич М. В.</i> Розвиток адміністративно-територіальної системи Підкарпатської Русі	207
<i>Масіян Н. Б.</i> Особовий фонд М. Г. Івасюка у Державному архіві Чернівецької області (до 100-річчя від народження українського письменника, фольклориста, науковця та культурно-громадського діяча)	220

<i>Романова К. В.</i> Життя Києва 1920–1930-х років за матеріалами періодичних видань української еміграції	232
---	-----

Архівна справа за кордоном

<i>Бездрабко В. В.</i> Зарубіжний архівний менеджмент в освітній системі: походження, зміст, перспективи	246
--	-----

Особистості

<i>Колесник І. І.</i> Діалог з істориком	267
<i>Мага І. М.</i> Учитель	274
<i>Палієнко М. Г.</i> Нове архівне мислення: внесок професора Ярослава Калакури у розвиток українського архівознавства	277
<i>Пиріг Р. Я.</i> Професор Ярослав Калакура: історик, закоханий в архіви	291
Фотодобірка	294

Публікація архівних документів

<i>Вовк О. Б., Демченко Л. Я.</i> “Даби публичні дѣла, отдаваеми и принимаеми в архивах, ... храними били по точному порядку в узаконеніях предположенному” (до історії впорядкування архівів у другій половині XVIII ст.)	303
<i>Фрасинюк О. Н.</i> Київські золотарі XVI–XVIII століття у дослідженнях Д. М. Щербаківського	327

Інформація і рецензії

<i>Андрієвська Л. В.</i> Міжнародна науково-практична конференція “Архіви в сучасному світі: виклики та завдання” (7–8 грудня 2017 р., м. Київ)	337
<i>Гуль О. В.</i> Маловідоме масове джерело до історії Львова другої половини XVI століття	341
<i>Палієнко М. Г.</i> 27-й Міжнародний день архівів: нотатки з форуму архівістів у м. Трієст (Італія) (16–17 жовтня 2017 р.)	343
<i>Чернятинська Ю. Г.</i> VII Конгрес польських архівістів “Архіви без кордонів” (Archiwistyka bez granic) (20–21 вересня 2017 р., м. Кельце, Польща)	353

CONTENTS

To the 100th Anniversary of the First State Authority Managing the System of Archival Institutions of Ukraine

“Archival Affairs in Ukraine: Results of the Century and Prospect for the Future” “Round Table” with International Participation (September 21, 2017, Kyiv)	7
<i>Mavrin O. O.</i> The Archeographical Activity of the Central State Archival Institutions of Ukraine in 1991–2011	32
<i>Emelianova T. O.</i> The Notes on History of Cinema Archives	56
<i>Klymenko T. A.</i> The Main Stages of Formation and Development of the State Archives of Cherkasy Region	75
<i>Alekseenko A. O., Balyshch M. A.</i> The Complex Scientific and Festive Event: “The Archival Affairs Today: from Eternity to the Future”	84
<i>Lubarska L. V.</i> Photo Collection	90

To the 70th Anniversary of “Archives of Ukraine” Journal

<i>Bandura M. V.</i> The Reliable Companion of Archivists and Historians	103
Photo Collection	139

Articles and Notices

<i>Alekseenko A. O., Balyshch M. A.</i> Archives as the Custodians of History of Science and Technics the Institutionalization in Ukraine of Archival Storage of Scientific and Technical Documentation	151
<i>Kalakura Ya. S.</i> The Legal, Innovation and Information, Organizational and Technological Archives Management Software	162
<i>Pereverzeva L. M., Kolisnyk O. V.</i> The Creation of the Insurance Fond of Documentation for the Objects of Cultural Heritage	183
<i>Ykhach V. Z.</i> “The Hard Questions” of the Ukrainian-Polish Relations in 1942–1944: the Visions of Contemporary Ukrainian Historians	189

Sources Reviews and Documentary Essays

<i>Babenko O. O.</i> The Sources on the History of Construction of Kremenchuk Hydroelectric Power Plant	199
<i>Markanych M. V.</i> The Development of the Administrative and Territorial System of Subcarpathian Rus	207
<i>Masian N. B.</i> The Personal Fond of M. H. Ivasyuk in the State Archives of Chernivtsy Region (to the 100th Anniversary of the Date of Birth of Ukrainian Writer, Folklorist, Scientist, Cultural and Public Figure)	220

<i>Romanova K. V.</i> The life of Kyiv City in 1920-1930s on the Materials of Periodicals of Ukrainian Emigration	232
---	-----

Archival Affairs Abroad

<i>Bezdrabko V. V.</i> The Foreign Archival Management in the Educational System: Origin; Content; Prospects	246
--	-----

Personalities

<i>Kolesnyk I. I.</i> The Dialog with Historian	267
<i>Maha I. M.</i> The Teacher	274
<i>Palienko M. H.</i> The New Archival Thinking: the Contribution of Professor Yaroslav Kalakura in the Development of Ukrainian Archival Studying	277
<i>Pyrih R. Ya.</i> The Professor Yaroslav Kalakura: Historian, in Love with the Archives	291
Photo Collection	294

Publication of Archival Records

<i>Vovk O. B., Demchenko L. Ya.</i> “Let Public Cases, Given and Taken by Archives... be Stored in the Exact Legal Order” (to the History of Arrangement of Archives on the Second Half of 18 Century)	303
<i>Frasyniuk O. N.</i> The Kyiv Goldsmiths of 16–18th Centuries in the Researches of D. M. Shcherbakivskyi	327

Information and Reviews

<i>Andrievska L. V.</i> «Archives in the Modern World: Challenges and Tasks» International Scientific and Practical Conference (December 7–8, 2017, Kyiv)	337
<i>Hul’ O. V.</i> The Little-known Massive Source on the History of Lviv City in the Second Half of 16 Century	341
<i>Palienko M. H.</i> 27th IAS International Archival Day: Notes from the Archivists’ Forum held in Trieste (Italy) (October 16–17, 2017)	343
<i>Chernyatynska Yu. H.</i> “Archives Without Borders” VII Congress of Polish Archivists (Archiwistica Bez Granic) (September 20–21, 2017, Kielce, Poland)	353

ДО 100-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ ПЕРШОГО ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

ЗАСІДАННЯ “КРУГЛОГО СТОЛУ” З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ “АРХІВНА СПРАВА В УКРАЇНІ: ПІДСУМКИ СТОРІЧЧЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА МАЙБУТНЬОГО”

У вересні 2017 р. виповнилося 100 років від часу створення Бібліотечно-архівного відділу Департаменту мистецтв Генерального секретаріату освіти Української Центральної Ради, який став першим в Україні органом управління системою архівних установ. Відділ очолив відомий український історик О. С. Грушевський.

На відзначення цієї важливої для українських архівістів події 21 вересня 2017 р. відбулося засідання “Круглого столу” з міжнародною участю “Архівна справа в Україні: підсумки сторіччя та перспектива майбутнього”. Організаторами заходу виступили Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) та Спілка архівістів України за підтримки Державної архівної служби України (Укрдержархіву). В числі співорганізаторів Білоруський науково-дослідний інститут документознавства та архівної справи, Білоруський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Центральний державний кінофотофоноархів імені Г. С. Пшеничного, Центральний державний електронний архів України, Центральний державний архів зарубіжної україніки. На засіданні Круглого столу були присутні понад 130 учасників і гостей, серед них: працівники Укрдержархіву, співробітники центральних та регіональних архівних установ, архівних відділів райдержадміністрацій Київської області, науковці, викладачі і студенти кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, представники громадськості. Модератором заходу виступив директор УНДІАСД, канд. іст. наук О. Я. Гаранін.

До обговорення учасників “Круглого столу” було запропоновано такі важливі теми: “Місце та статус архіву в державі”, “Сучасні технології в архівах (HR, PR, Hi-tech, Science)”, “Архівіст майбутнього (стандарт професійної освіти, спеціалізована література)”.

З вітальним словом до учасників звернулася Голова Укрдержархіву Т. І. Баранова, яка відзначила важливість збереження архівної спадщини для розбудови державності, підтримання культурних та історичних традицій народу.

До роботи “Круглого столу” за допомогою сервісу “Скайп-конференція” долучилися проректор Білоруського державного університету, завідувач кафедри джерелознавства історичного факультету, канд. іст. наук С. М. Ходін; декан історичного факультету Білоруського державного університету, д-р іст. наук О. Г. Кохановський; завідувач відділу археографії Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук В. С. Поздняков, а також т. в. о. директора Державного архіву Одеської області, канд. іст. наук Л. Г. Білоусова разом із працівниками архіву. Подія трансливалася в мережі Інтернет у режимі он-лайн.

Учасники та організатори Круглого столу отримали вітальну телеграму від директора Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук А. Є. Рібакова.

В обговоренні тематики засідання взяли участь: завідувач відділу архівознавства УНДІАСД, канд. іст. наук Л. Ф. Приходько; проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка Я. С. Калакура; директор ЦДАГО України, канд. іст. наук О. В. Бажан; директор Держархіву Луганської області К. М. Безгинська; завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проф. М. Г. Палієнко; директор ЦДЕУ України, канд. іст. наук Ю. С. Ковтанюк; заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, канд. іст. наук Т. О. Ємельянова; директор Державного архіву Черкаської області, канд. іст. наук Т. А. Клименко; директор ЦДАМЛМ України О. В. Чижова. Підсумки обговорення підбив у заключному слові М. Г. Щербак, голова Співпраці архівістів України, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Робота “Круглого столу” супроводжувалася демонстрацією світлин та кінохроніки з фондів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, що ілюстрували важливі події історії архівної справи в Україні.

Головний спеціаліст відділу формування НАФ ЦДАВО України В. С. Ковтун продекламувала віршовані рядки колишнього очільника українських архівістів Б. В. Іваненка та особисті вірші.

Під час засідання було підписано Угоду про співпрацю між УНДІАСД та Навчально-науковим Гуманітарним інститутом Національного авіаційного університету, яку від імені НАУ на підпис директору УНДІАСД О. Я. Гараніну офіційно передала завідувач кафедри історії та документознавства НАУ, проф. І. І. Тюрменко.

Наприкінці засідання архівістам-науковцям, які активно співпрацюють з УНДІАСД, від імені інституту було вручено Подяки. Серед нагороджених: заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пше-

ничного, канд. іст. наук Т. О. Ємельянова; директор ЦДЕА України, канд. іст. наук Ю. С. Ковтанюк; директор ЦДАЗУ, канд. іст. наук І. М. Мага; директор ЦДАВО України, канд. іст. наук Н. В. Маковська; начальник Управління міжнародного співробітництва та документального забезпечення Укрдержархіву, канд. іст. наук Ю. А. Прилепішева; директор Департаменту діловодства, формування, зберігання та обліку документів Національного архівного фонду та науково-методологічного забезпечення Укрдержархіву, канд. іст. наук С. В. Сельченкова; директор ЦДМЛМ України О. В. Чижова.

На завершення учасники “Круглого столу” прийняли резолюцію, яка окреслила низку важливих завдань, що постали сьогодні перед архівістами:

1. Сформувати цілісне нормативно-правове поле щодо регламентації процесів розвитку архівної справи та діловодства, разом із гармонізацією та поступовим упровадженням європейських та міжнародних норм і стандартів у цій сфері.

2. Сформувати концепцію розвитку архівної справи на середньострокову перспективу та представити її до широкого громадського обговорення.

3. Сприяти розбудові сучасної архівної системи, що функціонує та розвивається на основі демократичної організаційно-правової, технічної та технологічної ідеології.

4. Вжити всіх заходів для вирішення питання розміщення Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Не допустити знищення документів та музейних предметів через виселення архіву із будівлі Національного заповідника “Софія Київська”.

5. Продовжити реалізацію проектів щодо нормативного закріплення ролі електронного документа та сучасних технологій обміну інформацією. Також сприяти розвитку принципово нових напрямів діяльності архівів, пов’язаних із постійним зберіганням архівних електронних документів та користуванням ними.

6. Посилити співпрацю архівів із вищими навчальними закладами, що здійснюють підготовку кадрів архівістів. Залучати архівістів до активної участі в експертизі якості змісту архівної освіти, підготовці підручників та навчальних посібників, у т. ч. електронних.

7. Ініціювати процес надання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, спеціального статусу з прямим підпорядкуванням безпосередньо Кабінету Міністрів України.

8. Ініціювати процес підготовки національного підручника з архівознавства для студентів вищих навчальних закладів з урахуванням законодавчих змін та сучасного технологічного розвитку суспільства.

9. Започаткувати щорічне проведення “Круглого столу” з актуальних питань архівної справи на базі УНДІАСД (або по черзі на базі архівів).

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ “КРУГЛОГО СТОЛУ”

“Місце та статус архіву в державі”

Л. Ф. Приходько, канд. іст. наук, завідувач відділу архівознавства УНДІАСД

Доба Української революції, 1920-ті – початок 1930-х років – надзвичайно важливий період в історії української архівістики, етап докорінної перебудови архівної справи в Україні, конституювання українського архівознавства як наукової дисципліни. Новації в архівній галузі здійснювалися у відповідальний період політичної й інтелектуальної історії України, позначений прискоренням процесу національного відродження на українських теренах, глибинними змінами у суспільно-політичному та культурно-науковому житті українства, сконцентрованою духовних процесів. Визначальний вплив на ці процеси здійснила українська історична наука. Модерна українська історіографія постала засобом витвору національної свідомості, чинником національного самоствердження, надаючи йому наукової легітимності. Варто підкреслити, що дослідна діяльність кількох поколінь українських учених-істориків та їхній джерелознавчий доробок збагатили знання про архіви, істотно вплинули на становлення вітчизняної архівної науки, розроблення теоретичних і практичних засад архівного будівництва в Україні.

Провідники національного руху, українські інтелектуали, усвідомлюючи унікальну значущість архівних документів для розбудови державності, розвитку науки, формування національної свідомості, культурно-духовного відродження народу і, з огляду на катастрофічний стан, в якому знаходилися архівні установи на українських землях, виступили з ініціативою проведення системної реформи архівної справи України та активно долучилися до її практичної реалізації.

Перші дієві заходи у цьому напрямі були здійснені у 1917–1918 рр. і пов’язані з діяльністю двох державних установ: Бібліотечно-архівного відділу при департаменті мистецтв Генерального секретарства справ освітніх Української Центральної Ради (з 9 січня 1918 р. – при Народному міністерстві освіти УНР) під керівництвом з вересня 1917 р. Олександра Грушевського (1877–[1943]), молодшого брата видатного українського вченого-історика та державного діяча Михайла Грушевського (1866–1934); Архівно-бібліотечного відділу Головного управління у справах мистецтв і національної культури при Міні-

стерстві народної освіти, створеного за часи Гетьманату, який з травня 1918 р. очолив Вадим Модзалевський (1882–1920). Обидва вчені були авторитетними постатями у науковому та громадському житті українства, залишили помітний слід в українській історичній науці, джерелознавстві, літературознавстві, генеалогії. Архівні документи не тільки становили сенс наукових інтересів гуманітаріїв, а й стали справою їхнього життя, присвяченого збереженню й примноженню документальних скарбів України. Під керівництвом О. Грушевського і В. Модзалевського співробітники зазначених державних установ започаткували виконання національно орієнтованої, науково обґрунтованої й перспективної програми реформування архівної справи за чітко визначеними напрямками: виявлення, збереження й охорона архівних документів, у т. ч. приватних архівних і книжкових колекцій; повернення українських архівів із-за кордону, зокрема, йшлося про відстоювання невід’ємного права України на повернення примусово вивезених у Росію за наказом царського уряду архівних документів; створення зведеного реєстру архівної спадщини; заснування Українського національного архіву – установи європейського рівня, де мали зберігатися документи загальнодержавного значення, виняткової історичної та наукової цінності, з підпорядкуванням йому археографічної комісії, губернських архівів і наукових установ; надання вченим архівним комісіям статусу державних установ та покладання на них функцій контролю за станом діловодства у місцевих установах і організаціях; формування мережі нових архівних установ і підтримка діючих; видання археографічного часопису; вирішення проблем організації підготовки кадрів для архівних установ. Заслуговує на увагу розроблений визначним українським істориком, палеографом, археографом Іваном Каманіним (1850–1921) “План організації архівної справи на Україні”, що передбачав побудову ієрархічної системи архівних установ, і якнайповніше охоплення ними території України. До її структури вчений включив: керівний орган архівною справою – Головне Архівне управління при Міністерстві народної освіти з двома відділами (адміністративним і науковим); Український національний архів (державний) з діючими при ньому інституціями – Археографічною комісією та Археологічним інститутом (для підготовки фахових архівістів); Краєві Центральні архіви (у Києві, Харкові, Одесі, тобто для Правобережної, Лівобережної та Південної України); Губернські архіви для концентрації документів ХІХ ст., дотичних до історії та розвитку певної губернії, та наукові архівні комісії при цих архівах для здійснення відбору документів; Повітові Збірні архіви та створені при них наукові архівні комісії, які мали керувати архівами волосних правлінь, народних управ, земств. У зазначених архівах І. Каманін окреслив особливості формування їхніх документальних комплексів

і граничні строки зберігання документів. Отже, у період визвольних змагань провідниками національного руху і представниками національно свідомої наукової еліти було розроблено з урахуванням європейського досвіду концепцію реформи архівної справи й демократичну модель державного управління нею, закладено фундамент для формування національної архівної системи, українізації архівознавчих досліджень, розроблення україномовного поняттєвого апарату архівістики. Попри складнощі політичного й економічного життя, брак коштів і фахівців, діапазон пріоритетних напрямів практичної діяльності перших державних органів управління архівною справою України охопив найважливіші ділянки архівного будівництва. Зрозуміло, що через революційні події та воєнне лихоліття не всі накреслення вдалося втілити у життя. Втім, цінним був сам досвід розроблення реформи і перші кроки щодо її практичного втілення.

Впродовж 1920-х – початку 1930-х років проведення реформи архівної справи здійснювалося на засадах її нормативно-правового регулювання. Зокрема, було ухвалено: декрет Раднаркому УСРР “Про передачу історичних та художніх цінностей у відання Народному комісаріату освіти” від 3 квітня 1919 р., постанови РНК УСРР про “Тимчасове положення про архівну справу” від 20 квітня 1920 р., “Про охорону архівів” від 31 жовтня 1922 р.; постанови ВУЦВК і РНК УСРР “Про єдиний державний архівний фонд УСРР” від 16 грудня 1925 р., “Про Центральне архівне управління УСРР (Укрцентрархів), установи, що є при ньому, та його місцеві органи” від 25 січня 1928 р., “Устава про Єдиний державний архівний фонд УСРР” від 5 квітня 1930 р., “Про Центральне архівне управління УСРР, його місцеві органи та установи, що є при ньому та при його місцевих органах” від 20 червня 1932 р. На підставі зазначених нормативно-правових документів: встановлено державну власність на архівні документи республіки; запроваджувалося централізоване управління архівною справою, визначено її керівний орган, його структуру, повноваження, функції; здійснено розбудову мережі державних центральних і місцевих архівних установ; вирішувалися питання щодо концентрації, впорядкування, забезпечення збереженості архівних документів, унормовано їх утилізацію; встановлено строки зберігання архівних документів на підприємствах, в установах і організаціях, порядок їх передавання до державних архівів тощо. Таким чином, закладалися засади формування архівної системи та ієрархічної системи архівних установ республіки. Нормативні акти про “єдиний державний архівний фонд” (ЄДАФ) республіки запровадили це поняття до наукового і суспільного обігу, розкрили його зміст і склад. Попри тотальну політизацію архівної справи, одержавлення архівів, які здійснював радянський режим, ключовою домінантою діяльності українських архівістів у короткий період “українізації” 1920-х років вираз-

но окреслюється подальша послідовна реалізація традицій розбудови архівної справи, започаткованих О. Грушевським, В. Модзалевським, І. Каманіним, прагнення забезпечити незалежне функціонування дійсно єдиного державного архівного фонду республіки у значенні архівної спадщини українського народу. Втім, як слушно зазначив відомий український учений-історик Руслан Пиріг, саме 1929 р. в УРСР була започаткована паралельна державній, автономно діюча архівна система, покликана обслуговувати політико-ідеологічні, інформаційні, наукові та управлінські потреби правлячої партії. Відтоді в УРСР, як і на всій території Радянського Союзу, співіснували 2 офіційні архівні структури й формувалися 2 архівні фонди окремої підпорядкованості та науково-методичного керівництва – Державний архівний фонд і Архівний фонд ВКП(б). Остаточна централізація архівної справи на союзному рівні позбавила український ЄДАФ на тривалий час права самостійно розвиватися.

Системне реформування архівної справи, потреба у вирішенні практичних проблем архівного будівництва активізували розвиток українського архівознавства, його дисциплінарне оформлення. Найвиразнішим доказом цього слугує опублікування у 1927 р. першого національного підручника з архівознавства – “Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах” історика, архівіста, педагога Віктора Романовського (1890–1971). Вчений проаналізував у ньому наукове й практичне значення архівів, головний зміст архівних реформ у країнах Західної Європи, подав стислий систематичний виклад історії архівної справи на українських землях (від періоду Київської Русі до XIX ст. включно), визначив мету, головні завдання реформи архівної справи в Україні (створення керівного органу архівною справою; проголошення ЄДАФ власністю держави; формування гармонійної системи архівних установ; концентрація архівних документів в академії наук, наукових установах, університетах, в упорядкованому належним чином окремому архіві), присвятив велику увагу науково-методичним аспектам архівних процесів (класифікація, систематизація, описування, забезпечення збереженості документів, організація доступу до них користувачів), окресливши таким чином обов’язковий обсяг знань, яким повинні володіти архівісти. Безперечною заслугою автора є його комплексний підхід до трактування сутності поняття “архівознавство” у значенні науки про архіви, системи наукових знань, яка виконує не тільки стосовно історичної науки допоміжну роль (збереження історичних джерел на майбутні часи), а й суто самостійну функцію щодо вивчення історії архівів і архівного законодавства, вирішення проблем збереженості архівних документів. Серед архівознавчих студій особливе місце належить працям ученого-історика Василя Веретенникова (1880–1942) –

фундатора вітчизняної архівної науки, “знакової” постаті в українській архівістиці 1920-х років, автора лекцій з архівознавства, навчальних посібників з теорії та практики архівної справи, наукових публікацій, науково-методичних розробок, що суттєво збагатили поняттєвий апарат, теоретичні підвалини українського архівознавства, сприяли вдосконаленню методики архівних процесів. Своєю науковою творчістю гуманітарій охопив широке коло актуальних проблем архівної теорії й практики: розбирання, класифікація й описування архівних документів, забезпечення збереженості документів і створення системи довідкового апарату в архіві, використання архівної інформації, організація роботи архівних установ (планування, звітність), розроблення моделі архівної освіти в Україні тощо. Серед його найвагоміших теоретичних напрацювань варто відзначити обґрунтування ключових ознак поняття “архівний фонд” (історичний процес фондоутворення, причинно-наслідкові зв’язки між документами фонду та їхнім створювачем, внутрішня органічна єдність документів фонду), “фондову теорію”, що впродовж 1923–1935 рр. визначала організацію документів українських архівосховищ, і була орієнтована на запровадження наукової класифікації архівних документів за принципом походження, збереження історично сформованої цілісності документальних комплексів та їх раціональне зберігання в архіві.

Отже, розвиток українського архівознавства у 1920-ті роки відображає ускладнення форм внутрішньої рефлексії, накопичення знань і започаткування в його межах окремих розділів – експертизи цінності, фондової організації, архівного описування, обліку документів, забезпечення їх збереженості, а також удосконалення поняттєво-термінологічного апарату. З точки зору теоретичних засад, когнітивних і аксіологічних орієнтирів, напрацювання Д. Багалія, В. Барвінського, В. Веретенникова, О. Водолажченко, І. Каманіна, В. Міяковського, П. Клименка, В. Романовського, М. Яновського та інших засвідчують їхні прагнення врятувати архівну спадщину українського народу від знищення або розпорошення, забезпечити на державному рівні її раціональну організацію, якісне формування, широкий доступ з урахуванням потреб розвитку національної культури, науки, освіти. До ключових рис українського архівознавства у зазначений період також варто віднести: розширення тематики і хронологічних меж історіографічних досліджень, появу перших самостійних студій, присвячених історії архівної справи України, історії формування документальних комплексів її найбільших архівних установ; тісний зв’язок з історичною наукою, спеціальними історичними дисциплінами; зосередженість на пошуках оптимальних шляхів фондової організації архівних документів у контексті забезпечення цілісності та збереженості архівної спадщини українського народу; співзвучність теоретичних напрацювань із загаль-

ними тенденціями західноєвропейської архівознавчої думки, зокрема, французької та голландської; наукові публікації відображають формування конвенціональних основ, прагнення авторів досягти узгодженості стосовно тлумачення базових понять, обґрунтування правових, організаційних, теоретичних, науково-методичних аспектів розбудови архівної справи; створення системи професійної архівної освіти, в якій закріплюється дидактичний образ архівознавства, розробляються нормативні компендіуми та здійснюється передача традицій у процесі фахової підготовки нової генерації кваліфікованих, патріотично налаштованих архівістів.

Підсумовуючи розгляд теми, зазначимо, що українська архівістика доби Української революції, 1920-х – початку 1930-х років творилася особистостями високої загальної та професійної культури, патріотами, подвижниками архівного руху, була орієнтована на розвиток національної ідеї, органічно включена у державотворчі процеси, розбудову національної науки й культури. За сприятливих суспільно-політичних і культурних умов, які б забезпечували генетичний зв'язок між дослідниками різних генерацій, збереження національних традицій і спадкоємність у розробленні пріоритетних наукових проблем, напрацювання української архівістики можна було б плекати та розвивати на оновленій теоретико-методичній основі. Однак, із середини 1930-х років відбулося остаточне згорання архівознавчих студій, на термін “українське архівознавство” накладено табу, а замість нього запроваджено термін “радянське архівознавство”. Логічним завершенням курсу радянського режиму на інтеграцію архівів до тоталітарної системи стало підпорядкування архівної галузі з березня 1939 р. НКВС УРСР, яке посилювало партійний диктат, жорсткі репресії, переслідування та кадрові чистки, обмеження доступу до архівної інформації. Багато з публікацій українських архівістів були заборонені як націоналістичні й ворожі, а вони самі у ході репресій засуджені до розстрілу або до тривалих термінів перебування у таборах чи на засланні, у тих жахливих, нелюдських умовах тоталітарного беззаконня, які пізніше Василь Стус влучно назвав умовами “вертикальної труни” та “ампутованого існування”. Тільки у незалежній Україні вдалося встановити зв'язок із науковою спадщиною українських архівістів доби визвольних змагань і 1920-х років, створити умови для відродження національних традицій в українському архівознавстві та архівній справі, їх подальшого розвитку. Про це свідчить багатоаспектна історіографія проблеми, масив наукових публікацій, які повернули до суспільного і наукового вжитку імена діячів української архівістики, заборонених або замовчуваних за радянського режиму, уможливили поцінування їхнього персонального внеску в розвиток вітчизняного архівознавства та розбудову архівної справи.

Я. С. Калакура, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Українське архівознавство, архівна справа на наших землях загалом, як і сама система державного управління нею, мають давні традиції з демократичним сегментом, започатковані в козацько-гетьманській Україні періоду Богдана Хмельницького, хоча їх витoki сягають більш давніх часів. На ці традиції спиралася Українська Центральна Рада, створюючи Бібліотечно-архівний відділ у рамках Генерального секретарства народної освіти на чолі з О. Грушевським. Важливо відзначити, що та модель державного управління цілком уписується в тодішні західноєвропейські параметри. Уявлялося, що сформоване з часом Головне архівне управління при Міністерстві народної освіти замкне на себе вироблення архівної політики і постане як наукова інституція з дуже невеликим апаратом і обмеженими функціями. В структурі управління створювалося 2 відділи: архівно-адміністративний і архівно-науковий. Звернімо увагу на формулювання – “наукова інституція з архівно-науковим відділом”. Демократизм Центральної Ради мав стати орієнтиром для діяльності всіх державних установ, включаючи й Головне архівне управління та архівні установи. Ось чому з погляду повчальних уроків минулого видається актуальним зосередитись на демократичних засадах архівістики та на їх взаємозв'язках із децентралізацією архівної системи у сучасних умовах.

У цьому контексті дуже важливо звернути увагу на низку особливостей національної архівістики. *По-перше*, двоколісність її розвитку, адже діяльність архівів і опрацювання наукових засад їх функціонування упродовж довгого часу відбувалися в двох культурно-цивілізаційних полях: західноєвропейському – в межах Речі Посполитої і Австро-Угорської імперії і східному – в рамках Російської імперії. По мірі згасання Української революції 1917–1921 рр. і російсько-більшовицької окупації України почалося насадження тоталітарного режиму в центральних і східних регіонах, а з 1939–1940 рр. – на західноукраїнських землях. Воно супроводжувалося советізацією, комунізацією та стандартизацією архівної справи, вимиванням демократичних засад.

По-друге, доба радянського тоталітаризму залишила негативний слід на архівістиці (включаючи й архівознавство в Україні), зумовлений її тотальною ідеологізацією, абсолютизацією партійно-класового трактування архівних свідчень, централізацією та шаблонізацією архівної справи, обмеженням доступу до архівної інформації, репресіями проти архівістів і архівознавців, зосередженням архівної науки у Москві, маргіналізацією й нищенням українських фондів і національного архівознавства. Як відомо, з середини 1930-х років в Україні були остаточно згорнуті архівознавчі студії, суспільству

нав'язувались ідеологічні гасла на зразок: “архіви – на службу партії”, “архівні документи – зброя в класовій боротьбі”, “засіб нищення ворогів народу”. В 1934 р. було припинено видання журналу “Архів Радянської України”, а з 1939 р. архівна галузь була перепідпорядкована Наркомату внутрішніх справ, що ще більше посилювало партійний диктат, централізацію і обмеження доступу до архівної інформації, а кваліфіковані кадри архівістів зазнали чисток, погромів і репресій. Підготовка архівістів теж була зосереджена в Москві, а рішення про архівознавче відділення в Київському університеті появилося лише в 1944 р. Правда, в 1960–1980 рр. термін “архівознавство” почав відновлюватися як “теорія і практика архівної справи”, побачили світ поодинокі публікації з архівної справи, але вони здебільшого глорифікували радянську архівну систему і політику “архівного будівництва”, обмежували місце архівознавства лише рамками спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.

По-третє, більш як за чверть століття відновленої державної незалежності України у сфері архівної науки і практики відбулися істотні зміни декомунізаційного характеру, сформувалися загалом сприятливі умови для демократизації української архівістики, яка за визначенням неможлива без децентралізації архівної системи зверху донизу і навпаки. У № 5-6 журналу “Архіви України” за 2016 р. опублікована моя стаття “Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства”, в якій частково підведено підсумки цієї роботи, окреслено подальші перспективи. Опора на положення Конституції України, архівне законодавство, відомчу нормативну базу, послідовне дотримання їх норм – запорука демократизації архівної сфери. Дуже важливо подолати залишки советського бюрократизму, остаточно порвати з порочною практикою “не пуцать”, “не давать” тощо. Маємо засвоїти золоте правило: користувач архівними послугами – головна постать, якій ми завжди раді і готові з належним рівнем уваги і культури задовольнити її потреби. Перед законом усі рівні, правила – обов’язкові для всіх!

Буквально через кілька днів після цієї дискусії, 26 вересня на історичному факультеті КНУ імені Тараса Шевченка відбувся “Круглий стіл”, присвячений декомунізації і десовєтізації історичної науки та архівознавства. Мова йшла про розширення доступу на основі відповідного закону до архівів репресивних органів тоталітарних режимів, децентралізацію та демократизацію архівної системи, її інтеграцію в європейський архівний простір

Якщо екстраполювати засадничі положення про демократизацію та децентралізацію на систему архівних установ, то це означає, що *кожна з них, на основі архівного законодавства, спільної мети, у межах наданих їй повноважень самостійно визначає пріоритети своєї діяльності*, утворює принципи *демократії*, формує демократичну атмосферу

в колективі, проводить всі заходи на засадах відкритості, прозорості, *передаючи при цьому управлінським структурам вищого рівня ті повноваження, які виходять за межі власних компетенцій і можливостей.* В демократичній, правовій державі, яка взяла курс на децентралізацію управління, архівна система не може бути іншою. Це особливо важливо в контексті Революції Гідності та євроінтеграції, коли Україна зробила свій вибір на адаптацію до європейських стандартів, у т. ч. і в архівній справі.

Маємо немало починань центральних, галузевих та місцевих архівів, які підтверджують реальність взятого курсу на демократизацію і децентралізацію. Йдеться про дедалі ширшу інформатизацію і комп'ютеризацію архівної справи, реалізацію проектів “Відкритий архів”, “Архіви без кордонів”, посилення зв'язків із громадськістю, активізацію діяльності дорадчих органів: Громадської і Науково-методичної рад тощо. Важливим чинником демократизації архівних установ є діяльність колегій із залученням представників громадськості, наукових установ, запровадження демократично-ділового стилю управління архівними установами.

На нашу думку, децентралізацію слід розглядати як засіб і спосіб розвитку самоврядності та ініціативи архівних установ у контексті удосконалення управління: стратегічного програмування і планування роботи, прийняття управлінських рішень, оновлення і демократизацію стилю роботи, поліпшення кадрового, інформаційного, матеріально-фінансового забезпечення архівів.

Головним критерієм успіху демократизації та децентралізації архівної системи є збалансованість цих процесів, покликаних принести конкретні результати для людей, тобто подолання будь-яких бюрократичних обмежень щодо доступу до архівних документів, створення оптимального середовища для роботи архівістів як найбільшого багатства архівної галузі, забезпечення сприятливих умов для успішного і якісного виконання поставлених на них завдань. Реформування архівної системи на засадах права, її демократизація та децентралізація дозволять підвищити суспільний статус і авторитет архівів, подолати кризові явища у фінансуванні та керованості цією галуззю з боку держави.

К. М. Безгинська, директор Держархіву Луганської області

Вперше за останні 70 років перед архівними установами Луганської області виникла загроза знищення документів Національного архівного фонду (НАФ), які представляють історичну, наукову, духовну, культурну цінність як для громадян регіону і України в цілому, так і світової спільноти та є надбанням українського народу.

Із 2014 р. м. Луганськ і частина області опинилися під контролем незаконних збройних формувань, а Держархів Луганської області –

в епіцентрі подій, оскільки архівна будівля знаходилася біля Служби безпеки України в Луганській області, яку мітингувальники штурмом захопили у квітні 2014 р. Були зведені барикади і встановлений паркан, що блокувало рух транспорту і прохід громадян до будівлі архіву. Озброєні люди у камуфляжах охороняли забарикадовану територію, що представляло небезпеку як для співробітників, так і для громадян, які зверталися до архіву. Незважаючи на складну ситуацію, Держархів Луганської області не припинив свого функціонування. Навіть у липні-серпні 2014 р., коли Луганськ зазнав значних артобстрілів, співробітники архіву продовжували виконувати свою роботу.

У результаті проведення бойових дій було завдано значної матеріальної шкоди обом будівлям архіву. За попередніми розрахунками сума збитків складає понад 2 млн грн. У середині серпня 2014 р., під час вторгнення озброєних осіб (знаходилися тут 4 дні) у будівлю архіву по вул. Советська, 85, були зламані двері в робочих кабінетах, кабінеті РСО та архівосховищах, пошкоджені покрівля та майно, викрадені документи НАФ. За цим фактом архів направив листи до правоохоронних органів. Розпочато досудове розслідування, відомості про кримінальне правопорушення внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань з попередньою кваліфікацією кримінального правопорушення за ст. 341 КК України. На сьогоднішній день слідство триває.

Згідно з розпорядженнями Луганської облдержадміністрації протягом серпня-вересня 2014 р. архів двічі змінював місцезнаходження: з 1 серпня 2014 р. це була адміністративна будівля Сватівської районної ради за адресою: вул. Радянська, 25, м. Сватове, а з 19 вересня 2014 р. – м. Сєверодонецьк за адресою: Центральний проспект, 59. За договорами оренди у користування архіву було надано (станом на 2017 р.) приміщення заг. пл. 422,6 м², з них – 10 робочих кабінетів та 2 архівосховища (154,1 м²). Співробітники були переведені за новим місцем знаходження архіву та взяті на облік в органах соціального захисту населення як особи, що переміщуються з території проведення АТО. Працівники проживають в орендованому житлі.

З початку своєї діяльності за новим розташуванням провідне місце у діяльності архіву посіло питання забезпечення збереженості документів НАФ. У зв'язку з можливістю невідвортної загрози втрати або пошкодження документів НАФ, архівом було прийнято рішення щодо першочергового прийняття документів НАФ від архівних установ, розташованих на лінії зіткнення. Так у 2015 р. на державне зберігання прийнято 289 справ Щастинської міської ради та її виконавчого комітету за період з 2008 р. до 2013 р., а у 2016–2017 рр. – 148 фондів загальною кількістю близько 11 тис. од. зб. документів НАФ архівних установ Станично-Луганської і Попаснянської райдержадміністрацій за 1943–2015 рр. Станом на 20 вересня 2017 р. на державному

зберіганні в архіві знаходиться 166 фондів загальною кількістю близько 14,5 тис. од. зб.

Із 208 джерел комплектування архіву на сьогодні 108 перемістилися на підконтрольну Україні територію та продовжують свою діяльність. У зв'язку з цим архівом налагоджена робота з установами, підприємствами, організаціями – джерелами комплектування, здійснюється постійний контроль та надається методична допомога з питань організації роботи їхніх діловодних служб, експертних комісій і архівів, науково-технічного опрацювання, забезпечення збереженості документів.

Незважаючи на те, що на тимчасово-окупованій території залишилося близько 1,5 млн документів НАФ, архівом налагоджена робота з прийому громадян, виставкова та видавнича діяльність. Діють дорадчі органи: експертно-перевірні комісія, колегія, науково-методична рада.

У 2016 р. був підготовлений та виданий “Анотований реєстр описів архівних фондів дорадянського періоду Державного архіву Луганської області”, який на засіданні Науково-видавничої ради Укрдержархіву був рекомендований до друку. Анотований довідник розрахований на архівістів, істориків, краєзнавців, науковців, викладачів і студентів вузів, інших категорій дослідників історії Луганщини.

Для забезпечення якісного збереження документів НАФ, у листопаді 2016 р. архів уклав Грантову угоду на суму 1 млн 200 тис. грн. та придбав спеціальне обладнання для оцифрування документів НАФ, збереження їх в електронному вигляді і забезпечення доступу до них громадян України та інших осіб, які мають на це право. Станом на 20 вересня 2017 р. оцифровано понад 16 фондів, виготовлено 86 тис. 422 цифрові копії.

З метою ефективного опрацювання зростаючих обсягів інформації, радикального підвищення продуктивності праці і надання нових видів послуг суспільству, які неможливі без використання сучасних технологій, архів розробив та надав додаткові пропозиції до Грантової угоди на комп'ютерне обладнання та книжкові сканери формату А4, А3 для проведення оцифрування документів НАФ в архівних установах області до проекту в рамках програми “Українська ініціатива з підвищення впевненості” (UCBI).

Розпорядженням голови обласної державної адміністрації – керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 28 жовтня 2016 р. № 624 затверджено нову редакцію Стратегії розвитку Луганської області до 2020 р., яка передбачає реалізацію проекту розвитку архівної справи Луганщини. Тому в 2017 р. архівом розроблено проект програми впровадження системи електронного документообігу та створення електронного архіву документів НАФ на загальну суму 713 тис. 800 грн та подано на включення до проекту регіонального розвитку, який планується реалізувати у 2018 р.

Завдяки підтримці голови облдержадміністрації – керівника військово-цивільної адміністрації Ю. Г. Гарбуза архіву вдалося вирішити низку питань матеріально-технічного забезпечення: придбано 54 стелажі для архівосховищ (понад 115 тис. грн), 11 персональних комп'ютерів (понад 142 тис. грн), 4 багатофункціональних пристрої та 2 принтери (понад 44 тис. грн), 2 тис. архівних коробок (1410 тис. грн), офісні меблі на 50 тис. грн тощо.

З метою забезпечення відкритого та прозорого інформування громадськості про діяльність архіву у 2016 р. було створено офіційний веб-сайт, а в 2017 р. розроблено новий дизайн сайту, електронні інформаційні ресурси якого зберігаються на серверах ЦДЕА України.

У перспективі розвитку архівної галузі Луганщини:

1. Побудова архівосховища та читального залу держархіву з метою забезпечення умов для якісного збереження документів НАФ та доступу користувачів до документів НАФ з метою проведення наукової та дослідницької діяльності.

2. Упровадження електронного документообігу в держархіві та установах, організаціях, підприємствах, які є джерелами комплектування документами НАФ.

3. Своєчасне та якісне виконання завдань Плану розвитку архівної справи Луганської області, а саме: упорядкування архівних документів у встановлені законодавством строки; першочергове приймання на постійне зберігання документів НАФ, що зберігаються в установах – джерелах комплектування архівних установ понад встановлені роки; якісний розгляд документів, які подаються на ЕПК; проведення семінарів та надання практичної допомоги юридичним особам – джерелам формування НАФ; робота із засобами масової інформації та виставкова діяльність, обов'язкове проведення оглядів стану діловодства та збереженості архівних документів підприємств, установ, організацій – джерел формування архівних установ області.

Шановні колеги! Наприкінці свого виступу дозвольте привітати Вас зі сторіччям створення системи державних архівних установ! Це свято є проявом шани та поваги до всіх, хто дбайливо та бережно зберігає сторінки тисячолітньої писемної історії українського народу, його матеріально-культурного, етнічного надбання, укріплюючи нерозривний зв'язок минулих та майбутніх поколінь. Архіви стоять на зламі сторіч – минулого, сьогодення та майбутнього. Це – колосальний інформаційний ресурс, що всебічно віддзеркалює національну історію та є невід'ємною частиною інформаційного простору держави.

Щиро зичу Вам міцного здоров'я, благополуччя, мирного неба, успіхів, невичерпного натхнення та нових звершень у повсякденній копійткій роботі на благо Батьківщини!

О. В. Чижова, директор ЦДАМЛМ України

Представляючи унікальну архівну установу – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, місце, де відбулася зустріч, об'єднання, примирення усіх етапів, шляхів та течій розвитку нашої національної культури, важко було визначитися з тематикою виступу, адже можна багато цікавого розповісти про формування колекцій особових документів української еліти і в той же час наголосити на нагальних проблемах, зокрема, питанні прийняття на державному рівні Програми збереження документів; запровадження сучасних технологій кондиціонування та вентиляції повітря в архівосховищах, встановлення ефективної системи пожежогасіння; введення системного підходу у публікаційній діяльності, яка сьогодні неможлива без залучення позабюджетних коштів.

Але, узагальнюючи всі етапи архівної роботи, результатом повинен стати т. зв. “архівний діалог”, який ми ведемо з тими, для кого формуємо, зберігаємо та надаємо доступ до архівних свідчень.

В архіві-музеї кожен архівний документ отримує друге життя. Адже перше життя дарує йому автор у момент народження рукопису літературного чи музичного твору, сценарію, наукової праці тощо. Друге життя документа починається завдяки різноманітним способам його використання. Хочу поділитися своїми роздумами про ефективне використання інформації документів та позитивний досвід роботи у цьому напрямку.

Аналізуючи роботу ЦДАМЛМ України щодо використання документів НАФ, ствердно можемо назвати найуспішнішими:

“АРХІВажлива СПРАВА”. Проект існує вже 4 роки, протягом яких було підготовлено і розміщено на власних інформаційних ресурсах ЦДАМЛМ України 71 повідомлення, і досі не втрачає своєї актуальності, адже носить просвітний характер та користується великою популярністю серед користувачів у мережі Інтернет.

Мистецькі зустрічі в архіві-музеї – проект-“трикутник”, який об'єднує глядача, митця та архівні документи, що їх ми демонструємо під час заходів.

Архівно-музейний комплекс “Літературно-мистецькі Плюти” – структурний підрозділ ЦДАМЛМ України, який є “родзинкою” архівної спільноти, місцем, де об'єднується наша велика архівна громада. Почуття захоплення з першого погляду викликають і гарний майданчик для різних проектів та заходів, і ті об'єкти, які розташовані на його території. Наразі ми робимо акцент на співпраці з туристичними агентствами, які пропонують подорожі Україною. У червні 2017 р. відбулося відкрите засідання колегії ЦДАМЛМ України, присвячене цій надзвичайно актуальній темі. На жаль, відчуваємо проблеми із транспортним сполученням, що безумовно не може не позначитися на кількості відві-

дучачів музею в Плютах. Але, незважаючи на це, маємо амбітні плани: відкриття школи акторської майстерності під керівництвом Народного артиста України Валерія Степаняна, запровадження родинних програм вихідного дня, творчих зустрічей з кінорежисерами та акторами в рамках проекту “Дні кіно в Плютах”, проведення “Бузкових вечорів класичної музики” тощо.

Проведення урочистостей з нагоди передачі архівних документів до архіву-музею. Усі, кому хоч раз пощастило побувати на наших заходах, відчули особливу зворушливу атмосферу, яка утворюється завдяки тому, що між тими, хто вирішив передати документи на державне зберігання і архівом-музеєм був побудований місток довіри і творчої співпраці. Відчуваємо користь від таких заходів – адже це гарний приклад для наших потенційних фондоутворювачів.

Міжмузейні проекти – це ще один потужний майданчик для популяризації архівної спадщини. ЦДАМЛМ України завжди підтримує подібні заходи, натомість відчуваємо інтерес до наших документів як і з боку колег-музейників, так і нової глядацької аудиторії.

Новий он-лайн проект “Цифровий архів”, створення власного Ютуб-каналу та сторінки у соціальній мережі Інстаграм. Ми отримуємо додаткову можливість вести діалог дистанційно різними мовами і з різними частинами аудиторії наших користувачів, особливо молоддю. Мета проектів – спростити шлях отримання інформації, максимально наблизити архівну установу до користувача.

Різноманітні проекти з використання інформації архівних документів є своєрідними “маяками”, що привертають увагу дослідників до наших установ, визначають градус “потрібності” нашої роботи. І планів у цьому напрямку безліч, і можливості є, і наявний кадровий потенціал, який готовий реалізовувати різні ідеї, але на гальма тисне глобальна проблема, яка виходить за межі суто архівної компетенції і набула масштабу загальнодержавної – це питання розміщення ЦДАМЛМ України.

29 вересня – останній день дії договору оренди приміщення Бурси, яке 51 рік архів-музей за має на правах оренди. Це приміщення наказом Голови Київського губревкому від 21 липня 1920 р. було передано Архівному управлінню під Головні Архів і, відповідно до постанови ВУЦВК від 22 вересня 1922 р., закріплено за архівними установами. На вимогу творчих спілок республіки, постановою Ради Міністрів УРСР від 4 травня 1966 р. № 357 було створено Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва Української РСР. Цим документом передбачено розміщення архіву у приміщенні Центрального державного історичного архіву УРСР по вул. Володимирській, 22-а. У 1970 р., після переміщення інших архівних установ до спеціально збудованого комплексу по вул. Солом’янській, 24, ЦДАМЛМ став єдиним користувачем приміщень колишньої Бурси.

Протягом багатьох років Національний заповідник “Софія Київська” порушує питання щодо вивільнення приміщень, які займає ЦДАМЛМ України. Основна причина відмови у продовженні договору оренди є незадовільний стан будівлі. Національний заповідник “Софія Київська” та орган управління майном – Міністерство культури України проінформували Державну архівну службу України, Фонд державного майна України та ЦДАМЛМ України про недоцільність співпраці в подальшому.

З метою пошуку рівноцінного приміщення для ЦДАМЛМ України Державною архівною службою регулярно ініціюється пошук будівель, придатних для розміщення архівних та музейних фондів. Фондом державного майна України упродовж 2016–2017 рр. було запропоновано 6 вільних приміщень. Огляд показав, що всі вони перебувають у занедбаному стані, є частинами майнових комплексів промислових підприємств, не придатні для розміщення архіву-музею і потребують значних капіталовкладень.

В архівній практиці розміщення документів у пристосованих будівлях і приміщеннях проводиться в установленому порядку після проведення їх експертизи. Експертиза повинна встановити ступінь вогнестійкості будівлі, довговічність її основних конструкцій і міцність міжповерхових перекриттів з урахуванням потенційних навантажень, наявність і стан опалювальних і вентиляційних систем, санітарно-гігієнічний стан приміщень будівлі (поверхових, підвальних, горищ). До проведення експертизи залучаються представники територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері санітарного та епідеміологічного благополуччя, архівних, пожежних, охоронних, будівельних та ін. профільних установ і організацій. За підсумками експертизи складається акт. Про це йдеться у “Положенні про умови зберігання документів Національного архівного фонду”, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02. 03. 2015 № 296/5, яке висуває певні умови до будівель і приміщень архівів.

Ми вкрай стурбовані та занепокоєні ситуацією, що склалася, адже придатного приміщення для розміщення архіву-музею не було запропоновано і до сьогоднішнього дня так і не знайдено. Ще одним із негативних наслідків стане відсутність правових підстав для укладання договорів на отримання комунальних послуг з 29 вересня 2017 р., що створить неприпустимі умови для збереження культурних цінностей, може привести до непоправних втрат національного культурного надбання та створить нестерпні умови для роботи співробітників.

Але найголовніше, що надання ЦДАМЛМ України рівноцінного приміщення забезпечено Ст. 20 Закону України “Про культуру”, де говориться: “Забороняється виселення закладів культури (театрів, філар-

моній, бібліотек, музеїв, архівів, художніх галерей (виставок), кінотеатрів, позашкільних закладів естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, клубних закладів тощо) з приміщень без надання їм іншого рівноцінного приміщення”; Ст. 13 Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”: “Забороняється розміщення архівних установ, в яких зберігаються документи Національного архівного фонду, в приміщеннях, що не відповідають вимогам зберігання таких документів та охорони праці працівників архівних установ, або переміщення цих установ без надання іншого рівноцінного приміщення, упорядкованого для зберігання архівних документів, роботи працівників і користувачів”, а також С. 14 Закону України “Про музеї та музейну справу”: “Приміщення музеїв, що є у державній чи комунальній власності, передаються їм на праві оперативного управління. Воно може бути вилучене лише за умови надання музею іншого рівноцінного приміщення”.

Прикладом як **не потрібно** переміщувати у непристосовані приміщення музейні фонди, є гучна справа Музею історії Києва. Події навколо музею негативно вплинули на забезпечення збереженості та обліку його колекції і повинні стати застереженням для прийняття подібних невиважених управлінських рішень у майбутньому.

21 червня 2017 р. було проведено відкрите засідання Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності, на якому розглядалося питання щодо проблеми переміщення фондів ЦДАМЛМ України у зв’язку з реконструкцією будівлі. За результатами було вирішено рекомендувати:

- Кабінету Міністрів України у місячний термін вирішити проблему забезпечення належним приміщенням Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та переміщення його фондів;

- Фонду державного майна України виділити належне приміщення, забезпечене усіма необхідними умовами для зберігання цілісного комплексу Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України;

- Кабінету Міністрів України виділити кошти для облаштування приміщення, забезпеченого усіма необхідними умовами для зберігання фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України;

- Міністерству юстиції України за участі Міністерства культури України забезпечити перевезення та збереження фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України під час їхнього переміщення.

5 липня 2017 р. у конференц-залі Українського національного інформаційного агентства “Укрінформ” відбувся “Круглий стіл”, присвя-

чений проблемі розміщення ЦДАМЛМ України після закінчення терміну дії договору оренди будівлі колишньої Бурси Національного заповідника “Софія Київська”, організаторами якого виступили Державна архівна служба України та ЦДАМЛМ України. Учасники “Круглого столу”, обстоюючи необхідність захисту і збереження документів НАФ, висловили рішуче занепокоєння у зв’язку із загрозою штучного знищення архіву-музею і порушенням принципу неподільності цілісності архівно-музейних фондів як невід’ємної складової національної історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів України, ухвалили рішення звернутися до Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України з пропозицією посприяти проведенню реставрації будівлі пам’ятки XVIII ст. – колишньої Бурси, що знаходиться на балансі та утриманні Національного заповідника “Софія Київська”, без переміщення архіву-музею із цієї будівлі.

Позиція Укрдержархіву, ЦДАМЛМ України, громадськості – це добудова комплексу споруд центральних державних архівів по вул. Солом’янській, 24. Нове сучасне приміщення, де будуть забезпечені всі умови для збереження архівних та музейних колекцій, стане найкращою альтернативою для вирішення гострого питання розміщення архіву-музею.

Залишилося 8 днів до закінчення строку дії договору, відповідно до умов якого ми повинні протягом 3-х днів передати орендоване майно власнику. Відповідно до попередніх розрахунків, на перевезення архівних, музейних, бібліотечних фондів сума коштів складає близько 20 млн грн. І врахуйте місяці щоденної роботи із завантаження та перевезення цих скарбів, але куди?..

Ми не думали, що після резонансу в медіа, яке отримала проблема ЦДАМЛМ України, будемо відчувати відвертий тиск з боку адміністрації Національного заповідника “Софія Київська”, представники якої на одному з радіоефірів заявили про опечатування будівлі 29 вересня. Відчуваю, що попереду буде гаряче.

Користуючись нагодою, щиро дякую всім, хто не за покликом зверху, а за покликом душі, не зрадивши громадянській позиції і не злякавшись, став разом із нами на захист ЦДАМЛМ України! Ваша підтримка нам дуже потрібна!

А свій виступ завершу словами Бориса Ілліча Олійника, людини, яка була дуже прихильна до нашого архіву: “Українська культура – це повітря, яким дихаємо. Якби його не було, то ми б перейшли в іншу формацію живих істот, а так – дихаємо повітрям, чуємо звуки, бачимо барви... Живемо. Цього не можна пояснити, як не варто розкладати на спектральний аналіз веселку. У ній лише 7 кольорів-елементів, але в сукупності вони дарують щастя причетності, щастя бачити справжнє, творять гармонію. Так і з нашою з вами культурою”.

* * *

Коли матеріал готувався до друку, ЦДАМЛМ України, всупереч чинному законодавству про неможливість переміщення архівної установи без надання рівнозначного приміщення, отримав листи: від Фонду державного майна України від 02. 10. 2017 р. № 30-06/10447 із заявою про припинення чинності договору оренди № 4087 від 29. 09. 2008 р. у зв'язку із закінченням строку його дії та вимогою повернути майно балансоутримувачу; від Національного заповідника “Софія Київська” від 10. 10. 2017 р. № 404/01-19/04 із проханням повернути майно у строк не пізніше, ніж до 16. 10. 2017 р., повідомивши завчасно про час та дату його передачі.

5 жовтня 2017 р. група народних депутатів Верховної Ради України (О. В. Білозір, П. Я. Унгурян, Т. Л. Юзькова, О. І. Осуховський, Р. М. Мацола) звернулися із депутатським зверненням до Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана, в. о. Голови Фонду державного майна України В. М. Трубарова, міністра культури України Є. М. Нищука про недопущення знищення безцінного архівного фонду Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України внаслідок відмови продовження договору оренди приміщення, в якому розміщується архівний фонд, та намагання виселення архіву-музею (з порушенням законодавства) у непристосоване приміщення.

Продовжуємо слідкувати за розвитком подій та інформувати архівну спільноту на сторінках журналу.

“Сучасні технології в архівах (HR, PR, Hi-tech, Science)”

Т. О. Ємельянова, канд. іст. наук, заступник директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного

Активне застосування інформаційних технологій внесло істотні зміни в усі сфери архівної діяльності. Щоб упевнитися в тому, як змінилась ситуація, достатньо подивитися на архівну практику комплектування аудіовізуальними документами протягом останніх років та окреслити основні її тенденції.

Масові розповсюдження цифрових технологій і доступ до мережі Інтернет в корені урізноманітнює джерела цифрового аудіовізуального контенту, які сьогодні представляють собою достатньо багаточисельну групу. З одного боку, це зняло гостроту проблеми, пов'язану із небажанням основних виробників аудіовізуальної продукції передавати документи на постійне зберігання до архіву, з іншого – поставило перед необхідністю перегляду підходів у визначенні джерел комплектування.

Ще однією особливістю нинішньої ситуації є збільшення частки цифрових документів у загальному обсязі аудіовізуальних доку-

ментів, що надходять до архіву. Тож все більше рівень комплектування архіву вимірюється співвідношенням аналогових та цифрових документів.

Фотодокументи		Відеодокументи	
2016 рік	аналогові 4 %	2016 рік	аналогові 67 %
	цифрові 96 %		цифрові 33 %
2017 рік	аналогові 17 %	2017 рік	аналогові 8 %
	цифрові 83 %		цифрові 92 %

Прогресуюче зростання потоку цифрових аудіовізуальних документів, які ані відстежувати, ані збирати “під одним дахом” не під силу жодному архіву, вимагає від нас виділення із цифрового середовища лише тих документів, цінність яких є достатньо високою, діючи за принципом: “при найменшому фізичному обсязі документів – найбільша інформаційна наповненість”. Відтак, головна роль у процесі комплектування належить відбору.

Цифрова природа аудіовізуальних документів вимагає *оперативного* їх відбору – сьогодні ви не можете залишити диски на полиці і повернутися через 5–10 років для проведення експертизи цінності, як це було допустимо, скажімо, з фотонегативами, магнітними звукозаписами чи грамплатівками.

Новітні технології дозволяють проводити попередній відбір дистанційно, без прямого контакту з джерелом комплектування, що, з одного боку, не передбачено чинними нормативами, з іншого – є, почасти, єдиним шляхом виявлення і аналізу документів на предмет їх культурної цінності.

Вартість збереження і доступу до цифрових аудіовізуальних документів впливає на *технічні критерії*, пов’язані із обранням форматів. *Цифрова консервація* вимагає перманентного, активного контролю, своєчасного поновлення пошкоджених носіїв та постійної міграції даних на нові технічні формати, нові носії, щоб встигати за стрімким технічним розвитком та вберегтися від втрати даних через ефект “старіння техніки”. При великих обсягах інформації це можливе лише за допомогою автоматизації, що, у свою чергу, вимагає дорогого устаткування й програмного забезпечення. За даними фахівця Віденського фонографархіву Австрійської академії наук Дітріха Шюллера, професійне збереження 1 Gb інформації знизилася із 7–10 до 1 євро на рік. На перший погляд, начебто прийнятна ціна, але коли поррахувати, що 1 Gb – це в архівному форматі лише 30–60 хв. музики і менше однієї 1 хв. відео, то

збереження навіть невеликої приватної аудіовідеоколекції виливається у величезну суму.

І наостанок: збільшення частки цифрових аудіовізуальних документів у архівному зібранні фактично призводить до утворення “гібридного архіву”, невід’ємною складовою якого залишаються аналогові аудіовізуальні документи. Відтак, на порядку денному – проблеми архівних технологій у гібридній реальності.

“Архівіст майбутнього (стандарти професійної освіти, спеціалізована література)”

Т. А. Клименко, канд. іст. наук, директор Держархіву Черкаської області

В умовах новітнього розвитку країни в Черкаській області зросла потреба у кваліфікованих архівних кадрах. Задум розпочати підготовку фахівців зі спеціальності “Архівознавство” за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр” у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького виник ще на початку 2000-х років. Однак його практична реалізація розпочалася лише у 2008 р. Перша проблема, з якою довелося зіткнутися вже на стадії розробки навчальних планів і програм, це відсутність єдиного підходу у виборі навчальних дисциплін і взагалі відсутність державного стандарту цієї дисципліни. Тому довелося вивчати досвід колег з інших університетів, зокрема Харкова і Дніпропетровська, і творчо формувати власну концепцію навчально-методичного забезпечення для проходження ліцензування, акредитації і, врешті, організації навчального процесу.

Після завершення всіх необхідних формальностей в 2010 р. було розпочато підготовку фахівців-магістрів з кваліфікацією “викладач вищого навчального закладу, науковий співробітник (архівна справа), архівіст”. Для забезпечення навчального процесу шляхом перебудови діючих історичних кафедр була створена кафедра архівознавства та спеціальних історичних дисциплін, яку очолив досвідчений викладач і науковець, проф. А. Г. Морозов. Термін навчання в магістратурі з 2017/2018 навч. року збільшився до 1,5 року. До викладання дисциплін були залучені провідні викладачі Навчально-наукового інституту історії і філософії: 7 докторів історичних наук, професорів та 5 кандидатів історичних наук, доцентів.

Важливу роль у становленні спеціальності відіграла тісна співпраця з Держархівом області. Зокрема, до викладання таких ключових дисциплін як “Архівознавство”, “Формування Національного архівного фонду України”, “Використання Національного архівного фонду України”, “Архівні документальні ресурси України” та організації виробничої практики долучилася директор архіву. До речі, окремі

лекційні, семінарські заняття з цих дисциплін, а також архівна виробнича практика проводяться теж на базі архіву, що надає їм більшої практичної спрямованості.

До навчальної програми, окрім історичних, включені дисципліни фундаментальної, професійної та практичної підготовки: “Історія архівної справи в Україні”, “Археографія”, “Документознавство”, “Зарубіжне архівознавство”, “Методологія та організація наукових досліджень”, “Основи наукової комунікації іноземною мовою”.

Кафедра активно співпрацює також і з іншими архівними установами України. Так, зокрема укладено договір про співпрацю з УНДІАСД, підтримуються добрі ділові стосунки з центральними державними архівами України. Так, у 2012 р., під час проходження архівної виробничої практики, студенти ознайомилися з організацією роботи ЦДАВО України, Центрального державного історичного архіву України, м. Київ та ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

Студенти активно залучаються до дослідження актуальних історичних тем в архіві з метою підготовки курсових, магістерських робіт, а також збірників документальних матеріалів у рамках спільних проєктів архіву та університету, проведення конференцій, семінарів та “круглих столів”. Випускники кафедри працюють не тільки в Україні, а й у Німеччині (Український вільний університет, Мюнхен), Польщі (Опольський університет, Ополе) тощо.

Однак, у процесі діяльності кафедра зіткнулася з деякими проблемами організації архівної освіти. Чи не найголовніша, це – брак навчальної літератури взагалі і сучасної, зокрема. Візьмемо таку важливу навчальну дисципліну як археографія. У наш час, коли стали доступнішими архівні фонди, її роль набула особливого значення. На жаль, на сьогодні ми маємо перший і поки що єдиний в Україні підручник з археографії А. Зайця зі Львова, виданий у 2010 р. Така ж ситуація склалася і з навчальними дисциплінами з архівознавства (основний навчальний підручник із цієї дисципліни виданий у 1998 р., доповнений і перевиданий у 2002 р.). Однак вони вийшли малим накладом, а тому малодоступні для користування. Тому на практиці при викладанні курсу доводиться послуговуватися нормативними актами, методичними розробками, інструкціями, державними стандартами та різноманітними додатковими матеріалами. У цьому контексті гострою є необхідність розроблення теоретичних основ прикладних дисциплін. Адже майбутні фахівці мають бути обізнаними із світовим досвідом і стандартами видання документів та основ дослідницької діяльності, сучасними інформаційними технологіями, оскільки майбутнє за електронними документами. Це особливо актуально й тому, що відбувається суттєве оновлення форм і методів роботи архівних установ.

Взагалі було б добре, якби на загальнодержавному рівні з метою підвищення рівня кваліфікації викладацьких кадрів, задіяних до підготовки фахівців архівної справи для державних установ, проводилися наукові та науково-методичні семінари. Нагальною також постає проблема централізованого комплектування університетів, де ведеться підготовка кадрів для архівних установ, нормативними документами та ін. матеріалами з питань роботи архівів.

Можливо для когось видасться дивним, проте професія архівіста залишається сучасною, стабільно затребуваною на ринку праці, незважаючи на використання інформаційних технологій і перехід на ведення електронного діловодства.

Оскільки архівіст ХХІ ст. повинен знати не тільки історію і суміжні дисципліни: археографію, археологію, архонтологію, бібліографію, лексикологію, генеалогію, геральдику, джерелознавство, емблематику, епіграфіку, історію державних установ, кодикологію, криптографію, палеографію, пресознавство, сфрагістику, філігранологію та ін. спеціальні історичні дисципліни, а й бути добре знайомим з електронно-обчислювальною технікою та історичною інформатикою, вищий навчальний заклад залишається унікальним місцем, де історичне знання об'єднується з дослідницькими практиками, а професія архівіста несе на собі печатку всебічної і ґрунтовної освіченості.

М. Г. Щербак, Голова Спілки архівістів України, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шановні колеги! Ми з вами подивилися документальну кінохроніку архівного життя в Україні у ХХ ст. То ж маємо можливість порівнювати. І це порівняння не на користь сьогодення. За 30 післявоєнних років в УРСР було побудовано 12 приміщень центральних і обласних архівів, а за такий же період незалежної України – жодного. Нам кажуть, що немає грошей, але ж палаци у Кончі-Заспі, де проживають чиновники і депутати, ростуть як гриби після дощу. І на їх будівництво гроші знаходяться. Нині конче необхідно добудувати нове приміщення на вул. Солом'янській, 24, і значна частина проблем архівів Києва (в першу чергу ЦДАМЛМ) відпаде.

Покращення стану архівної справи в Україні сприяло б і повернення Державній архівній службі статусу Державного Комітету архівів України з прямим підпорядкуванням Кабінету Міністрів України, а не Міністерству юстиції України, адже багато проблем архівної галузі можуть бути вирішені лише на рівні уряду.

Архівна система – важлива складова будь-якої цивілізованої держави. І ставитися до неї потрібно по-державному!

УДК 930.2:930.25(477)“1991/2011”

О. О. МАВРІН*

АРХЕОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ У 1991–2011 роках

Висвітлено археографічну видавничу діяльність центральних державних архівних установ України за перші 10 років незалежності нашої держави. Акцентовано увагу на спільних виданнях архівів із вітчизняними академічними установами і вишами та зарубіжними інституціями.

Ключові слова: центральні державні архівні установи; археографічна видавнича діяльність; пам'ятки; архівні і бібліотечні фонди; епістолярна спадщина; збірники документів і матеріалів.

Перше десятиліття незалежності України виявилось надзвичайно плідним для вітчизняної археографії періодом. У жовтні 1987 р. Президія Академії наук УРСР своїм рішенням відновила діяльність Археологічної комісії. Наступного 1988 р. відбулася Республіканська археографічна нарада, на якій розглядалися ключові питання розвитку академічної археографії.

На базі відновленої у 1987 р. Археологічної комісії у 1991 р. був створений Інститут української археографії у складі АН УРСР. Саме нагальні проблеми збирання, вивчення, наукового опрацювання й публікації писемних пам'яток історії та культури українського народу, творчої спадщини видатних політичних і культурних діячів минулого та різнопланових писемних джерел, які стосувалися багатьох видатних подій, що відбувалися в багатовіковій історії нашого народу, спонукали до прийняття цього рішення¹.

У матеріалах до Всеукраїнської наради “Українська археографія сьогодні: проблеми і перспективи” було сформульовано основні завдання української археографії та конкретні напрями діяльності. Об'єктом досліджень визначено “...всю багатоаспектну писемну спадщину, яка зберігається в архівах, бібліотеках, музеях і охоплює всі сфери розвитку української культури та науки, всі типи і види документів, будь-коли складених на території України, а за її межами – про Україну, або складених українцями, які зробили вагомий внесок у розвиток світової культури”².

* Маврін Олександр Олександрович – кандидат історичних наук, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України.

Активною і досить плідною в цей період була і видавнича діяльність центральних державних архівних установ, які у співпраці з академічними інститутами або самостійно здійснювали публікацію як традиційних збірників документів і матеріалів, так і видання окремих пам'яток. Ця робота велася також і за планами, розробленими в попередні періоди, у т. ч., за завданнями, визначеними в 1940–1980-ті роки³.

Ця стаття є систематизованим нарисом археографічної видавничої діяльності центральних державних архівних установ України за перші 10 років незалежності нашої держави. Нарис складений на основі бібліографічного покажчика “Видання державних архівних установ України 1991–2006”⁴ та щорічника “Видання державних архівів України” за 2007–2012 рр., а також публікацій на сайті Державної архівної служби України.

Спільні видання центральних державних архівних установ України

Першим спільним виданням стала публікація документів “Селянський рух на Україні 1569–1647 років” (1993) [ЦДІАК України, ЦДІАЛ України, Інститут історії України, Інститут українознавства [суспільних наук]]⁵. За участі українських архівів, ЦДАВО України та СБ України, спільно з російськими державними архівами підготовлено видання “Нестор Махно” (2006)⁶ із серії “Крестьянская революция в России. 1902–1922 гг.: Документы и материалы”. Також за участі ЦДАВО України підготовлено каталог виставки архівних документів та раритетних видань: “Українська дипломатія: перші кроки на міжнародній арені” (2006)⁷.

Документи про Другу світову війну представлені у збірниках: “Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943–1944” (1999)⁸ [ЦДАВО України], “Київ у дні нацистської навали: За док. радянських спецслужб” (2003)⁹ [Галузевий державний архів СБ України, Інститут історії України, ЦДАГО України], “Бабий Яр: человек, власть, история” (2004)¹⁰ [Державна архівна служба України], “Архіви окупації”¹¹ (2006) [Державна архівна служба України], “Голод в Україні 1946–1947 років”¹² (ЦДАГО України, ЦДАВО України, Інститут історії України).

На електронних носіях архівні установи підготували видання, присвячені річницям державного значення: “Документи державних архівів України до 50-ї річниці входження Криму до складу України” (2004)¹³ [ЦДАГО України, ЦДКФФА України], “Документи до 70-річчя перенесення столиці України з Харкова до Києва” (2004)¹⁴ [ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДКФФА України], “Конституція України: шлях державотворення” (2006)¹⁵ [ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДІАК України, ЦДІАЛ України, ЦДКФФА України].

Крім документів з історії України, готувалися видання, присвячені українсько-канадській співпраці урядових структур і громадських

кіл – “На скрижальях історії” (2003)¹⁶ [ЦДАГО України, ЦДАВО України, ЦДАМЛМ України], а також співпраці української діаспори зі студентами-емігрантами – “В ім’я майбутнього нації” (2005)¹⁷ [ЦДАВО України, ЦДАГО України].

У спільних проектах архівних установ особлива увага приділялася творчій, епістолярній та мемуарній спадщині видатних українських діячів: Олеся Гончара¹⁸, Федора Шевченка¹⁹, Всеволода Петріва²⁰, Софії Русової²¹ та Симона Петлюри²².

Видання Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України

Спільно з Інститутом історії України ЦДАВО України здійснює публікацію документів у відповідності до специфіки власних фондів. Протягом 1992–1993 рр. було видано 2 збірники документів про голодомор: “Колективізація і голод на Україні 1929–1933”²³ та “Голод 1921–1923 років в Україні”²⁴, а також “Ми б’ємо в Великий дзвін...”. Голодомор 1932–1933 рр. очима української діаспори” (2008)²⁵. Видано також 2 збірники про національні меншини на території України: “Німці в Україні. 20–30-ті рр. ХХ ст.”²⁶ (1993) [Спільно з Інститутом національних відносин і політології] та “Греки на українських теренах” (2000)²⁷.

Зі здобуттям незалежності України основна увага зверталася на проблеми дослідження архівних і бібліотечних фондів в Україні та за її межами. У зв’язку з цим були підготовлені такі видання: “Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення. 1917–1918” (1996)²⁸ [Інститут історії України], “Українські культурні цінності в Росії: на шляху до діалогу. 1926–1930”²⁹ (2002) [Інститут історії України], “Бібліотеки Києва в період нацистської окупації” (2004) [Інститут української археографії та джерелознавства]³⁰. Варто відзначити три томне видання “Нагороди України. Історія, факти, документи” (1996)³¹ [Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства, Інститут національних відносин і політології], “Гроші в Україні: Факти і документи” (1998)³² [Інститут історії України].

Найбільше документів ЦДАВО України опублікував з історії УНР: “Український національно-визвольний рух: березень-листопад 1917 року” (2003)³³ [Інститут історії України], двохтомники “Українська Центральна Рада” (1996–1997)³⁴ [Інститут історії України] та “Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920” (2006)³⁵ [Інститут історії України]. Крім публікації документів державних органів влади УНР видавалися і спеціальні збірники: “Мирні переговори між Українською державою та РСФСР 1918 р.” (1999)³⁶ [Інститут історії України], “Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ, 14–30 жовтня 1921 року” (1999)³⁷

[Інститут української археографії та джерелознавства]. Продовжуючи тематику видань історії УНР, варто назвати видання С. Наріжного “Українська еміграція: Культурна праця української еміграції. 1919–1939” (1999)³⁸. До 125-річчя від дня народження С. Петлюри 2004 р. ЦДАВО України спільно з Національним музеєм історії України та Бібліотекою імені Олега Ольжича підготував виставку “Симон Петлюра – лицар Української революції” та видав ілюстрований каталог (2004)³⁹. Спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського архів підготував покажчик “Документи про Шовгенових та Теліг у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України” (2006)⁴⁰. Заслуговує на увагу упорядковане та видане листування Є. Чикаленка і В. Винниченка 1902–1929 рр. (2010)⁴¹ та збірник документів “Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках” (2012)⁴², підготовлені за участі ЦДАВО України.

Окремо варто зупинитися на довіднику за фондами рейхсміністра окупованих східних територій Європи під час Другої світової війни Альфреда Розенберга у ЦДАВО України, підготовленому Н. Кашеvaroвою та Н. Малолетовою – “Деятельность Оперативного штаба рейхс-ляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны” (2006)⁴³.

Видання Центрального державного архіву громадських об’єднань України

У відповідності до тематики фондів ЦДАГО України здійснює видання різнопланових збірників. З історії комуністичної партії видано протоколи Другого з’їзду КП(б)У⁴⁴ (1991) [Інститут національних відносин і політології], довідник “Комуністична партія України: з’їзди і конференції” (1991)⁴⁵ [Інститут національних відносин і політології], “Третій з’їзд КП(б)У” (2002)⁴⁶ “Четверта конференція КП(б)У” (2003)⁴⁷, “Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991)” (2005)⁴⁸. Крім видання документів КП(б)У необхідно відзначити видання вибраних творів М. О. Скрипника⁴⁹ (1991) [Інститут національних відносин і політології], збірника у 2-х частинах “У лещатах тоталітаризму. Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України”⁵⁰ (1996) [Інститут історії України], збірника документів і матеріалів “За сценарієм ДПУ (Кримінальна справа “Українська революційно-демократична спілка”)” (2004)⁵¹ [Інститут історії України].

До історії комуністичної партії та державних інституцій можна віднести: видання про Чорнобиль у 2-х книжках “Чорнобиль: проблеми здоров’я населення” (1995)⁵² [Інститут історії України], збірник документів “Пам’ять Биківні” (2000)⁵³, підготовлений за участі Інституту

історії України, та збірник документів “Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: Злочин влади – трагедія народу” (2008)⁵⁴.

У виданнях архіву представлена епістолярна спадщина наукових, політичних та військових діячів України: “Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки)” (1997)⁵⁵, “Симон Петлюра. Невідомі листи з Парижа як політичний заповіт борцям за самостійну Україну” (2001)⁵⁶, “Визвольні змагання очима контррозвідника (Документальна спадщина Миколи Чоботаріва)” (2003)⁵⁷ “Коновалець Є. “Я б’ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...”” (2003)⁵⁸.

Окремо варто зупинитися на виданні, підготовленому спільно з Інститутом національних відносин і політології, – “Національні відносини в Україні у ХХ ст.” (1994)⁵⁹ та з Інститутом історії України – “Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України” (2009)⁶⁰.

Втім, у першу чергу видавнича діяльність архіву спрямована на оприлюднення документів з історії Другої світової війни: про діяльність УВО, ОУН, УПА та партизанську діяльність. Узагальнюючим виданням про Другу світову війну став покажчик, виданий 1998 р.⁶¹ Спільно з Інститутом історії України А. Кентій підготував видання “Українська Повстанська Армія в 1942–1943 рр.”⁶² та “Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр.”⁶³ (1999 р.). Пізніше, разом із Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського було видано 5 томів (від 3-го до 7-го) Літопису УПА: “Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959” (2001)⁶⁴, у 4-х книжках (т. 4–7) “Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б) У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943–1959 рр.”, кн. 1-а, т. 4-й за 1943–1945 рр. (2002)⁶⁵, кн. 2-а, т. 5-й за 1946–1947 рр. (2002)⁶⁶, кн. 3-а, т. 6-й за 1948 р. (2003)⁶⁷ та кн. 4-а, т. 7-й за 1949–1959 рр. (2003)⁶⁸. З історії УВО та ОУН варто назвати ще збірники: у 2-х томах “Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів” за 1927–1930 рр. (2005)⁶⁹ та “Збройний чин Українських Націоналістів, 1920–1956” (2005)⁷⁰.

Документи про діяльність партизан в Україні представлено у таких виданнях, як-от: “Україна партизанська” (2001)⁷¹, “Від Полісся до Карпат. Карпатський рейд Сумського партизанського з’єднання...” (2005)⁷², “Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні, 1941–1944” за редакцією А. Кентія, та В. Лозицького (2005)⁷³, “Красные партизаны Украины, 1941–1944” (2006)⁷⁴, “Родня. Полиция и партизаны, 1941–1944. На примере Украины” (2011)⁷⁵, а також видання, підготовлене працівниками архіву, – “Партизанская война на Украине: Дневники командиров партизанских отрядов и соединений, 1941–1944”⁷⁶, що вийшло друком у Москві 2010 р.

Окремо слід відзначити [некласифіковані] документальні збірники “Винниченко й українська соціал-демократія” (2008)⁷⁷ та “Українська політична еміграція 1919–1945” (2008)⁷⁸, підготовлені спільно з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса.

Видання Центрального державного історичного архіву, м. Київ

Серед видань ЦДІАК України основну групу складають публікації актових книг, Архіву Коша Запорозької Січі, документів з історії Гетьманщини, видання, присвячені видатним діячам України тощо.

Як і більшість архівів в Україні, ЦДІАК готує свої видання до публікації спільно з науковими інститутами. Так, “Книга Київського підкоморського суду. (1584–1644)” (1991)⁷⁹, “Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року” (2002)⁸⁰ та “Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.” (2004)⁸¹ підготовлена спільно з Інститутом української мови, а “Руська (Волинська) метрика” (2002)⁸² видана з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського. Видання “Володимирський гродський суд. Подокументні описи актових книг” (2002)⁸³ та “Київський Центральний архів давніх актів. 1852–1943” (2002)⁸⁴ готувалися самостійно. Доцільно звернути увагу на давні акти, представлені у 1-му томі “Історія Теофіпольщини” (2003)⁸⁵ та “Сметные книги города Чугуева 1692–1695 гг.” (2010)⁸⁶.

Фундаментальним завданням архіву є видання “Архіву Коша Нової Запорозької Січі 1734–1775”. Спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, починаючи з 1994 р., архів підготував опис справ “Архіву Коша Нової Запорозької Січі 1713–1776”, а з 1998 р. розпочато публікацію Корпусу документів: 1-й том (1998)⁸⁷, 2-й том (2000)⁸⁸, 3-й том (2003)⁸⁹, 4-й том (2006)⁹⁰ та 5-й том (2008)⁹¹. До цієї ж категорії можна віднести “Універсали Івана Мазепи 1687–1709” (2002)⁹², “Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)” (2004)⁹³, “Універсали Павла Полуботка (1722–1723)” (2008)⁹⁴, “Петро Калнишевський та його доба” (2009)⁹⁵, підготовлені спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського та ““Пакти і Конституції” Української козацької держави”, видані спільно з Інститутом історії України та Національною бібліотекою імені В. І. Вернадського (2011)⁹⁶. Необхідно також відзначити збірники документів “Національно-визвольна війна в Україні. 1648–1657” (2008)⁹⁷, “Батурин: сторінки історії” (2009)⁹⁸ та “Именные списки казаков украинских полков, проходящих войсковую службу в 1784–1785 гг.” (2012)⁹⁹.

Представлені видання з історії шляхти в Україні, зокрема: довідник “Правобережна шляхта. Кінець XVIII – перша половина XIX ст.: Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія” (2002)¹⁰⁰, 5-ти

томне видання “Легітимована правобережна шляхта (кінець XVIII – середина XIX ст.)” (2006)¹⁰¹ та 1-й том “Правобережного гербівника”, де представлена шляхта Васильківського, Таращанського та Звенигородського повітів (2006)¹⁰².

Важливим тематичним напрямом публікації документів залишається епістолярна та мемуарна спадщина видатних діячів України. Це – “Щоденник 1874–1879” В. Кістяківського, виданий у 2-х томах (1994–1995)¹⁰³, листи та документи Сергія Подолінського (2002)¹⁰⁴, історико-архівні нариси Г. В. Папакіна “Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина” (2003)¹⁰⁵, листи-відповіді М. Грушевському (2006)¹⁰⁶ та листування М. Довнара-Запольського з діячами науки України, видане спільно з Гомельським державним університетом (2006)¹⁰⁷.

Оремо варто відзначити каталог “Вірмено-кипчацькі рукописи в Україні, Вірменії, Росії” (1993)¹⁰⁸, підготовлений спільно з Інститутом сходознавства імені Агатангела Кримського та Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, “Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві” (1999)¹⁰⁹, а також картографічне видання “Україна на стародавніх картах: кінець XV – перша половина XVII ст.” (2008)¹¹⁰ та факсиміле “Сковорода Г. С. Ізраїльський Змій” (2012)¹¹¹.

Видання Центрального державного історичного архіву, м. Львів

Археографічна видавнича діяльність ЦДІАЛ України зазначеного періоду також була плідною та різноплановою. В основу концептуальних засад цієї діяльності були покладені принципи та правила, розроблені в попередні часи. Разом із тим, тут слід відзначити діяльність Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, очолюваного в 1953–1962 рр. І. Крип’якевичем. Саме тоді почала розвиватися співпраця львівських архівістів з установами Академії наук УРСР, закладалися основи подальшої співпраці.

Однією з перших спільних публікацій ЦДІАЛ України з академічними установами: Інститутом історії України, Інститутом суспільних наук часів державної незалежності України став збірник “Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів” (Київ, 1993)¹¹².

Серед спільних з іншими, насамперед, академічними установами, публікацій варто назвати такі, що були підготовлені та видані спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України та його Львівським відділенням. Це – “У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)” (Київ, 1993);¹¹³ “Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали” (Львів, 1994)¹¹⁴; “Михайло

Грушевський. Щоденник (1888–1894 рр.)” (Київ, 1997)¹¹⁵; “Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій” (Львів, 2007)¹¹⁶; “Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.” (Львів, 1998) (За участі ЛНУ імені Івана Франка)¹¹⁷; так само спільно з Львівським університетом ЦДІАЛ України і Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського видали “Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII” (Львів, 2000)¹¹⁸. У співпраці з Науковим товариством імені Шевченка, Національним музеєм літератури України та Постуляційним Центром Української Греко-Католицької Церкви України ЦДІАЛ України і Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського видали перший том (кн. 1) збірника “Митрополит Андрей Шептицький. Церква і церковна єдність у спадщині митрополита. Збірник документів і матеріалів” (Львів, 1995)¹¹⁹ та другий том (кн. 2) збірника “Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали 1899–1944” (Львів, 1999)¹²⁰.

Важливою спільною публікацією ЦДІАЛ України і Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського став збірник “Михайло Драгоманов: Документи і матеріали 1841–1994” (Львів, 2001)¹²¹. Спільно з ЛНУ імені Івана Франка та ГО “Інститут Львова” видано працю Д. Зубрицького “Хроніка міста Львова” (Львів, 2002)¹²².

У 2009 р. вийшла друком спільна праця з історичної картографії ЦДІАЛ України та Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського – “Україна на стародавніх картах. Середина XVII–друга половина XVIII ст.: атлас репродукцій” (Київ, 2009)¹²³. Пізніше побачила світ ще одна праця з цієї ж теми – “Рукописні карти XVI–XIX століть. З фондів Центрального державного історичного архіву, м. Львів” (Київ, 2011)¹²⁴.

Плідною виявилася співпраця львівських архівістів із Культурно-містечким фондом імені Митрополита Андрея Шептицького; Українським Католицьким Університетом ім. св. Климентія Папи у Римі та Постуляційним Центром Української Греко-Католицької Церкви у Львові. Результатом спільної роботи стали документальні публікації з історії Галичини: “Головна Руська Рада 1848–1851. Протоколи засідань і книга кореспонденцій” (Львів, 2002)¹²⁵; “Слово Патріарха Йосифа: Документи. Матеріали. Світлина. 1917–1984” (Львів, 2003)¹²⁶; “Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії” (Львів, 2004. Кн. 1. Документи і матеріали, 1899–1917)¹²⁷; “Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944” (Львів, 2007. Т. I. Пастирські послання 1899–1914)¹²⁸; “Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944” (Львів, 2009. Т. II. Пастирські послання 1918–1939)¹²⁹; “Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944” (Львів, 2010. Т. III. Пастирські послання 1939–1944)¹³⁰.

Окремо, за участі Фондації “Андрей” виходили друком за тією ж темою такі публікації: “Листи дітей-сиріт до митрополита Андрея Шептицького” (Львів, 2011)¹³¹ та у львівському видавництві “Свічадо” вийшла праця “Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату?” (Львів, 2003)¹³².

ЦДІАЛ України співпрацював у справі видання документів і матеріалів з історії України також із Львівським національним університетом імені Івана Франка. Були опубліковані такі збірники: “Мілена Рудницька. Статті, листи, документи” (Львів, 1998)¹³³; “Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933)” (Львів, 2004) (за участі Інституту франкознавства ЛНУ)¹³⁴. Спільно з Науковою бібліотекою ЛНУ імені Івана Франка видано книгу, присвячену відомому українському історику, архівісту О. Мацюку “Нескінчена подорож: Книга пам’яті Ореста Мацюка” (Львів, 2009)¹³⁵.

У співпраці з Науковим товариством імені Шевченка у Львові львівські архівісти видали збірник документів і матеріалів В. Гнатюка: “Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871–1989)” (Львів, 1998)¹³⁶.

Прикладом успішної міжнародної наукової співпраці можна вважати видання “Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1931)” (Львів; Нью-Йорк, 1998)¹³⁷.

За участі громадської організації “Інститут Львова” видано працю Зіморевича Б. “Потрійний Львів: Leopolis Triplex” (Львів, 2002)¹³⁸.

У співпраці з Львівською обласною державною адміністрацією та Видавничим центром “Пам’ять” на виконання указів Президента та рішень Уряду України було опубліковане документальне видання “Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Львівська область” (Львів, 2008)¹³⁹.

Видання Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України

Документи діячів української науки і культури представлені публікаціями епістоляріїв та мемуарів: листування В. Вернадського¹⁴⁰, щоденники О. Довженка¹⁴¹, альбом графічних робіт М. Глуценка¹⁴², документи С. Параджанова¹⁴³.

Видання Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного

Кінодокументи, що зберігаються в ЦДКФФА України, представлені анотованими каталогами кіножурналів, документальних фільмів і кіносюжетів за загальною назвою “Кінолітопис”: за червень 1945–1955 рр. (2002)¹⁴⁴, за 1956–1965 рр. (2003)¹⁴⁵, “Україна і Друга світова війна 1939–1945 рр.” (2005)¹⁴⁶, за 1896–1939 рр. (2009)¹⁴⁷ та за 1966–1975 рр. (2010)¹⁴⁸.

Таким чином, археографічна діяльність центральних державних архівних установ України в період 1991–2011 рр. охоплювала широкий тематичний та хронологічний діапазон, відповідала на нові виклики та запити суспільства в нових умовах. Разом із тим, гострими залишались питання теоретико-методологічного характеру, узагальнення досвіду археографічної роботи попередніх років, створення ширшого “поля” діяльності із впровадженням новітніх технологій, залучення “неканонічних” типів пам’яток і джерел до опрацювання та публікації. Такі завдання починають все активніше вирішуватись вже у період, що розглядається, і мають серйозні перспективи в подальшому за умов, що науку в архівах вкотре не “ліквідують”.

¹ Див.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (1991–2011)/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Центр досліджень історії України ім. Петра Яцика, Канадський Ін-т Українських Студій, Альбертський ун-т; ред. кол.: П. Сохань (голова), О. Маврін (заст. гол.), Д. Бурім (відпов. секретар) та ін.; упоряд.: Д. Бурім, О. Маврін, Я. Федорук. Київ: Укр. письменник, 2011. 416 с.

² *Сохань П.* Вступне слово//Матеріали до розробки концепції діяльності Ін-ту укр. археографії. До Всеукр. наради “Українська археографія сьогодні: проблеми і перспективи”. Київ, 16–18 грудня 1992 р. Київ, 1992. С. 4.

³ Див.: *Бутич І. Л.* Назрілі питання укр. радянської археографії//Українська республіканська конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Київ, 1968. Т. 2: Спеціальні історичні дисципліни. С. 204–220; *Прилепішева Ю. А.* Археографічна діяльність архівних установ України (1945–1991): дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 00/Прилепішева Юлія Анатоліївна. Київ, 2003. 344 с.

⁴ Видання державних архівних установ України 1991–2006: бібліограф. покажчик/упоряд.: С. С. Артамонова, Р. В. Романовський; Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архівної справи та документознавства. Київ: [б. в.], 2007. 158 с. (Архів. та бібліограф. джерела укр. історичної думки. Вип. 13).

⁵ Селянський рух на Україні, 1569–1647 рр.: зб. док. і матеріалів/Ін-т історії України АН України, Ін-т суспільних наук АН України, ЦДІАК України, ЦДІАЛ України; упоряд.: Г. В. Боряк, К. А. Віслобоков, Т. Ю. Гирич та ін. Київ : Наук. думка, 1993. 532 с.

⁶ Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918–1921. Документы и материалы/Московская высшая школа социальных и экономических наук, Пензенский гос. пед. ун-т им. В. Белинского, Федеральное архивное агентство, Российский гос. военный архив, Российский гос. архив социально-политической истории, Государственный архив РФ, Центральный архив ФСБ РФ, ЦГАВО Украины, Государственный архив Запорожской области, Государственный архив СБУ; под ред. В. Данилова и Т. Шанина. Москва: РОССПЭН, 2006. 1000 с. (Крестьянская революция в России 1902–1922. Документы и материалы/Институт Российской истории РАН, Междисциплинарный академический центр социальных наук (Интерцентр).

⁷ Українська дипломатія: перші кроки на міжнародній арені: каталог виставки архівних док. та раритетних видань/Держ. ком. архівів України, УНДІАСД, ЦДАВО України, МЗС України, Ген. дирекція Київської міської ради з обслуговування іноземних представництв; кер. проекту І. Матяш; упоряд.: Л. Андрієвська, Ю. Кулініч, І. Мага, Н. Маковська, І. Матяш, Л. Приходько. Київ, 2006. 36 с.

⁸ Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943–1944: док. і матеріали/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во “Літопис УПА”, Головне архів. упр. при КМ України, ЦДАВО України, Держ. архів Рівненської обл.; упоряд.: О. Вовк, І. Павленко; ред. рада: П. Сохань (співголова) Є. Штендера (співголова), Г. Боряк та ін. Київ; Торонто, 1999. 724 с. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія; Т. 2.). Альтернативна назва: Літопис УПА. Том 2.

⁹ Київ у дні нацистської навали: за док. радянських спецслужб/НАН України, Ін-т історії України, Київська держ. адміністрація, Держ. архів Служби безпеки України, ЦДАГО України; редкол.: С. М. Богунов та ін.; упоряд.: Т. В. Вронська та ін. Київ; Львів, 2003. 526 с.

¹⁰ Бабий Яр: человек, власть, история: в 5 кн./редкол.: С. Богунов и др. Киев: Внешторгиздат Украины, 2004. Кн. 1: Историческая топография. Хронология событий/сост.: Т. Евстафьева, В. Нахманович, 2004. 592 с.

¹¹ Архіви окупації. 1941–1944/Держ. ком. архівів України; упоряд.: Н. Маковська; редкол.: Г. Боряк (гол.), С. Богунов, В. Верстюк та ін. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. Т. 1. 872 с. (Більше не таємно).

¹² Голод в Україні 1946–1947: док. і матеріали/НАН України. Ін-т історії України, Всеукраїнська асоціація дослідників голодоморів в Україні, Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. К. Липинського, ЦДАГО України, ЦДАВО України, Архів МВС України, Архів СБУ України; упоряд.: О. Веселова (голов. упоряд.), Т. Гриценко; А. Огінська, П. Панченко, Р. Пиріг, А. Соловійова, Л. Яковлева; редкол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ, Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1996. 375 с. (Пам’ятки історії України. Джерела новітньої історії. Серія V. Джерела новітньої історії = Monumenta Ucrainae Historica. Fontes Historiae Novissima).

¹³ Документи державних архівів України до 50-ї річниці входження Криму до складу України/Держ. ком. архівів України, ЦДАГО України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Держ. архів Автономної Республіки Крим. Київ, 2004 [компакт-диск].

¹⁴ Документи до 70-річчя перенесення столиці України з Харкова до Києва/Держ. ком. архівів України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, ЦДАВО України, ЦДАГО України. Київ, 2004 [компакт-диск].

¹⁵ Конституція України: шлях державотворення (середина XVII ст. – 1996 р.): док. Національного архівного фонду України/Держ. ком. архівів України, ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДІАК України, ЦДІАЛ України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, Держ. архів Закарпатської обл., Архів Верховної Ради України, Укрінформ. 2006 [компакт-диск].

¹⁶ На скрижалях історії: 3 історії взаємозв’язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті рр.: зб. док. і матеріалів/НАН України, Ін-т історії України, Фундація укр. спадщини Альберти (Канада), Історико-архів. упр. Міністерства

закордонних справ України, ЦДАГО України, ЦДАВО України, ЦДАМЛМ України; упоряд.: О. Бажан, Ю. Данилюк, П. Тронько; редкол.: П. Тронько (гол.), Ю. Москаль, Г. Боряк та ін. Київ, 2003. 862 с. (Серія “Україна-Канада : історія та сучасність”; Кн. 1).

¹⁷ В ім’я майбутнього нації: док. і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920–2000 рр./Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства, ЦДАВО України, ЦДАГО України, Комісія допомоги українському студентству; упоряд.: В. Сергійчук, В. Роговий; ред. М. Іщенко. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 920 с.

¹⁸ Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України, 60 – 80-і рр. ХХ ст.: зб. док. та матеріалів/Ін-т історії України НАН України, ЦДАМЛМ України; упоряд., передм., комент., імен. та геогр. покажч.: П. Т. Тронько та ін.; наук. ред. І. М. Дзюба. Київ: Рід. край, 1999. 303 с.

¹⁹ “Істину встановлює суд історії”: зб. на пошану Ф. П. Шевченка. Київ, 2004. (Архів. та бібліограф. джерела укр. історичної думки; Вип. 10). Т. 1: Джерела/Держ. ком. архівів України, ЦДАВО України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, УНДІАСД, Ін-т рукопису НБУВ, НАН України, Ін-т археології України, Ін-т історії України; упоряд.: С. Батуріна, Г. Боряк, Л. Дубровіна, І. Корчемна, І. Матяш, О. Титаренко; відп. ред.. Г. Боряк. Київ, 2004. 781 с. (Архів. та бібл. джерела укр. історичної думки; Вип. 10).

²⁰ Петрів Всеволод. Військово-історичні праці. Листи/Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства, ЦДАВО України, ЦДАГО України, УВАН у США; редкол.: В. Сергійчук (гол.), ред.: Н. Радванська О. Біланюк, Л. Винар та ін. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2004. 628 с.

²¹ Русова Софія. Мемуари. Щоденник/Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства, ЦДАВО України, ЦДАГО України, УВАН у США; упоряд.: В. Сергійчук; ред. М. Іщенко, О. Біланюк, Л. Винар та ін. Київ: Поліграфкнига, 2004. 544 с.

²² Петлюра С. Статті. Листи. Документи. Т. 4/Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства, ЦДАВО України, ЦДАГО України. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. 704 с.

²³ Колективізація і голод на Україні 1929–1933: зб. док. і матеріалів/АН України, Ін-т історії України, Археографічна Комісія, Головне архів. упр. при КМ України, ЦДАЖР України; упор.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; ред. кол.: С. В. Кульчицький (відп. ред.), Б. В. Іваненко, Ю. Ю. Кондуфор та ін. Київ: Наукова думка, 1992. 733 с.

²⁴ Голод 1921–1923 років в Україні: зб. док. і матеріалів/АН України, Ін-т історії України, Археографічна Комісія, Головне архів. упр. при КМ України, ЦДАВО України; упоряд.: О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В. Яковлева; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Наукова думка, 1993. 237 с.

²⁵ “Ми б’ємо в Великий дзвін...”. Голодомор 1932–1933 рр. очима укр. діаспори: док. з фондів ЦДАВО України/Держ. ком. архівів України, ЦДАВО України; упоряд.: Н. М. Маковська (кер.) та ін. Київ: Вид-во “Торобець”, 2008. 224 с.

²⁶ Німці в Україні. 20–30-ті рр. ХХ ст.: зб. док. державних архівів України/НАН України, Ін-т національних відносин і політології, Ін-т історії України, ЦДАВО України; упоряд.: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. Київ, 1994. 243 с.

²⁷ Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти/НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України; упоряд.: М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь; вступ. стаття В. Смоля. Київ: Либідь, 2000. 488 с.

²⁸ *Кот С., Нестуля О.* Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення. 1917–1918/Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМ України, НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України, Фондація ім. Олега Ольжича. Київ: Соборна Україна, 1996. 320 с. (Повернення культурного надбання України : Док. свідчать; Вип. 1).

²⁹ Українські культурні цінності в Росії: на шляху до діалогу. 1926–1930: зб. док./Держ. служба контролю за переміщенням культурних цінностей через кордон, НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України, Полтавський ун-т споживчої кооперації; упоряд.: О. Нестуля, С. Нестуля; редкол.: О. Федорук, В. Артеменко, В. Врублевська та ін. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. 332 с. (Серія “Повернення культурного надбання України : Док. свідчать”; Вип. 3).

³⁰ Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, НБУВ, Держ. ком. архівів України, ЦДАВО України; уклад.: Л. Дубровіна, Н. Малолетова; редкол.: О. Онищенко (гол.), Г. Боряк, Л. Дубровіна та ін. Київ, 2004. 813 с. (Бібліотеки України під час Другої світової війни).

³¹ Нагороди України. Історія, факти, Док.: у 3 т./НАН України, Ін-т історії України, Ін-т національних відносин і політології, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, ЦДАВО України; авт. кол.: Д. Табачник (кер.), І. Безгін, В. Бузало, М. Дмитрієнко, І. Курас, В. Куценко, Л. Яковлева; ред. кол.: Д. Табачник (кер.), Я. Ісаєвич, М. Котляр та ін. Київ: Українознавство, 1996. Т. 1: Передмова. Першопочатки нагородної справи в Україні. Перші нагороди України. За межами Батьківщини. 247 с.; Т. 2: Орден Трудового Червоного Прапора Укр. СРР, 1921–1933 рр. Виникнення і становлення нагородної системи радянської доби. Нездійсні проекти. 344 с.; Т. 3: Нагороди незалежної України. Нагороди Президента України. Статистичні відомості. Реєстри нагороджених. Бібліографія з фалеристики. 376 с.

³² Гроші в Україні: Факти і Документи/НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України; авт. кол.: М. Дмитрієнко (кер.), В. Литвин, В. Ющенко, Л. Яковлева. Київ: Фірма “ARS-Ukraine”, 1998. 456 с.

³³ Укр. національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року: Документи і матеріали/НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України, Дослідний Ін-т сучасної укр. історії (Філадельфія); упоряд.: В. Верстюк (кер.), В. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, Т. Осташко, Т. Пустовіт, І. Хміль, О. Щусь, Л. Яковлева; відп. ред. В. Верстюк. Київ: Вид-во Олени Теліги, 2003. 1024 с. (Серія “Джерела до вивчення історії Укр. революції”).

³⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2 т./НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України; упоряд.: В. Верстюк (кер.), О. Бойко, Ю. Гамрецький, Г. Михайличенко, А. Огінська, Т. Осташко, В. Устименко, Є. Шаталіна, О. Щусь, Л. Яковлева; редкол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Верстюк

(заст. відп. ред.), Ю. Гамрецький та ін. Київ: Наукова думка, 1996. (Пам'ятки історії України. Серія V. Джерела новітньої історії = Monumenta Ucrainae Historica. Fontes Historiae Novissima). Т. 1. 4 березня – 9 грудня 1917 р. Київ: Наукова думка, 1996. 589 с.; Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. Київ: Наукова думка, 1997. 424 с.

³⁵ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918-1920: Документи і матеріали: у 2-х т., 3 ч./НАН України, Ін-т історії України, ЦДАВО України, Дослідний Ін-т сучасної укр. історії (Філадельфія); упоряд.: В. Верстюк (кер.), Г. Басара-Тилішак, В. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, Н. Маковська, О. Михайлова, Т. Осташко, О. Щусь; відп. ред. В. Верстюк. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006 (Серія “Джерела до вивчення історії Укр. революції”). Т. 1. 688 с.; Т. 2. 744 с.

³⁶ Мирні переговори між Українською державою та РСФСР 1918 р.: Протоколи і стенограми пленарних засідань: зб. док. і матеріалів/НАН України, Ін-т історії України, Ін-т східноєвропейських досліджень, Східноєвропейський дослідний Ін-т ім. В. К. Липинського (США), Головне архів. Упр. при КМ України, ЦДАВО України; упоряд.: О. Лупандін, І. Ралле, Л. Яковлева; редкол.: В. Верстюк (відп. секретар), О. Бойко (відп. секретар) та ін. Київ; Нью-Йорк; Філадельфія: Вид-во М. П. Коць, 1999. 366 с. (Пам'ятки історії України. Джерела новітньої історії. Серія V. Джерела новітньої історії = Monumenta Ucrainae Historica. Fontes Historiae Novissima).

³⁷ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ, 14–30 жовтня 1921 року: док. і матеріали/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Програма дослідження українських церков Канадського ун-ту (Альбертський Ун-т), ЦДАВО України; упоряд.: Г. Михайличенко, П. Сохань (ред.), Л. Пилявець, І. Преловська. Київ; Львів, 1999. 559 с.

³⁸ *Наріжний С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції. 1919–1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої/Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМ України, Фондація ім. Олега Ольжича, Головне архів. Упр. при КМ України, ЦДАВО України; упоряд.: Л. Яковлева (кер.), Г. Михайличенко, А. Огінська. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.

³⁹ Виставка “Симон Петлюра – лицар Укр. революції”. До 125-річчя від дня народження. Нац. музей історії України. 18 трав. – 1 верес. 2004 р.: ілюстрований каталог/Нац. музей історії України; Б-ка ім. Олега Ольжича; ЦДАВО України та ін.; упоряд.: О. Кучерук, Н. Ковтанюк, Т. Ралдугіна. Київ, 2004. 16 с.

⁴⁰ Док. про Шовгенових та Теліг у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і упр. України: покажчик/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, ЦДАВО України; упоряд.: Н. Маковська, Н. Миронець, Н. Московченко; редкол.: П. Сохань (гол.), Д. Бурім, І. Гирич та ін. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. 152 с.

⁴¹ *Чикаленко Є. Х.* Листування. 1902–1929 роки/Євген Чикаленко, Володимир Винниченко/упоряд., авт. передм. Н. Миронець; ред. Л. Марченко; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, ЦДАВО. Київ: Темпора, 2010. 447 с.

⁴² Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів/Національна академія аграрних наук України, Держ. наукова сільськогосподарська б-ка, Центральний держ. архів вищих органів влади та упр. України; уклад.: М. В. Присяжнюк та ін.; під заг. ред. М. В. Присяжнюка. Київ: Нілан, 2012. 754 с. (Історико-бібліографічна серія “Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії”; кн. 62).

⁴³ *Кашеварова Н., Малолетова Н.* Деятельность Оперативного штаба рейхссляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй мировой войны: справочник-указатель архивных документов из киевских собраний/НАН Украины, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского; Госкомархив Украины; ЦГАВОВ Украины, Министерство культуры и туризма Украины, Государственная служба по контролю над перемещением культурных ценностей через госграницу Украины, Thomson Gale: Primery Source Microfilm and Scholar Resources; науч. руков. проекта Л. Дубровина; науч. консультанти Г. Борьяк, Н. Маковская; редкол.: А. Онищенко (председ.), П. Биляш, Г. Борьяк и др. Киев: НБУ имени В. И. Вернадского, 2006. 578 с.

⁴⁴ Второй съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 17–22 октяб. 1918 г.: Протоколы/Ин-т политических исследований ЦК КПУ; редкол.: Ф. М. Рудич (председ.), И. Ф. Курас, Р. Я. Пирог; В. Ф. Солдатенко. Киев: Украина, 1991. 241 с.

⁴⁵ Комуністична партія України: з'їзди і конференції: довідник/Ін-т політичних досліджень ЦК КПУ; редкол.: Ф. М. Рудич (гол.), І. Ф. Курас, Р. Я. Пиріг; В. Ф. Солдатенко. Київ: Україна, 1991. 478 с.

⁴⁶ Третій з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України: 1–6 берез. 1919 р./ЦДАГО України; редкол.: С. І. Гуренко (гол.) та ін. Київ: Парламентське Вид-во, 2002. 255 с.

⁴⁷ Четверта конференція Комуністичної партії (більшовиків) України, 17–23 берез. 1920 р.: стенограма/ЦДАГО України; редкол.: С. І. Гуренко (гол.) та ін.; упоряд.: В. С. Лозицький та ін. Київ: Вид. дім “Альтернативи”, 2003. 526, [1] с.

⁴⁸ *Лозицький В. С.* Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки, 1918–1991/Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Генеза, 2005. 366 с.

⁴⁹ М. О. Скрипник. Вибрані твори/Ін-т політичних досліджень ЦК КПУ; упоряд.: М. І. Панчук (кер.), В. Ю. Мельниченко, А. А. Солойова, Ю. І. Шаповал та ін. Київ, 1991. 617 с.

⁵⁰ У лещатах тоталітаризму: у 2 ч./НАН України, Ін-т історії України. Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: [б. в.], 1996. Ч. 1: (1936–1944 рр.)/упоряд.: Р. Я. Пиріг та ін.; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. 1996. 144 с.; У лещатах тоталітаризму: у 2 ч./НАН України, Ін-т історії України, Центр. держ. архів громадських об'єднань України. Київ: [б. в.], 1996. Ч. 2: (1944–1956 рр.)/упоряд.: Р. Я. Пиріг та ін.; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. 1996. 245 с.

⁵¹ За сценарієм ДПУ (Кримінальна справа “Українська революційно-демократична спілка”): док. і матеріали/Ін-т історії України НАН України та ін.; наук. ред. П. Т. Тронько; Р. Я. Пиріг; упоряд.: Т. Ф. Григор'єва. Київ, 2004. 453 с.

⁵² Чорнобиль: проблеми здоров'я населення: у 2 кн./Ін-т історії України НАН України та ін. Київ, 1995. Кн. 1./упоряд.: Н. П. Барановська та ін.; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. 1995. 259 с.; Кн. 2./упоряд.: Н. П. Барановська та ін.; редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. 1995. 239 с.

⁵³ Пам'ять Биківні: док. та матеріали/Ін-т історії України НАН України та ін.; упоряд.: О. Г. Бажан; редкол.: П. Т. Тронько (гол.) та ін. Київ: Рідний край, 2000. 319 с.

⁵⁴ Голодомор 1932–1933 років в Україні: злочин влади – трагедія народу: док. і матеріали/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України; кол. упоряд.: В. С. Лозицький (кер.) та ін. Київ: Генеза, 2008. 504 с.

⁵⁵ Михайло Грушевський: між історією та політикою (1920–1930-ті роки): зб. док. і матеріалів/Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, ЦДАГО України; упоряд.: Р. Я. Пиріг та ін.; редкол.: П. С. Сохань (гол.) та ін. Київ, 1997. 183 с.

⁵⁶ Петлюра С. В. Невідомі листи з Парижа як політичний заповіт борцям за самостійну Україну/Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства, ЦДАГО України; упоряд.: А. В. Кентій та ін.; ред. М. Шевченко. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. 91 с.

⁵⁷ Визвольні змагання очима контррозвідника: (Документальна спадщина М. Чеботаріва): науково-док. видання/упоряд.: В. С. Сідак та ін.; ред. Ю. Олійник. Київ: Темпора, 2003. 286 с.

⁵⁸ Коновалець. “Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...”. Невідомі документи Організації Українських Націоналістів. Рік 1930// Документально-наукове видання/передм. А. Кентій, В. Лозицький. Київ: Темпора, 2003. 272 с.

⁵⁹ Національні відносини в Україні у ХХ ст.: зб. док. і матеріалів/НАН України, Ін-т національних відносин і політології; упоряд.: М. І. Панчук та ін.; редкол.: І. Ф. Курас (гол.) та ін. Київ: Наук. думка, 1994. 557 с.

⁶⁰ Провісники свободи, державності і демократії: док. і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України/НАН України, Ін-т історії України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України; кол. упорядн.: В. С. Лозицький (кер.), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. – 454 с.

⁶¹ Друга світова війна в документах ЦДАГО України (1939–1945 рр.): тематичний покажчик/упоряд.: Т. Грищенко, І. Коварова, В. Мазур та ін. Київ, 1998. 54 с.

⁶² Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр./НАН України, Ін-т історії України та ін.; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ, 1999. 285 с.

⁶³ Кентій А. В. Українська Повстанська Армія в 1944–1945 рр./НАН України, Ін-т історії України та ін.; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ, 1999. 218 с.

⁶⁴ Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні док. ЦК Компартії України 1943–1959/упоряд.: О. Вовк та ін.; співгол. ред. ради: П. Сохань, П. Потічний; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2001. 652 с.: іл. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія; т. 3).

⁶⁵ Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. 1943–1959/співгол. ред. ради: П. Сохань, П. Потічний; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Літопис УПА, 2001. Кн. 1: 1943–1945/упоряд.: А. Кентій та ін. [Б. м.]: [б. в.], 2002. 598с. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія; т. 4).

⁶⁶ Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. 1943–1959/співгол. ред. ради: П. Сохань, П. Потічний; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Літопис УПА, 2001. – Кн. 2: 1946–1947/упоряд.: А. Кентій та ін. [Б. м.]: [б. в.], 2002. 571 с. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія; т. 5).

⁶⁷ Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні Док. ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. 1943–1959/упоряд.: А. Кентій та ін.; ред.: П. Сохань та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во “Літопис УПА”, Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Літопис УПА, 2002. Кн. 3: 1948. [Б. м.]: [б. в.], 2003. 510 с. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія ; т. 6).

⁶⁸ Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні Док. ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. 1943–1959/упоряд.: А. Кентій та ін.; ред.: П. Сохань та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во “Літопис УПА”, Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Літопис УПА, 2002. Кн. 4: 1949–1959/упоряд.: А. Деркач та ін. [Б. м.]: [б. в.], 2003. 713 с. (Літопис Укр. Повстанської Армії. Нова серія; т. 7).

⁶⁹ Док. і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін.; редкол.: В.Верига та ін. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. Т. 1: 1927–1930/упоряд.: Ю. Черченко, О. Кучерук, 2005. 479 с.

⁷⁰ *Кентій А.* Збройний чин Українських Націоналістів, 1920–1956: історико-архів. нариси. Київ: [Б. в.], 2005. Т. 1: Від Укр. Військової Організації до Організації Українських Націоналістів, 1920–1942//Держ. ком. архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України; наук. ред.: Г. В. Папакін. 2005. 330 с.

⁷¹ Україна партизанська, 1941–1945: Партизанські формування та органи керівництва ними/авт.-упоряд.: В. С. Лозицький (кер.) та ін.; редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін.; Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Парламентське Вид-во, 2001. 319 с.

⁷² Від Полісся до Карпат: Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень–вересень 1943 р.): очима учасників, мовою документів/ЦДАГО України; упоряд.: А. В. Кентій, В. С. Лозицький; редкол.: І. Ф. Курас (гол.) та ін. Київ: Парламентське Вид-во, 2005. 302 с.

⁷³ Кентій А. В., Лозицький В. С. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні, 1941–1944/Центральний держ. архів громадських об'єднань України. Київ: Генеза, 2005. 407 с.

⁷⁴ “...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...”. Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы/авт. сост.: А. Гогун, А. Кентий. Киев: Украинский издательский союз, 2006. 430 с.

⁷⁵ Родня. Полиция и партизаны, 1941–1944. На примере Украины/авт.-сост.: А. Гогун, И. Дерейко, А. Кентий; редкол.: В. Лозицкий, С. Кокин, А. Лысенко. Киев: Украинский издательский союз, 2011. 576 с.

⁷⁶ Партизанская война на Украине: Дневники командиров партизанских отрядов и соединений, 1941–1944/сост.: О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий (рук.). Москва: Центрполиграф, 2010. 670 с.

⁷⁷ Винниченко й українська соціал-демократія/упоряд. та авт. передм.: В. С. Лозицький. Київ: Парламентське Вид-во, 2008. 280 с.

⁷⁸ Українська політична еміграція 1919–1945: Док. і матеріали/Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, ЦДАГО України; кол. упоряд.: В. С. Лозицький (кер.), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. Київ: Парламентське Вид-во, 2008. 928 с.

⁷⁹ Книга Київського підкоморського суду (1584–1644)/АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Археографічна комісія, Центральний держ. історичний архів України в м. Києві; підгот. до видання: Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич, Л. З. Гісцова, В. М. Кравченко, В. В. Німчук, Г. В. Сергійчук, В. В. Страшко, Н. М. Яковенко. Київ, 1991. 344 с.

⁸⁰ Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року/підгот.: А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко/НАН України, Ін-т укр. мови, Житомирський держ. педагогічний ун-т, ПівнічноУкр. діалектологічний центр, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Житомир, 2002. 392 с. (Пам'ятки укр. мови).

⁸¹ Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р./підгот.: В. М. Мойсієнко; відп. ред.: В. В. Німчук; НАН України, Ін-т укр. мови, Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка та ін. Житомир, 2004. 249 с.

⁸² Руська (Волинська) метрика: Регести док. Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства), 1569–1673/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та ін.; упоряд.: Г. Боряк та ін.; передм. Патриції Кеннеді Грімстед. Київ, 2002. 982 с.

⁸³ Володимирський гродський суд. Подокументі описи актових книг. Вип. 1: справи 1–5: 1566–1570/укладач: Г. Сергійчук; наукова ред.: Г. Боряк, Л. Демченко; Держ. ком. архівів України. Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2002. 228 с. (Серія “Архів. зібрання України. Спеціальні довідники”).

⁸⁴ Київський центральний архів давніх актів, 1852–1943: у 2 т./Держ. ком. архівів України, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2002. Т. 1: 1852–1921/упоряд.: Л. М. Муравцева та ін. 2002. 453 с.

⁸⁵ Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та зб. док. Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. Т. 1. Давні акти/автор історичного нарису: І. А. Стасюк; упоряд.: В. Л. Бабкіна, О. Г. Полегайлов, Г. С. Сергійчук, В. В. Страшко, Л. А. Сухих, Д. П. Шовковий; за ред. О. В. Марущак; Центральный держ. історичний архів України, м. Київ, Теофіпольська районна спілка краєзнавців, Теофіпольський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Ін-ту історії України НАН України. Хмельницький, 2003. 576 с.

⁸⁶ Сметные книги города Чугуева 1692–1695 гг./Харьковский частный музей городской усадьбы, Центральный государственный исторический архив Украины, г. Киев, Государственный архив Харьковской области; ред. совет: О. С. Гнездило, А. Ю. Гриппа, В. Л. Маслийчук, Л. М. Момот, А. Ф. Парамонов. Харьков, 2010. 130 с. (Слобожанские родоводы).

⁸⁷ Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775. Корпус док.. Т. 1/упоряд.: Л. З. Гісцова (ст. упоряд.), Д. Л. Автономов, Є. І. Дрозд, Х. Г. Лашенко, А. Ю. Омельченко, О. Г. Полегайлов, В. В. Стафійчук, Л. А. Сухих. Київ, 1998. 696 с.

⁸⁸ Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775. Корпус док.. Т. 2/упоряд.: Л. З. Гісцова, Л. Я. Демченко, Т. Л. Кузик, Л. М. Муравцева, Л. А. Сухих. Київ, 2000. 752 с.

⁸⁹ Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775. Корпус док.. Т. 3/упоряд.: Л. З. Гісцова (ст. упоряд.), Л. Я. Демченко, Т. Л. Кузик, Л. М. Муравцева, Л. А. Сухих; Держ. ком. архівів України. Центральный держ. історичний архів України, м. Київ, Національна академія наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Археографічна комісія. Київ, 2003. 952 с. (Серія “Джерела з історії українського козацтва”).

⁹⁰ Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775. Корпус док.. Том 4/редкол.: П. С. Сохань (гол.), Г. В. Боряк, В. А. Брехуненко та ін.; Держ. ком. архівів України, Центральный держ. історичний архів України, м. Київ. НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Археографічна комісія. Київ, 2006. 888 с.

⁹¹ Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775: Корпус док.. Т. 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року/редкол.: П. С. Сохань (гол.), Г. В. Боряк, В. А. Брехуненко, І. Л. Бутич, Д. В. Бурім, Л. З. Гісцова та ін.; упоряд.: Л. З. Гісцова (ст. упоряд.), Л. Я. Демченко, Т. Л. Кузик, Л. М. Муравцева; наук. ред. тому: І. Л. Бутич; Держ. ком. архівів України. Центральный держ. історичний архів України, м. Київ. Національна академія наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2008. 528 с.

⁹² Універсали Івана Мазепи. 1687–1709/упоряд.: І. Бутич; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Центральный держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2002. 758 с., іл. (Серія “Універсали українських гетьманів”. Вип. 1. Матеріали до українського дипломатарію).

⁹³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)//Матеріали до українського дипломатарію/Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наукове товариство

ім. Т. Шевченка, Центральний історичний архів України, м. Київ. Київ; Львів, 2004. 1088 с.

⁹⁴ Універсали Павла Полуботка (1722–1723)/упоряд.: В. Риневич; ред. кол.: П. Сохань (гол.), Г. Боряк, В. Брехуненко, Д. Бурім, Я. Дашкевич, О. Коваленко та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2008. 720 с.

⁹⁵ Петро Калнишевський та його доба: зб. док. та матеріалів/ред. колегія: І. М. Річняк, П. С. Сохань, О. С. Кучерук, Д. І. Кулиняк, О. О. Маврін; упоряд.: В. В. Грабовський, В. І. Мільчев, І. Л. Синяк; ВсеУкр. благодійний фонд ім. Петра Калнишевського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2009. 432 с.

⁹⁶ “Пакти і Конституції” Укр. козацької держави (до 300-річчя укладення)/відп. ред.: В. А. Смолій; упоряд.: М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб; НАН України, Ін-т історії України, Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського, Держ. архівна служба України, Центральний держ. історичний архів, м. Київ. Львів: Світ, 2011. 440 с.

⁹⁷ Національно-визвольна війна в Україні. 1648–1657. Зб. за документами актових книг/кер. проекту О. В. Музичук; упор.: Л. А. Сухих, В. В. Страшко; Держ. ком. архівів України, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 2008. 1011 с.

⁹⁸ Батурин: сторінки історії. Зб. док. і матеріалів/ред. колегія: О. Б. Коваленко, (голова редколегії), Г. В. Боряк, Р. Б. Воробей, В. О. Дятлов, Л. А. Дубровіна, З. Когут, І. Б., Матяш, О. П. Моця, О. В. Музичук та ін.; упор.: О. Б. Коваленко (кер. групи упорядників), О. В. Гринь, Л. Я. Демченко, Г. С. Доманова, Л. Г. Кіяшко, В. П. Коваленко та ін.; Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Чернігівське відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Ін-т історії НАН України, Нац. історико-культурний заповідник “Гетьманська столиця”, Ін-т рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ, Держ. архів Чернігівської обл. та ін. Чернігів, 2009. 786 с.

⁹⁹ Именные списки казаков украинских полков, проходящих войсковую службу в 1784–1785 гг./редкол. и авт. сост.: А. Ю. Гриппа, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Пармонов. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2012. 195 с.

¹⁰⁰ Правобережна шляхта. Кінець XVIII – перша половина XIX ст.: Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія/авт.: С. Лисенко, Е. Чернецький; Держ. ком. архівів України. Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Біла Церква, 2002. 396 с. (Серія “Архів. зібрання України: Спеціальні довідники”).

¹⁰¹ Легітимована правобережна шляхта (кінець XVIII – середина XIX ст.)/уклад.: С. Лисенко, Є. Чернецький/Держ. ком. архівів України. ЦДІАК України. у 5-ти т. Біла церква: Вид. О. Пшонківський, 2006. Т. II: Список

легітимованої шляхти Київської губернії. 224 с.; Т. III: Список легітимованої шляхти Волинської губернії. 240 с.; Т. IV: Список легітимованої шляхти Волинської губернії. 224 с.; Т. V: Список легітимованої шляхти Волинської губернії. 240 с.

¹⁰²Правобережний гербівник. Т. 1: Шляхта Васильківського, Таращанського та Звенигородського повітів/Держ. ком. архівів України, ЦДІАК України, Держархів Київської обл., Наукове товариство ім. братів Вацлава та Едварда Руликівських, Товариство охорони старожитностей Київщини, Білоцерківська міська централізована система, Білоцерківський краєзнавчий музей; уклад. Є. Чернецький. Біла Церква, 2006. 160 с.

¹⁰³Кістяківський О. Ф. Щоденник. 1874–1879: у 2-х т. Т. 1: 1874–1879/упоряд.: В. С. Шандра (ст. упоряд.), М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. Київ, 1994. 646 с.; Т. 2: 1880–1885/упоряд.: В. С. Шандра, М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. Київ, 1995. 584 с.

¹⁰⁴Сергій Подолинський. Листи та Док./упоряд.: Р. Сербин, Т. Слюдинова; Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ: [б. в.], 2002. 422 с.

¹⁰⁵Панакин Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: історико-архів. нариси/за ред.: Г. В. Боряка; Держ. ком. архівів України, Центральний держ. історичний архів, м. Київ. Київ, 2003. 280 с.

¹⁰⁶Листування Михайла Грушевського/ред.: Любомир Винар; упор.: Г. Бурлака, Н. Ливенко; Українське історичне товариство, Національна академія наук України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006. 718 с.; іл. (Епістолярні джерела грушевськознавства. Т. III).

¹⁰⁷Перапіска М. В. Доўнар-Запольскага з дзеячамі навукі Украіны (1893–1908 гг.): навук. выданне/склад.: В. М. Лебедзева і інш., рэд. кал.: А. В. Баранаў і інш.; Цэнтралны дзяржаўны гістарычны архів Украіны ў Кіеве, Гомельск. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны (Навук.-дасл. ін-т гісторыі і культуры усходнеславянскіх народаў). Гомель: Гомельск. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны, 2005. 170 с.

¹⁰⁸Гаркавец О. Вірмено-кипчацькі рукописи в Україні, Вірменії, Росії: каталог/НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т сходознавства ім. Агатангела Кримського, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ. Київ, 1993. 328 с.

¹⁰⁹Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК України). 1494–1764 рр./упоряд.: Г. В. Боряк, О. Г. Полегайлов (ст. упоряд.), І. О. Ціборовська-Римарович. Київ, 1999. 266 с.

¹¹⁰Україна на стародавніх картах: кінець XV–перша половина XVII ст./М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович; редкол.: Я. Дашкевич (гол.) та ін.; пер. з англ. Л. Герасимчук. Київ: ДНВП "Картографія", 2013. 1 атл. (207 с.): кольор. (Пам'ятки картографії України).

¹¹¹Сковорода Г. С. Ізраїльський Змій /ЦДІАК; упор. Г. В. Путова. Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2012. 172 с.

¹¹²"Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Зб. док. і матеріалів"/упоряд.: Г. Боряк, К. Віслобов, Т. Гирич та ін.; відп. ред. М. Крикун. Київ, 1993. 534 с.

¹¹³У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)/упоряд.: О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник. Київ, 1993. 768 с.

¹¹⁴Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали/упоряд.: М. Капраль. Львів, 1994. 391 с.

¹¹⁵Михайло Грушевський. Щоденник (1888–1894 рр.)/упоряд.: Л. Зашкільняк. Київ, 1997. 264 с.

¹¹⁶Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій/упоряд.: М. Капраль. Львів, 2007. LI, 816 с., 8 іл.

¹¹⁷Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст./упоряд.: М. Капраль. Львів, 1998. 640 с.

¹¹⁸Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII/упоряд.: М. Капраль. Львів, 2000. 576 с.

¹¹⁹Митрополит Андрей Шептицький. Церква і церковна єдність у спадщині митрополита. Зб. док. і матеріалів/упоряд.: О. Гайова. Т. I. Кн. 1. Львів, 1995. 524 с.

¹²⁰Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Док. і матеріали 1899–1944/упоряд.: А. Кравчук. Львів, 1999. Т. 2. Кн. 2. 1096 с.

¹²¹Михайло Драгоманов: Док. і матеріали 1841–1994/упоряд.: Г. Болотова, І. Бутич, Н. Грабова та ін. Львів, 2001. 735 с.

¹²²*Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова/наук. ред.: Я. Дашкевич, Р. Шуст; перекл. з польськ. І. Сварника; ком. М. Капрала. Львів, 2002. 602 с.

¹²³*Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У.* Україна на стародавніх картах. Середина XVII–друга половина XVIII ст.: атлас репродукцій. Київ, 2009. 224 с., іл.

¹²⁴*Кришталович У.* Рукописні карти XVI–XIX століть. З фондів Центрального державного історичного архіву, м. Львів. Київ, 2011. 216 с.: іл.

¹²⁵“Головна Руська Рада 1848–1851. Протоколи засідань і книга кореспонденцій/упоряд.: У. Кришталович, І. Сварник. Львів, 2002. 267 с.

¹²⁶Слово Патріарха Йосифа: Док.. Матеріали. Світлини. 1917–1984/ред. кол.: І Хома, Б. Прах, Р. Тереховський, М. Петрович, О. Гайова. Львів, 2003. 240 с.

¹²⁷Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії/упоряд.: Ю. Аввакумов, О. Гайова. Львів, 2004. Кн. 1. Док. і матеріали, 1899–1917. 924 с.

¹²⁸Митрополит Андрей Шептицький. Док. і матеріали 1899–1944/упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський. Львів, 2007. Т. I. Пастирські послання 1899–1914. 1014 с.

¹²⁹Митрополит Андрей Шептицький. Док. і матеріали 1899–1944/упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський. Львів, 2009. Т. II. Пастирські послання 1918–1939. 1248 с.

¹³⁰Митрополит Андрей Шептицький. Док. і матеріали 1899–1944/упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський. Львів, 2010. Т. III. Пастирські послання 1939–1944. 827 с.

¹³¹Листи дітей-сиріт до митрополита Андрея Шептицького/упоряд.: О. Гайова, М. Перун. Львів, 2011. 108 с.: іл.

¹³² Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату?/упоряд.: О. Гайова, Р. Тереховський; Монастир монахів Студитського уставу. Львів: Свічадо, 2003. 46 с.

¹³³ Мілена Рудницька. Статті, листи, Док./упоряд.: М. Дядюк; відп. ред. М. Богачевська-Хомяк. Львів, 1998. 844 с.: іл.

¹³⁴ Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933)/упоряд.: Р. Дзюбан; відп. ред. серії Л. Головата. Львів, 2004. 153 с. (за участі Ін-ту франкознавства ЛНУ).

¹³⁵ Нескінчена подорож: Книга пам'яті Ореста Мацюка/уклад.: Г. Сварник, І. Сварник, Б. Якимович. Львів, 2009. 372 с., іл.

¹³⁶ Володимир Гнатюк. Док. і матеріали (1871–1989)/упоряд.: Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький; відп. ред. О. Купчинський]. Львів, 1998. – 468 с.

¹³⁷ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1931)/упоряд. і археогр. передм.: Г. Сварник]. Львів; Нью-Йорк, 1998. 268 с.

¹³⁸ *Зіморевич Б.* Потрійний Львів: Leopolis Triplex/перекл. з лат. Н. Царьової; комент. І. Мицька; ред. О. Шишка. Львів, 2002. 224 с.

¹³⁹ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Львівська обл./упоряд., наук. ред. і передм.: В. М. Савчак; Львівська обласна держ. адміністрація; Вид. центр “Пам'ять”. Львів: Астролябія, 2008. 688 с.; іл.

¹⁴⁰ Из эпистолярного наследия В. И. Вернадского. Письма украинским академикам Н. П. Василенко, А. А. Богомольцу/АН Украины, АН СССР, Комиссия по разработке науч. наследия академика В. И. Вернадского; сост.: С. Н. Киржаев, В. А. Толстов. Київ, 1991. 48 с.

¹⁴¹ *Довженко О. П.* Господи, пошли мені сили: Щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклор. записи, листи, Док./упоряд.: В. Шевчук, Г. Грабович; ред. Е. Соловей. Харків: ФОЛІО, 1994. 652 с.; *Довженко О.* Зачарована Десна: Кіноповість; Україна в огні: Кіноповість; Щоденник (1941–1956)/передм. М. Жулинського; післямова і прим. Р. Корогодського. Київ: Веселка, 1995. 573 с.

¹⁴² Нью. Альбом графічних робіт М. П. Глуценка/упоряд.: М. І. Крячок, М. Д. Ходоровський. Київ, 1992, 21 с.

¹⁴³ Сергій Параджанов: Злет, трагедія, вічність: Твори, листи, документи архівів, спогади, статті, фотографії/упоряд.: Р. М. Корогодський, С. І. Щербатюк. Київ: Спалах ЛТД, 1994. 277 с.

¹⁴⁴ Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіносюжетів (черв. 1945–1955): Кінодокументи, що зберігаються у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного: Довідник/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; упоряд.: О. І. Селіфонов та ін.; за ред. Н. М. Слончак. Київ, 2002. 483 с.

¹⁴⁵ Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіно- і телесюжетів (1956–1965): КіноДок., що зберігаються у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного: довідник/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; упоряд.: Л. Б. Пількевич та ін.; за ред.: Н. М. Слончак, В. С. Шульги. Київ, 2003. 619 с.

¹⁴⁶Україна і Друга світова війна: Кінолітопис: Довідник: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків (1939–1945)/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; упоряд.: Т. Смельянова; ред. Л. Васько. Київ, 2005. 181 с.

¹⁴⁷Кінолітопис: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів (1896–1939)/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; упоряд.: Н. Слончак. Київ: [б. в.], 2009. 221 с.

¹⁴⁸Кінолітопис: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіно- і телесюжетів (1966–1975)/Держ. ком. архівів України, Центральний держ. кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; упоряд.: О. Дорошенко та ін. Київ: [б. в.], 2010. 921 с.

The archaeographical publishing activity of the central state archival institutions of Ukraine during the first 10 years of independence is covered. The focus is on joint editions of archives with domestic academic institutions and higher educational establishments and foreign institutions.

Key words: the central state archival institutions; the archeographical publishing activity; the monuments; the archival and library collections; the epistolary heritage; collections of documents and materials.

Т. О. ЄМЕЛЬЯНОВА*

НОТАТКИ З ІСТОРІЇ КІНОАРХІВІВ

Розглянуто умови виникнення і становлення перших кіноархівів у світі. Представлено антропологічний зріз цього процесу з акцентуванням уваги на тому, яку роль при цьому відігравали піонери кіноархівування. Зроблено спробу простежити спільні і відмінні особливості ствердження вітчизняного і зарубіжних кіноархівів.

Ключові слова: кіноархів, кінематографічна спадщина, кіноархівування.

Остання і найбільша сенсація кінця XIX ст. – винахід кінематографа – ознаменувала собою появу унікальної можливості фіксування дійсності з усією її багатовимірністю, а невдовзі – нового виду джерел – кінодокументів, позначених високим рівнем об’єктивності і здатністю упродовж останніх 120-ти років істотно модифікувати наше уявлення про повсякденну реальність, історичні події та їх смисли, формувати ціннісні орієнтири чи, навпаки, руйнувати наявні. Ця обставина обумовлює природний інтерес до кіноархівів, чия місія полягає у зберіганні та удоступненні кінематографічної спадщини людства.

У цьому контексті як ніколи актуальним є історико-культурологічне дослідження створення і функціонування кіноархівів, зумовлене, на наш погляд, низкою чинників. По-перше, виходячи з тези про єдність архівознавства, а тим самим про невідривність історії кіноархівів від загального архівного розвитку, інституціоналізація кіноархівів на різних рівнях і в різних господарських сферах може розглядатися як феномен історії трансформації архівів, так і в якості рівня професіоналізації самого архівного сектора.

По-друге, наголос на історії кіноархівів як на процесі допоможе поглянути на них як на головну рушійну силу і осереддя ідей руху за збереження кіноспадщини. Більше того, розуміння феномену кіноархівів може прислужитися у сфері медіа-досліджень, позаяк разом із залученням міждисциплінарного інструментарію воно здатне заохотити дискусію між архівістами та кінознавцями, спрямовану на розширення перспективи погляду на те, що наразі вважається “життєздатною” історією фільмів.

І, нарешті, ця стаття є своєчасною й у зв’язку з тією обставиною, що попри появу першого кіноархіву майже століття тому, його інсти-

* Ємельянова Тетяна Олександрівна – кандидат історичних наук, заступник директора Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

туціональна історія залишається в основному неписаною. На думку засновниці Техаського архіву рухомих зображень (ТАМІ), д-ра Керолайн Фрік (Caroline Frick), “архіви, зайняті збереженням рухомих зображень, як правило, нехтують власними інституціональними історіями. Історія руху за збереження кінематографа – це столітній процес, який залишається відносно незрозумілим і недооціненим в академічній роботі, пов’язаний із дослідженнями в галузі кіно або медіа”¹.

Лише починаючи з 1970-х років, історія кіноархівів оформлюється у самостійний напрям наукових пошуків, на який відчутно вплинув загальний підйом руху за збереження кінематографічної спадщини, ознаменований прийняттям Генеральною конференцією ЮНЕСКО Рекомендацій про охорону та збереження рухомих зображень (1980 р.)². Інший важливий чинник зацікавленості історією кіноархівів пов’язаний із пошуками професійної ідентичності та визнанням статусу професії кіноархівістів.

На той час історія кіноархівів розглядалася переважно у фахових студіях, присвячених “піонерам кіноархівування” та узагальнених оглядах руху за збереження кіноспадщини (чи певним його аспектам). Обидва дослідницькі напрями актуалізують (хоч і з різним ступенем поглиблення) національний (передусім в Європі та США) досвід інституціоналізації кіноархівів, тоді як поза увагою залишаються прецеденти архівних практик поза т. зв. “західним світом”.

Серед досліджень першого напрямку доречно назвати праці, присвячені “одній із найбільш помітних і суперечливих фігур” і, відтак, почасти міфологізованих – французькому історичу кіно й архівісту Анрі Ланглуа (Henri Langlois, 1914–1977)³. Навіть Раймон Борд (Raymond Borde) у своїй спробі написання загальної історії кіноархівів, будучи засновником і першим керівником Тулузької сінематеки, що “знаходилась у тіні Французької сінематеки”, половину тексту свого дослідження присвятив справі Анрі Ланглуа⁴. У цій же групі – дослідження, що висвітлюють персональний внесок піонерів кіноархівування у заснування і становлення окремих архівів: кураторів Національної бібліотеки фільмів Британського інституту кінематографії Ернеста Ліндгрена (Ernest Lindgren)⁵ та Бібліотеки фільмів Музею сучасного мистецтва в Нью-Йорку – Ірис Баррі (Iris Barry), очільника Рейхсфільмархіву Френка Хенселя (Frank Hensel), які, зосереджуючись на інституціональній і урядовій підтримці архівної роботи на національному і міжнародному рівні, на довгі роки заклали певний фаховий еталон.

Спробою синтетичного дослідження зародження кіноархівів у середині 1930-х років є монографія британського історика німого кіно Ентоні Слайда (Anthony Slide) “Нітрат не буде чекати. Історія збереження плівки в США” (“Nitrate Won’t Wait: A History of Film Preservation in the United States”, 1992)⁶. Монографія не тільки містить історії того-

часних основних гравців у царині кіноархівування, але й демонструє слайдівське розширене поняття “кіноархіву”, що охоплює і менші, недержавні інституції, які заслуговують, на думку автора, бути такими через “художній” характер їх колекцій, от-як: Антологічний кіноархів у Нью-Йорку або Тихоокеанський кіноархів у Сан-Франциско, відомий порядком кінотворів американського митця українського походження Енді Воргола (Andy Warhol), та інших авангардних кінематографістів.

До європейського досвіду збереження кіноспадщини звертається Пенелопа Х'юстон (Penelope Houston) у своїй монографії “Хранителі кадрів: кіноархіви” (“Keepers of Frame: The Films Archives”)⁷, помітно увиразненій добротною фактографічною інформацією та особливим прагненням до об’єктивності.

Поглиблений інтерес до винесеної у заголовку проблеми демонструють нариси Стівена Боттмора (Stephen Bottomor)⁸ Тома Макгріві (Tom McGreevey) та Джоани Йек (Joanne L. Yeck)⁹, Сема Кули (Sam Kula)¹⁰.

Напередодні сторічного ювілею кінематографа у спеціальному випуску під назвою “Cinema museums and archive” міжнародного журналу “Museum” (1994) було вміщено низку статей, сфокусованих на окремих національних практиках збереження кінематографічної спадщини: Донатана Денніса (Jonathan Dennis) про Новозеландський кіноархів; Домініка Паїні (Dominique Paini) про Французьку синематеку; Пак Сун Тай (Pak Sun Tai) з історії Національного кіноархіву Кореїської Народно-Демократичної Республіки; Володимира Дмитрієва про Держфільмофонд Російської Федерації; Леслі Хардкасла (Leslie Hardcastle) про Музей рухомих зображень у Лондоні; Суреш Чебрія (Suresh Chabria) про Національний кіноархів Індії та інших¹¹.

На зламі ХХ–ХХІ ст. спостерігається черговий виток вивчення історії кіноархівів як відгук на новітні виклики у сфері збереження кіноспадщини в епоху цифрових технологій. Тут варто відзначити напрацювання професора Карен Грейс (Karen F. Gracy)¹², Роджера Смайтера (Roger Smither)¹³, Джовани Фоссаті (Giovanna Fossati)¹⁴, згадуваної нами Керолайн Фрік¹⁵, Яни Джон (Jana Jones)¹⁶, Томаса Баллхаузена (Thomas Ballhausen)¹⁷. Понад те, діапазон film archives studies розширюється і поглиблюється гендерним аспектом кіноархівної діяльності, включенням локального і регіонального рівней, що увиразнюють зміст досліджень і виводять їх у площину міжконтинентального дискурсу¹⁸.

Цього, на жаль, не можна сказати про Україну. Незважаючи на її сталі традиції архівування кіноспадщини, історія кіноархівів так і не опинилася в центрі дослідницької уваги. Ретроспективні сюжети, пов’язані з інституціоналізацією кіноархівів, вичерпуються розвідками авторки цієї статті (з історії Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного)¹⁹, дисертаційним дослідженням І Цзя, її ж нарисом з історії кіноархіву Китаю²⁰, статтею Лілії Прокопенко, Лілії Крюко-

вої (про діяльність Міжнародної федерації кіноархівів як провідного осередку міжнародного співробітництва кіноархівів)²¹. До вивчення окремих аспектів, пов'язаних з історією збереження кінематографічної спадщини у довоєнний період, вдалися Ніна Слончак (висвітлила історію архівних кінодокументів крізь призму діяльності кіностудій Всеукраїнського фотокіноуправління)²² та Роман Росляк (проаналізував ставлення органів державної влади до збереження кінематографічної спадщини, зокрема, проінформував про спроби організувати Всеукраїнський кіномузей)²³.

Не заперечуючи важливість цих студій в осягненні проблеми, спроб цілісного її бачення в українському дискурсі не помічено. Тому історія архівування національної кіноспадщини й досі є малознаною не тільки широкому загалу, але й більшості фахівців. Нестача ґрунтовних досліджень, на нашу думку, призводить до підміни об'єктивного наукового аналізу окресленої проблеми міфотворенням, стереотипізацією та псевдонауковими висновками, що легко вкорінюються у культурно-суспільному обігу і "мають значно більший вплив на громадян, ніж наукові, бо промовляють не до розуму, а до емоцій", за влучним висловом професора Леоніда Зашкільняка²⁴.

Показовими в цьому відношенні є статті Генерального директора Національного центру Олександра Довженка Івана Козленка "Кіноархів: економіка пам'яті" та "Кіно і німці: як Україна нехтує кіноспадщиною"²⁵. У своїх дописах стосовно ситуації з українськими кіноархівами та їх роллю у збереженні національної кіноспадщини автор не вдається до бодай трохи складніших моделей пояснення, ніж спрощених конструкцій на кшталт "відсутності в Україні концепції призначення кіноархівів" (досить сумнівний висновок з огляду на 85-річну історію Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного). Дещо перебільшеною видається роль Німеччини, "яка пильно зберігає не лише своє, але також і наше кіно, яке ми самі не здатні зберегти". Для спростування далекого від аргументованої позиції твердження Івана Козленка пошлемося на директора Федерального кіноархіву Німеччини Карла Гріпа (Karl Griep), який свого часу нарікав, що "дві третини німих німецьких фільмів втрачено. Така ж ситуація складається і зі звуковим кіно, знятим в часи Веймарської республіки. Та й кінофонд післявоєнного періоду зберігся значно гірше, ніж навіть архів періоду націонал-соціалізму"²⁶. А з приводу того, як українській кінематографічній спадщині "пощастило" бути збереженою, постає вельми невинне питання (яке, до речі, залишається відкритим): яким чином ця спадщина опинилась у Німеччині?

Відповідь, яка напрошується в контексті таких міркувань, полягає в тому, що українську традицію архівування кіноспадщини з її власним оригінальним вислідом необхідно розглядати у контексті загальносвітової або хоча б європейської історії кіноархівів. З іншого боку, потре-

би сучасної історіографії імперативно вимагають створення власного погляду на світову історію кіноархівів.

З цієї причини, а також з огляду на складність і об'ємність теми, в центрі нашої уваги перебуватимуть передумови і особливості виникнення перших кіноархівів, у т. ч. в Україні, від часу винайдення кінематографу – до початку німецько-радянської війни, коли діяльність українського кіноархіву тимчасово було припинено, що дасть змогу, заповнюючи малознані, а то й зовсім невідомі сторінки цього процесу, переосмислити його ключові тенденції та глибше зрозуміти окремі аспекти його нинішньої спрямованості.

Ідею створення кіноархівів переважна більшість фахівців пов'язують з ім'ям польського кінооператора Болеслава Матушевського (1856–1944(?), який у своїх брошурах “Нове джерело історії” (“Une nouvelle source de l’Histoire. Creation décinematographie historique”) і “Жива фотографія” (“La Photographie Animée, ce quelle est ce quelle doit etre”)²⁷, виданих 1898 р., із геніальною інтуїцією свого часу заявив про необхідність створення національних кіноархівів для зберігання кінодокументів як історичних джерел та культурного надбання. Обстоюючи концепцію постійного поповнення кіноархівів новими документами за рахунок регулярних надходжень кінозйомок (у т. ч. в якості подарунка) від кінематографістів, Болеслав Матушевський запропонував здійснювати відбір кінодокументів під контролем експертних служб, а також обов'язковий облік і каталогізацію документів, прийнятих до архіву.

Позбавлений ілюзій щодо створення у найближчій перспективі спеціалізованих архівів, автор схилився до думки про те, що “сила інертності занадто велика і саме для того, щоб її зламати, потрібно вжити значних зусиль. Я не плекаю ілюзій щодо швидкого [виконання] мого проекту. Я не уявляю, що академії, музеї, бібліотеки, сховища архівів, міністерство або адміністрація поспішать організуватися, щоб створити колекції документальних хронофотографій. [Проект буде здійснений], але, як завжди, рух його буде важким і повільним”²⁸.

Теоретично кіновиробники мали б бути зацікавлені у збереженні своїх творів, і перша особа, яка поклатась на репутацію “архіву”, був Томас Едісон, який з метою захисту своїх авторських прав передав у 1893 р. рухомі зображення до Бібліотеки Конгресу США. Остання ж після прийняття Поправки Таунсенда (The Townsend Amendment, 1912) через брак приміщень і персоналу протягом 1912–1942 рр. спромоглася зібрати лише 30 фільмів, втративши пізніше й сам едісоновський фільм²⁹.

Серед сучасників раннього кінематографа, хто першими оцінили кінофіксування повсякденної реальності або історичних подій, мало не одразу стали дослідники антропології. Паризький етнографічний конгрес, скликаний 1900 р., ухвалив рішення про створення при антропологічних музеях архівів для збирання і зберігання кінофільмів. Наочним

прикладом служить успішно реалізований проект фільмотеки, заснованої 1910 р. при Національному музеї Бразилії за ініціативи антрополога, етнографа і публіциста Едгарда Рокетт-Пінту (Edgard Roquette-Pinto)³⁰.

Не залишилися осторонь цього процесу великі навчальні заклади, музеї та бібліотеки, які вже на зорі кінематографа почали акумулювати фільми відповідної тематики, переважно наукові (науково-популярні) і навчальні короткометражні, що охоплювали доволі широкий спектр галузей знань. У створеному 1911 р. міському архіві Брюсселя (Бельгія) сформувалася колекція з майже 20-ти кінохронік. Рік по тому подібні збірки організували в музеях Берліна, Брюсселя, Ватикану, Гамбурга, Парижа (Лувр), Праги, в Нью-Йоркській публічній бібліотеці. Колумбійський університет звертається до нещодавно створеної кінокомпанії "Famous Player" із пропозицією зберігати 1 копію кожного з випущених нею фільмів. Значну колекцію кінохронік зібрав К. Е. фон Ган, власник придворної фірми, що здійснювала кіно- і фотозйомки російського імператора Миколи II і членів імператорської родини. У 1913 р. у Росії дискутується законопроект про створення державного сховища кінофільмів, який, щоправда, так і не набув чинності.

Варто відзначити, що всупереч зусиллям із пошуку універсальних та раціональних рішень щодо впорядкування цих колекцій їх не можна назвати кіноархівами в повному розумінні цього слова, позаяк відбір фільмів носив фрагментарний характер, їх було важко, а часом і неможливо відтворити на екрані. Принагідно нагадаємо випадок із французьким поетом Гійомом Аполлінером, який на прохання переглянути фільми у Національній бібліотеці в Парижі отримав категоричну відмову через "відсутність приміщення, де можна було б розмотати рулони плівки"³¹.

Пізніше німецький теоретик і реформатор кіно Герман Гафкер (Hermann Häfker) у своїй праці "Кіно та його вчені" ("Das Kino und die Gebildeten", 1915) висловив міркування щодо завдань та труднощів, з якими зіткнуться майбутні кіноархіви. Сформульовані ним стратегії, в першу чергу щодо збереження кіно, на переконання Томаса Баллхаузена, були надзвичайно просунуті порівняно з тогочасними технічними стандартами³².

Щораз виразніші заклики до створення кіноархівів, які лунали від початку XX ст., залишалися без належної уваги з боку переважної більшості інтелектуалів і підприємців західноєвропейських країн. До певної міри ця обставина пов'язана з тим, що у "ярмарковий" період кінематографа відзнята картина сприймалася як атракціон, до якого масовий глядач швидко втрачав інтерес, тож у збереженні кінофільму не було ніякого сенсу.

До цього ж додалася проблема зберігання кіноплівки, суть якої полягала в тому, що впроваджена у широкий вжиток Джорджем Істменом 1889 р. плівка з нітроцелюлозною основою здатна до самозаймання

при температурі всього 49°C. Сумнозвісна пожежа 4 травня 1897 р. на Благодійному базарі в Парижі, коли під час кіносеансу живцем згоріли 120 людей, породила думку, багато в чому обґрунтовану, що поводитися з проекційною апаратурою (переважна більшість працювала на ацетиленовому або ефірно-кисневому освітленні) та кіноплівкою не менш ризиковано, ніж із порохом³³. Своєрідна іронія в тому, що, хоч ризик використання нітроплівки ніколи не зникав, її виробництво (відносно дешеве) було заборонено лише в 1951 р.³⁴ (схоже, смертельні випадки в кінотеатрах не призвели до обов'язкової її заміни, поки це не стало достатньо вигідним). Загальноновизнано, що 3 чверті фільмів на нітроплівці втрачено назавжди³⁵. За даними опитування Бібліотеки Конгресу, наприклад, між 1910 і 1915 рр., кількість збережених кінофільмів у США становить не більше 10%.

Великою мірою давалася взнаки швидка зношуваність плівки. Для кіновиробника, який міг випустити новий фільм з аналогічним невеликим сюжетом, це не було серйозною втратою³⁶. Однак повнометражний фільм, у виробництво якого вкладались кошти, співставні з річним оборотом середнього промислового підприємства, вимагав до себе принципово іншого ставлення. Його прокат міг давати прибуток через місяці і навіть роки після першого показу. Враховуючи, що вже на початку ХХ ст. торгівля фільмами набуває міжконтинентальних масштабів (й Україна не була винятком – національні фільми мали попит на міжнародному ринку в 1922–1930 рр.³⁷, головними імпортерами фільмів були Франція та Німеччина), саме на кіностудіях і кінобіржах, зайнятих продажем кінопродукції, виникають склади з колекціями кінофільмів. Інша справа, що головним мотивом їх створення залишався принцип комерційної доцільності, керуючись яким кінопромисловці з однаковим успіхом могли не тільки формувати свої фільмофонди (як, наприклад, кінокомпанії “Gaumont” (Франція), “Nordists Films” (Данія), але і знищувати їх (американські компанії переважно утилізували, заощаджуючи площі і гроші). Обтяжуючою обставиною тут виявилися й проблеми, пов'язані з авторським правом.

І все ж, датський досвід став ще одним кроком на шляху утвердження кіноархівів. 1913 р. у м. Копенгагені журналіст щоденної газети “Politiken” Анкер Кіркебі (Anker Kirkeby) заснував Національний архів історичних фільмів та голосів. Анкеру Кіркебі ще у 1911 р. вдалося переконати датського кінорежисера і продюсера, засновника кінокомпанії “Nordists Films” Оле Ольсена (Ole Olsen) у необхідності “відтворювати кінематографічні портрети людей, які було б цікаво зберегти на майбутнє”³⁸. Упродовж наступних 25-ти років архівне зібрання, розміщене у приміщенні Королівської бібліотеки, поповнилося майже 100 фільмами, що зафіксували події та “живі” портрети відомих датчан у період 1899–1913 рр.

Чималу роль у розвитку кіноархівної справи відіграла Перша світова війна, яка, в свою чергу, додала нову причину для збереження фільмів. Маємо віддати належне передусім військовим архівам у таких країнах, як Великобританія, Франція та Німеччина. Помітною подією стало заснування 1920 р. у Великобританії Імперського військового музею як центру накопичення та репрезентації артефактів, пов'язаних із Першою світовою війною. У цьому проекті, підтриманому урядом країни ще в розпал воєнних подій, навесні 1917 р., особливе місце відводилося воєнній кінохроніці³⁹. Загальні завдання та процедури догляду за кінофільмами, включаючи їх відповідне зберігання, а також створення фільмокопій для забезпечення збереження оригіналів, були сформульовані першим зберігачем музейної кіноколекції Едвардом Фоксеном Купером (Edward Foxen Cooper)⁴⁰.

До найперших кіноархівів варто віднести Російський державний архів кінофотодокументів. Заснований 1926 р. при Архіві жовтневої революції РРФСР на виконання декрету РНК РРФСР “Про передачу Центральному архіву РРФСР негативів фотознімків і кінофільмів, що мають історико-революційний інтерес”, у 1931 р. він був трансформований у самостійну установу – Центральний фотокіноархів РСФСР (від 1941 р. – Центральний державний архів кінофотофонодокументів СРСР)⁴¹. Створенню архіву передувала проведена у 1918–1919 рр. в Росії націоналізація кінопромисловості, внаслідок якої архівне зібрання поповнилося кінофільмами з кінофабрик і кінофірм Олександра Дранкова, Олександра Ханжонкова, Йосипа Єрмольєва, Олексія Талдикіна, “Пате”, товариств “Русь”, “Екран”, Скобелевського комітету, а також архіву царської родини, реквізованого в Царському Селі. Вже від 1928 р. до архіву з кіноорганізацій стали надходити в середньому по 150–200 фільмів на рік, щоправда, переважно в неупорядкованому стані та без описової документації (монтажних аркушів). Це були фільми виробництва Всеросійського фотокіновідділу, відділів “Совкіно” (що зберігали кінопродукцію попередніх організацій – Петроградського кінокомітету, Петроградського окружного відділення Всеросійського фотокіновідділу тощо), кінокартини вже згадуваних націоналізованих фірм.

Важливою віхою в історії кіноархівів стає рубіж 1920–1930-х років, на який припадає збіг світової економічної кризи зі світовою кризою німого кіно. У цей період, з утвердженням звукового кіно, на кіностудіях повсюдно починають знищуватися негативи і копії німих фільмів. Найбільші втрати припадають на 1927–1931 рр., коли кінострічки (створені у 1896–1930 рр.) тоннами були розплавлені через вміст у них срібла або просто закопувалися у землю як промислове сміття тільки тому, що вони, як зазначає директор Шведського кіноінституту Анна-Лена Вібум (Anna-Lena Wibom), більше не мали ніякої комерційної цінності.⁴² Оцінюючи руйнівні наслідки такого “безжалісного знищен-

ня людської спадщини”, Раймон Борд доречно порівнює їх “зі спаленням Олександрійської бібліотеки”⁴³.

Утім, роки найбільших втрат стали головним контекстоутворюючим фактом, що спонукав багатьох знавців і любителів кінематографа до переосмислення і розуміння першочергової важливості порятунку спадщини “великого німого”, в якому ключова роль відводилася спеціалізованим інституціям – кіноархівам.

І справді, у Швеції навесні 1933 р. створено “Svenska Filmsamfundet” (Шведське кінотовариство), засновником і власником якого виступили члени Стокгольмського кіноклубу на чолі з їхнім ідейним натхненником, кінокритиком і кінознавцем Бенгтом Ідестамом-Альмквістом (Bengt Idestam-Almquist), краще знаним за псевдонімом Робін Гуд). Розуміння неминучого зникнення національного надбання “німого” кінематографа спонукало членів товариства до заснування кіноархіву 1 жовтня 1933 р. У 1938 р. кіноархів, який до цього містився по вул. Vasagatan (центр м. Стокгольма), отримав нове приміщення, придбане кінотовариством у Національного музею науки і техніки. 2 роки потому установа отримала незалежний від кінотовариства статус і змінила назву на “Filmhistoriska samlingarna” (Історичні колекції фільмів), а колишній студент Ейнар Лоріцен (Einar Lauritzen), який від початку займався організацією цих колекцій, став першим їхнім куратором.

Швеція лише на півроку випередила Німеччину. 18 грудня 1933 р. Йозеф Геббельс, рейхсміністр народної освіти і пропаганди, видав наказ про заборону знищення або вивезення будь-яких фільмів чи іншої кінопродукції без дозволу Кінопалати Рейху (Reichsfilmkammer) – організації, покликаної регулювати кіноіндустрію. Іншим його наказом 14 липня 1934 р. у Берліні було засновано Рейхсфільмархів (Reichsfilmarchiv), урочисте відкриття якого відбулося 4 лютого 1935 р. у присутності Адольфа Гітлера⁴⁴. Вже в квітні місяці цього ж року архів відвідали 300 зарубіжних делегатів Міжнародного кінематографічного конгресу, організованого відомством Йозефа Геббельса⁴⁵. Примітно, що на 9-й секції конгресу було прийнято резолюцію (її текст дуже подібний до того, що викладено у Рекомендаціях ЮНЕСКО про охорону та збереження рухливих зображень, 1980), яка закликала всі держави створювати кіноархіви з метою забезпечення збереження фільмів, а виробників – безкоштовно передавати їх до архівів⁴⁶.

Примітно, під час перших відвідин Берліна в рамках європейського відрядження (про це йтиметься нижче) подружжя Ебботтів були вражені “великим і добре організованим архівом, у т. ч. міжнародним охопленням його колекції”⁴⁷. На їх превеликий подив, вони отримали повний доступ до всіх запитуваних матеріалів, у т. ч. до “німецьких фільмів, створених за тодішнього режиму, чи, навпаки, єврейськими продюсерами, акторами”. Зауважимо, що зібрання Рейхсфільмархіву в

основному використовувалися трьома великими групами: представниками кіноіндустрії, владою рейху та партійними чиновниками, слухачами університетів та кіноінститутів. Значна заслуга в цьому належить Френку Хенселю, очільнику архіву (1935–1937), за плечима якого був досвід створення пропагандистських фільмів для націонал-соціалістичної партії. У подальшому, користуючись незаперечним авторитетом у міжнародній архівній спільноті, Френк Хенсель спричинився до створення міжнародної професійної організації FIAF.

У травні 1935 р. за підтримки гранту Фонду Рокфеллера та фінансової допомоги Джона Хей Уїтні (John Hay Whitney)⁴⁸ при Музеї сучасного мистецтва (Museum of Modern Art, MoMA) у Нью-Йорку відкрито Бібліотеку фільмів (the Film Library), щоб “збирати колекцію кінофільмів, здатну проілюструвати найважливіші віхи – як з історичного, так і художнього поглядів, – у розвитку кінематографу з моменту його виникнення, і зробити цю колекцію доступною для учнів шкіл, коледжів, працівників музеїв та інших навчальних закладів, установивши для них помірну плату за вхід”⁴⁹. Куратором кінобібліотеки була покликана Ірис Баррі (1895–1969) – відома на той час кінокритик (її книга “Let’s Go to the Pictures”, 1926, стала викладом філософських ідей авторки про історію, естетику і потенціал фільму). Ірис Баррі відразу ж вирушила до Голлівуду, щоб заручитися підтримкою провідних діячів кіноіндустрії, які погодилися передати копії своїх фільмів, коли впевнились у відсутності будь-якої комерційної конкуренції з боку кіноархіву (студії таким чином забезпечували збереження своїх фільмів без витрат на зберігання). Тож архівна колекція поповнилася надходженнями від таких студій, як “Paramount Pictures Corporation”, “Twentieth Century Fox Film”, “Warner Brothers”, комедійного кіноактора Гарольда Ллойда (Harold Lloyd), кінопродюсерів Семюела Голдвіна (Samuel Goldwyn) та Волта Діснея (Walt Disney)⁵⁰. У 1936 р. спільно з “Paramount Pictures Corporation” і “Metro-Goldwyn-Mayer” було розроблено угоду (яку підписали найбільші студії) про надання кіноархіву права робити за власний рахунок копії з негативів фільмів із наступним їх використанням як у стінах музею, так і за його межами, але винятково з навчальною метою. Це був безпрецедентний крок – вперше продюсери Голлівуду пішли на безкоштовний показ своїх фільмів.

Влітку 1936 р. невтомні Ірис Баррі та Джон Ебботт (John Abbott, директор кіноархіву і чоловік Ірис) продовжили збиральницьку роботу в Європі, відвідавши Лондон, Париж, Ганновер, Берлін, Варшаву, Москву, Ленінград та Стокгольм для налагодження ділових контактів із європейськими колегами⁵¹. В результаті підписаних Ірис Баррі з архівами низки угод про обмін копіями фільмів було придбано багато європейських класичних “німих” (кінострічки Луї Люм’єра, Фердинанда Зекки і Емілія Коля) та авангардних кінокартин (роботи Марселя

Дюшана, Рене Клера та ін.), більшість з яких не були відомі американській публіці. Як відомо, невдовзі після повернення Ірис Баррі та Джона Ебботта до Нью-Йорку кіноархів отримав з Рейхсфільмархіву 29 копій німецької кінокласики.

Восени 1939 р. МоМА переїхав у нове приміщення на 53-й вулиці Нью-Йорка і організував першу в історії США виставку кіно, відкриття якої ознаменувалося показом кінопрограм “Жорж Мельєс: чарівник і родоначальник кіно” і “Неігрове кіно: від голого факту до документалістики”.

Услід за МоМА у липні 1935 р. при Британському інституті кіно (BFI) постала Національна бібліотека фільмів (National Film Library, NFL)⁵². Її засновником і першим куратором став Ернест Ліндгрєн (1910–1973), один із найвпливовіших піонерів кіноархівної справи, який очолював установу до своєї смерті. Органічно поєднуючи в своїй особі талант дослідника та організаційне обдарування, Ернест Ліндгрєн перетворив невелику колекцію на “національне сховище фільмів неперехідної цінності”, розбудувавши архівну інфраструктуру, здатну гарантувати довгострокове зберігання фільмів, яка стала моделлю для інших кіноархівів, запропонував низку стандартів у царині збереженості (революційний “тест на штучне старіння” для визначення ймовірності розпаду нітроплівки; програма дублювання кінофільмів на ацетатну (безпечну) плівку) та правила каталогізації кіно спадщини). Його гострі багаторічні дискусії з Анрі Ланглуа навколо питання про те, що є пріоритетним – забезпечення збереженості чи доступ до фільмів⁵³, стали центральними в історії кіноархівування.

2 вересня 1936 р. постала Французька синематека (Cinémathèque française), заснована режисером-документалістом Жоржем Франжю (Georges Franju) та вже згадуваним Анрі Ланглуа. Головним завданням синематека визначила збирання і зберігання фільмів, що мають художнє та історичне значення. Не минуло й трьох місяців, як архівні фонди вже нараховували понад тисячу кінострічок, основу яких склали фільми піонера кінематографа Жоржа Мельєса та французької кіностудії “Альбатрос” (Société des Films Albatros, 1922), заснованої російськими емігрантами. Один з її співвласників, уродженець Одеси, Олександр Каменка передав синематеці весь архів кіностудії разом із документами, пов’язаними з випуском фільмів. У відповідь Анрі Ланглуа запросив Олександра Каменку на роботу до синематеки, де їхня співпраця продовжувалася до смерті останнього (1969). Яскравим прикладом його таланту переконання став той факт, що один із керівників кіностудії “Пате” (Pathé) Андре Лапорт (Andre Laport) надав Анрі Ланглуа фінансову допомогу в 5 тис. франків. Це дозволило останньому активізувати купівлю фільмів. Крім того, кінопродюсер передав синематеці щотижневий випуски хроніки “Пате”, а для їх зберігання надав склад кіностудії.

Напередодні Другої світової війни в стінах дітища Анрі Ланглуа зберігалася найбільша у світі колекція фільмів, які отримували друге життя завдяки налагодженій якійсній реставрації. Накопичивши достатній фонд копій, Анрі Ланглуа вдався до організації обміну ними із зарубіжними кіноархівами, і в першу чергу – з Нью-Йоркською бібліотекою фільмів.

Варто було очікувати, що названі кіноархіви, для яких обмін копіями кінофільмів (як і інформацією, пов'язаною з ними) став абсолютною умовою їхнього розвитку, заявлять про необхідність постійного і офіційно визнаного міжнародного зв'язку, що й сталося, зрештою, на початку 1938 р. На першій зустрічі представників кіноархівів (MoMA, BFI, Cinémathèque française, Reichsfilmarchiv), яка відбулася у травні 1938 р., обговорювалися умови створення міжнародної федерації кіноархівів⁵⁴. Уже 17 червня в резиденції прем'єр-міністра Франції (Париж) представники 4-х архівів-співзасновників підписали Угоду про Міжнародну федерацію кіноархівів, відому як FIAF (аббревіатура утворена ініціалами назви організації французькою мовою, *Fédération Internationale des Archives du Film*). У грудні цього ж року в Парижі було відкрито офіс FIAF по вул. Rue de Montpensier, 2. Перший Конгрес FIAF відбувся рік по тому, 23–26 липня 1939 р., у новій будівлі MoMA (Нью-Йорк) за участю представників співзасновників та кількох делегатів від інших країн. Поцінуючи непересічний внесок Френка Хензеля, його обирають першим президентом, незважаючи на те, що останній на той час вже не був очільником Рейхсфільмархіву, однак все ще продовжував представляти архів на міжнародній арені. Обрані були також Джон Ебботт – голова; Анрі Ланглуа – генеральний секретар; Олвен Воган (Olwen Vaughan)⁵⁵ – скарбник. З початком Другої світової війни співробітництво між членами FIAF було припинено.

Нарешті розглянемо ситуацію з Україною. Заснування вітчизняного кіноархіву збігається в часі зі створенням перших (і найбільших на сьогодні) кіноархівів Європи і США, що в свою чергу засвідчує синхронність світової та національної практик із цілеспрямованого збереження та примноження кінематографічної спадщини. Втім, якщо передумови появи кіноархівів у Європі та Україні були однакові, то чинники їх організаційного оформлення демонструють досить істотні відмінності. Так, на Заході загалом (і нацистська Німеччина не стала винятком) постання кіноархівів є результатом прямої ініціативи і самовідданої праці ентузіастів, непересічних особистостей, які зрештою знаходили відгук і підтримку як у меценатів, так і з боку державних органів. Натомість в Україні ситуація є виразно відмінною. Не вдаючись у докладну історичну ретроспективу, яка варта окремої розмови, зауважимо, що ідея створення архіву постала невинно. Ще наприкінці 1928 р. музейними працівниками було ініційовано проект створення

Всеукраїнського кіномузею в Києві як “окремого музею, або підвідділу історико-побутового відділу Всеукраїнського історичного музею”⁵⁶. Однак годі було сподіватися на його реалізацію, зважаючи на тогочасну “гостру дискусію за збереження автономії української кінематографії по відношенню до союзного центру”⁵⁷.

Натомість своєрідна альтернатива “народилася” в архівному середовищі на початку 1930-х років, щойно вийшла постанова ВУЦВК і РНК УСРР “Про Єдиний державний архівний фонд УСРР” (1930), згідно з якою до складу ЄДАФу вперше були включені кіно- та фотодокументи, “що відклалися на території УСРР і мали історико-революційне значення”⁵⁸. Як бачимо, склад ЄДАФу був обмежений лише документальними кінозйомками, тоді як науково-популярних фільмів, художньої та наукової, а, тим більше, дореволюційної кінематографії постанова не торкалася. Тож не дивно, що згодом було втрачено багато цінних документів. Цим же почасти пояснюють витоки успадкованої з часів СРСР практики роздільного зберігання ігрових і неігрових фільмів (невластивої зарубіжним кіноархівам).

Але повернімося до архіву, ідея створення якого обговорювалася на засіданнях робочої колегії Центрального архівного управління УСРР (далі – ЦАУ) у червні та листопаді 1931 р. У листопаді 1931 р. у поданому на розгляд ВУЦВК і РНК УСРР проекті постанови “Про перебудову структури апарату ЦАУ УСРР та затвердження мережі архівних установ республіки” передбачалося створення спеціального архіву “для концентрації фото- і кінодокументів історичного значення”⁵⁹. Наступним кроком стало прийняття 20 червня 1932 р. постанови ВУЦВК і РНК УСРР “Про Центральну архівну управу УСРР, її місцеві органи та установи, що є при ній та при її місцевих органах”, якою передбачалося створення Всеукраїнського центрального фотокіноархіву в м. Києві⁶⁰.

Вочевидь, неабияку роль у створенні архіву відіграло наслідування російського взірця – вже згадуваного нами Російського державного архіву кінофотодокументів, що й не дивно, зважаючи на те, що заснування і перші кроки діяльності архіву відбувалися на тлі монополізації науки та культури, коли радянською владою повсюдно нав’язувалися типові організаційні моделі, а спрямованість та практична реалізація завдань кіноархіву супроводжувалися надмірною заполітизованістю, яка беззастережно впливала на визначення джерел комплектування, об’єктів архівування, їх тематику і характер.

Хоча датою заснування архіву вважається 1932 р., реальна робота розпочалася лише у 1934 р. із призначенням першого директора – ним став Петро Маринчук. Тут спостерігаємо ще одну тенденцію, яка вплинула на динаміку розвитку національного кіноархіву. На відміну від Заходу, де біля витоків кіноархівів, як ми вже згадували, стояли непересічні особистості зі “світу кіно” і відігравали потужну роль у

процесі інституціоналізації цих установ (згадаймо, приміром, Ернеста Ліндгрена, який очолив кінобібліотеку з мізерним бюджетом і штатом із двох осіб), в Україні становлення архіву відбувалося в контексті формування сталінського тоталітарного режиму, коли призначення та переміщення керівних кадрів здійснювалися за номенклатурним принципом. Тож годі відшукати в біографіях перших керманічів архіву бодай найменшу дотичність до кінематографа або хоча б обізнаність з архівною практикою загалом. Негативні наслідки цієї тенденції простежуються, зокрема, в “директорській” лихоманці: лише за чотири роки змінилося чотири очільники архіву: Петро Маринчук (1934–1936); Семен Прийменко (1936–1937); Наум Лібман (1937–1938); Панас Безуглий (1938–1942).

На додачу незадовільний стан матеріальної бази, зокрема, брак вільних приміщень (архів тіснився в кількох кімнатах Всеукраїнського військово-історичного архіву в Українському історико-культурному заповіднику “Музейне містечко”⁶¹) стримував роботу з комплектування. Збирання кінодокументів було започатковано лише у 1939 р., коли працівники кіновідділу провели роботи з виявлення й обліку кінофільмів на вітчизняних кінофабриках і кіностудіях, а також інструктування цих установ щодо правил зберігання кінопродукції. Перші 50,5 тис. метрів кіноплівки про будівництво Дніпрогесу надійшли до архіву тільки 1940 р. Це надходження зумовило появу таких видів робіт, як перегляд кінодокументів, їх розшифрування і систематизація. Щоправда, перевіряння технічного стану кіноплівки вимагало наявності у архівістів певних знань і навичок. Цю проблему намагалися розв’язати через відрядження співробітників архіву на навчання до московських закладів – зокрема, на Київську кінофабрику і до Центрального державного архіву кінофотофонодокументів СРСР (м. Москва).

Вже в 1941 р. інспекторською групою передбачалося обстежити Одеську і Київську кінофабрики, “Союзкінохроніку” в Києві, 16 обласних кінопрокатних контор. Та цій роботі було покладено край з початком німецько-радянської війни.

Міркуючи про період створення та перші, довоєнні, роки функціонування вітчизняного кіноархіву, мимоволі доходимо висновку, що установі, порівняно з її зарубіжними аналогами, фатально бракувало 3-х складників: людських ресурсів (насамперед, яскравих особистостей), підтримки громадськістю та фінансового забезпечення).

Тим характерніше, що всупереч об’єктивним історичним труднощам у передвоєнні роки відбулося конституювання архіву, який став другим у СРСР (після Російського державного архіву кінофотодокументів), єдиним в Україні та одним із перших у світі спеціалізованих архівів; архівістам вдалося налагодити роботу зі збирання документів, унормувати їх описування та опрацювання. Залишається тільки диву-

ватися, як люди без спеціальної освіти і досвіду роботи з кінодокументами змогли впоратися з такими завданнями.

Узагальнюючи наші спостереження за передумовами виникнення і процесом становлення перших кіноархівів, відзначимо низку спільних рис. По-перше, потреба національних держав у таких спеціалізованих інституціях формувалася повільно й логічно, впливаючи із загального соціокультурного контексту. По-друге, імперативи для цих нових архівів включали в себе нагальну потребу порятунку від знищення комерційно “нікчемних” “німих” фільмів, усвідомлення і стратегію використання їх освітнього потенціалу та визнання екранної форми мистецтва. По-третє, незважаючи на всі політичні та соціально-економічні чинники, які підготували ґрунт для появи кіноархівів, в епіцентрі їх генези та розвитку були представники інтелектуальної еліти, доля яких тією чи іншою мірою пов’язувалася з тогочасним кінематографом (за виключенням архівів “радянського взірця”).

Очевидно і те, що перші осередки зберігання кінематографічної спадщини мали різне походження, мотивацію, відмінні організаційні форми (могли бути як автономними установами, так і структурними підрозділами існуючих бібліотек, музеїв чи навчальних закладів), джерела фінансування (від приватних пожертвувань – до державного фінансування) і навіть назви. Погодимось з Пенелопою Х’юстон у тому, що до середини 1930-х років не було нічого, що правильно б було назвати архівом, і в перші дні, можливо, були певні сумніви щодо того, чи варто такі осередки називати архівом⁶². Зрештою, Ернест Ліндгрен ще у 1948 р. заявляв: “слово “архів” звучить смертоносним звуком у світі кінематографа, який настільки молодий і життєвий, і динамічний, що прагне до майбутнього та нетерплячий до минулого”⁶³. А втім через 8 років очолювана ним кінобібліотека була перейменована в Національний кіноархів (National Film Archive, NFA). Звертаючи увагу на цю обставину, Пенелопа Х’юстон доволі доречно відзначила: “щоб підтримувати часто нестійкі та складні відносини з кіноіндустрією, архіви повинні були продемонструвати свою відстань від мотиву прибутку [...] вони вибрали назву, яка пропонувала солідність і зберігання”⁶⁴.

Викладене вище переконує, що проблеми термінології, типології кіноархівів, відтворення з найбільшою повнотою цілісної панорами руху за збереження кінематографічної спадщини виразно окреслюють перспективи подальших досліджень у царині історії кіноархівів, досвід яких, безумовно, є корисним і вартим розгляду.

¹ Frick Caroline J. Restoration Nation: Motion Picture Archives and “American” Film Heritage. URL: <https://www.lib.utexas.edu/etd/d/2005/frickd15921/frickd15921.pdf> (дата звернення: 07. 08. 2017).

² Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images. Paris: UNESCO, 1981. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13139&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 07. 08. 2017).

³ *Round Richard*. A Passion for Film: Henri Langlois and the Cinematheque Francaise. New York, 1983. 218 p.; Glent Myren, Langlois Grges P. Henri Langlois: First Citizen of Cinema. [French edition: Henri Langlois, premier citoyen du cinema]. New York, 1995. 357 p.

⁴ *Borde Raymond*. Les cinémathèques. Paris, 1984. 257 p.

⁵ *Enticknap Leo*. Have Digital Technologies Reopened the Lindgren/Langlois Debate? URL: <https://cinema.usc.edu/assets/054/10924.pdf>. (дата звернення: 11. 08. 2017).

⁶ *Slide Anthony*. Nitrate Won't Wait: A History of Film Preservation in the United States. Jefferson, N.C.: McFarland, 1992. 228 p.

⁷ *Houston Penelope*. Keepers of the frame: the film archives. London, 1994. 179 p.

⁸ *Bottomor Stephen*. "The collection of rubbish". Animatographs, archives and arguments: London, 1896-97//Film History. 1995. Vol. 7. P. 291–297.

⁹ *McGreevey Tom, Yeck Joanne L*. Our Movie Heritage. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1997. 184 p.

¹⁰ *Kula Sam*. History and Organisation of moving images archives//The archival appraisal of moving images: a RAMP study with guidelines. Paris: UNESCO, 1983. P. 5–18; *Kula Sam*. Film Archives at the Centenary of Film//Archivaria. 1995. Vol. 40. P. 210–225.

¹¹ Див.: Museum International (Cinema museums and archive). 1994. Vol XLVI. № 4. 64 p.

¹² *Gracy Karen F*. Film preservation: competing definitions of value, use and practice. Chicago, Society of American Archivists, 2007. 287 p.; *Gracy Karen F*. Moving Image Preservation and Cultural Capital//Library Trends. 2007. Vol. 56. P. 183–197; *Gracy Karen F*. Moving Image Preservation Work. The Evolution and Integration of Moving Image Preservation Work into Cultural Heritage Institutions//Information & Culture. 2013. Vol. 48. P. 368–389.

¹³ *Smither Roger and Catherine A. Surowiec (ed)*. This film is dangerous: a celebration of nitrate film. Brussels, FIAF, 2002. 720 p.

¹⁴ *Fossati Giovanni*. From Grain to Pixel: The Archival Life of Film in Transition. Amsterdam, 2009. 320 p.

¹⁵ *Frick Caroline*. Saving cinema: the politics of preservation. New York: Oxford University Press, 2011. 232 p.

¹⁶ *Jones Janna*. The Past is a Moving Picture: Preserving the Twentieth Century on Film. Gainesville: University of Florida Press, 2012. 212 p.

¹⁷ *Ballhausen Thomas*. On the History and Function of Film Archives. URL: <http://efgproject.eu/downloads/Ballhausen%20-%20On%20the%20History%20and%20Function%20of%20Film%20Archives.pdf>. (дата звернення: 07. 08. 2017).

¹⁸ Див.: Lameris Bregt. Film museum practice and film historiography. The Case of the Nederlands Filmmuseum (1946–2000). Amsterdam, 2017. 245 p.; *Éric Le Roy*. Cinémathèques et archives du film. Paris: Armand Colin, 2013. 216 p.

¹⁹ *Смельянова Т*. Невідомі сторінки історії Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного//Архіви України.

2008. № 1–2. С. 59–65; *Її ж.* Цій людині в житті поталанило (до 95-річчя Г. С. Пшеничного)//Архіви України. 2009. № 1–2. С. 209–220; *Її ж.* Глибокий слід на архівній ниві (до 85-річчя від дня народження Олени Миколаївни Базанової)//Архіви України. 2010. № 1. С. 193–201; *Її ж.* Пам'яті Ніни Миколаївни Слончак//Студії з архів. справи та документознавства. 2011. Т. 19. С. 121–123.

²⁰ *І Цзя.* Історія розвитку кіноархіву Китаю (China film archive)//Вісник ХДАК. 2015. Вип. 47. С. 185–192; *Її ж.* Кинодокумент в соціокомунікаційній середі КНР: організаційно-функціональний аспект: монографія. Харків, 2016. 192 с.

²¹ *Прокопенко Л. С., Крюкова Л. І.* Основні напрями діяльності Міжнародної федерації кіноархівів//Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2008. № 4. С. 39–54.

²² *Слончак Н.* Документальний кінофонд ВУФКУ зберігається у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного//Мистецькі обрії 2001–2002: Альманах: Науково-теоретичні праці та публіцистика/Академія мистецтв України/гол. наук. ред. І. Д. Безгін. Київ: КНВМП “СИМВОЛ-Т”, 2003. С. 612–614.

²³ *Росляк Р.* До питання про збереження кінематографічної спадщини в Україні (1920-і–1941 рр.)//Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць/відп. ред. Г. В. Боряк; упоряд.: В. В. Томазов, І. К. Хромова. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2013. Число 22–23. С. 26–35.

²⁴ *Зашикільняк Л.* Замітки про сучасну українську історіографію//Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2009. Вип. 15(1). С. 25.

²⁵ *Козленко І.* Кіноархів: економіка пам'яті. URL: <http://www.dovzhenkocentre.org/articles/7/> (дата звернення: 09. 08. 2017); *Його ж.* Кіно і німці: як Україна нехтує кіноспадщиною. URL: https://ukr.lb.ua/culture/2015/12/03/322505_kino_i_nimtsi_yak_ukraina_nehtuie.html (дата звернення: 09. 08. 2017).

²⁶ Без архівування “кіна не буде”//Deutsche Welle. URL: <http://www.dw.com/uk/> (дата звернення: 09. 08. 2017).

²⁷ *Matuszewski Boleslaw.* Une Nouvelle Source de l'Histoire [folleto]. Paris, 1898. URL: <https://archive.org/details/unenouvellesour00matu> (дата звернення: 08. 08. 2017); *Matuszewski Boleslaw.* La Photographie Animée, ce qu'elle Est, ce qu'elle Doit Être. Paris: Impr. Noizette et Cie, 1898, 88 p. [Reimprimido en facsímile en: Mazaracki Magdalena (ed.)/ URL: <https://1895.revues.org/301> (дата звернення: 08. 08. 2017).

²⁸ *Матушевський Болеслав.* Живая фотография: чем она является и чем она должна стать. URL: <http://www.kinozapiski.ru/data/home/articles/attache/127-161.pdf> (дата звернення: 08. 08. 2017).

²⁹ *Bruge Henson.* Iris Barry: American Film Archive Pioneer. URL: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/78250/henson_iris.pdf?sequence=2 (дата звернення: 21. 08. 2017).

³⁰ Призначений 1926 р. на посаду директора Національного музею, Едгард Рокет-Пінту зумів організувати там найбільшу в Бразилії колекцію наукових фільмів.

³¹ *Smither Roger.* This film is dangerous... P. 93.

³² *Ballhausen Thomas.* On the History and Function... P. 2.

³³ У переліку відомих пожеж – подія у кінотеатрі Laurier Palace в Монреалі (Канада) 9 січня 1927 р., коли невеликий вогонь у проєкційній будці викликав паніку, внаслідок якої загинули 77 осіб віком від 4 до 18 років. Ця пожежа призвела до заборони, що тривала в м. Квебеці до 1967 р., відвідувати кінотеатр дітям до 16 років.

³⁴ Компанія Eastman Kodak почала поетапне знищення нітроплівки в 1948 р., повністю припинивши її виробництво в 1952 р., хоч більшість джерел останнім роком виробництва називають 1951 р. Останню дату також вказано в праці: *Pescetelli Marco. The Art of Not Forgetting: Towards a Practical Hermeneutics of Film Restoration.* University College London 2010. P. 34.

³⁵ *Mayor Federico. Appeal for the Safeguarding of the International Cinematic Heritage, Memory of the Twentieth Century//Museum International.* 1994. Vol XLVI. № 4. P. 4.

³⁶ Така ситуація тривала до 1915 р., коли майже закінчилася епоха короткометражного фільму.

³⁷ *Брюховецька Л.* Вісім років української автономії. До 90-річчя ВУФКУ// Кінотеатр. 2012. № 2.

³⁸ *Krohn Esben.* Det første Filmarkiv / The First Film Archive. URL: https://www.edition-filmmuseum.com/product_info.php/language/en/info/p17_ (дата звернення: 22. 08. 2017).

³⁹ Серед перших надходжень до колекції – документальний фільм “Битва на Соммі” (1916), включений до реєстру ЮНЕСКО “Пам’ять світу”.

⁴⁰ *Roger Smither* Legal and etnical aspects of asses to the The Imperial War Museum’s Film and Video Archive. URL:http://www.cnc-aff.fr/internet_cnc/Internet/ARemplir/Docs/Smither_en.pdf (дата звернення: 09. 08. 2017).

⁴¹ *Пшеничний Г.* Досягнення Центрального фото-фоно-кіноархіву//Науково-інформаційний бюлетень. 1948. № 2. С. 19.

⁴² 50 ans d’Ahchive du Film (1938–1988). Bruxelles: FIAF, 1988. P. 26.

⁴³ *Borde Raymond.* Les cinémathèques... P. 78.

⁴⁴ Рейхсфільмархів функціонував до 1945 р.

⁴⁵ Конгрес зібрав 1000 делегатів від 24 національних кінокомпаній, хоча багато країн бойкотували захід з політичних мотивів.

⁴⁶ *Dupin Christophe.* First Tango in Paris: The Birth of FIAF, 1936–1938. URL: <http://docshare02.docshare.tips/files/27195/271956538.pdf> (дата звернення: 29. 08. 2017).

⁴⁷ *Dupin Christophe.* First Tango in Paris: The Birth of FIAF, 1936–1938. URL: <http://docshare02.docshare.tips/files/27195/271956538.pdf> (дата звернення: 29. 08. 2017).

⁴⁸ Розмір гранту Фонду Рокфеллера складав 100 тис. доларів. Сума внеску Уїтні, члена опікунської ради МоМА, складала 60 тис. доларів.

⁴⁹ *Bandy Mary Len.* The movies at MOMA: the first cinema museum in the United States//Museum International. 1994. Vol. XLVI. № 4. P. 26.

⁵⁰ У результаті домовленостей між кіновиробниками та Ірис Баррі, які практикуються до цього часу, фільми надходили на зберігання до архіву, а студія зберігала право власності на них. За архівом було закріплено право на розповсюдження фільмів у навчальних закладах та виготовлення копій для збереження і навчання. Приватним колекціонерам, які передавали свої фільми, надавалися їх копії.

⁵¹ Роберт Сіттон, автор бібліографічного дослідження “Леді в темряві: Ірис Баррі та мистецтво кіно” (“*Lady in the Dark: Iris Barry and the Art of Film*”), в одному із своїх інтерв’ю припускає, що Ірис працювала на уряд США: під час закордонної подорожі 1936 р. із метою пошуків фільмів для МоМА виконувала завдання Державного департаменту – відслідковувала, яким чином Німеччина використовує фільми в своїх мобілізаційних зусиллях.

⁵² За свою багаторічну історію архів неодноразово змінював назву: Національний кіноархів, NFA (1955–1992), Національний архів кіно і телебачення, NFTVA (1993–2006), з 2006 р. – Національний архів, BFI.

⁵³ На першій післявоєнній конференції FIAF у 1948 р. Ліндгрєн заявив: “Наше найперше завдання – зберегти фільм”. “Ні – відповів Ланглюа, – наше головне завдання – розвивати кінокультуру”.

⁵⁴ Така зустріч відбулася у травні 1938 р. на відкритті виставки “Три століття американського мистецтва”, організованій МоМА в Парижі.

⁵⁵ Олен Воган, як секретар BFI, який займався міжнародними зв’язками установи, представляв її в FIAF.

⁵⁶ Росляк Р. Вказ. праця. С. 30.

⁵⁷ Там само. С. 32.

⁵⁸ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 14. Оп. 1. Спр. 1290. Арк. 32.

⁵⁹ Там само. Спр. 1578. Арк. 97.

⁶⁰ Там само. Спр. 1284. Арк. 36.

⁶¹ Там само. Спр. 1827. Арк. 108.

⁶² *Houston Penelope*. Keepers of the frame...P. 2, 3.

⁶³ *Lindgren Ernest*. The importance of film archives/Film Manifestos and Global Cinema Cultures: A Critical Anthology Hardcover. – March 26, 2014. P. 529.

⁶⁴ *Houston Penelope*. Keepers of the frame...P. 3.

The article examines the conditions of the emergence and development of the first cinema archives in the world. The anthropological aspect of this process is presented by the emphasis on the role, played by pioneers in the field of archiving of cinema. An attempt was made to observe the common and distinctive features of the development of domestic and foreign cinema archives.

Key words: the cinema archives; the cinematic heritage; the cinema archiving.

УДК 930.25(477.46)

Т. А. КЛИМЕНКО*

ГОЛОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Висвітлено головні етапи розвитку Державного архіву Черкаської області, практичний внесок архівів у збереження документів Національного архівного фонду та використання інформації, що міститься в них.

Ключові слова: архіви; історія; розвиток; діяльність; документи; напрями.

В умовах розбудови України як незалежної держави спостерігається посилення уваги до проблем формування національної самосвідомості, що сприяє осмисленню історичного розвитку українського суспільства. Суттєвим чинником у цьому процесі є архіви, які зберігають задокументовану історію українського народу. Особливості розвитку архівної справи на регіональному рівні докладно простежуються на прикладі Черкаської області – унікального історичного регіону України, з яким пов'язано багато ключових подій вітчизняної історії, а також життя і діяльності геніальних постатей – Богдана Хмельницького і Тараса Шевченка.

Розвиток архівної справи на Черкащині невіддільний від історії регіону й великою мірою зумовлювався суспільними та політичними подіями, що відбувалися на території України. Витоки організації архівної справи на Черкащині пов'язано зі створенням у квітні 1919 р. Центрального народного архіву Черкащини у складі Народного будинку культури. Робота зі збору документів у Черкаському повіті розпочалася у березні 1919 р. із прийняттям постанови Черкаського повітового комісаріату народної освіти про контроль за архівами, в якій наголошувалося: “Всі приватні, громадські і урядові архіви... знаходяться під безпосереднім контролем комісаріату”, без його дозволу “купівля, передача і продаж означених предметів суворо забороняється”. У травні 1919 р. Комісаріату народної освіти Черкаського повіту було передано архіви розформованих повітових установ та обладнання їхніх приміщень для створення Центрального народного архіву Черкащини¹.

Започаткування архіву проходило у складній політичній обстановці громадянської війни в країні. Військові дії, розруха, мізерне фінансування, новизна та нерозуміння справи, недостатня свідомість служ-

* *Клименко Тетяна Анатоліївна* – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Черкаської області.

бовців привели архіви ліквідованих установ у цілковитий хаос. Саме тому перед новоствореним архівом постало завдання концентрації їхніх архівних документів. Архівістам Черкащини доводилось працювати у дуже складних умовах. В архіві зберігаються документи, які свідчать про те, що в період з 16 квітня до 2 травня 1919 р. під час бомбардування Черкас григорівцями значного пошкодження зазнали приміщення Народного будинку культури, у т. ч. й архіву.

Згідно з розпорядженням Комісаріату народної освіти Черкаського повіту від 7 травня 1919 р. комісія з ліквідації колишньої земської управи зобов'язувалася передати до Центрального народного архіву архіви колишнього управління у справах земського господарства, земської управи, інспекції народних училищ, поліції, міської управи. У циркулярному листі Черкаського окрвиконкому від 30 серпня 1925 р. «До всіх адміністраційних установ на Черкащині» зазначалося, що за одержаними від окрарху при окрвиконкомі відомостями, на Черкащині часто допускалися витрати паперу з архівів волосних, церковних та інших установ дореволюційного періоду на канцелярські потреби або в якості обгортки, навіть були факти продажу архівних документів на базарах. Визнаючи за необхідне надалі рішуче припинити таку руйнацію архівів і зберегти «архівний друкований і рукописний матеріал та діловодні документи», всім установам пропонувалося вжити заходів з упорядкування та охорони архівних документів.

Першими до архіву надійшли документи Черкаської міської управи за 1800–1910 рр., інспекції народних училищ 3-го району Київської губернії за 1900–1917 рр., повітового комісаріату Тимчасового уряду за 1917–1918 рр., повітового старости за 1918 р. та інших ліквідованих фінансових, земських, поліцейських, судових установ². Одночасно повітові Комісаріат народної освіти та ревком своїми постановами доручали культурно-просвітницькій комісії спільно з земельною управою взяти на облік та упорядкувати бібліотеки та документи архівів колишніх власників економій у маєтках Багратіона, Безрадецького, Бобринського, Бутурліна, Воронцова, Давидових, Дудченка, Енгельгардта, Орлова, Потоцького, Радзивілла, Раєвських, Терещенка та ін. Невеликі за обсягом фонди ліквідованих установ перевозилися до приміщення архіву, а великі архівні зібрання залишалися у приміщеннях ліквідованих установ і перебували під його контролем.

В організації архівної справи певну роль відіграли архівні кореспонденти, які інформували архівні установи про стан архівів на місцях, популяризували архівну справу. Крім того, на Черкащині були окремі ентузіасти, які, незважаючи на труднощі, намагалися врятувати цінні історичні джерела. Так, місцевий історик Д. П. Бочков ще у 1918 р. врятував від знищення та зосередив у своєму приватному архіві доку-

менти 35-го Орловського і 36-го Брянського полків, що дислокувалися у Черкасах, а потім були розформовані, документи полкових церков, монастирів, приватних осіб. Ці всі документи згодом він передав на зберігання в архів.

У 1923 р. були створені окружні комітети охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи (ОКРКОПИС), які функціонували до січня 1925 р., і Всеукраїнський Археологічний комітет (ВУАК) при Всеукраїнській академії наук, уповноваженим яких у Черкаському окрузі був призначений О. М. Олександров. Одночасно у 1925–1927 рр. він обіймав посаду вченого архівіста Черкаського окружного архіву, а згодом – архівного управління. Разом із основними завданнями – обстеженням стану пам'яток старовини, мистецтва і природи, будинків, палаців, церков, синагог, могил, городищ і фортець, взяття їх на облік і під охорону ВУАК, комітет проводив значну роботу з комплектування місцевих музеїв цінними експонатами та документами, що передавалися до створюваних архівів. Особливу цінність мали родові архіви маєтків Балашева, Бобринського, Браницької, Бутурліна, Воронцова, Голіцина, Давидова, Дудченка, Енгельгардта, Куракіна, Лопухіних, Потоцького, Раєвського, Радзивілла, Терещенка, Трубецького, Шувалова та ін. Черкаський окружний архів активно працював у цьому напрямі з Черкаською окружною комісією з охорони пам'яток культури і природи, зокрема з її відповідальним секретарем О. М. Олександровим, який під час вивчення і виявлення пам'яток старовини й мистецтва проводив роботу з організації архівної справи на Черкащині. Разом із завідувачем окрарху Ю. О. Узембло та інструктором архіву А. Ю. Єфімовим О. М. Олександров брав на облік документи, стародруки, рукописи, грамоти, гетьманські універсали, купчі записи, реєстри, метричні книги тощо. Систематичне поповнення архівного фонду дало змогу створити багату документальну базу з історії краю.

У липні 1935 р. ЦАУ УСРР зобов'язало державні історичні архіви досконало вивчити територію, з якої надходили на державне зберігання документи основних установ і підтримувати тісні зв'язки з прикріпленими до них райміськархівами. У постанові ВУЦВК і РНК УСРР від 1 серпня 1935 р. акцентувалася увага на незадовільному “сучасному стані архівних органів”. Підставою для такого висновку слугувало те, що велика кількість документів, які зберігалися в архівах, були неупорядковані й недоступні для використання, багато документів гинуло через погані умови зберігання, спостерігалось незаконне нищення документів, а виконками і прокуратура не притягали винних до відповідальності. Істотною проблемою було кадрове питання, оскільки нерідко для керівництва роботою архівних установ призначалися особи малограмотні. Вирішенню питань архівного будівництва в регіоні сприяло удосконалення структури ЦАУ УСРР та збільшення асигнувань на утримання

архівних установ, бюджет яких з 1936 р. порівняно з 1935 р. збільшився майже втричі. Відбулося й підвищення заробітної плати працівникам, що позитивно вплинуло на закріплення архівних кадрів.

Протягом 1932–1938 рр. архів найбільш активно комплектувався документами. Істотні зміни в систему архівних установ вніс Указ Президії Верховної Ради СРСР від 16 квітня 1938 р. про передачу управління архівами і мережі архівних установ Народному комісаріату внутрішніх справ СРСР (НКВС СРСР), що мало неоднозначний вплив на їх розвиток³.

У березні 1939 р. Черкаський історичний архів перейшов у відання Черкаського управління НКВС УРСР. На архівні відділи УНКВС областей було покладено завдання з організації обліку, зберігання та впорядкування документів, здійснення заходів із комплектування державних архівів, визначення категорій документів, що не підлягали державному зберіганню; контроль за додержанням правил виділення цих документів із державних і відомчих архівів, видавання державними архівами довідок і копій з документів, виконання постанов Уряду з архівної справи, директив та інструкцій ГАУ НКВС СРСР, підготовка кадрів для державних архівів. Певні позитивні зрушення відбулися в розробленні методичної бази діяльності архіву, зокрема обліку та описування архівних документів, забезпеченні їх збереженості. Водночас було значно обмежено доступ до документів, розпочалося складання таємних річних звітів про роботу архіву.

Найзначнішою подією в архівному будівництві у передвоєнні роки було затвердження РНК СРСР 29 березня 1941 р. положення про Державний архівний фонд СРСР та мережі державних архівів СРСР, згідно з яким у 1941 р. Черкаський державний історичний архів втратив самостійний статус і став філією Київського обласного державного архіву. Станом на 1 січня 1941 р. тут зберігалось 2 тис. 72 фонди (289 тис. 189 справ), а на початок Великої Вітчизняної війни в архівах Черкащини було сконцентровано близько 800 тис. документів, які датувалися початком XVIII ст. і до 1936 р.

Під час Другої світової війни діяльність архіву загальмувалася. Із Черкаської філії в 1941 р. вдалося евакуювати лише документи таємних фондів, які були повернуті в повному обсязі в 1945 р. Війна нанесла матеріальній базі архіву істотних збитків. Частково були зруйновані приміщення, розпорошено і знищено фонди. Документи використовувалися різноманітними військовими і цивільними німецькими окупаційними органами для канцелярських та інших потреб. Окупанти знищили 1 тис. 626 (із 2 тис. 72 на початок 1941 р.) фондів, що включали 277 тис. 714 справ (з 289 тис. 189 на початок 1941 р.) за 1795–1936 рр.⁴, розграбували 3 тис. 200 раритетних книг науково-довідкової бібліотеки⁵.

Черкаська філія Київського обласного державного архіву поновила свою діяльність 22 грудня 1943 р. Головним завданням архівістів було збирання документів з історії війни, забезпечення їх збереженості та використання. У 1944 р. було прийнято документи 48 окупаційних установ, а також листи, що не дійшли до адресатів з німецької неволі – 732 од. зб. та 80 кг розсипу. Деякі документи доводилося виймати напівобгорілими з груб, бруду, пилу, сміття. Для збирання документів з історії Другої світової війни, а також газет, журналів, листівок цього періоду створювалися спеціальні комісії із залученням громадськості. Разом із тим, проводилася робота з упорядкування пошкоджених справ і розпорощених фондів. Ця робота була закінчена лише у 1949 р. Через недостатню площу сховищ комплектування архіву у 1946–1953 рр. було дуже обмеженим, за 8 років прийнято лише 6 тис. 300 справ. Приймалися документи лише ліквідованих установ. Головним напрямом роботи було науково-технічне опрацювання архівних фондів, створення та розвиток науково-довідкового апарату.

У перше десятиліття після визволення Черкащини від нацистських загарбників архів отримав додаткові приміщення для зберігання документів. Відновлювалася не тільки мережа державних архівів, але й збиралися документи і проводилося їх упорядкування. У 1944 р. в архіві було упорядковано 544 фонди (11 тис. 17 справ, систематизовано 28 тис. 74 справи. До 1950 р. Черкаська філія закінчила реєвакацію документів та передавання непрофільних документів Полтавському і Кіровоградському архівам.

На початку 1950-х років Архівне управління МВС УРСР стало приділяти більше уваги підвищенню кваліфікації архівістів. Більшість працівників Черкаської філії і завідувачів районних і міських архівів брали участь у роботі семінарів із підвищенням кваліфікації, на яких вивчалися питання теорії і практики, історії та організації архівної справи тощо. Однією з форм підвищення кваліфікації працівників архівних установ стали республіканські наради молодих спеціалістів, які, починаючи з 1952 р., проводило Архівне управління МВС УРСР. У цих нарадах брали участь і працівники архівних установ області, наприклад, науковий співробітник Черкаської філії А. К. Мудренко брала участь у роботі першої республіканської конференції молодих спеціалістів – істориків-архівістів, яка відбулася 15–16 травня 1952 р. у м. Києві.

Удосконаленню організації архівної справи сприяло створення у Черкаській філії в 1950 р. методичного кабінету. Тут концентрувалися правила, накази, інструкції, методичні посібники з архівної справи, які використовувалися як для підвищення кваліфікації співробітників, так і в практичній роботі архіву. На методичних нарадах в 1953 р. обговорювалися питання складання оглядів фондів та стан роботи з обліку документів.

Важливі зміни у діяльності архіву відбулися зі створенням у січні 1954 р. Черкаської області. З 18 травня 1954 р. архів продовжував свою роботу вже як новостворений Державний архів Черкаської області⁶. Для здійснення організаційно-методичного керівництва та контролю за роботою державних архівів області при обласному Управлінні внутрішніх справ 16 травня 1954 р. було створено архівний відділ із штатною чисельністю 5 одиниць. У перші місяці посади начальника відділу та старшого наукового співробітника не були укомплектовані, тому основна увага зосереджувалася на роботі експертно-перевірної комісії (ЕПК), а рішенням виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих від 7 січня 1958 р. штат архівного відділу було збільшено на 1 одиницю – інспектора.

Згідно з постановою секретаріату ЦК КПРС у серпні 1954 р. було створено партійний архів Черкаського обкому Компартії України із штатною чисельністю 3 працівники, укомплектований протягом вересня-жовтня 1954 р. Штат архіву складала: завідувач архіву – Г. М. Зудіна, яка очолювала архів протягом 30 років, науковий співробітник – Я. С. Мищенко та архіваріус О. Г. Кисленко, яка пропрацювала в архіві 42 роки. В наступні роки він поступово збільшувався.

Друга половина 1950-х років характеризується посиленням уваги до проблем забезпечення збереженості архівних документів, поліпшення їх фізичного стану. У 1957–1958 рр. до держархіву області надійшло за територіальною належністю 200 фондів, що склали близько 50 тис. справ, від Київського, Полтавського, Кіровоградського облдержархівів. Станом на 1 січня 1959 р. рівень завантаженості сховищ в Черкаському облдержархіві становив 100 %. Згодом, через відсутність вільних площ, планове комплектування було призупинено.

У наступні роки обсяг документів архіву збільшувався лише за рахунок профільних документів Черкаської області від інших облдержархівів, райдержархівів, які були ліквідовані в результаті змін адміністративно-територіального поділу області, інших форм комплектування архіву та від діючих установ обласного підпорядкування.

Зі створенням у січні 1955 р. в архіві ЕПК значно підвищилася якість всіх видів робіт, пов'язаних з експертизою цінності документів, було встановлено жорсткий контроль за порядком відбору документів на державне зберігання. З 1958 р. розпочалося часткове розсекречення документів і переведення їх на загальне зберігання. Так, у перший рік було розсекречено 66 фондів (2 тис. 851 справа)⁷.

У 1961 р. архівний відділ розробив списки установ області, документи яких підлягали і не підлягали прийманню на державне зберігання. Списки розроблялися на підставі вивчення значення і функцій діяльності установ, складу і змісту утворюваних у них документів. Згодом ці списки удосконалювалися і всі зміни обговорювалися на засіданнях

ЕПК. У зв'язку із новими вимогами до комплектування держархівів та експертизи цінності документів перебудувала свою роботу й ЕПК. Її функції полягали переважно в розгляді і затвердженні описів справ та визначенні категорій документів, які підлягали прийманню на державне зберігання. Крім того, на засіданнях ЕПК розглядалися номенклатури справ, акти про вилучення документів для знищення. Цим самим було забезпечено реальну можливість ЕПК впливати на комплектування держархівів, у результаті чого якість прийнятих за 1961–1963 рр. документів значно покращилася.

У 1962 р. облархів розпочав комплектування фотодокументами. В тому ж році надійшло 1 тис. 167 документів від редакції обласної газети “Черкаська правда”, а вже у 1963 р. – 1 тис. 426 негативів за 1954–1960 рр. та 859 документів від Центрального архіву кінофотофонодокументів. Починаючи з 1961 р., більше уваги стало приділятися збиранню документів особового походження. У 1964 р. в архіві було створено ремонтно-профілактичну групу, до обов'язків якої входили ремонт і підшивка документів⁸.

У 1966 р. архівним відділом була організована школа “Діловодство та робота архівів установ, організацій, підприємств” за 60-годинною програмою, навчання в якій проводилося з відривом від виробництва (9 навчальних днів) на базі обласного Будинку науково-технічної пропаганди. У Будинку постійно діяв консультаційний пункт, при якому співробітники архівного відділу проводили консультації з питань діловодства і роботи архівів установ. Заняття проводились як в обласному центрі, так і районних центрах області.

Важливою подією для архівістів Черкащини стало спорудження спеціального приміщення для обласного архіву з п'ятьма архівосховищами площею 3 тис. 9 м² на 1 млн 200 тис. справ. Будівництво велося з червня 1966 р. до червня 1969 р., у грудні 1969 р. будинок балансовою вартістю 309 тис. крб. був зданий в експлуатацію. На перспективу були вирішені питання комплектування архіву та надійного зберігання документів. У цей період до держархіву надійшло понад 422 тис. справ⁹.

У 1972 р. розпочала роботу Централізована зональна лабораторія мікрофільмування документів, яка обслуговувала також Кіровоградський та Херсонський обласні державні архіви. У першому десятиріччі роботи лабораторією було замікрофільмовано понад 8 тис. 200 од. зб. найцінніших документів.

У 1980–2000-х роках в архівній справі активізувалися демократичні перетворення. Це виявилось, передусім, у переведенні на загальне зберігання засекречених документів – близько 4 тис. справ фондів органів влади та управління¹⁰. У 1981–1984 рр. держархів області провів велику роботу з виявлення особливо цінних документів відповідно до

“Інструкції з виявлення, обліку, описанню і зберіганню особливо цінних документів”. Результати проведеної роботи розглядалися членами методичної наради, на якій було затверджено перелік, що налічував 108 фондів (6 тис. 55 справ за 1805–1975 рр., з них – 5 тис. 901 справа радянського періоду і 154 справи періоду до 1917 р., а також 13 од. зб. фонових документів, 72 од. зб. фотодокументів.

Згідно з рішенням Черкаської обласної Ради народних депутатів від 14 жовтня 1988 р. архівний відділ облвиконкому було ліквідовано, функції відділу щодо керівництва розвитком архівної справи в області, контролю за діяльністю державних районних та міських архівів, а також його штати перейшли до держархіву області. Протягом 1989–1991 рр. при держархіві області функціонував кооператив “Архівіст”.

За роки незалежності України держархівом області виконано понад 100 тис. запитів громадян та установ. Документи архіву широко використовувалися при підготовці збірників документів, довідників, путівників тощо. Протягом 1994–2000 рр. поступово здійснювалася комп’ютеризація всіх основних процесів діяльності архіву. З січня 2000 р. запроваджена електронна інформаційно-пошукова система, за допомогою якої ведеться електронний облік звернень громадян та контроль за їх виконанням. Розширилася тематика виставок, статей, радіо- і телепередач, в яких головна увага приділялася висвітленню невідомих сторінок історії, краєзнавчій тематиці.

Все більшого значення набувають питання підвищення фахового рівня співробітників архівів області. З 1984 р. успішно проводяться семінари підвищення кваліфікації працівників діловодного апарату та відомчих архівів, з 1996 р. – однорічні заочні курси підвищення кваліфікації співробітників районних і міських державних архівних установ¹¹.

Завдяки наполегливій і невтомній діяльності працівників держархіву області, особистому внеску кожного у розбудову архівної справи в Держархіві області зосереджено джерела минулого і сучасного розвитку регіону. Архівісти Черкащини пишаються тим, що їхня праця служить благородній справі вивчення історичного досвіду, використання уроків минулого в сучасних державотворчих процесах.

¹ Держархів Черкаської обл. (Державний архів Черкаської області). Ф. Р-150. Оп. 1. Спр. 9.

² Там само. Спр. 2.

³ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 14. Оп. 1. Спр. 1877.

-
- ⁴ Держархів Київської обл. Ф. Р-907, Оп. 6. Спр. 11.
⁵ Держархів Черкаської обл. Ф. Р-2407. Оп. 1. Спр. 4.
⁶ Там само. Ф. Р-4313. Оп. 1. Спр. 110.
⁷ З історії архівного будівництва в Україні: зб. статей, присвячений архівному будівництву на Україні/редкол.: І. Л. Бутич та ін. Харків, 1958. С. 25.
⁸ Держархів Черкаської обл. Ф. Р-2471. Оп. 2. Спр. 92.
⁹ Там само. Ф. Р-2635. Оп. 1. Спр. 343.
¹⁰ Там само. Спр. 609.
¹¹ Там само. Спр. 739.

The article highlights the main ways of development of the State Archives of Cherkasy Region, the practical contribution of archives in the preservation of documents of the National Archival Holdings of Ukraine and the use of the information contained in them.

Key words: the archives; history; the development; activities; the documents; the directions.

УДК 930.25(477)

А. О. АЛЕКСЕЄНКО, М. А. БАЛИШЕВ*

КОМПЛЕКСНИЙ НАУКОВО-СВЯТКОВИЙ ІВЕНТ НА ТЕМУ “АРХІВНА СПРАВА СЬОГОДНІ: З ВІЧНОСТІ У МАЙБУТТЯ”

Діяльність українських архівістів восени 2017 р. ознаменована відзначенням солідної ювілейної дати – 100-річчя створення системи архівних установ України – події, яку неможливо оминати увагою. Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) долучився до неї, організувавши та провівши 21 вересня 2017 р. комплексний науково-святковий івент на тему: “Архівна справа сьогодні: з вічності у майбуття”.

Формат івенту (з англ. *event* – подія) передбачав адресне запрошення цільової групи осіб, які тісно пов’язані з архівною діяльністю, розуміють сучасні проблеми архівів та можуть запропонувати дієві кроки для їх вирішення. Умовою участі була активна позиція щодо їх реалізації.

На один день архівні кабінети перетворилися на імпровізовану платформу для проведення заходів. У будівлі ЦДНТА України було задіяно кілька локацій (робочі кабінети, читальний зал, архівосховища), де проходили різні за змістом і складом учасників активності.

Найголовнішим із них стало розширене засідання Науково-методичної ради ЦДНТА України, на яке завітали давні партнери архіву з вищих навчальних закладів (кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кафедри історії науки і техніки факультету бізнесу і фінансів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, кафедри документознавства гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського “Харківський авіаційний інститут”), представники громадських організацій та колеги з Державного архіву Харківської області (ДАХО).

Відкрив засідання з привітальним словом директор ЦДНТА України Є. В. Семенов. Він відзначив запрошених почесними грамотами, дякуючи їм за багаторічну плідну співпрацю з ЦДНТА України, вагомих

* *Алексєєнко Анна Олександрівна* – начальник відділу використання інформації документів Центрального державного науково-технічного архіву України;

Балишев Марат Артурович – кандидат історичних наук, заступник директора Центрального державного науково-технічного архіву України.

Учасники науково-святкового івенту.

особистий внесок у забезпечення розвитку архівної справи та з нагоди 100-річчя створення системи архівних установ України. Зважаючи на тематичне підґрунтя заходу, розповів про свою участь у роботі V з'їзду Спілки архівістів України (САУ) у жовтні 2009 р., наголосивши на її можливостях.

Заступник директора ЦДНТА України, Голова Науково-методичної ради архіву, канд. іст. наук М. А. Балишев ініціював обговорення магістральної теми засідання, акцентуючись на ретроспективі роботи САУ,

Директор ЦДНТА України Є. В. Семенов виступає з вітальним словом.

виокремивши її серед інших актуальних питань архівної справи. Зокрема, наголосив, що вплив активної частини громадськості та її взаємодія з архівними установами сьогодні має відчутні позитивні тенденції. Що волонтерська діяльність небайдужих та захоплених архівною справою громадських активістів, асоційованих із організацією САУ, може суттєво впливати і корегувати подальший розвиток архівної галузі. Але такий архівний, науковий і просвітницький регіон як Харківська область позбавлений важливого громадського руху в архівній галузі, адже Харківський обласний осередок САУ припинив свою діяльність. Узагальнивши зазначене вище, М. А. Балишев підняв питання про відновлення повноцінної роботи регіонального відділення САУ.

Начальник відділу використання інформації документів ЦДНТА України А. О. Алексеєнко, розвиваючи тему відновлення роботи Співки в Харківській області, доповіла про здобутки місцевих осередків САУ в інших областях України, проінформувавши присутніх про суттєву активізацію діяльності керівництва Співки, що спостерігається останнім часом. Одним з яскравих прикладів якої, на її думку, стала допомога у підтримці Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) та захисті його фондів.

Про сучасний стан Харківської обласної організації САУ та причини припинення її роботи доповіла начальник відділу організації та координації архівної справи, обліку та довідкового апарату ДАХО – О. С. Гнезділо, заступник Голови Харківського обласного осередку САУ першої каденції.

Директор Центру краєзнавства імені акад. П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна – проф. С. М. Куделко, який з лютого 2015 р. є членом Правління САУ, поділився власним досвідом діяльності у цьому напрямі, відзначивши необхідність визначення правового статусу організації та належного оформлення установчих документів.

Виступи викликали жваву дискусію серед присутніх, кожен із учасників подав свої пропозиції щодо відновлення роботи САУ в Харківській області. Серед інших, слова підтримки надійшли від запрошеного викладача Центральноєвропейського університету у м. Будапешт (Угорщина) – доц. В. О. Кулікова, який доповів про досвід роботи європейських громадських організацій фахового спрямування.

Завідувач сектору методичного фонду факультету архітектури, дизайну та образотворчого мистецтва Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова – О. В. Балишева висловила сподівання, що відновлення роботи Харківської організації САУ, серед іншого, сприятиме у захисті авторських прав та протидії викривлення документної інформації з боку недбайливих дослідників, окремі випадки якої почастішали останнім часом. Адже, відповідно до Статуту Співки, основна її мета полягає у “сприянні розвиткові архівної

Заступник директора ЦДНТА України, канд. іст. наук М. А. Балишев відкриває обговорення.

Вітання від директора Центру краєзнавства імені акад. П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна, проф. С. М. Куделка та викладача кафедри історіографії, джерелознавства та археології ХНУ імені В. Н. Каразіна О. Г. Павлової.

справи в Україні, задоволенні та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів членів Спілки”. Цю ідею було підтримано представником Фонду Національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича О. Є. Дождьовою.

Представники кафедри історії науки і техніки факультету бізнесу і фінансів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” – проф. В. М. Скляр та проф. А. О. Ларін однозначно підтримали пропозицію архівістів ЦДНТА України щодо відновлення роботи Спілки, наголосивши, що цей процес, серед іншого, позитивно вплине на обмін архівною інформацією.

Підбиваючи підсумки, заступник директора ЦДНТА України М. А. Балишев запропонував розробити “дорожню карту” з відновлення роботи Харківської обласної організації САУ, першими кроками якої повинно бути: налагодження контактів із керівними органами САУ для координації роботи з відновлення Харківської обласної організації; визначення цільової аудиторії зацікавлених у роботі Спілки в Харківській області; залучення до робочої групи представників громадських організацій, які мають досвід відповідної роботи; використання соціальних мереж (створення робочої сторінки в мережі Facebook) для інформування та поширення інформації про відновлення роботи Спілки.

Екскурсія в архівосховище. На передньому плані зліва направо: начальник відділу організації та координації архівної справи, обліку та довідкового апарату ДАХО О. С. Гнезділо, начальник відділу використання інформації документів ЦДНТА України А. О. Алексєєнко.

У результаті обговорення було напрацьовано резолюцію, основними положеннями якої є: 1) схвалити ініціативу архівістів ЦДНТА України щодо відновлення Харківської обласної організації САУ; 2) створити робочу групу та покласти на неї завдання щодо вирішення організаційних питань відновлення роботи Спілки та підготовки установчих зборів. До її складу увійшли: від ЦДНТА України – заступник директора М. А. Балишев, начальник відділу використання інформації документів А. О. Алексеєнко, завідувач фінансово-економічного сектору О. В. Єлфімова; представник громадської організації “Фонд Національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича” О. Є. Дождьова; директор навчального центру “Ландауцентр” Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна В. В. Круглова; директор Центру краєзнавства імені акад. П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, проф. С. М. Куделко, завідувач кафедри документознавства гуманітарного факультету Національного авіаційного університету імені М. Є. Жуковського “ХАІ” проф. А. Є. Прилуцька; завідувач кафедри історії науки та техніки факультету бізнесу і фінансів Національного технічного університету “ХПІ” проф. В. М. Скляр; 3) направити листа до керівництва Державного архіву Харківської області з пропозицією призначити представника для включення до робочої групи.

Іншим знаковим заходом у рамках комплексного івенту стала демонстрація виставки архівних документів “Місце і роль ЦДНТА України в системі архівних установ”. До її експозиції увійшли документи, що розкривають сутність здобутків та інновацій архіву в роботі з науково-технічною документацією (НТД), найголовніші науково-методичні напрацювання архівістів у цій царині, які знайшли своє віддзеркалення у діяльності архівної системи в цілому та у формуванні відповідного сегменту Національного архівного фонду. Виставкову експозицію презентувала начальник відділу використання інформації документів ЦДНТА України А. О. Алексеєнко, після завершення якої для учасників заходу було проведено оглядову екскурсію архівом.

Завершальним блоком святкових заходів стали вітання та нагородження від керівництва ЦДНТА України. В урочистій дружній атмосфері колектив архіву та ветерани архівної справи, які багато років присвятили роботі у ЦДНТА України, згадали знаменні дати та події з історії архівного будівництва. Не залишилися поза увагою і працівники архівних підрозділів юридичних осіб – джерел формування НАФ ЦДНТА України, з якими архів плідно співпрацює. До цих установ було направлено інформаційні листи з привітаннями з нагоди ювілею архівної системи, а найкращих із них відзначено подяками керівництва ЦДНТА України.

Л. В. ЛЮБАРСЬКА*

Цінність архівів полягає у тому, що вони
уможливлюють дотик до чистої історичності.

Клод Леві-Строс

Визначення поняття архіву як сховища, зібрання свідчень минулого можна було б обмежити його нейтральною функцією пасивного зберігання. Втім, таке бачення справді обмежене. Не можна ігнорувати очевидність неоднорівної природи цього явища. Перше значення надає йому матеріальна природа. Однак вона не є сталою і пасивною – у часі ця матерія активно перетворюється, тасуючи розміщення свого наповнення відповідно до ситуативної історичної експозиції. Самостійно, на відміну від музею чи бібліотеки, показати картину того чи того історичного часу архів не може – тільки в межах відведеного йому виставкового простору. Друга функція архіву ширша, сказати б, онтологічна – бути інститутом колективної пам'яті, способом архівації того, що конкретне суспільство вважає своєю історією. У цій іпостасі архів завжди поза часом експозиції, адже містить не минуле, а те, що від нього залишилося: сліди, свідчення. Він не підпорядковується хронологічним законам і тому відповідає будь-якому часові. Тим-то неможливо говорити про вичерпність його фондів, завжди відкритих у постійному процесі заповнення лакун, маючи на меті недосяжний ідеал абсолютної пам'яті. М. Фуко так відзначив той парадокс, що впливає із згаданої подвійності: архів залишається матеріально даним, але історично невидимим у цілому.

Лише як певний набір значень, випадково вибраних у конкретному експозиційному часопросторі, подібно до того, як історична плинність частково проявляється в конкретному епізоді, але ніколи не вповні, архівне зібрання постає в одному з численних “виглядів”, аспектів епохи: виставка документів, добірка світлин ніколи не вичерпують значення історичної дійсності, яке завжди перевищує значення події. Певна річ, таких презентацій індивідуальних історій, включених в історію загальну, безліч; кожна повсякчас пропонує іншу комбінацію документів із сучасною їй знаковою системою, яка надає їм історичного смислу. Таким чином забезпечується динамічність історії, існування якої можливе тільки в щоразу новому проживанні. А воно потребує доступу до свідчень, їх збереженості, визначеного місця, назви, чіткого параметрування – тієї сталості, яку забезпечує саме архів. Так вимальовується

* Любарська Людмила Валентинівна – провідний науковий співробітник сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

чітка відмінність суміжних, але різних його діяльнісних напрямів – науково-історичного й архівознавчого.

Будь-який архів насамперед є сховищем слідів подій. Давніші епохи надто бідні на такі, сучасні ж, навпаки, документально перенасичені. Сьогодні, в умовах джерельного “достатку”, незаперечність підставової пасивно-активної бінарності архіву увиразнюється: історик експонує відповідно до певного проекту віртуальної конструкції і здійснює вибірку з ідеологічних чи інших міркувань, впорядковує масу документів навколо заданого плану відповідно до конкретної темпоральної оптики. У цій новій конфігурації смислово незначущий, але достовірний документ вписується в контекст і набуває історичного значення через зв’язок із теперішнім. Сучасне зростання запиту на видання, повернення забутих документів до культурного обігу, коментування й пошук втрачених свідчень – тобто на розширення доступу до глибин архівної матеріальності – засвідчує відновлення архівом його активного функціонального виміру і введення майже втраченого знання у формування історичної відповідальності. І тільки сукупно здійснюючи пасивне зберігання минулого і активну функцію наукової розповіді окремих історій, архів здійснює існування історії як дійсності в її розвитку. Архівіст (зберігач, класифікатор, систематик, реставратор, дослідник, публікатор) причетний до процесу тривалішого, ніж історична пам’ять – це поняття конкретне, хронологічно визначене. Її обслуговує історична наука. Пам’ять, яку творить архів, означає саму здатність закріплювати у вигляді сліду, матеріально, минуле і розгорнути часову перспективу.

Архів як інститут має і внутрішню, індивідуальну історію. В Україні вона починається з утвердження державності, а вже теперішній формі організації виповнюється нині 100 років, протягом яких склалася сучасна мережа державних архівів, що налічує 7 центральних, 24 обласних, 153 міських архівів, 487 архівних відділів райдержадміністрацій. І всю цю систему забезпечують люди. Їм, їхній невидимій праці присвячено цю фотодобірку.

Перша нарада архівних працівників УСРР.
Харків, 6–10 грудня 1924 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-058321.

Співробітники Київського обласного історичного архіву здають норми
на значок “Ворошилівський стрілець”.
м. Київ, 1936 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-058241.

Група співробітників Київського обласного історичного архіву на Першотравневій демонстрації. В центрі – начальник архіву С. Д. Пількевич.
м. Київ, 1 травня 1936 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 2-048858.

Співробітники архівів Києва і Харкова на лісозаготівлях
під час евакуації в м. Златоусті (РРФСР). 1942 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-58365.

Співробітники УДА НКВС УРСР збирають документи в перші дні
звільнення м. Києва від нацистських військ.
Листопад, 1943 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-000298.

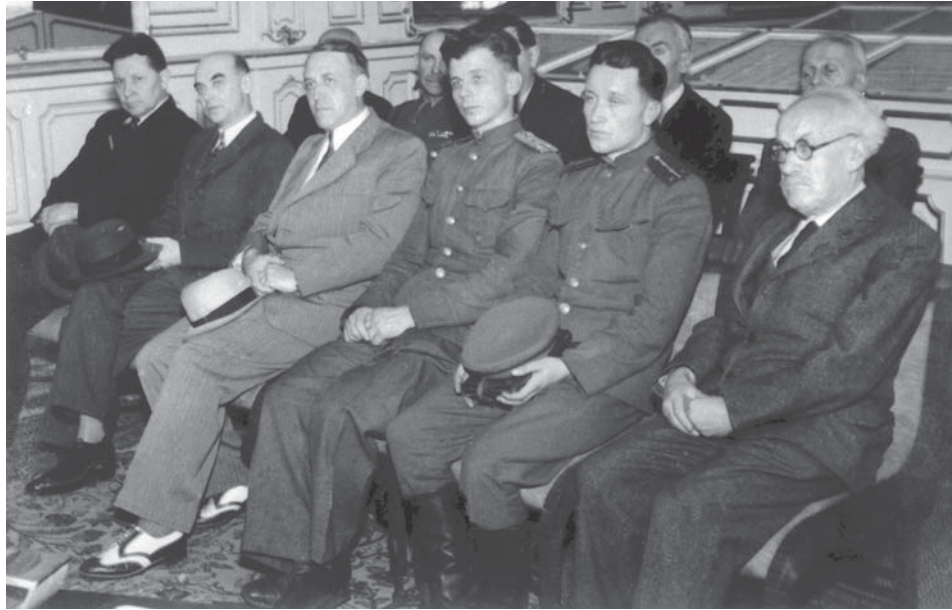
Співробітники УДА НКВС УРСР розбирають руїни на вул. Хрещатик у м. Києві.
12 березня 1944 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-000186.

Документи одного із зруйнованих і пограбованих архівів УРСР.
Україна, 1943–1944 рр.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-194774.

Співробітники УДА НКВС УРСР і центральних архівів НКВС УРСР святкують
День Перемоги.
м. Київ, 9 травня 1945 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-000323.

Члени делегації Чехословаччини та УРСР після підписання Акта про передачу архівних документів, вивезених з окупованої України. У першому ряду (зліва направо) І. А. Чигієв – радник 2-го класу, В. Конєцький – міністр інформації Чехословаччини, В. О. Зорін – посол СРСР у Чехословаччині, Г. С. Пшеничний (4-й) і П. І. Павлюк – члени оперативної групи УДА НКВС УРСР (5-й), З. Неєдли – міністр освіти Чехословаччини. м. Прага (Чехословаччина), 4 вересня, 1945 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-58653.

Знімальна група Укркінохроніки проводить зйомку виставки, організованої АУ МВС УРСР і ЦДАКФД УРСР з нагоди 40-річчя Жовтневої революції. м. Київ, січень 1958 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-56969.

Спеціальний випуск стінгазети АУ при Раді Міністрів УРСР,
присвячений 20-річчю журналу "Архіви України".
м. Київ, 1967 р.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-090510.

Співробітники ЦДАКФФД УРСР
під час суботника.

м. Київ, 17 квітня 1971 р.
Автор зйомки М. О. Курін.

*ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 0-102936.*

Співробітники
мікрофотолабораторії
Центральної
реставраційної
майстерні
АУ при Раді Міністрів
УРСР за роботою.
м. Київ, 1971 р.
Автор зйомки
М. О. Курін.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного.
Од. обл. 2-93392.

Група делегатів VII Міжнародного конгресу архівів, що проходив у м. Москві
22–25 серпня 1972 р., ознайомлюються з роботою Центральної реставраційної
майстерні АУ при Раді Міністрів УРСР. м. Київ, 30 серпня, 1972 р.

Автор зйомки М. О. Курін.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 0-113178.

Фотограф-реставратор ЦДАКФФД УРСР Г. С. Пшеничний в книгосховищі біля
виготовлених за його проектом стелажів. м. Київ, 24 липня 1980 р.

Автор зйомки М. О. Курін.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл. 2-129343.

Завідувачка відділу публікацій

ЦДІА УРСР м. Львова

Г. І. Сварник і молодший

науковий співробітник

Н. Н. Царьова

в архівосховищі. м. Львів,

22 червня 1985 р.

Автор зйомки В. І. Песляк.

ЦДКФФА України

ім. Г. С. Пшеничного.

Од. обл. 0-181067.

Донька гетьмана України П. П. Скоропадського – О. П. Скоропадська-Отт (3-тя ліворуч) під час відвідання ЦДІА УРСР. У центрі – директор архіву Л. З. Гісцова. м. Київ, 19 червня 1992 р.

Автор зйомки А. І. Мусячук.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл 0-185728.

Фотовиставка “Голодомор: хроніка і факти” на вул. Хрещатик. м. Київ, вересень 1993 р.

Автор зйомки М. О. Курін.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл 0-190287.

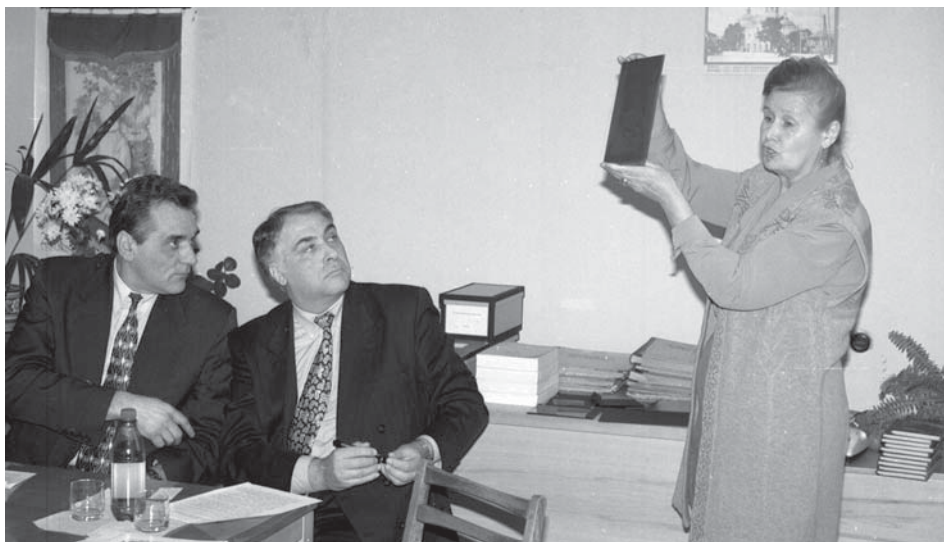

Пікети працівників центральних архівних установ України перед будинком Ради Міністрів України з вимогою виплати заборгованості із заробітної платні.

м. Київ, червень 1996 р.

Автор зйомки А. І. Мусійчук.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл 0-213680.

Урочисте передавання ЦДКФФА України фотодокументів із Федерального архіву Німеччини Національною комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей. Зліва направо: заступник начальника Головархіву України В. С. Лозицький, колишній посол України в Німеччині Ю. В. Костенко. Виступає директор архіву Н. М. Слончак. м. Київ, 21 листопада 1997 р.

Автор зйомки М. О. Курін.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл 0-213691.

Церемонія передачі Державним архівом Житомирської області 17-ти сувоїв Тори Житомирській іудейській громаді у дострокове користування. Акт передавання підписують директор Державного архіву Житомирської області М. В. Шапран (праворуч) та голова правління Житомирської іудейської релігійної громади В. Розенгуртен. м. Житомир, 5 лютого 2004 р.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл П-10845.

Голова Національної спілки кінематографістів України С. В. Тримбач виступає під час міжвідомчої розширеної наради з питань дотримання чинного законодавства щодо поповнення Національного архівного фонду аудіовізуальними документами та забезпечення їх збереженості.

м. Київ, 10 листопада 2010 р.

Автор зйомки М. О. Курін.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Од. обл 0-246596.

ДО 70-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ “АРХІВИ УКРАЇНИ”

УДК 930.25:050](477)

М. В. БАНДУРА*

НАДІЙНИЙ СУПУТНИК АРХІВІСТІВ ТА ІСТОРИКІВ

Стаття присвячена 70-річному ювілею науково-практичного журналу “Архіви України”. На підставі огляду публікацій на його сторінках засвідчено значущість наукового видання для архівної галузі України. Проаналізовано проблематику видання, його зміст, основну автуру, визначено специфіку, особливості та основні тенденції публікаторської діяльності.

Ключові слова: журнал; “Архіви України”; ювілей; архівознавство; архівна справа.

У листопаді 2017 р. виповнилося 70 років від часу заснування офіційного друкованого органу українських архівістів – науково-практичного журналу “Архіви України” (далі – “АУ”), який з 1947 р. був і дотепер залишається провідним періодичним виданням архівної галузі України.

Незмінним видавцем часопису є головний орган управління архівною справою в Україні (нині – Державна архівна служба України), а сам журнал має чітке архівознавче спрямування. На його сторінках знаходять відображення всі основні напрями діяльності архівної галузі: публікуються статті з питань законодавчої та нормативно-правової бази діяльності архівів, дописи про архівну науку та освіту, історію архівної справи в Україні, архівну україніку, огляди архівних джерел, що мають значний історичний і суспільний інтерес, проблемні статті з теоретичних і практичних питань документознавства та діловодства, розвідки з історії України, що ґрунтуються на архівних джерелах. Загалом упродовж 1947–2017 рр. вийшли з друку 310 чисел журналу.

70-річчя – це дійсно поважна дата, варта окремої уваги в історії часопису. Слід зазначити, що й попередні ювілейні дати не залишалися осторонь уваги архівної спільноти. Так, зокрема, з нагоди 20-річчя з дня виходу в світ першого номера “АУ”, 25 лютого 1967 р. відбулося

* *Бандура Марина Вікторівна* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

розширене засідання колегії Архівного управління при Раді Міністрів УРСР та редколегії бюлетеня, на якому вперше було узагальнено досвід 20-ти річної роботи друкованого органу та висловлено подяку колективі редакції і численним кореспондентам, а також усім, кому довелося розпочинати роботу в часописі. Виходу у світ 200-го номера “АУ” у 1987 р. було присвячено спільне засідання наукової ради Головархіву України та редакційної колегії “АУ”, на якому висвітлено історію створення журналу, проаналізовано його тематику за 40 років існування та визначено завдання щодо подальшого поліпшення роботи редакції¹.

До 55-річчя журналу “АУ” набутим досвідом, що став пізніше у нагоді наступним редакційним колегіям журналу, поділилися колишні його головні редактори О. Мітюков (1970–1988 рр.) та Р. Пиріг (1998–2002 рр.)², коли “за змістом і тематикою “АУ” почали наближатися до стандартів наукового журналу, позбавляючись традиційних рис галузевого інформаційного бюлетеня”³. До 65-річчя “АУ” у № 2 за 2013 р. опубліковано бібліографічний покажчик змісту журналу за 2008–2012 рр., бібліографічні записи якого структуровано за тематично-хронологічним принципом⁴.

Загалом історія часопису досить багата на різні події, що незмінно перегукуються з важливими змінами у житті держави. “Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР” (нині “АУ”) було започатковано згідно з наказом міністра внутрішніх справ Української РСР генерал-лейтенанта Т. Строкача від 14 травня 1946 р.⁵ з метою надання допомоги архівним органам України у виконанні поставлених перед ними завдань та обміну досвідом роботи державних архівів УРСР. Проект Постанови ЦК КП(б)У про видання “Науково-інформаційного бюлетеня” було прийнято в серпні 1945 р.⁶. Згідно з цим документом, Архівному управлінню НКВС УРСР дозволялося видання бюлетеня як публікаторсько-джерелознавчого журналу, а також встановлювалася його періодичність (4 номери на рік) – обсягом 10–12 друк. аркушів кожний. В основу нового видання пропонувалося покласти публікації та огляди документів з історії України, що сприяли розвитку історичної науки. До складу першої редакційної колегії науково-інформаційного бюлетеня увійшли видатні державні діячі УРСР Д. Мануїльський та М. Петровський, а також Ф. Еневич, В. Стрельський, Ф. Шевченко. Відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У, Укрдержвидав та редакційній колегії журналу було доручено обґрунтувати до 1 вересня 1945 р. план, штатний розпис і кошторис видання. Друк видання покладался на Укрдержвидав.

Перше число галузевого часопису (де було викладено своєрідну програму діяльності нового часопису), підготовлене науковими працівниками Управління та Центрального історичного архіву УРСР, через

матеріальні труднощі повоєнного часу і брак кваліфікованих фахівців побачило світ лише в листопаді 1947 р. у Києві: його випустила друкарня Міністерства внутрішніх справ УРСР накладом 250 примірників. Провідними публікаціями мали стати “...основні накази й розпорядження МВС СРСР, УРСР, Архівного управління МВС УРСР з архівної справи, підсумки роботи архівних органів і завдання на окремі періоди, правила, методичні інструкції й статті з теорії та практики архівної справи, статті з археографії й про використання документної інформації, короткі рецензії й повідомлення з бібліографії, повідомлення про хід підготовки кадрів і роботу кафедри архівознавства при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, хроніка роботи архівних органів УРСР тощо”⁷. Часопис мав обсяг 50 сторінок, його зміст складався з 10 наукових статей, тематику яких визначав програмний вступ на перших сторінках. При цьому рубрики в бюлетені (окрім “Рецензії” та “Хроніки”) не виділялися.

Для забезпечення високоякісної підготовки і систематичного видання “Науково-інформаційного бюлетеня” 22 квітня 1948 р. було затверджено його першу редакційну колегію у такому складі: П. Павлюк (редактор), В. Шелудченко (заступник редактора), Я. Лановий (відповідальний секретар), А. Грінберг, Л. Отліванова, М. Варшавчик⁸.

Архівне управління МВС УРСР зверталось з проханням до всіх начальників архівних відділів, директорів центральних і обласних архівів та їх філій систематично надсилати матеріали до бюлетеня, а також свої зауваження й побажання щодо його змісту й періодичності виходу⁹. Наголошувалося, що до бюлетеня може писати статті кожен співробітник відділу і архіву з найрізноманітніших питань теорії і практики архівної справи, ділитися досвідом своєї роботи і роботи архіву, писати про те, як він підвищує свою кваліфікацію тощо. Авторами перших публікацій (поряд зі згаданими членами редколегії) стали В. Коновалова, О. Мацай, І. Бутич, а також співробітники кафедри архівознавства Київського державного університету¹⁰.

У перші роки “Науково-інформаційний бюлетень” виходив із невизначеною періодичністю: 1–2 рази на рік, з 1951 р. – тричі, а у 1958–1959 рр. – 4 рази на рік. З березня 1960 р. бюлетень став передплатним виданням, почав виходити 6 разів на рік обсягом 6 друк. аркушів кожне число. Тираж його був обмежений (загалом 250–300 прим.), а тому розсилався лише архівним установам¹¹. Варто зазначити, що впродовж 1949–1957 рр. бюлетень видавався російською, надалі – українською мовою.

Видання спочатку не мало сталих рубрик (“розділів”). Матеріали, що друкувалися, здебільшого містилися у таких рубриках: “Статті”, “Критика і бібліографія”, “Хроніка”. Деякі номери мали рубрики “Консультації”, “Запитання та відповіді”, “Архіви за кордоном”. У 1958 р.

з’явилися розділи “Обмін досвідом”, “Документи”, “Огляд літератури і джерел”. Проте, збільшення обсягу й урізноманітнення тематики бюлетеня не впливало на його призначення – він не поширювався за межі діяльності архівних установ.

Провідною тематикою видання спочатку було упорядкування архівних документів як наслідок важких повосенних часів і необхідності відновлення роботи архівів у повному обсязі. Після 1950 р., коли в основному було завершено післявоєнне приведення в належний стан архівних фондів, почали з’являтися статті про організацію роботи в міських, районних і відомчих архівах, а також публікації з історії установ. Збільшилася кількість дописів, у яких порушувалися актуальні питання використання документної інформації. Систематично публікувалися офіційні документи і хроніка.

Від 1957 р. у бюлетені запроваджено нові рубрики: “Статті та повідомлення”, “Обмін досвідом”, “Архіви за кордоном”. Це свідчило про те, що видання розширювало коло читачів, зростав його авторський колектив, підвищувався науковий рівень публікацій та інтерес до них як серед архівістів, так і серед наукової громадськості. Наступного року з’явилися інші нові рубрики: “Документи”, “Огляд літератури та джерел”, “Хроніка”, “Консультації”, “Запитання і відповіді”, чільне місце серед яких посідала рубрика “Обмін досвідом”. У цьому розділі містилась велика кількість матеріалів з основних питань роботи архівних установ: комплектування державних архівів, облік і фондування, експертиза цінності документів, створення науково-довідкового апарату в архівах, використання документної інформації та ін. Цікавими й інформативними є розділи “Документи” й “Огляд літератури і джерел”, що велися систематично. Рубрика “Архіви за кордоном” була нерегулярною.

У 1958 р. сталися кардинальні зміни у складі редакційної колегії “Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР”. Головним редактором став начальник науково-видавничого відділу Архівного управління при Раді Міністрів УРСР І. Бутич. Саме завдяки його наполегливій праці й енергії невдовзі журнал “АУ” перетворився з вузькоспеціалізованого архівно-інформаційного бюлетеня на цікавий й інформативний історико-джерелознавчий журнал, який, на думку, І. Гирича, у 1970-ті роки у цьому сенсі був кращим за авторитетний “Український історичний журнал”. Публікуватись в “АУ” І. Бутича вважав за честь кожен справжній науковець-джерелознавець¹².

Як головний редактор, І. Бутич критично оцінював змістовне наповнення часопису і неодноразово зазначав про недоліки, що мали місце в ньому. Він визначив заходи щодо перебудови роботи “Науково-інформаційного бюлетеня”: “на сторінках бюлетеня систематично висвітлювати стан і роботу міських, районних та відомчих архівів; публікувати статті, в яких узагальнюється досвід роботи з упорядку-

вання документів, комплектування, обліку та експертизи; у кожному номері вміщувати статті з історії архівної справи, історії установ, друкувати рецензії на збірники документів і матеріалів, критико-бібліографічні статті, що підбивають стан і розвиток археографічної та архівознавчої науки у радянських і зарубіжних архівах, адже наше завдання – перетворити бюлетень у бойовий орган архівних установ, в організатора обговорення і розв’язання найважливіших теоретичних і практичних питань архівної роботи”¹³. І. Бутич зазначав, що справитися з поставленими перед “Науково-інформаційним бюлетенем” завданнями можна, лише маючи активну підтримку з боку працівників архівних установ, враховуючи критичні зауваження і запити працівників державних і відомчих архівів, а також підтримуючи зв’язки з науковою громадськістю.

Коло питань, які висвітлювалися на сторінках бюлетеня, було все ще досить обмеженим. Тому 26 лютого 1960 р. Архівне управління МВС УРСР видало наказ “Про поліпшення видання “Науково-інформаційного бюлетеня”, в якому вказувалося на необхідність приділяти більше уваги публікуванню науково-методичних статей, висвітленню питань раціонального ведення поточного діловодства в установах, організації належних умов зберігання документів у відомчих архівах і т. ін.¹⁴ Поліпшився зміст і поліграфічне оформлення видання. Зростає наклад бюлетеня: з 1200 прим. у 1958–1959 рр. до 6300 прим. у 1960 р. та 16400 у 1966 р.

У зв’язку з передаванням у 1960 р. архівних установ республіки з системи МВС УРСР у підпорядкування Архівного управління при Раді Міністрів УРСР “Науково-інформаційний бюлетень” став його друкованим органом. Підпорядкування Архівного управління Раді Міністрів УРСР сприяло поліпшенню стану архівної справи в республіці, що позначилося й на його друкованому органі. Урізноманітнілася тематика публікацій, поступово зростає їх науково-теоретичний рівень. За постановою колегії Державного комітету Ради Міністрів УРСР з преси від 2 квітня 1964 р. він був перейменований у науково-інформаційний бюлетень “Архіви України”¹⁵ і, починаючи від № 3–4 за 1965 р., видавався вже під цією назвою. Слід зазначити, що цей крок став результатом неодноразового обговорення питання про перетворення “Науково-інформаційного бюлетеня” на журнал на засіданнях Наукової ради Архівного управління МВС УРСР¹⁶. Так, про це йшлося на засіданні, що відбулося 28 жовтня 1958 р.¹⁷ Таким чином, у 1958 р. головою Наукової ради С. Пількевичем було схвалено пропозицію про перетворення “Науково-інформаційного бюлетеня” в архівознавчий журнал та його регулярне видання, “зважаючи на те, що він почав виходити з 1946 р. і за своїм змістом і обсягом переріс межі бюлетеня”¹⁸.

Важливою віхою на шляху дальшого поліпшення діяльності “АУ” став критичний розгляд його роботи (за період з 1960 р. до 1965 р.) на засіданні колегії Архівного управління при Раді Міністрів УРСР у травні 1965 р. Відзначаючи здобутки бюлетеня, який набув значення корисного методичного посібника у повсякденній роботі працівників державних архівних установ і відомчих архівів, на засіданні колегії було вказано й на його недоліки. Зокрема, йшлося про недостатню увагу редколегії і редакції до підготовки теоретичних статей з провідних питань архівознавства; відсутність інформацій і узагальнюючих статей про досягнення архівістів тодішніх союзних республік, стан архівної справи за кордоном; слабкі зв’язки редколегії і редакції з працівниками районних, міських та відомчих архівів¹⁹.

Колегія постановила зобов’язати редколегію усунути виявлені недоліки в організації роботи науково-інформаційного бюлетеня “АУ”, зосередивши головну увагу на висвітленні найважливіших проблем архівознавства, забезпечити більш високий науково-теоретичний рівень матеріалів, які публікуються, більше виступати з критикою недоліків роботи архівних установ, удосконалювати роботу з авторами, особливо з авторами з областей і районів республіки; звернути увагу редколегії на ширше висвітлення на сторінках бюлетеня питань підготовки кадрів; запропонувати всім працівникам архівів України проявити більше активності й ініціативи у підготовці для бюлетеня найбільш важливих проблемних статей за профілем своєї роботи, з основних питань архівної справи, активніше допомагати редколегії бюлетеня у збиранні таких матеріалів через відомства, установи та організації; вважати за доцільне приділити більше уваги таким розділам бюлетеня, як “Документи” і “Повідомлення”, в яких подавати нові і цікаві документи, повідомлення з питань архівознавства, діловодства, спеціальних історичних дисциплін, а також із питань історії України; залучити вчених-істориків до обговорення на сторінках бюлетеня питань створення і удосконалення науково-довідкового апарату в архівах, комплектування державних архівів документами, експертизи їх цінності та ін. Тоді ж було ухвалено рішення про створення робочої групи редакції, яка функціонувала при науково-видавничому відділі Архівного управління УРСР²⁰.

Варто відмітити, що якщо до 1959 р. “Науково-інформаційний бюлетень” був суто вузьковідомчим виданням, виходив у міру наповнення редакційного портфеля матеріалами і розсилався лише архівним установам, то, починаючи з 1960 р., часопис також отримували співробітники науково-дослідних установ, викладачі вищих і середніх навчальних закладів, працівники бібліотек, музеїв. Чимало співробітників цих установ і закладів стали постійними дописувачами часопису, що сприяло підвищенню наукового рівня видання.

За матеріали, вміщені в “АУ”, автори отримували гонорар, встановлений відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 23 травня 1963 р. № 351.

На шпальтах “АУ” пріоритетне місце посідали статті, присвячені питанням архівознавства – історії окремих архівів, комплектуванню, експертизі, упорядкуванню та використанню документів у центральних та обласних державних архівах. Водночас друкувалася низка матеріалів про організацію роботи в міських, районних і відомчих архівах. Вони здебільшого містилися у розділі “Обмін досвідом”. У дискусійних статтях порушувалися питання удосконалення діловодства, відбирання документів на постійне зберігання та їх упорядкування. Матеріали про фондування, каталогізацію, встановлення дат у судових справах, комплектування, підготовку архівних путівників, довідників, документальних збірок, організацію довідкової роботи, реставрацію документів, опрацювання одиниць зберігання подавалися здебільшого у розділах “Консультації” та “Обмін досвідом”. З середини 1960-х років помітно збільшилася кількість матеріалів, що стосуються спеціальних історичних дисциплін – археографії, дипломатики, сфрагістики, геральдики, філігранології, метрології, історичної географії, емблематики та ін.

У 1960-х роках було запроваджено нову форму спілкування редколегії з читачами – щорічні конференції і наради читачів “Науково-інформаційного бюлетеня” Архівного управління УРСР, які проводилися працівниками архівних установ областей²¹. На нарадах і конференціях висловлювалося чимало слушних порад та критичних зауважень, спрямованих на те, щоб періодичне архівне видання було цінним посібником у роботі кожного працівника як центральних, так і відомчих архівів. Протоколи конференцій, які надсилалися до редакції, давали змогу ознайомитися з пропозиціями і критичними зауваженнями широкого кола читачів. На конференціях відмічалося, що бюлетень є не тільки цінним посібником для архівістів, а й помічником для вчителів, працівників культури і науки, співробітників державних установ, організацій і підприємств, які мають справу з діловодством. Цілком правильно вказувалося і на брак статей про організацію ведення поточного діловодства в установах, облік, комплектування, експертизу цінності документів і методичну роботу та про недостатнє співробітництво архівів із редакцією бюлетеня.

На початку 1970-х років розпочалася докорінна перебудова роботи редколегії науково-інформаційного бюлетеня “АУ”. Згідно з наказом начальника Архівного управління при Раді Міністрів УРСР від 15 квітня 1971 р.²² до її складу ввійшли: О. Мітюков (відповідальний редактор), І. Кравченко (заступник відповідального редактора), А. Батюк (відповідальний секретар), члени редакційної колегії: Н. Врадій, В. Ковалова, М. Крячок, В. Кузьменко, М. Місерман, П. Павлюк, З. Сен-

дик, В. Сидоренко, В. Стрельський, Є. Шаталіна. На питання, у чому полягали труднощі зі створенням редколегії журналу “АУ”, О. Мітюков відповідав: “цією справою повинні займатися архівісти, а не якісь “варяги” зі сторони”²³. За словами О. Мітюкова, журнал “АУ”, коли він ознайомився з ним уперше (О. Мітюков працював тоді у ЦК КПУ), мав дуже непрезентабельний вигляд, був “ухудшеною копією “Українського исторического журнала”, хоча пізніше став його “улюбленцем”. Насамперед, редколегія прагнула модернізувати журнал “АУ”, висвітлювати у ньому, в першу чергу, такі важливі питання для архівістів, як формування архівного фонду, організація зберігання і використання документної інформації.

Важливу роль відіграло створення в апараті Архівного управління при РМ УРСР постійної редакції бюлетеня зі штатом у кількості п’яти працівників. Фінансування редакції, як і всі інші витрати на видання бюлетеня, здійснювали за рахунок спеціальних позабюджетних коштів, що утворювалися від його реалізації з передплати. Кошторис витрат щороку затверджувався Міністерством фінансів УРСР.

“АУ” стали більш активно знайомити читачів зі станом розвитку архівної справи за кордоном. Такі рубрики як “Архівна справа в країнах соціалізму”, “По сторінках зарубіжних архівознавчих журналів”, “Архівна справа за рубежем”, “Міжнародні зв’язки архівних установ” були започатковані в журналі ще у 1970-х роках. У них публікувалися матеріали очільників Міжнародної ради архівів, керівників та провідних спеціалістів архівних служб Польщі, Франції, Чехословаччини, повідомлення про перебування в архівних установах України архівістів Англії, Болгарії, Нікарагуа, Франції, Чехословаччини, Югославії і т. д. Серед публікацій значне місце займають повідомлення про документальні джерела з історії України, виявлені в архівах Австрії, Італії, Польщі, Туреччини та ін. країн. Питання міжнародних зв’язків архівістів України знайшли своє відображення також у публікаціях про роботу міжнародних конгресів архівів, що відбулися у Бонні, Братиславі, Вашингтоні, Києві, Куала-Лумпурі, Лондоні, Люксембурзі, Москві, Найробі, Оттаві. Нині статті про архівну справу за кордоном містяться у розділі “Архівна справа за кордоном”. Це – публікації В. Адамушко, О. Бажан, Л. Білоусової, О. Волкотруб, Л. Левченко, Р. Мельника, В. Надольської, М. Палієнко, Ю. Прилепішевої, О. Ус, М. Шумейка та ін.²⁴

На початку 1970-х років за ініціативою О. Мітюкова у “АУ” було запроваджено нову рубрику – “Діловодство”²⁵, що було вкрай необхідно, оскільки питання діловодства безпосередньо пов’язані з питаннями архівної справи. Саме з 1970-х років почав практикуватися випуск спеціальних тематичних номерів часопису, присвячених пам’ятним датам, зокрема: 1500-річчю м. Києва, 60-річчю утворення СРСР та 40-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні

1941–1945 рр. тощо. Про те, що на сторінках “АУ” пульсувало повнокровне архівне життя, свідчила увага редколегії журналу до всього нового, що з’являлося в діяльності відомчих архівів та служб діловодства²⁶. Редколегія постійно дбала про актуальність і тематичну різноманітність публікацій на сторінках видання. Тривалий час на шпальтах журналу друкувалися статті та огляди з історії міст і сіл України. У 1980–1982 рр. існувала окрема рубрика “До 150-річчя Києва”, що презентувала джерела з історії столиці України. Ці роки стали для “АУ” новим етапом у діяльності, що характеризується популяризацією нових форм і методів роботи, публікацією матеріалів, у яких першочергова увага приділяється діловому аналізу реального стану архівної справи, критичній оцінці досягнутого рівня її розвитку задля того, щоб надалі зосередити зусилля на невирішених питаннях і проблемах.

Підвищенню рівня журналу сприяла публікація матеріалів із питань вдосконалення роботи з документами в міністерствах і відомствах, авторами яких були заступники міністрів, начальники відповідних управлінь. Видання систематично інформувало працівників архівних установ про заходи, які вживав Головархів України з питань керівництва розвитком архівної справи в Україні, про стан справ у центральних архівах, архівних відділах облвиконкомів, обласних, міських, районних, а також у відомчих архівах. Таким чином, АУ” певною мірою виконували й управлінські функції. На сторінках часопису друкувалися найцінніші та необхідні у повсякденній роботі працівників архівних установ директивні, нормативні, методичні матеріали і розробки. За відсутності за тих часів низки вкрай потрібних у роботі архівістів нормативно-методичних документів, значна увага приділялася публікації в часописі матеріалів з обміну досвідом, на що націлював дописувачів головний редактор.

У цей період доробок “АУ” було високо оцінено на престижних форумах архівістів (VII Міжнародному конгресі архівів у Москві в 1972 р., XVI Міжнародній конференції “Круглого столу архівів”, що відбулася в 1975 р. у Києві, а також на нараді редакторів архівознавчих видань країн колишнього Варшавського договору, що відбулася у Москві в 1986 р.).

Таким чином, “АУ” вже тоді зарекомендували себе як одне із авторитетних періодичних архівознавчих видань не лише в СРСР, а й за кордоном, оскільки надруковані в журналі матеріали є важливим джерелом інформації про поточний стан розвитку архівної справи в Україні. “АУ” отримували спеціалісти архівної справи із 15 країн світу, у т. ч. Болгарії, Угорщини²⁷, Румунії²⁸, Німеччини²⁹, Польщі³⁰, Чехословаччини³¹, Югославії³², Австралії, Великобританії, Іспанії, Канади, США та ін. За регулярне надсилання журналу “АУ” велику вдячність висловлювали архівні відділи Варшави³³, Праги³⁴, Будапешта³⁵. Зокрема, архівістів

НДР, які регулярно отримували науково-інформаційний бюлетень в обмін на власний фаховий часопис “Archivmitteilungen”, цікавило багато статей, розміщених у журналі. Але, на жаль, вони були недоступні німецьким архівістам, оскільки існували проблеми з перекладами³⁶.

Діяльність часопису у 1970–1980-х роках отримала позитивну оцінку наукової громадськості. Про це свідчать, зокрема, публікації у журналах “Исторический архив”³⁷, “Вопросы архивоведения”³⁸, “Советские архивы”³⁹.

Підбиваючи підсумки діяльності періодичного архівознавчого видання “АУ” у 1970–1980-х роках, його головний редактор О. Мітюков (1970–1988 рр.) із повним правом стверджував, що видання відіграло важливу роль у мобілізації українських архівістів на вирішення важливих питань розвитку архівної справи, в організаторській та науково-методичній діяльності архівних установ⁴⁰. У ці роки часопис перетворився на настільну книгу кожного архівіста⁴¹. Свідчення цього – тираж журналу, який зріс із 200 до 13,5 тис. примірників і був найчисленнішим серед усіх архівознавчих видань у колишньому Радянському Союзі. Як зазначав у 2008 р. О. Мітюков в одному з інтерв’ю: “такого журналу, яким він був у 1970-ті роки, особливо ж – у 1980-ті, не стало, оскільки в наступні роки в цьому питанні був узятий неправильний курс з боку керівництва”⁴².

На думку багатьох фахівців, український архівний журнал був не гіршим за часопис “Советские архивы”, який готували до друку не 5–6 фахівців, а більш як 20. Журнал вчасно передавався до друку і виходив у світ, та й науковий рівень публікацій був доволі високим.

Як згадує один із ветеранів Держкомархіву України Г. Портнов⁴³, О. Мітюков приділяв дуже велику увагу журналу. Він серйозно зміцнив редколегію: до її складу були введені усі начальники відділів Головархіву УРСР і завдання було поставлено таким чином, що оцінка роботи відділу здійснювалася в обов’язковому порядку з урахуванням підготовки матеріалів до публікації в “АУ”. Редколегія не лише самостійно готувала матеріали, а й організовувала їх: проводила попередню апробацію та редагування. О. Мітюков був надзвичайно вимогливим керівником, що завжди по-батьківськи опікувався як самим журналом (він був його улюбленим “дітищем”), так і долею тих, хто готував його до друку, йому імпонував молодечий запал колективу редакції (його найстаршим представникам ледь виповнилося тридцять), що склався у 1980-ті роки⁴⁴. Нумери журналів, що вийшли за керівництва О. Мітюкова, видані на помітно вищому науковому рівні, ніж ті, що публікувалися раніше. 80-ті роки ХХ ст. закарбувалися у пам’яті відповідального секретаря журналу Л. М. Васько як “період творення, напруженої і цікавої праці в колективі однодумців під керівництвом мудрої, порядної, інтелігентної людини”⁴⁵.

У кінці 1988 р. начальником Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР було призначено Б. Іваненка⁴⁶, який мав значний досвід журналістської і редакторської роботи. Від 1 січня 1989 р. редколегія журналу затверджувалася у такому складі: Б. Іваненко (головний редактор), В. Волковинський (заступник головного редактора), Л. Васько (відповідальний секретар) та ін.⁴⁷ Пізніше, 26 жовтня 1989 р. до складу редколегії було включено Р. Пирога⁴⁸.

Варто зазначити, що на початку 1990-х років журнал перебував у надзвичайно скрутному фінансовому становищі, фактично на грані закриття⁴⁹. Виходив він із великими перервами, оскільки дуже дорого обходилися папір, послуги поліграфії та зв'язку. Питання про критичне становище з виданням журналу на початку 1990-х років неодноразово розглядалося на засіданнях колегій Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України⁵⁰. Все ж редактор журналу наполягав: “Ми не повинні його втрачати!”. Про 2 варіанти вирішення питання розповів на засіданні колегії К. Новохатський. На його думку, потрібно створити самостійну редакцію журналу чи Бюро пропаганди архівних документів або ліквідувати журнал як самостійний підрозділ і створити підрозділ на базі державного архіву. Також пропонувалося переглянути обсяг журналу, скоротити його, що зменшить обсяг витрат паперу і коштів на поліграфічні роботи. Він наполягав на пошуку інших варіантів заради збереження журналу, його редакції.

На засіданні колегії Головархіву України 27 лютого 1992 р. відповідальний секретар журналу “АУ” Л. М. Васько звернулася до присутніх директорів держархівів із проханням надати матеріальну допомогу для виживання журналу, оскільки він опинився у скрутному становищі і справа може дійти до його закриття⁵¹. Шукаючи виходу із ситуації, що склалася, Б. Іваненко вважав за доцільне вжити таких заходів: Головному архівному управлінню як засновнику “АУ” затвердити Статут видання, що регулює відносини засновника, головного редактора і редакції, повноваження журналістського колективу; підписати договір між засновником (видавцем) і редакцією журналу, що визначає їхні виробничі, майнові та фінансові відносини; після затвердження і підписання названих документів, а також негайного введення їх у дію редакції розпочати додаткову видавничу діяльність, яка дозволить певною мірою відшкодувати збитки від видання “АУ”⁵². Згідно з Договором, підписаним редакцією журналу “АУ” та Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України⁵³, останній (Засновник) гарантує щорічну дотацію на видавничу діяльність журналу в сумі, що дорівнює витратам на підготовку і випуск трьох його номерів, а також забезпечує редакцію всім необхідним для нормальної творчої роботи – приміщенням, меблями, засобами зв'язку тощо, піклується про побут працівників редакції, вирішує соціальні питання. В свою чергу, редак-

ція журналу бере зобов'язання здійснювати підготовку і публікацію матеріалів, що забезпечують всебічне об'єктивне й високопрофесійне висвітлення проблем, які відповідають тематиці журналу, визначеній його програмою; безкоштовно публікує оголошення і рекламу Засновника; несе матеріальну відповідальність за надані в її користування засновником приміщення, оргтехніку тощо.

Вживаючи всіляких заходів, щоб не допустити припинення виходу журналу, співзасновниками і видавцями журналу з 1993 р. стали Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України та Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Певною мірою це допомогло у вирішенні питань випуску ряду чисел. Змінився і склад редакційної колегії. До неї увійшли: Б. Іваненко (головний редактор), Г. Боряк (заступник головного редактора), Л. Васько (заступник головного редактора), Л. Дубровіна, В. Замлинський, В. Лозицький, К. Новохатський, Г. Папакін, Р. Пиріг, П. Сохань, В. Шандра, Н. Яковенко. Як писав у зверненні до читачів головний редактор журналу Б. Іваненко, ці зміни відбулися “...не лише тому, що так легше буде долати і фінансову, і паперову скруту, а й головним чином тому, що діяльність наша тісно переплітається, що колективи наші давно і плідно співпрацюють в ім'я об'єктивного вивчення і висвітлення історії”⁵⁴.

У 1990-х роках на сторінках журналу з'явилися статті, автори яких намагалися під новим кутом зору розглянути замовчувані раніше аспекти історії нашої країни, послідовно зняти проблему “білих плям”. Тематичне оновлення “АУ” зумовило появу нових рубрик: “Доля українських архівів”, “Українці в світі”, “Україніка в архівах світу”, “З історії української державності”, “До портретів істориків минулого” та ін. У журналі опубліковано численні невідомі та маловідомі архівні документи, нариси з історії України, літератури та мистецтва, матеріали до біографічного словника діячів науки та культури України, низку статей, присвячених Т. Шевченку, М. Драгоманову, Лесі Українці, С. Подолинському, А. Кримському, М. Лисенку, О. Довженку, Б. Грінченку, Г. Нарбуту та ін.

Редакція докладала багато зусиль, щоб журнал був цікавий не лише спеціалістам архівної галузі, а й широкому колу читачів. На сторінках видання публікувалися архівні документи, передусім, недоступні раніше дослідникам. Серед них: невідомі документи про перші місяці Великої Вітчизняної війни, документи про діяльність Центральної Ради, історико-публіцистична розповідь про останні 10 років життя М. Грушевського, нарис про історію архівів України від найдавніших часів до початку ХХ ст., огляд джерел з історії Мошногогорського Вознесенського монастиря, фотографії втрачених архітектурних пам'яток м. Києва, документи до біографії історика Д. Дорошенка, невідома фотографія родини Булгакових, листи до редакції, короткі інформаційні повідом-

лення з життя архівних установ, документи про вшанування пам’яті Т. Шевченка на Північній Буковині (1900–1940 рр.), автобіографія М. Грушевського, листи В. Чередниченко до П. Тичини (з архіву поета), документи про українську еміграцію, що зберігаються у Держархіві Львівської області, документи ЦДІА УРСР у м. Києві про М. Драгоманова та ін. матеріали. “АУ” було надано право першими опублікувати спогади колишнього політв’язня М. Ніклуса про В. Стуса. У рубриці “До 500-річчя українського козацтва” вперше публікувалися документи про гетьмана П. Калнишевського, українсько-татарські зв’язки та ін. У 1996 р. до 130-річчя від дня народження М. Грушевського вийшло тематичне число журналу, присвячене архівній грушевськiанi. Тематика матеріалів часопису нерідко пов’язувалася із відзначенням знаменних дат в історії нашої держави. Зокрема, на його сторінках було видруковано документи до чергової річннiцi визволення України від нацистських загарбників, з нагоди 500-річчя Запорізької Січі, 150-річчя від дня народження М. Лисенка, 120-річчя від дня народження Б. Лепкого, 100-річчя з дня смерті О. Потебні, 150-річчя з дня смерті В. Пассека, 75-річчя Академії наук України, до Шевченківських ювілеїв, 100-річчя першої української трудової еміграції тощо. Опубліковано також серію матеріалів про голод в Україні 1921–1922, 1932–1933 рр., героїчні і трагічні сторінки Великої Вітчизняної війни.

Плани редколегії і редакції “АУ” на 1991 р.⁵⁵ зводилися до кардинальної зміни змісту і форм публікацій журналу, розширення діапазону порушуваних проблем, збільшення кількості матеріалів із теорії і практики архівної справи, консультацій з питань архівознавства і діловодства, розміщення на сторінках видання маловідомих і невідомих архівних документів, що висвітлюють “білі плями” вітчизняної історії, а також інформування читачів про пошуки і знахідки в архівах тощо. Редколегія і редакція “АУ” просили у читачів порад і пропозицій щодо розробки концепції журналу⁵⁶. Зокрема, пропонувалося дати відповіді на такі запитання: які актуальні проблеми, на думку читачів, необхідно порушити на сторінках журналу; яким матеріалам слід віддавати перевагу – статтям і повідомленням із питань архівознавства і джерелознавства, теорії і практиці архівної справи, з обміну досвідом роботи державних і відомчих архівів, діловодства, збіркам і оглядам архівних джерел, спогадам, пам’яткам вітчизняного джерелознавства, інформації про архівні знахідки тощо; які періоди історії України необхідно “підкріпити” архівними документами, у т. ч. шляхом їх публікації в “АУ”; які постаті минулого цікавлять найбільше, про кого з них хотіли б одержати додаткову інформацію зі сторінок видання; інші побажання редколегії і редакції журналу.

З метою оптимізації витрат, пов’язаних із виданням науково-практичного журналу “АУ”, згідно з постановою Кабінету Міністрів України

“Про авторську винагороду за видання, публічне виконання та інші види використання творів науки, літератури і мистецтва” від 25 травня 1992 р. № 267 та з урахуванням ставок авторської винагороди, встановлених постановою Ради Міністрів УРСР від 24 лютого 1989 р. № 61, встановлювалися ставки авторської винагороди на матеріали, видрукувані в журналі “АУ”⁵⁷. Встановлювалася оплата за переклади матеріалів із російської на українську мову, а також позаштатне технічне редагування кожного номера в сумі, що дорівнює половині місячного окладу спеціаліста редакційного персоналу II категорії редакції “АУ”. Редакції дозволялося змінювати суми виплат залежно від якості, оперативності виконання робіт, наявних грошових фондів тощо⁵⁸.

Одне з найважливіших питань, що широко обговорювалося на шпальтах журналу у 1990-х роках, – правовий статус архівів у незалежній державі. Велике значення у журналі надавалося оприлюдненню архівних документів. Найчастіше саме на шпальтах часопису вони вперше залучалися до широкого наукового обігу. “Публікація архівних документів”, “Пошуки і знахідки в архівах”, “На вічне зберігання” – завдяки цим рубрикам читачі мали можливість ознайомитися із змістом маловідомих широкому загалу архівних джерел. “Публікувати найбільш значущі документи, що відповідають на жагучі питання вітчизняної історії, розповідати про розтаємнені фонди вважаємо своїм важливішим обов’язком”⁵⁹, – цим керувалися працівники редакції журналу, на шпальтах якого виразно простежується превалювання джерелознавчого напрямку публікацій.

З призначенням на посаду начальника Головархіву України у 1998 р. д-ра іст. наук, проф. Р. Пирога помітно активізувалася діяльність редакційної колегії науково-практичного журналу “АУ”. Заступниками головного редактора стали Г. Боряк і Л. Васько. До складу редакційної колегії також ввійшли: Л. Дубровіна, В. Лозицький, К. Новохатський, Г. Папакін, П. Сохань, В. Шандра, Н. Яковенко. Враховуючи неможливість продовження випуску науково-практичного журналу “АУ” на засадах, що існували раніше, а саме: як видання з правами юридичної особи, співзасновниками якого були Головархів України та Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; виходячи з необхідності повною мірою виконувати Положення про Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, затверджене постановою КМ України від 20 жовтня 1995 р. № 853, де вказано, що Головархів України видає журнал “АУ”; відповідно до роз’яснення Мінфіну України про здійснення видання журналу в межах асигнувань, передбачених Головархіву України на поточний рік, відділ інформації, використання НАФ та зовнішніх зв’язків Головархіву України (Г. Папакін) підготував проект нового договору з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

НАН України щодо видання журналу, передбачивши в ньому конкретну відповідальність кожного із співзасновників за підготовку чергових номерів до друку, виготовлення оригінал-макету, друкування журналу “АУ” та дотримання графіку його виходу у світ⁶⁰.

Друкування тиражу журналу “АУ” здійснювалося у Центральній лабораторії мікрофільмування і реставрації документів ЦДА України на безоплатній основі з готового оригінал-макету на власному поліграфічному обладнанні, що здешевило випуск часопису. Р. Пиріг підтримав ініціативу директорів центральних державних архівів України щодо залучення працівників цих архівів до робіт із підготовки чергових номерів часопису. Починаючи з 1997 р., журнал розсилався безоплатно згідно з попередньо одержаними замовленнями, співзасновникам, установам системи Головархіву України, провідним науковим інституціям та видавцю згідно із розрахунком розсилки⁶¹.

До 2000 р. журнал виходив здебільшого не періодично, з різною кількістю номерів видання щороку і з чималим запізненням. Серед його матеріалів переважали урядові документи, пов’язані з функціонуванням галузі, публікації щодо місця й ролі архівів у державі, повідомлення з питань теорії і практики архівної справи, архівного будівництва, міжнародних зв’язків українських архівістів та ін. Поряд із традиційною рубрикою “Публікації архівних документів”, де публікувалися невідомі й маловідомі джерела з фондів державних архівів, увазі читачів журналу було запропоновано й інші, де час від часу з’являлися матеріали того ж жанру – “На вічне зберігання”, “Пошуки і знахідки в архівах”, “Документ без коментаря”. Подеколи, у зв’язку із відзначенням знаменних дат в історії українського народу і нашої держави, видавці вважали за потрібне розмішувати добірки архівних документів у спеціальних рубриках. Вони присвячувалися, наприклад, 500-річчю українського козацтва, 100-річчю першої української трудової еміграції та ін. На розвиток традицій 1970-х років було підготовлено і видано тематичний номер АУ, присвячений М. Грушевському⁶².

Кількість рубрик, порівняно з попередніми десятиріччями, загалом збільшилася, розширилася тематика видання, хоч не обійшлося без певних втрат. Так, наприкінці 1990-х років у зв’язку з проблемами якісного друку зникла ілюстративна рубрика “З фондів ЦДКФФА України”, яка завжди прикрашала видання і була її своєрідною “родзинкою”.

Від 2000 р. було ліквідовано відставання у виході в світ журналу “АУ”, що зафіксовано рішенням колегії ДКАУ⁶³ та змінено його профіль у зв’язку із започаткуванням виходу “Вісника Державного комітету архівів України”. Відповідаючи загалом своєму статусові – науково-практичного журналу, він, між тим, набув інших ознак. Зросла кількість проблемних статей, матеріалів дискусійного характеру, приділялося значно більше уваги інформативності видання, чого вдалося

домогтися, зокрема, шляхом вміщення оглядових публікацій (по фондах, у т. ч. родових та родинних, колекціях тощо), запровадження постійної підрубрики під назвою “Зарубіжні архівні часописи публікують”, статей про діяльність таких своєрідних складових системи архівних установ України, як інститути рукопису та архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також низки зарубіжних архівних установ, про заходи, здійснювані в рамках діяльності Міжнародної ради архівів тощо. Слід відзначити, що змінювався не лише зміст, а й зовнішній вигляд журналу. Так, кольорова обкладинка прикрасила видання від № 1/3 за 2003 р., а перші кольорові фото з’явилися у № 5/6 за 2005 р., коли були опубліковані матеріали до Каталогу виставки документів НАФ “Автограф української історії IX–XXI ст.”. Регулярно кольорові фото стали публікувати від № 1/2 за 2009 р.

Наприкінці 2000 р. зі створенням веб-сайту Державного комітету архівів України⁶⁴ передбачалася публікація електронних версій періодичних видань ДКАУ та УНДІАСД, систематичне (щоквартальне) оновлення даних на базі публікацій часопису “АУ”. Відповідно до структури офіційного веб-сайту ДКАУ, з метою дотримання періодичності виходу у світ науково-практичного журналу, було розміщено зміст поточних чисел журналу “АУ”, а також ретроспективні покажчики його змісту (з 1947 р.)⁶⁵. З 2010 р. редколегія започаткувала відзначення “авторів року” журналу, нагороджуючи їх почесним дипломом.

Відбувалося міжнародне розповсюдження журналу у рамках обміну науково-методичною літературою. Так, зокрема, у грудні 2000 р., перебуваючи у відрядженні в Російській Федерації, Р. Пиріг передав останні номери “АУ”⁶⁶. Тематична рубрикація в цей період дещо скоротилася й стала більш стрункою, побільшало статей з теорії архівної справи та документознавства, дискусійних матеріалів, бібліографії. Частіше стали виступати зарубіжні архівознавці – з Білорусі, Польщі, Росії, США. Посилився розділ критики. Важливо, що став друкуватися зміст публікацій зарубіжних архівних часописів, а зміст самого журналу став подаватися й англійською мовою.

Згідно з розподілом обов’язків у керівництві Держкомархіву України, серед обов’язків його голови, крім власне організації роботи ДКАУ, його колегії та наукової ради, було забезпечення повноцінної діяльності редколегії журналу “АУ”⁶⁷. Підготовкою до видання науково-практичного журналу “АУ” займався відділ інформації, використання НАФ та зовнішніх зв’язків ДКАУ⁶⁸.

Із призначенням Головою ДКАУ д-ра іст. наук, проф. Г. Боряка у 2002 р. відбулися деякі зміни у складі редколегії журналу. Головним редактором призначено Г. Боряка⁶⁹, тим самим було збережено традицію суміщення Головою ДКАУ й посади головного редактора “АУ”. До складу редколегії увійшли відомі вчені, досвідчені практики архів-

ної справи: Л. Васько (заступник головного редактора), Л. Дубровіна, В. Лозицький, К. Новохатський, Г. Папакін, П. Сохань, В. Смолій, Д. Табачник, В. Шандра, Н. Яковенко. Від 2002 р. журнал “АУ” розсилався структурним підрозділам ДКАУ, державним архівним установам України, бібліотекам України⁷⁰. Тираж становив 400 примірників⁷¹.

Відповідно до Положення про Державний комітет архівів України та за погодженням зі співзасновником науково-практичного журналу “АУ” – Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України затверджувався новий склад редакційної колегії журналу “АУ” від 1 липня 2008 р.⁷² Головним редактором став д-р іст. наук, проф. О. А. Удод, членами редколегії – Л. Васько (заступник головного редактора), Г. Боряк, В. Лозицький, Н. Маковська, І. Матяш, О. Музичук, К. Новохатський, Г. Папакін, Р. Пиріг, М. Приतिकіна, С. Сельченкова, Л. Скрипка, В. Смолій, П. Сохань, Н. Топішко.

У рубриці “Зі спогадів керівників архівної служби України різних років” вміщені цікаві інтерв’ю з колишніми головними редакторами журналу “АУ”, а саме: О. Мітюковим (1988), Н. Киструською (1996–1998), Р. Пирогом (2000–2002)⁷³. Ці інтерв’ю є важливим джерелом з історії архівної преси України, які розкривають особливості функціонування часопису і не відображені у жодних архівних документах та інших джерелах.

З 2000-х років зростає кількість проблемних статей, матеріалів дискусійного характеру, значно більше уваги приділялося інформативності видання, чого вдалося домогтися, зокрема, шляхом вміщення оглядових публікацій (по фондах, колекціях і т. д.), запровадження постійної підрубрики під назвою “Зарубіжні архівні часописи публікують”, статей про діяльність українських та зарубіжних архівних установ, заходи, здійснювані в рамках Міжнародної ради архівів тощо.

Важливим напрямом діяльності журналу “АУ” є прагнення до активного висвітлення зарубіжного досвіду. Цьому сприяють публікації О. Бажан, О. Волкотруб, Л. Левченко, І. Матяш, Р. Мельника, В. Надольської, А. Осипюк, М. Палієнко, Г. Папакіна, О. Косенко, М. Кулініч та ін. Активними авторами журналу є зарубіжні вчені: П. Кеннеді Грімстед, М. Ларін, А. Лашук, Д. Мешков, Д. Наленч, М. Гері Петерсон, В. Стемпняк, І. Террі, М. Шумейко та ін. Завдяки таким публікаціям можна чіткіше окреслити зразки й моделі розв’язання поточних і стратегічних проблем з архівної теорії та практики, які використовуються за кордоном і слугують своєрідним орієнтиром для українських архівістів. Ці публікації охоплюють різноманітні аспекти діяльності архівних служб і архівів країн світу, зокрема держав Центральної та Східної Європи. Тематика, характер й наукова цінність цих публікацій є різною. Близько тридцяти публікацій в “АУ” стосуються архівної справи Польщі⁷⁴. За видовою ознакою вони поділяються на статті, пові-

домлення, огляди, археографічні публікації, дискусії, рецензії, хроніку. Найчисельнішу групу серед них складають огляди джерел та публікації документів з історії України, які зберігаються в польських архівах. Цінною є інформація щодо окремих аспектів організації архівної справи Польщі, зокрема відомості про архівні установи, історію комплектування їхніх фондів, організацію на рівні архіву, діяльність структурних підрозділів архівів тощо.

Після 2000 р. помітне місце на сторінках видання займають статті, що безпосередньо стосуються питань організації архівної справи в Польщі, діяльності місцевих архівів, участі польських архівістів у міжнародних організаціях⁷⁵. Інформацією про головні напрями міжнародного співробітництва Державної архівної служби України на сторінках журналу ділиться Ю. Прилепішева⁷⁶. Досліджено й розвиток міжнародної стандартизації у сфері архівної справи та керування документаційними процесами, здійснено аналіз проблем та запропоновано напрями гармонізації міжнародних стандартів в Україні у статті Г. Калінічевої, Р. Романовського⁷⁷.

“АУ” постійно інформують своїх читачів про найважливіші урядові документи, що стосуються функціонування архівної галузі, повідомляють про рішення колегії Укрдержархіву та визначення завдань на наступний рік, про планові з’їзди Спільки архівістів України, стан справ в установах архівної системи, висвітлюють проблеми, над розв’язанням яких працює Державна архівна служба України. Так, у рубриці “Офіційні матеріали” опубліковані: розпорядження Президента України, Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” від 13 грудня 2001 р. № 2888-III, Концепція та Проект Державної програми розвитку архівної справи в Україні на 2006–2010 роки, галузевий стандарт України “Документи з паперовими носіями. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги”. У рубриці “Актуальне інтерв’ю” (“Інтерв’ю з цікавим співрозмовником” з 2002 р.) на запитання редакції журналу “АУ” відповіли колишній Голова Державного комітету архівів України д-р іст. наук, проф. Р. Пиріг⁷⁸ та колишній начальник організаційно-аналітичного відділу, член колегії Держкомархіву України К. Новохатський⁷⁹. Своє міркування щодо проекту нової редакції Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” висловив К. Новохатський, який відзначив головну відмінність нової редакції Закону про НАФ – “повніше відповідає існуючим реаліям”⁸⁰. Акцентував увагу на тому, що нова редакція значно посилює компетенцію державних архівних установ у сфері діловодства. Держкомархів у цій сфері вносить пропозиції щодо формування державної політики, забезпечує її реалізацію, визначає перспективи розвитку, здійснює нормативно-правове регулювання, міжгалузеву координацію, міжнародне

співробітництво, організовує нормативно-правове, науково-методичне та інформаційне забезпечення служб діловодства, контролює їх діяльність. Тобто, має досить широкий спектр повноважень. Підкреслив, що принциповою новацією є наділення відповідними повноваженнями центральних і місцевих державних архівних установ. Варто відмітити, що К. Новохатський завжди переймався проблемами, що поставали перед архівною справою й багато про це писав⁸¹. Порушував він і актуальні проблеми архівного законодавства⁸².

Традицією в “АУ” є опублікування виступів голів Державної архівної служби України на щорічних колегіях.

Від жовтня 2014 р. до складу редакційної колегії журналу “АУ” входять Т. Баранова (головний редактор), Анджей Бернат (Республіка Польща), І. Бондарчук, В. Васильєв, Т. Ємельянова, І. Кісіль, Рамоюс Крауліс (Литовська Республіка), Н. Маковська, О. Музичук, К. Новохатський, Г. Папакін, В. Піскун, Р. Пиріг, Ю. Прилепішева, С. Сельченкова, Я. Федорук, Т. Чухліб, М. Щербак. У рубриці “Подія” № 1 за 2017 р. опубліковано матеріали про розширене засідання Колегії Державної архівної служби України, де було визначено, що головним вектором діяльності Укрдержархіву в 2017 р. має бути “подальша реформа архівної галузі в контексті євроінтеграційних процесів”⁸³. Було визначено й “План дій у сфері архівної справи, діловодства та страхового фонду документації”, що зосереджувався на п’яти пріоритетних напрямках: збереження та примноження НАФ як складової всесвітньої культурної спадщини для формування національної самосвідомості Українського народу; забезпечення формування НАФ документами з новітньої історії України; упровадження електронного документообігу та комплектування архівів електронними документами; підвищення якості та доступності послуг у галузі архівної справи відповідно до інтересів і потреб громадян; забезпечення реалізації державної політики у сфері створення та ефективного функціонування державної системи страхового фонду документації.

Основними постійними рубриками, без яких неможливо уявити журнал “АУ” на сьогодні, є: “Статті та повідомлення”, “Подія”, “З історії архівів та архівних зібрань”, “Огляди джерел та документальні нариси”, “Публікація архівних документів”, “Інформація та рецензії”, “Архівна справа за кордоном”, “Особистості”, “Ювілеї”. Періодично з’являються й нові т. зв. спеціальні рубрики, наприклад “На допомогу молодим науковцям”, де працівниками Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) опубліковано “Правила оформлення посилань на архівні документи у Списку джерел, які наводять у дисертаційних дослідженнях та у прикінцевих, прикінцевих, пристатейних списках джерел (у монографії, навчальному посібнику, статті тощо)”⁸⁴, Вимоги до підготовки довід-

кових архівно-археографічних видань⁸⁵, “До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка”, “До 20-ї річниці незалежності України” (№ 4 за 2011 р.), “До 100-річчя початку Першої світової війни” (№ 4–5 за 2014), “Генеалогічні дослідження” (№ 5–6 2015 р.), “До 25-ї річниці незалежності України” (№ 3–4 за 2016 р.), “До 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського” (№ 5–6 за 2016 р.), “До 100-річчя початку Української революції 1917–1921 років” (№ 1 за 2017 р.), “До 80-х роковин “Великого терору” в Україні – масових політичних репресій 1937–1938 років” (№ 3–4 за 2017 р.).

Також продовжується традиція видання спеціальних тематичних номерів журналу, присвячених: 60-річчю по Другій світовій війні (№ 1–3 за 2005), 90-річчю заснування першого в історії України державного органу управління в галузі архівної справи – бібліотечно-архівного відділу Департаменту мистецтв Генерального секретарства справ освітніх УНР та його наступника – архівно-книжково-бібліотечного відділу Головного управління у справах мистецтв та національної культури Міністерства народної освіти Української держави (№ 1–2 за 2008), до 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі (№ 3 за 2015) та ін.

У рубриці “Україніка в архівах світу”, яку започатковано ще у 1993 р., із змістовними розвідками виступили О. Безручко, В. Берковський, Т. Боряк, Х. Вінтонів, О. Гаранін, О. Грибанова, О. Косенко, Н. Лихолоб, І. Мага, Ю. Мицик, М. Палієнко, А. Папакін, В. Тельвак, Зауре Тлаубердіна⁸⁶ та ін.

На сторінках останніх номерів журналу знаходять відображення й теоретичні проблеми архівознавства. Це – публікації В. Бездрабко, Г. Боряка, Т. Ємельянової, Я. Калакури, І. Матяш, К. Новохатського, М. Палієнко, Г. Папакіна, Р. Пирога, Л. Приходько, К. Селіверстової, Н. Христової та ін. З документознавчої тематики на шпальтах журналу виступили такі автори: В. Бездрабко, В. Бойко, В. Горева, О. Денисенко, Ю. Ковтанюк, С. Кулешов, С. Сельченкова та ін.⁸⁷ Низку публікацій присвячено питанням новітніх інформаційних технологій, зокрема електронним архівам⁸⁸.

Значне місце на сторінках “АУ” відводиться публікаціям особового характеру⁸⁹, ювілейним статтям⁹⁰ та менше – некрологам⁹¹. Так, у 2011 р. у рубриці “Ювілеї” було вміщено низку статей, присвячених 70-ти й 75-ти річному ювілею проф. Р. Пирога⁹². У № 2 за 2017 р. у рубриці “Особистості” вийшла серія статей про історика-архівіста, енциклопедиста архівної справи А. Кентія⁹³ тощо.

Із 2006 р. започатковано рубрику “In memoriam”, де вміщені статті пам’яті знаних істориків, архівістів (Б. Іваненка, А. Кентія, Г. Портнова, П. Соханя, Є. Старостіна та ін.).

У № 5 за 2009 р. започатковано нову цікаву рубрику “Архіви очима відомих сучасників”, де про архіви розповіли І. Драч, Д. Гнатюк, С. Ру-

дик, Л. Брюховецька, Н. Матвієнко, І. Сидоров, П. Кононенко, Т. Хорхордіна, В. Заклунна, В. Яловий, І. Дзюба, О. Злотник, Ю. Кочубей, Я. Яцків, П. Тронько, Є. Березняк, І. Юхновський, Ю. Рибчинський, О. Богомолець, Є. Станкович, М. Захаревич, П. Кривонос, Г. Удовенко, В. Яворівський, С. Тримбач, Ю. Костенко, О. Пономарьов.

Все ж, найбільшу частину за обсягом на шпальтах “АУ” займають статті проблемного змісту, присвячені назрілим питанням архівознавства, документознавства, суміжних і споріднених галузей знань, науково-практичної діяльності вчених. Велика інформативність і новизна матеріалу властива також і малим жанрам видання – оглядам, рецензіям, хроніці.

Висвітлюються на сторінках журналу “АУ” й проблеми архівної освіти, підготовки кадрів і підвищення їх фахової кваліфікації⁹⁴. Так, на запитання редакції журналу щодо архівної освіти в Україні відповів колишній завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка проф. Я. Калакура. Історії становлення та розвитку архівної освіти у країнах Західної та Центральної Європи, а також США і Канаді, порівняльному аналізу “європейської” та “американської” моделей підготовки архівістів, визначенню їх особливостей та тенденцій розвитку присвячена стаття д-ра іст. наук, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. Палієнко. Директор Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, канд. іст. наук Н. Маковська у своїй публікації наголошує, що ефективне розв’язання завдання підготовки кваліфікованих кадрів для архівної галузі України неможливе без ретельного розроблення сучасної єдиної оптимальної моделі (або стандарту, або “уніфікація численних існуючих програм підготовки архівістів”) професійної архівної освіти у вищій школі. Історію та сучасний стан магістерської підготовки архівістів у Школі бібліотечних, архівних та інформаційних студій Університету Британської Колумбії висвітлено у статті д-ра іст. наук, проф. В. Бездрабко. Автор зауважила про відмінності історико-архівної та соціокомунікаційної моделей архівної освіти, особливості і тенденції розвитку архівної освіти в Україні.

Велике значення в журналі надається оприлюдненню архівних документів, які найчастіше саме на його шпальтах вперше залучаються до широкого наукового обігу. “Публікація архівних документів”, “Пошуки і знахідки в архівах”, “На вічне зберігання” – завдяки цим рубрикам читачі мають можливість ознайомитися зі змістом маловідомих широкому загалу архівних джерел. “Інформація та рецензії” повідомляє про найцікавіші події в житті архівних установ.

Варто відзначити значну публікаційну активність в журналі працівників Укрдержархіву, УНДІАСД, центральних державних архівних уста-

нов, кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка: В. Бездрабко, В. Берковського, Г. Боряка, І. Войцехівської, О. Гараніна, О. Денисенка, Т. Ємельянової, О. Загорецької, С. Зворського, Я. Калакури, І. Кісіля, Т. Клименко, Ю. Ковтанюка, С. Кулешова, В. Купченко, Л. Левченко, І. Маги, А. Майстренко, Н. Маковської, О. Музичук, К. Новохатського, М. Палієнко, Г. Папакіна, Р. Пирога, Ю. Прилепішевої, Л. Приходько, Р. Романовського, С. Сельченкової, Н. Христової, М. Щербака та ін.

Поряд з архівістами на сторінках “АУ” виступали знані історики, у т. ч. І. Гирич, Я. Калакура, С. Кульчицький, Р. Пиріг, П. Тронько, А. Шаповал.

Для полегшення пошуку інформації про публікації журналу “АУ” було підготовлено покажчики його змісту⁹⁵. Перший систематичний покажчик публікацій журналу за 1971–1987 рр. був виданий співробітниками редакції у 1988 р. (упоряд.: Л. Васько, Л. Колодій, Н. Лебідь, В. Пруднікова). До 50-річного ювілею журналу (1997 р.) УДНДІАСД підготував анотований покажчик публікацій журналу за 1988–1995 рр., укладений за хронологічним принципом (уклад.: Н. Павловська). 1999 р. УДНДІАСД спільно з Історичним товариством Нестора-літописця видав бібліографічний покажчик змісту журналу “АУ” за 1947–1970 рр. (уклад.: А. Батюк, М. Бутич). Короткі покажчики змісту журналу подавалися наприкінці номерів журналу. Так, наприклад, у № 4/6 “АУ” за 2002 р. було опубліковано покажчик змісту журналу за 2002 рр.⁹⁶ Варто зазначити, що опубліковані покажчики змісту журналу мали різну структуру та принципи укладання, що певним чином ускладнювало користування ними. Тому у 2010 р. співробітниками УНДІАСД Р. Романовським і М. Ковтун було зібрано і систематизовано за єдиною структурою в одному покажчику масив публікацій журналу “АУ” за 60 років (1947–2007 рр.)⁹⁷. У 2013 р. видано бібліографічний покажчик “АУ” за 2008–2012 рр., який є продовженням попереднього⁹⁸. У ньому представлено зміст 22 номерів часопису, що вийшли у 2008–2012 рр., а бібліографічні записи структуровано за тематично-хронологічним принципом.

Отже, науково-практичний журнал “АУ” за 70 років свого існування пройшов складний шлях, вписав яскраву сторінку в розвиток архівної справи в Україні другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Усі суспільні процеси так чи інакше впливали на діяльність редакційної колегії часопису, до складу якої входили урядовці, відомі вчені, провідні діячі архівної справи, працівники державних архівних установ. Політична кон’юнктура, ідеологічний тиск, зміни головних редакторів, колективу редакції не могли не позначитися на проблематиці журналу, науковому рівні й історичній об’єктивності матеріалів, уміщених на його шпальтах.

В останні роки в журналі оприлюднюються міжнародні та національні напрацювання в архівній галузі, публікуються матеріали про доробок України в цьому напрямі, зокрема у сфері архівного законодавства, висвітлюються заходи, здійснювані в рамках Міжнародної ради архівів. Щорічно публікуються матеріали розширеного засідання колегії Укрдержархіву щодо підбиття підсумків роботи та визначення завдань на наступний рік. Вміщуються також проблемні статті, матеріали дискусійного характеру, оглядові публікації (по фондах, колекціях і т. д.). Низку статей присвячено питанням новітніх інформаційних технологій.

Журналу вдалося здобути авторитет серед професійної спільноти, про що свідчать постійне цитування публікацій, наявність значної кількості публікацій про журнал⁹⁹, наявність значного редакційного портфеля. З 2010 р. редколегія започаткувала відзначення “авторів року” журналу, нагороджуючи їх почесним дипломом.

Таким чином, журнал “АУ” став авторитетним науковим виданням у сфері архівної справи. Він відображає реальний стан українського архівознавства, напрями наукових пошуків українських дослідників, актуальну тематику. Для дослідників-архівознавців журнал – авторитетна трибуна для апробації наукових пошуків. Джерелознавчий аналіз щорічника свідчить про багатоаспектність тематики статей, актуальність висунутих для обговорення проблем, серйозну роботу редколегії з авторами.

“АУ” є неоціненним комплексним історичним джерелом, що, по-перше, виступає носієм галузевої інформації, фіксує здобутки науки, а по-друге, сприяє їх поширенню. Журнал має особливе значення як для студій з історії архівної справи в Україні, так і розуміння суті окремих подій і фактів вітчизняного архівного будівництва. Він зберігає багатоаспектний матеріал про найважливіші події архівного будівництва та представляє інтерес насамперед як важливе інформаційне джерело.

І, насамкінець, хочеться відзначити активну і висококваліфіковану роботу членів редколегії журналу “АУ” та щиро привітати з 70-річним ювілеєм! Побажати редколегії журналу, авторам і рецензентам невичерпної енергії, натхнення, плідної роботи, міцного здоров’я, нових творчих здобутків.

¹ Митюков А. Г. Роль издания “Архивы Украины” в развитии архивного дела//Советские архивы. 1987. № 3. С. 59–69.

² Часопис “Архіви України” очима його головних редакторів – О. Г. Митюкова (1970–1988), Р. Я. Пирога (1998–2002)//АУ. 2002. № 4–6. С. 120–126.

³ Там само. С. 125.

⁴ Бібліографічний покажчик змісту журналу “Архіви України” (2008–2012 рр.)/уклад: М. В. Ковтун//АУ. 2013. № 2. С. 195–245.

⁵ ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України). Ф. 14. Оп. 2. Спр. 305. Арк. 24. Листування з видавництвами, редакціями газет та журналів про видання збірників, монографій, статей та інших матеріалів (наказ Міністра внутрішніх справ УРСР від 14 травня 1946 р.); Архівне управління МВС УРСР. Вступ//Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління МВС УРСР. 1947. № 1. С. 3–5.

⁶ Там само. Спр. 66. Арк. 15. Листування з ЦК КП(б)У про організацію науково-видавничої роботи (1945–1947); “Істину встановлює суд історії”. Зб. на пошану Ф. П. Шевченка. Т. 1. Київ, 2004. С. 293–294.

⁷ Науково-інформаційний бюлетень. 1947. № 1. С. 4; ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 305. Арк. 54–60, 62–67.

⁸ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 1986. Арк. 4–5. Матеріали Колегії Архівного управління при РМ УРСР.

⁹ Там само. Спр. 201. Арк. 15. Вказівка Архівного управління МВС УРСР від 14. 09. 1947 р. начальникам архівів областей УМВС, директорам центральних і обласних архівів; Там само. Спр. 329. Арк. 112. Директивні вказівки, накази і розпорядження Архівного управління МВС УРСР; Там само. Спр. 527. Арк. 149. Директивні вказівки Архівного управління МВС УРСР. Накази МВС УРСР про введення в дію “Інструкції з упорядкування документальних матеріалів, сконцентрованих у держархівах Західних областей УРСР” та “Про розмежування фондів між філіалом ЦДІА УРСР у м. Львові і Львівським облдержархівом” (1 січ.–29 груд. 1950 р.).

¹⁰ Науково-інформаційний бюлетень. 1947. № 1. С. 4; ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 305. Арк. 54–60, 62–67.

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 504. Арк. 13. Копії циркулярних листів держархівам УРСР з питань науково-видавничої роботи (5 січ.–13 груд. 1949 р.); Там само. Спр. 609. Арк. 81. Директивні вказівки начальника Архівного управління МВС УРСР (11 берез.–31 груд. 1951 р.); Там само. Спр. 586. Арк. 6. Переписка з Головним Архівним управлінням МВС СРСР з питань науково-видавничої роботи; Там само. Спр. 527. Арк. 6. Директивні вказівки Архівного управління МВС УРСР. Накази МВС УРСР про введення в дію “Інструкції з упорядкування документальних матеріалів, сконцентрованих у держархівах Західних областей УРСР” та “Про розмежування фондів між філіалом ЦДІА УРСР у м. Львові і Львівським облдержархівом” (1 січ.–29 груд. 1950 р.); Там само. Спр. 672. Арк. 2, 17, 24. Листування з Головним Архівним управлінням МВС СРСР про науково-видавничу роботу.

¹² *Гурич І. Б.* Іван Бутич – патріарх архівної справи // АУ. 2009. № 6. С. 274–279.

¹³ *Бутич І.* Чергові завдання Науково-інформаційного бюлетеня//Науково-інформаційний бюлетень. 1958. №1. С. 3–5.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 1440. Арк. 16–17.

¹⁵ Там само. Спр. 2688. Арк. 5.

¹⁶ Там само. Спр. 695. Арк. 16. Піврічні плани роботи Архівного управління МВС УРСР на 1952 р. План-календар питань, що підлягають розгляду на нарадах Архівного управління МВС УРСР у 2-му кварталі. Там само. Спр. 1327. Арк. 23–27. Протокол № 2 засідання Наукової ради при Архівному управлінні МВС УРСР від 28 жовт. 1958 р.

¹⁷ Там само. Спр. 1327. Арк. 26. Протокол № 2 засідання Наукової ради при Архівному управлінні МВС УРСР від 28 жовт. 1958 р.

¹⁸ Там само. Арк. 27. Плани і протоколи засідань Наукової ради Архівного управління МВС УРСР (11 квіт.–26 груд. 1958). Протокол № 2 засідання Наукової ради при Архівному управлінні МВС УРСР від 28 жовт. 1958 р.

¹⁹ Там само. Арк. 12–15. Директивні і методичні вказівки Головного Архівного управління при РМ СРСР і Архівного управління при УРСР з загальних питань організації і проведення архівними установами науково-видавничої роботи (1965) (Рішення Колегії Архівного управління при РМ УРСР про роботу редколегії Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР за 1960–першу пол. 1965 р.).

²⁰ Там само. Спр. 1835. Арк. 62–65. Матеріали колегії Архівного управління при Раді Міністрів УРСР; ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 1892. Арк. 12–15. Директивні і методичні вказівки Головного Архівного управління при РМ СРСР і Архівного управління при УРСР з загальних питань організації і проведення архівними установами науково-видавничої роботи (1965) (Рішення Колегії Архівного управління при РМ УРСР про роботу редколегії Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР за 1960–першу половину 1965 р.).

²¹ Батюк А. Конференція читачів//Науково-інформаційний бюлетень. 1965. № 3. С. 87–88; Березіна О. Конференція читачів. Полтава//АУ. 1966. № 3. С. 105; Гордієнко Б. Нарада позаштатних кореспондентів//АУ. 1969. № 4. С. 96–97; Гриценко В. [Про нараду дослідників та читачів “Архівів України” в Івано-Франківську]//АУ. 1970. № 2. С. 110; Мільшина А. Конференція читачів “Архівів України”//АУ. 1967. № 1. С. 105–106; Шерстюк В. Читацькі конференції//АУ. 1970. № 2. С. 110 та ін.

²² ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 2304. Арк. 36–37, 75–76.

²³ Мітюков О. Олександр Мітюков: “Головна справа життя...”: [інтерв’ю з начальником Головного архівного управління у 1969–1988 рр. Олександром Мітюковим]//АУ. 2008. № 1–2. С. 79.

²⁴ Адамушко В. І. Велика Вітчизняна війна в публікаційній діяльності державної архівної служби Республіки Білорусь//АУ. 2010. № 2. С. 58–65; Бажан О. В. Видача архівних довідок: досвід роботи Архіву Президента Республіки Казахстан//АУ. 2014. № 4–5. С. 274–280; Білоусова Л. Г. Національний архів Японії: погляд зблизька//АУ. 2015. № 5–6. С. 278–286; Її ж. Національний архів Непалу//АУ. 2010. № 3/4. С. 180–201; Волкотруб О. Н. З історії Товариства американських архівістів//АУ. 2011. № 1. С. 178–191; Її ж. Доповідь доктора Теодора Р. Шелленберга на щорічній зустрічі Товариства американських архівістів 18 серпня 1958 р./ (пер. Волкотруб О. Н.)//АУ. 2011. № 2/3. С. 212–221; Її ж. Товариству американських архівістів – 75 років//АУ. 2012. № 1. С. 245–248; Левченко Л. Л. Видатний польський архівіст Густав Каленський та його праця “Вракованіе акт”//АУ. 2014. № 4–5. С. 281–317; Її ж. Товариство американських архівістів: установчі документи, організація управління, структура, основні напрями та пріоритети діяльності//АУ. 2013. № 5. С. 181–204; Її ж. Архівний рух історичних товариств, утворення і розвиток архівних установ у південно-атлантичних штатах США//АУ. 2013. № 4.

С. 201–243; *Її ж.* Американські архівісти про американські архіви//АУ. 2013. № 3. С. 145–185; *Її ж.* Публікація законів та нормативних актів як функція Національного архіву США//АУ. 2013. № 2. С. 163–179; *Її ж.* Програми захисту архівів під час техногенних і природних катастроф сучасного світу (з досвіду США)//АУ. 2013. № 1. С. 217–238; *Її ж.* Особливості функціонування Інтернет-сайтів архівних служб країн Південно-Східної Азії//АУ. 2009. № 3/4. С. 213–226; *Її ж.* Передумови створення та період становлення Товариства американських архівістів//АУ. 2012. № 5. С. 154–181; *Її ж.* Архівна періодика США: “голос професії”//АУ. 2012. № 6. С. 141–172; *Її ж.* До історії створення Національного архіву Сполучених Штатів Америки//АУ. 2009. № 6. С. 227–250; *Її ж.* Законодавчо-нормативне регулювання засекречування і розсекречування документів у США//АУ. 2012. № 2. С. 181–241; *Її ж.* Деякі аспекти науково-технічного опрацювання та комплектування архівних інституцій США документами сучасної епохи//АУ. 2012. № 3. С. 112–130; *Її ж.* Архіви штатів у системі архівних установ США//АУ. 2012. № 4. С. 150–177; *Мельник Р.* Законотворча діяльність у сфері архівної справи Польщі у повоєнний період (1950-ті рр.)//АУ. 2009. № 1/2. С. 167–179; *Його ж.* Головна дирекція державних архівів як керівний орган архівної служби Польщі: внутрішня структура і завдання (1951–2005)//АУ. 2009. № 3/4. С. 227–243; *Його ж.* Поняття Національного архівного фонду в архівному законодавстві Польщі//АУ. 2012. № 4. С. 178–198; *Його ж.* Організація доступу та користування архівними документами у Польщі: нормативно-правовий аспект//АУ. 2010. № 3/4. С. 202–214; *Надольська В. В.* Реформування мережі архівних установ у Російській Федерації//АУ. 2013. № 3. С. 186–194; *Її ж.* Формування і розвиток архівного законодавства в Російській Федерації//АУ. 2009. № 6. С. 251–259; *Її ж.* Архівне законодавство Білорусі та України: порівняльний аналіз//АУ. 2010. № 3/4. С. 215–223; *Її ж.* Формування законодавчої і нормативної бази архівної справи в Республіці Казахстан//АУ. 2010. № 5. С. 163–170; *Палієнко М. Г.* Архівна система Австрії: історичні витоки, еволюція, сучасна організація//АУ. 2016. № 1. С. 187–210; *Її ж.* Архівна система Туреччини: становлення, еволюція, сучасна організація//АУ. 2015. № 2. С. 209–228; *Ус О. М.* Досвід архівного зберігання електронних документів та електронних інформаційних ресурсів у Вільній федеральній землі Баварія (ФРН)//АУ. 2011. № 5. С. 196–202; *Шумейко М.* Від реституції – до спільного користування інформацією//АУ. 2008. № 1/2. С. 203–215 та ін.

²⁵ *Крячок М.* Минулий швидкоплинний час: дещо із спогадів та літературних досліджень про О. Г. Мітюкова//Зб. на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. Вип. 8. Київ, 2007. С. 75.

²⁶ Часопис “Архіви України” очима його головних редакторів – О. Г. Мітюкова (1970–1988), Р. Я. Пирога (1998–2002)//АУ. 2002. № 4–6. С. 121.

²⁷ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 1654. Арк. 17. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (12 січ.–28 листоп. 1962); Там само. Спр. 1817. Арк. 11. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

²⁸ Там само. Спр. 1817. Арк. 10. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. Спр. 1654. Арк. 19. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (12 січ.–28 листоп. 1962 р.); Там само. Спр. 1817. Арк. 9. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

³¹ Там само. Спр. 1654. Арк. 38. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (12 січ.–28 листоп. 1962 р.); Спр. 1817. Арк. 12. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

³² Там само. Спр. 1817. Арк. 13. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

³³ Там само. Спр. 1654. Арк. 20–21. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (12 січ.–28 листоп. 1962 р.).

³⁴ Там само. Спр. 1737. Арк. 10. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (8 січ.–24 трав. 1963 р.).

³⁵ Там само. Арк. 9. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (8 січ.–24 трав. 1963 р.).

³⁶ Там само. Спр. 1817. Арк. 3. Листування з архівними установами зарубіжних країн про обмін архівознавчою літературою (17 лип.–21 груд. 1964 р.).

³⁷ *Карева М. А.* Научно-информационный бюллетень Архивного управления УССР//Исторический архив. 1956. № 3. С. 232–234.

³⁸ *Бутыч И. Л.* Научно-публикаторская деятельность историков-архивистов УРСР//Вопросы архивоведения. 1962. № 3. С. 32–38. [Про Науково-інформаційний бюлетень “Архіви України”. С. 38].

³⁹ *Гордиенко Б. В.* “Архіви України”//Советские архивы. 1966. № 5. С. 113–116; *Гончарук П. С., Волковинский В. Н.* По страницам архивоведческих изданий Украины//Советские архивы. 1976. № 3. С. 111–113.

⁴⁰ Часопис “Архіви України” очима його головних редакторів – О. Г. Мітюкова (1970–1988), Р. Я. Пирога (1998–2002)//АУ. 2002. № 4–6. С. 120–136; Мітюков О. Г. “Досвід, набутий “Архівами України”, буде в нагоді й сьогоднішній редакційній колегії”//Там само. С. 124.

⁴¹ *Мітюков О.* Олександр Мітюков: “Головна справа життя...”: [інтерв’ю з начальником Головного архівного управління у 1969–1988 рр. Олександром Мітюковим]//АУ. 2008. № 1–2. С. 79; *Мітюков О.* Олександр Мітюков: “Головна справа життя...”: [інтерв’ю з начальником Головного архівного управління у 1969–1988 рр. Олександром Мітюковим]//Зб. на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. Вип. 8. Київ, 2007. С. 36.

⁴² *Мітюков О.* Олександр Мітюков: “Головна справа життя...”: [інтерв’ю з начальником Головного архівного управління у 1969–1988 рр. Олександром Мітюковим]//АУ. 2008. № 1–2. С. 79.

⁴³ *Портнов Г.* Вклад Александра Георгиевича Митюкова в развитие архивного дела в Украине//Зб. на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. Київ, 2007. С. 112.

⁴⁴ *Васько Л.* Нас єднають “Архіви України”//Там само. С. 44.

⁴⁵ Там само. С. 48.

⁴⁶ ЦДАВО України. Ф. 14. Оп. 5 л. Спр. 342. Арк. 131. Постанова Ради Міністрів УРСР “Про призначення Іваненка Б. В. начальником Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР та увільнення від цих обов’язків Мітюкова О. Г. у зв’язку з виходом на пенсію” від 21 листоп. 1988 р. № 355.

⁴⁷ Накази начальника ГАУ з особового складу за 1989 р.: наказ ГАУ при РМ УРСР “Про склад редколегії науково-інформаційного бюлетеня “Архіви України” від 3 січ. 1989 р. № 1-к. Арк. 1//Архів Укрдержархіву.

⁴⁸ Наказ ГАУ при РМ УРСР “Про введення до складу редколегії “Архівів України” Пирога Р. Я.” № 69-к. Арк. 28//Там само.

⁴⁹ Протоколи засідання колегії Головархіву України № 1–15 (1992): протокол ГАУ № 3 від 27 лют. 1992 р. Арк. 14; тези доповіді на нараді директорів державних архівів України від 27 лют. 1992 р. Арк. 22; протокол засідання колегії Головархіву України № 4 від 24 берез. 1992 р. Арк. 44–45//Архів Укрдержархіву; *Васько Л.* “Сьогодні і завтра “Архівів України”//Вечірня газета. Кіровоград. 10 листоп. 1992 р. № 62. С. 1.

⁵⁰ Протоколи засідань колегії ГАУ при КМУ (1991): протокол засідання колегії ГАУ при КМУ від 26 листоп. 1991 р. Арк. 40–45; Протоколи засідання колегії Головархіву України № 1–15 (1992): протокол ГАУ № 3 від 27 лют. 1992 р. Арк. 8; протокол засідання колегії Головархіву України № 4 від 24 берез. 1992 р. Арк. 38//Архів Укрдержархіву.

⁵¹ Протоколи засідання колегії Головархіву України № 1–15 (1992): протокол ГАУ № 3 від 27 лют. 1992 р. Арк. 8//Там само.

⁵² Доповідна записка Начальнику ГАУ при Кабінеті Міністрів України Іваненку Б. В. від 12. 11. 1991//Там само.

⁵³ Договір між редакцією журналу “Архіви України” і засновником – ГАУ при Кабінеті Міністрів України//Там само.

⁵⁴ *Іваненко Б. В.* Слово до читачів//АУ. 1991. № 1. С. 3.

⁵⁵ Заочна летучка “Архівів України”//АУ. 1990. № 5. С. 8.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Накази начальника ГАУ при Кабінеті Міністрів України з основної діяльності №№ 1–68 (1992): наказ ГАУ “Про впорядкування витрат, пов’язаних з виданням журналу “Архіви України” № 62 від 16 груд. 1992 р. Арк. 148–149//Архів Укрдержархіву.

⁵⁸ Наказ ГАУ № 62 від 16 грудня 1992 року “Про впорядкування витрат, пов’язаних з виданням журналу “Архіви України”//Там само. Арк. 149.

⁵⁹ *Іваненко Б. В.* Слово до читачів//АУ. 1991. № 1. С. 3.

⁶⁰ Накази з основної діяльності (1998). Том 2. № 38–82. Про організацію видання журналу “Архіви України” (28.07.1998). Арк. 5//Архів Укрдержархіву.

⁶¹ Там само.

⁶² Див.: АУ. 1996. № 1–3.

⁶³ Протоколи та рішення колегії ДКАУ (2000): рішення колегії ДКАУ “Про підсумки роботи державних архівних установ у 2000 році та їх завдання на 2001 рік” від 6 лют. 2001 р. Арк. 20//Архів Укрдержархіву.

⁶⁴ Накази з основної діяльності № 31–81 (2000): наказ ДКАУ “Про створення WEB-сайту ДКАУ” від 20 жовт. 2000 р. № 53. Арк. 56//Там само.

⁶⁵ Протоколи та рішення колегії ДКАУ (2000). Структура офіційного Веб-сайту ДКАУ. Арк. 106–108//Там само.

⁶⁶ Доручення Кабінету Міністрів України та звіти про закордонні відрядження керівників ДКАУ (2000): звіт про відрядження до Російської Федерації Р. Я. Пирога від 18 груд. 2000 р. Арк. 39–40//Там само.

⁶⁷ Накази Голови Держкомархіву з основної діяльності №№ 1–30 (2000): наказ ДКАУ “Про розподіл обов’язків у керівництві Держкомархіву України” від 4 квіт. 2000 р. № 4. Арк. 14//Там само.

⁶⁸ Положення про відділ інформації, використання НАФ та зовнішніх зв’язків ДКАУ від 26 трав. 2000 р. № 26. Арк. 119//Там само.

⁶⁹ Указ Президента України “Про призначення Г. Боряка Головою Державного комітету архівів України” від 28 жовт. 2002 р.//Вісник ДКАУ. Вип. 4 (12) (жовт.–груд.). Київ, 2002. С. 12; Накази про прийняття, переведення, заохочення, звільнення і про матеріальну допомогу за 2002 р. (№ 1-к–№ 93-к.): наказ ДКАУ Про призначення Г. Боряка Головою ДКАУ”№ 80-к від 30 жовт. 2002 р.“. Арк. 81//Архів Укрдержархіву.

⁷⁰ Накази з основної діяльності (2003): список розсилки “Вісника ДКАУ” № 4 та “Архівів України” № 3–6 за 2002 р. Арк. 61//Там само.

⁷¹ Накази Голови з основної діяльності за 2002 рік № 35–100: наказ ДКАУ “Про видання “Вісника ДКАУ” № 2 та “Архіви України” № 1–3 2002 р.” від 23 серп. 2002 р. № 62. Арк. 139//Там само.

⁷² Наказ ДКАУ “Про затвердження складу редакційної колегії журналу “Архіви України”//Вісник ДКАУ. Вип. 3(32) (лип.–верес.). Київ, 2008. С. 13// Там само.

⁷³ Див.: АУ. 2008. № 1–2. С. 75–84.

⁷⁴ Детальн. див.: Мельник Р. Публікації про “архівну україніку” й архівну справу в Польщі на сторінках часопису “Архіви України”//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. Вип. 9. Київ, 2007. С. 38–56.

⁷⁵ *Стемпняк В.* “Colloguia Jerzy Skowronek dedicata” у співпраці з європейськими архівами (1995–2004)//АУ. 2005. № 4. С. 33–42; *Матяш І.* “Перша кузня архівного знання в Польщі”: феномен “Архейону”//АУ. 2005. № 4. С. 43–59; *Мазова Л.* Польський науковий журнал, присвячений питанням архівознавства//НІБ. 1958. № 1. С. 105–110; *Пестрій Г.* Польський архівознавчий журнал//НІБ. 1961. № 1. С. 76–82; *Антонович О.* Польський архівний журнал “Archeion” за 1971–1973 рр. № 55–58//АУ. 1974. № 6. С. 77–80; *Романовський Р.* Журнал Товариства польських архівістів “Archiwista polski”//АУ. 2002. № 1–3. С. 287–290; *Матушак Т.* Державні архіви II Речі Посполитої: правові засади та організація//АУ. 2017. № 2. С. 177–195.

⁷⁶ *Прилепішева Ю. А.* Розширення міжнародного співробітництва в архівній сфері//АУ. 2015. № 2. С. 43–51.

⁷⁷ *Калінічева Г. І., Романовський Р. В.* Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні//АУ. 2015. № 4. С. 54–73.

⁷⁸ “За змістом і тематикою “Архіви України” почали наближатися до стандартів наукового журналу”//АУ. 2002. № 4–6. С. 124–126.

⁷⁹ Закон створює правову основу для розв’язання суто професійних питань. На запитання редакції відповідає начальник організаційно-аналітичного відділу, член колегії Держкомархіву України Костянтин Новохатський//АУ. 2001. № 6. С. 3–9.

⁸⁰ Там само. С. 3.

⁸¹ *Новохатський К. Є.* Проект нової редакції архівного закону//АУ. 2001. № 3. С.15–25; *Його ж.* Документ Національного архівного фонду – документальна пам’ятка історії та культури: співвіднесення понять//АУ. 1999. № 1–6. С. 26–34; *Його ж.* Проблеми впровадження унормованої архівної термінології: “використання” чи “користування”//АУ. 2000. № 4–6; С. 4–8; Новий архівний кодекс: до виходу в світ Основних правил роботи державних архівів України. На запитання редакції відповідає перший заступник Голови Держкомархіву України Костянтин Новохатський//АУ. 2004. № 1–2. С. 29–36; *Його ж.* Гуманітарна місія архівів та реформування архівної справи в Україні//АУ. 2006. № 6. С. 79–86; *Його ж.* Організація доступу до документів Національного архівного фонду України та використання архівної інформації//АУ. 2008. № 3–4. С. 75–84.

⁸² Закон створює правову основу для розв’язання суто професійних питань [На запитання редакції відповідає начальник організаційно-аналітичного відділу, член колегії Держкомархіву України Костянтин Новохатський]//АУ. 2001. № 6. С. 3–9; *Новохатський К. Є.* Національні архівні фонди в пострадянських державах: порівняльний аналіз архівних законів//АУ. 2001. № 1–2. С. 3–10; *Його ж.* Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ//АУ. 2000. № 1–3. С. 1–3; *Його ж.* Правове регулювання відповідальності за порушення архівного законодавства в Україні//АУ. 2004. № 3. С. 46–50; *Боряк Г., Новохатський К.* Модерне архівне законодавство України: від тоталітарної спадщини до демократичних стандартів//АУ. 2004. № 3. С. 4–10.

⁸³ Розширене засідання колегії Державної архівної служби України (23 лютого 2017 р.)//АУ. 2017. № 1. С. 34–61.

⁸⁴ *Артамонова С. С., Майстренко А. А., Одинок Л. П., Романовський Р. В.* Правила оформлення посилань на архівні документи у Списку джерел, які наводять у дисертаційних дослідженнях та у прикнижкових, прикінцевих, пристатейних списках джерел (у монографії, навчальному посібнику, статті тощо)//АУ. 2009. № 6. С. 329–345.

⁸⁵ Вимоги до підготовки довідкових архівно-археографічних видань//АУ. 2010. № 5. С. 287–312.

⁸⁶ *Безручко О.* Переведення Київського державного інституту кінографії до Москви: нові документи РДАЛМ//АУ. 2009. № 1/2. С. 150–166; *Берковський В. Г.* Поповнення Національного архівного фонду документами архівної україніки (2010–2011 рр.)//АУ. 2011. № 1. С. 99–105; *Боряк Т. Г.* Початок оперативної розробки “Празького архіву”: (1945–1946)//АУ. 2010. № 2. С. 47–57; *Боряк Г., Дубровіна Л.* Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: попередній огляд фондів//АУ. 2004. № 4. С. 84–92; *Вінтонів Х.* Слов’янська колекція Манітобського університету в Канаді//АУ. 2009. № 1/2. С. 129–137; *Гаранін О.* Стан архіву та організація діловодства в Українському Вільному Університеті в Мюнхені: спроба аналізу//АУ. 2004. № 4. С. 123–129; *Грибанова О.* “Я ...заурядный учитель...” (зі спогадів І. Є. Маріковського)//АУ. 2008. № 3/4. С. 182; *Косенко О. В.* Архівна україніка міжвоєнного періоду в Болгарії//АУ. 2011. № 2/3. С. 204–211; *Косенко О. В., Бойко В. Ф., Андрієвська Л. В.* Науково-практичний семінар “Архівна україніка: пошук, реєстрація та комплектування архівів”//АУ. 2010. № 5. С. 229–235; *Лихолоб Н.*

Центральний державний архів зарубіжної україніки: перші кроки//АУ. 2008. № 1/2. С. 71–74; *Її жс.* Круглий стіл “Повернення культурних цінностей в Україну”//АУ. 2009. № 1/2. С. 251–258; *Мага І. М.* Духовна скарбниця закордонного українства (до 10-ї річниці Центрального державного архіву зарубіжної україніки)//АУ. 2017. № 61–70; *Мицик Ю.* З листування Л. Биковського з Є. Бачинським//АУ. 2009. № 5. С. 193–209; *Палієнко М. Г.* Архівна спадщина української еміграції: основні етапи формування//АУ. 2011. № 6. С. 10–20; *Папакін А. Г.* Документи україніки в Національному архіві Республіки Білорусь//АУ. 2010. № 3/4. С. 59–71; *Його жс.* Матеріали до біографії Олександра Осецького (за документами Національного архіву Республіки Білорусь)//АУ. 2011. № 5. С. 113–124; *Тельвак В.* Краківська доба життя та діяльності Степана Томашівського у світлі документів Архіву Ягеллонського університету//АУ. 2009. № 1/2. С. 138–149; *Тлеубердіна З.* Документи Центрального державного архіву Республіки Казахстан до біографії композитора Сергія Шабельського//АУ. 2008. № 3/4. С. 179–181 та ін.

⁸⁷ *Бездрабко В. В.* Основні риси розвитку джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін і документознавства: закономірні й випадкові фрейми (1960–1980)//АУ. 2009. № 1/2. С. 24–49; *Її жс.* Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства – провідна наукова установа документознавчої галузі//АУ. 2009. № 3/4. С. 66–95; *Її жс.* Перші сторінки історії термінологічних семінарів із документознавства та суміжних галузей знань//АУ. 2009. № 3/4. С. 266–269; *Бойко В. Ф.* Розроблення нової редакції Класифікатора управлінської документації//АУ. 2016. № 5–6. С. 153–158; *Денисенко О. В.* Унормування порядку роботи з документами, що містять службову інформацію//АУ. 2017. № 1. С. 88–94; *Горєва В. В.* Інформологічні дослідження в документознавстві України у 60–70-х роках ХХ ст.//АУ. 2011. № 2/3. С. 46–56; *Сельченкова С. В.* Нормативне регулювання діловодства в органах виконавчої влади//АУ. 2011. № 6. С. 50–59; *Її жс.* Організаційні та методичні проблеми створення вітчизняної системи переліків документів із строками зберігання//2003. № 4–6. С. 114–121; *Кулешов С. Г.* Електронний документ у системі сучасного діловодства//АУ. 2004. № 4–6. С. 50–53; *Його жс.* Деякі міркування щодо віднесення наукової спеціальності “Документознавство, архівознавство” до галузі науки “Соціальні комунікації”//АУ. 2008. № 3–4. С. 100–106; *Його жс.* Загальна теорія документа: реалії та перспективи//АУ. 2012. № 6. С. 5–10; *Кулешов С. Г., Бойко В. Ф.* Основні результати дослідження уніфікації галузевої документації в Україні//АУ. 2013. № 6. С. 71–85 та ін.

⁸⁸ *Денисенко О. В.* Нормативне забезпечення роботи з електронними документами//АУ. 2016. № 1. С. 43–49; *Кулешов С. Г.* Електронний документ у системі сучасного діловодства//АУ. 2004. № 4–6. С. 50–53; *Ковтанюк Ю. С.* Витоки електронного документознавства як наукового напрямку документознавства//АУ. 2011. № 2–3. С. 14–36; *Його жс.* Класифікація документів з електронними носіями інформації//АУ. 2012. № 2. С. 45–76; *Ковтанюк Ю. С., Забенько Ю. І.* Концепція планування життєвого циклу електронних документів//АУ. 2013. № 4. С. 5–38; *Їх же.* Концепція планування життєвого циклу електронних документів (продовження. Поч. у № 4)//АУ. 2013. № 5. С. 63–97; *Майстренко А. А.* Нормативно-правове забезпечення електронного документообігу в Україні: інформаційно-аналітичний огляд//АУ. 2016. № 3–4. С. 58–82 та ін.

⁸⁹ *Войцехівська І. Н.* Архівознавство у науковій спадщині Володимира Іконникова//АУ. 2008. № 1–2. С. 139–149; *Приходько Л. Ф.* Олександр Грушевський і становлення української архівістики у 1917–1920-ті роки//АУ. 2008. № 1–2. С. 95–106; *Мага І. М.* Віктор Романовський – видатна постать української архівістики//АУ. 2008. № 1–2. С. 125–138; *Борщ І.* Співпраця Вадима Модзалевського та Володимира Міяковського в галузі архівного будівництва доби Української революції (1918–1920)//АУ. 2008. № 1–2. С. 107–124; *Гирич І. Б.* Іван Бутич – патріарх архівної справи//АУ. 2009. № 6. С. 274–279; *Шнак С. М.* Орест Мацюк – постать в українській архівістиці//АУ. 2009. № 6. С. 280–288; *Лозицький В.* Наукова та організаційна діяльність Бориса Іваненка в ЦДАГО України (1996–2000)//АУ. 2009. № 1–2. С. 194–196; *Пиріг Р.* Іван Федорович Курас – архівіст//АУ. 2009. № 5. С. 210–219; *Прилепішева Ю.* Внесок Б. В. Іваненка у розвиток міжнародної діяльності Держкомархіву України//АУ. 2009. № 1–2. С. 197–199; *Делеган М. В.* Ніколаус Радвані – організатор і дослідник архівної справи Підкарпатської Русі (до 145-річчя від дня народження)//АУ. 2010. № 3–4. С. 257–287; *Осередчук О. А.* Людвік Фінкель – засновник та перший директор архіву Львівського університету//АУ. 2010. № 3–4. С. 288–305; *Аксом А. А.* Батько українського театру (до 170-річчя від дня народження видатного драматурга, актора і режисера Марка Кропивницького)//АУ. 2010. № 5. С. 181–187; *Якобчук Н. О.* Іван Каманін – подвижник української історичної науки // АУ. 2010. № 5. С. 188–199; *Ємчук О. І.* Сергій Маслов – учений і педагог//АУ. 2010. № 5. С. 200–208 та багато ін.

⁹⁰ *Пиріг Р. Я.* Щедрі три чверті віку професора Ярослава Калакури//АУ. 2012. № 5. С. 228–234; *Його ж.* Олександр Мітюков: два десятиліття на чолі архівної галузі (до 90-річчя від дня народження)//АУ. 2013. № 3. С. 204–214; *Мицик Ю. А.* Козацька мати (до 90-річчя від дня народження О. М. Апанович)//АУ. 2009. № 6. С. 260–273; *Мага І. М.* До 120-річчя від дня народження корифея української архівістики Віктора Олександровича Романовського (1890–1971)//АУ. 2010. № 1. С. 178–192; *Ємельянова Т. О.* Глибокий слід на архівній ниві (до 85-річчя від дня народження Олени Миколаївни Базанової)//АУ. 2010. – № 1. С. 193–201; *Її ж.* Цій людині в житті поталанило (до 95-річчя Г. С. Пшеничного)//АУ. 2009. № 1–2. С. 209–220; *Ходоровський М. Д.* Вісімдесята весна Миколи Івановича Крячка//АУ. 2010. № 1. С. 202–209; *Войцехівська І. Н., Патик В. В.* Історик-архівіст В’ячеслав Стрельський (до 100-річчя від дня народження) // АУ. 2010. № 3–4. С. 240–257; *Делеган М. В.* Ніколаус Радвані – організатор і дослідник архівної справи Підкарпатської Русі (до 145-річчя від дня народження)//АУ. 2010. № 3–4. С. 258–287; *Осередчук О. А.* Людвік Фінкель – засновник та перший директор архіву//АУ. 2010. № 3–4. С. 288–305; *Коваль О. М.* Ювілей Сергія Кулешова//АУ. 2010. № 3–4. С. 362–367; *Бондар В. О.* Олександр Тедеєву – 50//АУ. 2010. № 3–4. С. 368–372; *Мельник Г. О.* Зимовий бал Тетяни Клименко//АУ. 2010. № 5. С. 313–318; *Гінзбург О. П.* Ювілей К. Є. Новохатського//АУ. 2009. № 3/4. С. 264–265; *Загадка любові Ніни Топішко//АУ. 2014. № 1. С. 244–247; Життєві сходинки Ніни Киструської//АУ. 2014. № 3. С. 273–274; Шандра В. С.* Іван Павловський – історик, архівознавець, педагог (до 160-річчя від дня народження)//АУ. 2011. № 1. С. 192–195; *Фотодобірка. До*

110-річчя від дня народження Михайла Гришка/упоряд.: Матюшенко С. П.// АУ. 2011. № 1. С. 196–204; *Бондарчук В. В.* Історик-документознавець Андрій Введенський (1891–1965): до 120-річчя від дня народження//АУ. 2011. № 5. С. 210–225; *Золота осінь Ганни Волкотруб*//АУ. 2011. № 5. С. 240–242; *Бондаренко Г. В.* Щедрий ювілей Володимира Гики//АУ. 2011. № 5. С. 243–247; *Маврін О. О.* Відомому українському вченому Павлу Соханю – 85//АУ. 2011. № 6. С. 235–237; *Демченко Л. Я.* Душею, серцем і розумом Любов Гісцова завжди в архіві//АУ. 2012. № 5. С. 235–240; *Клименко Т. А.* Учений, політичний та громадський діяч В. М. Доманицький (1877–1910)//АУ. 2017. № 1. С. 228–231 та ін.

⁹¹ Пам’яті Омеляна Прицака//АУ. 2006. № 1–6. С. 441–457; Пам’яті Валерія Волковинського//АУ. 2006. № 1–6. С. 458–461; Пам’яті Надії Світличної//АУ. 2006. № 1–6. С. 462–464; *Ірена Ядвіга Сулковська-Курась*//АУ. 2006. № 1–6. С. 465–471; Пам’яті вчителя – Миколи Ковальського//АУ. 2006. № 1–6. С. 472–474; *Він умів любити людей (Пам’яті Бориса Іваненка)*//АУ. 2008. № 3/4. С. 217–220; Пам’яті Кондратьєва Миколи Федоровича//АУ. 2009. № 5. С. 249; Пам’яті Куц Світлани Григорівни//АУ. 2009. № 5. С. 250; Пам’яті видатного архівіста, історика Анатолія Вікторовича Кентія//АУ. 2010. № 1. С. 252–254; Пам’яті відомого російського історика-архівіста, талановитого педагога Євгенія Васильовича Старостіна//АУ. 2011. № 1. С. 239–240; Пам’яті Ніни Миколаївни Слончак//АУ. 2011. № 2/3. С. 299–300; Пам’яті Олександра Георгійовича Мітюкова//АУ. 2011. № 4. С. 241–242; Пам’яті Алли Миколаївни Яценюк//АУ. 2012. № 6. С. 251; Пам’яті Богдана-Романа Хаварівського//АУ. 2016. № 3–4. С. 295–300; Пам’яті Павла Степановича Соханя//АУ. 2013. № 4. С. 257–258; Пам’яті Георгія Володимировича Портнова//АУ. 2013. № 4. С. 258–259; Пам’яті Віктора Васильовича Страшка//АУ. 2013. № 4. С. 259–261 та ін.

⁹² Фотодобірка. До 70-річчя Руслана Пирога/упоряд.: Любарська Л. В.// АУ. 2011. № 2–3. С. 255–261; *Калакура Я. С.* Нові підходи до висвітлення гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографії//АУ. 2011. № 2–3. С. 262–274; *Кульчицький С. В.* Внесок Руслана Пирога у дослідження історії Голодомору 1932–1933 років в Україні: мовою документів//АУ. 2011. № 2–3. С. 275–289; *Тельвак В. В.* Грушевськіана Руслана Пирога//АУ. 2011. № 2–3. С. 290–298; *Верстюк В. Ф.* Руслан Пиріг – архівіст, історик, педагог (до 75-річчя від дня народження)//АУ. 2016. № 3–4. С. 288–294.

⁹³ *Бажан О. В.* Український історик-архівіст Анатолій Кентій (до 80-річчя від дня народження)//АУ. 2017. № 1. С. 196–203; *Власенко С. І., Лисенко О. Є.* Історія України ХХ століття в архівних документах: наукова спадщина історика-архівіста А. В. Кентія//АУ. 2017. № 1. С. 204–215; *Калакура Я. С.* Авторитетний знавець і глибокий дослідник архівів//АУ. 2017. № 1. С. 216–217; *Палієнко М. Г.* “Празький архів” у творчій лабораторії і спадщині Анатолія Кентія//АУ. 2017. № 1. С. 218–222; *Патриляк І. К.* Дослідник важких питань вітчизняної історії//АУ. 2017. № 1. С. 223–227.

⁹⁴ *Калакура Я. С.* Архівна освіта в Україні очима керівника університетської кафедри//АУ. 2002. № 1–3. С. 133–142; *Його ж.* Психолого-педагогічні засади архівного менеджменту//АУ. 2011. № 1. С. 65–78; *Його ж.* Професійна етика архівіста та запобігання конфліктів: контекст менеджменту//АУ. 2012.

№ 4. С. 15–31; *Його ж.* Стратегія і тактика архівного менеджменту//АУ. 2013. № 5. С. 5–17; *Його ж.* Управлінські рішення в структурі архівного менеджменту//АУ. 2014. № 2. С. 92–105; *Його ж.* Управління персоналом у системі архівних установ//АУ. 2015. № 1. С. 94–110; *Його ж.* Стиль роботи архівістів: контекст менеджменту//АУ. 2015. № 5–6. С. 7–22; *Його ж.* Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства//АУ. 2016. № 5–6. С. 119–135; *Калакура Я. С., Щербак М. Г.* 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету // АУ. 2014. № 4–5. С. 338–345; *Палієнко М. Г.* Історичні традиції та сучасні тенденції розвитку європейської і американської моделей архівної освіти//АУ. 2015. № 5–6. С. 35–60; *Бездрабко В. В.* Підготовка магістрів з архівістики в Університеті Британської Колумбії та роздуми про зміст архівної освіти в Україні//АУ. 2017. № 2. С. 67–78; *Маковська Н. В.* Професійна архівна освіта в Україні: моделі, імідж, перспективи//АУ. 2002. № 1–3. С. 46–54 та ін.

⁹⁵ Анотований покажчик публікацій журналу “Архіви України” за 1988–1995 рр./Голов. архів. упр. при ГАУ при КМ України, УДНДІАСД; уклад.: Н. П. Павловська. Київ, 1997. 151 с.; “Архіви України” : бібліогр. покажч. змісту, 1947–1970 рр./УДНДІАСД, Іст. т-во Нестора-Літописця ; уклад.: А. А. Батюк, М. І. Бутич. Київ, 1999. 199 с. (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. Вип. 3); “Архіви України”. 1971–1987 : сист. покажч./упоряд.: Л. М. Васько, Л. П. Колодій, Н. М. Лебідь, В. Ю. Пруднікова. Київ, 1988. 194 с.; Покажчик матеріалів, видрукованих у журналі “Архіви України” в 1996–2002 рр./АУ. 2002. № 4–6. С. 127–136; “Архіви України” [Електронний ресурс]: бібліогр. покажч. змісту, 1947–2007/уклад.: М. В. Ковтун, Р. В. Романовський. Київ, 2010. 408 с. (“Архіви України”; № 6: спец. випуск). 1 електрон. опт. диск (CD ROM); Бібліографічний покажчик змісту журналу “Архіви України” (2008–2012 рр.)/уклад.: М. В. Ковтун//АУ. 2013. № 2. С. 195–245.

⁹⁶ Покажчик матеріалів, видрукованих в “Архіви України” у 2002 році// АУ. 2002. № 4/6. С. 257–259.

⁹⁷ “Архіви України” [Електронний ресурс]: бібліогр. покажч. змісту, 1947–2007 рр./уклад.: М. В. Ковтун, Р. В. Романовський. Київ, 2010. 408 с. (“Архіви України”; № 6: спец. випуск). 1 електрон. опт. диск (CD ROM).

⁹⁸ Бібліографічний покажчик змісту журналу “Архіви України” (2008–2012 рр.)/уклад.: М. В. Ковтун//АУ. 2013. № 2. С. 195–245.

⁹⁹ *Батюк А.* Конференція читачів//АУ. 1965. № 3. С. 87–88; *Березина О.* Конференція читачів//АУ. 1966. № 3. С. 105; *Боряк Г. В.* До наших читачів// АУ. 2004. № 3. С. 3–4; *Бутич І.* На порозі 21 року//АУ. 1967. № 1. С. 17–23; *Бутич І. Л.* “Архіви України”//Енциклопедія Сучасної України. Київ, 2001. Т. 1. С. 707; *Його ж.* Чергові Завдання Науково-інформаційного бюлетеня// Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. МВС УРСР. 1958. № 1. С. 3–5; *Василенко С. М.* Про передплату науково-інформаційного бюлетеня “Архіви України”//АУ. 1976. № 1. С. 94–95; *Васько Л.* “Архіви України”//Українська архівна енциклопедія. Київ, 2008. С. 105–106; *Її ж.* Нас еднають “Архіви України”// Зб. на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. Київ, 2007. С. 44–48 (Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела. Вип. 8); *Її ж.* Спільне засідання Наукової ради Головархіву УРСР та редакційної колегії Науково-

інформаційного бюлетеня “Архіви України”//Український історичний журнал. 1987. № 7. С. 159; Відзначення кращих громадських розповсюджувачів і пропагандистів “Архівів України”//АУ. 1977. № 3. С. 93–94; *Волковинський В. М.* 200-й номер “Архівів України”//АУ. 1986. № 6. С. 3–11; *Його ж.* Журнал “Архіви України” та його роль у вирішенні питань архівного будівництва//Нариси історії архівної справи в Україні. Київ, 2002. С. 520–527; *Гончарук П. С.* По страницам архивоведческих изданий Украины//Советские архивы. 1976. № 3. С. 111–113; *Гордиенко Б. В.* “Архіви України”//Советские архивы. 1966. № 5. С. 113–116; *Грінберг А. Й.* Журнал українських архівістів//Український історичний журнал. 1959. № 4. С. 133–137; *Гудзенко П. П.* По сторінках бюлетеня “Архіви України”//Український історичний журнал. 1980. № 7. С. 65–77; До наших читачів (Передне слово головного редактора)//Архіви України. 2008. № 1/2. С. 5–6; *Загорецька О.* Висвітлення проблем організації загального діловодства в журналі “Архіви України”//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. Київ, 2002. Вип. 5. С. 348–355; *Замлинський В. О.* Роль “Архівів України” у підготовці кадрів істориків-архівістів у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка//АУ. 1986. № 6. С. 17–22; *Іваненко Б. В.* Архівний 1995-й : поступ крізь проблеми//АУ. 1995. № 4/6. С. 4–6; *Його ж.* До наших читачів//АУ. 1991. № 5/6. С. 3; *Його ж.* Слово до читачів//АУ. 1991. № 1. С. 3–4; *Карева М. А.* Научно-информационный бюллетень Архивного управления УССР//Исторический архив. 1956. № 3. С. 232–234; *Ковтун М. В.* “Архіви України”: проблеми створення та функціонування друкованого видання//АУ. 2009. № 6. С. 83–105; *Її ж.* Особистості і вітчизняна архівістика: спроба аналізу персоніфікованих публікацій в журналі “Архіви України” (2009–2011 рр.)//АУ. 2012. № 1. С. 117–136; *Її ж.* Питання архівознавства на сторінках журналу “Архіви України”//Студії з архів. справи та документознавства. Київ, 2009. Т. 17. С. 82–87; *Її ж.* Питання підготовки кадрів істориків-архівістів середини 1940-х – початку 1950-х років на сторінках журналу “Архіви України”//Пам’ятки : археогр. щоріч. К., 2008. Т. 9. С. 66–71; *Мельник Р.* Публікації про “архівну україніку” й архівну справу в Польщі на сторінках часопису “Архіви України”//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. К., 2007. Вип. 9. С. 38–56; *Митюков А. Г.* Роль издания “Архивы Украины” в развитии архивного дела//Сов. архивы. 1987. № 3. С. 59–69; *Мільшина А.* Конференція читачів “Архівів України”//АУ. 1967. № 1. С. 105–106; *Панькова С.* “Архіви України”//Довідник з історії України (А–Я). 2-ге вид., доопр. і допов. Київ, 2001. С. 39; *Портнов Г. В.* Висвітлення питань комплектування державних архівів і роботи з відомствами на сторінках “Архівів України”//АУ. 1987. № 1. С. 31–37; [Про відзначення авторів кращих матеріалів “Архівів України”//АУ. 1982. № 1. С. 27; *Прокопчук В. В.* Питання вдосконалення діловодства на сторінках “Архівів України”//АУ. 1986. № 6. С. 31–35; Редакційній колегії та редакції журналу “Архіви України”:[привітання з нагоди виходу 200-го номера “Архівів України”//АУ. 1986. № 6. С. 12–16, 30, 40, 46, 52, 55, 69–70; *Саприкіна О.* Питання комплектування фотодокументами державних архівів на сторінках журналу “Архіви України”//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. Київ, 2007. Вип. 9. С. 56–61; *Скоріна В. С.* “Архівам України” – 20 років//Український історичний журнал. 1967.

№ 5. С. 158–159; *Слободніченко А.* Краснзавчі публікації на сторінках журналу “Архіви України”//Студії з архів. справи та документознавства. Київ, 2003. Т. 10. С. 231–240; Спільне засідання наукової ради Головархіву УРСР та редакційної колегії “Архівів України”//АУ. 1987. № 2. С. 23–27; *Удод О.* До наших читачів (передне слово головного редактора “Архівів України”)//АУ. 2008. № 1/2. С. 5–6; Часопис “Архіви України” очима його головних редакторів – О. Г. Мітюкова (1970–1988), Р. Я. Пирога (1998–2002)//АУ. 2002. № 4/6. С. 120–126; *Чирук Є. Г.* Журнал “Архіви України” (1947–2015) як джерело інформації про життя і діяльність Михайла Павлика//Молодий вчений. 2016. № 8. С. 257–260; *Шелудько С. А.* Печатный орган украинских архивистов//Вопросы архивоведения. 1961. № 2. С. 115–119; *Шумейко М.* “Архіви України” № 1–3. 2000 год//Архивы и делопроизводство. 2001. № 2. С. 114–116; *Шумейко М.* Агляд сучаснай архіўнай перыедыкі Украіны//Архивы и делопроизводство. 2000. № 2. С. 42–46; *Шумейко М.* Агляд часопіса “Архіви України” за 1998 год//Архивы и делопроизводство. 2000. № 5. С. 135–137; *Його ж.* “Архіви України” в 2005–2006 годах//Архивы и делопроизводство. 2007. № 3. С. 122–126; *Його ж.* Журнал “Архіви України” накануне XV Международного конгресса архивов // Архивы и делопроизводство. 2004. № 3. С. 130–134; *Його ж.* Периодические и продолжающиеся издания по архивоведению, документоведению и археографии, вышедшие в Украине в 2002–2003 годах//Архивы и делопроизводство. 2003. № 5. С. 124–130; *Його ж.* Спецвыпуск журнала “Архіви України”//Архивы и делопроизводство. 2004. № 4. С. 125–128; *Його ж.* Украинские архивно-документоведческие периодические и продолжающиеся издания в 2003 году//Архивы и делопроизводство. 2003. № 6. С. 110–114; *Arlamowski K.* Naukowo-Informacyjny Biuletyn Archiwnego Uprawnienia URSS, 1960, Nr 1–3//Archeion. 1961. Т. 35. S. 203–206; *Die Archivzeitschrift der Ukrainischen Sozialistischen Sowjetrepublik*//Archivmitteilungen. 1967. № 5. S. 202–203; *Kosiński L.* Archiwu Ukrajiny, 1968, Nr. 1–2//Archeion. 1969. Т. 52. S. 198–199; *Koziel M.* Archiwu Ukrajiny, 2009, t. 263, Nr. 1–2 //Archeion. 2011. Т. 112. S. 504–508; *Kus J.* Archiwu Ukrajiny, 1985, Nr. 1–6//Archeion. 1992. Т. 90. S. 138–145; *Pestkowska M.* Naukowo-Informacyjny Biuletyn Archiwnego Uprawnienia URSS, 1965, Nr 2–3//Archeion. 1966. Т. 44. S. 301–302; *Rosowska E.* Archiwu Ukrajiny, 1991, Nr. 1–6 // Archeion. 1995. Т. 94. S. 182–191; *Schreyer H.* Literaturbesprechungen Arhivi Ukraini//Archivmitteilungen. 1987. № 5. S. 178; *Wąsowicz M.* Archiwu Ukrajiny, 1980, Nr. 1–6//Archeion. 1983. Т. 76. S. 235–258 та ін.

The article is devoted to the 70th anniversary of “Archives of Ukraine”, the scientific and practical journal. On the basis of the review of publications, the significance of the scientific publication for the archival sector of Ukraine was confirmed. The problems of the publication, its content, the authors, the specifics, features and main tendencies of publishing activity are determined.

Key words: the journal; “Archives of Ukraine”; the anniversary; the archival study; the archival affairs.

«АРХІВИ УКРАЇНИ»

Журнал «Архіви України» за 70 років своєї діяльності зробив вагомий вклад у розвиток сучасного архівознавства та розширення джерельної бази вивчення історії архівної справи в Україні. Він є об'єктивним літописом архівної сфери, достатньо точно відображає практичні потреби архівних установ, розвиток архівознавчої думки в Україні, запровадження нових архівних форм і видів робіт, технологічних процесів, зумовлених науково-технічним прогресом. Статті, опубліковані на його сторінках, сприяють обговоренню актуальних питань архівної теорії і практики та обміну досвідом не лише серед архівістів України, а й зарубіжних колег.

Основними дописувачами журналу є працівники архівних установ, чий статті та повідомлення базуються на власному досвіді. Публікуються праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців із теоретичних і прикладних проблем архівістики. Варто відзначити також високий інтелектуальний рівень керівників журналу – головних редакторів, про що свідчать напрями редакційної політики.

До цієї визначної дати – 70-річчя з часу виходу першого числа – у приміщенні Центрального державного архіву літератури та мистецтва України було проведено урочисте засідання редакційної колегії, в якому взяли участь: головний редактор науково-практичного журналу «Архіви України», Голова Державної архівної служби України Т. І. Баранова; заступник керівника Головного департаменту з питань діяльності правоохоронних органів та протидії корупції Адміністрації Президента України Г. О. Клепак; начальник Управління взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України І. С. Лозінський; завідувач сектору взаємодії з Державною архівною службою України Управління взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України В. Л. Рудь; завідувач сектору історико-енциклопедичних досліджень відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України В. Ю. Васильєв; секретар Національної спілки журналістів України С. В. Шевченко; Голова правління Спілки архівістів України, д-р іст. наук, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. Г. Щербак; начальник управління видавничої справи і преси Держкомтелерадіо України О. А. Кононенко; начальник Управління інституційного забезпечення політики національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті І. М. Кулик; керівники центральних державних архівних установ України, члени Спілки архівістів України. Від імені директорів центральних державних архівних установ України редакційну колегію журналу привітав директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства О. Я. Гаранін.

Під час урочистостей гостям заходу було презентовано кіно- і фото-документи з історії часопису «Архіви України», підготовлені співробітниками Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного. Частина з цих документів вміщено нижче.

Учасники Республіканської наради істориків-архівістів УРСР на прийомі у секретаря ЦК КП(б)У з пропаганди К. З. Литвина. На першому плані – заступник начальника ЦДА НКВС П. І. Павлюк. Київ, 15–18 травня 1945 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-339

Начальник УДА НКВС УРСР капітан П. П. Гудзенко (стоїть у центрі), заст. начальника УДА НКВС УРСР капітан П. І. Павлюк (стоїть ліворуч) і начальник відділу використання УДА НКВС УРСР старший лейтенант О. Д. Ярошенко (стоїть праворуч) разом із архітекторами м. Києва розглядають документи народно-господарського значення. Київ, 1945 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-314

Відповідальний редактор журналу “Архіви України”, начальник науково-видавничого відділу Архівного управління при РМ УРСР І. Л. Бутич (у центрі) виступає з доповіддю на спільному засіданні журналу “Архіви України”, присвяченому 20-річчю видання. Київ, 1967 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-90512

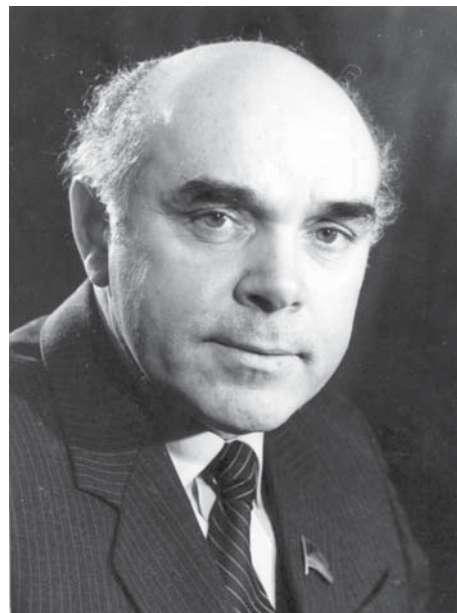
Група учасників спільного засідання колегії Архівного управління при РМ УРСР і редколегії журналу “Архіви України”, присвяченого 20-річчю часопису (перед засіданням). Київ, 1967 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-90505

Начальник Архівного управління при РМ УРСР С. Д. Пількевич відкриває спільне засідання колегії Архівного управління і редколегії журналу “Архіви України”, присвячене 20-річчю видання. Київ, 1967 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 0-90497

Начальник Головархіву УСРС
О. Г. Мітюков. Київ, 1970-і роки.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пиєничного,
од. обл. 2-154952

Іваненко Б. В. – завідувач відділу
культури ЦК КПУ, депутат Верховної
Ради УРСР. Київ, 1985 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєнично-
го, од. обл. 0-211770

Начальник Головархіву УРСР О. Г. Мітюков вручає бронзову медаль ВДНГ СРСР заступнику головного редактора журналу “Архіви України” В. М. Волковинському на розширеному засіданні колегії Головархіву УРСР. Київ, 16 лютого 1985 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 2-140965

Співробітники журналу “Архіви України” після нагородження грамотою Головархіву УРСР за третє місце у соціалістичному змаганні серед структурних підрозділів у 1984 р. Зліва направо: Н. І. Яценко, В. М. Волковинський, Л. П. Колодій, Н. М. Лебідь. Київ, 1985 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 0-157021

Ювілейне засідання редколегії журналу “Архіви України”, присвячене виходу в світ його 200-го номера. Виступає В. М. Волковинський. Київ, лютий 1987 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-165797

Прес-конференція “Архіви, преса, війна”, організована Головархівом УРСР за участю працівників архівних установ та представників засобів масової інформації. Виступає начальник Головархіву УРСР Б. В. Іваненко. Київ, квітень 1990 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-178837

Пиріг Р. Я. – голова Державного комітету архівів України,
доктор історичних наук. Київ, травень 2001 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 0-218442

Учасники урочистих зборів, присвячених 80-річчю від дня народження колишнього
начальника Головархіву О. Г. Мітюкова. 1-й ряд (зліва направо): Г. В. Боряк,
І. Б. Матяш, Т. Ф. Лошицька, С. В. Рижавська, К. Є. Новохатський (5-й),
З. П. Борисюк, Л. А. Дубровіна. Київ, 22 квітня 2003 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 0-236585

Учасників урочистого засідання редколегії з нагоди 70-річчя журналу “Архіви України” вітає Голова Державної архівної служби України, головний редактор часопису Тетяна Баранова

Вітальне слово від заступника керівника Головного департаменту з питань діяльності правоохоронних органів та протидії корупції Адміністрації Президента України Григорія Клепака

Виступає начальник Управління взаємодії з органами державної влади
Міністерства юстиції України Ілля Лозінський

Секретар Національної спілки журналістів України Сергій Шевченко побажав
редакційній колегії журналу “Архіви України” й надалі тримати високу планку
професійності

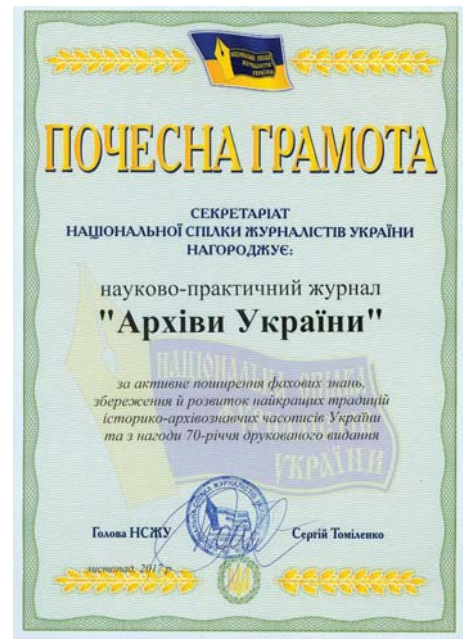
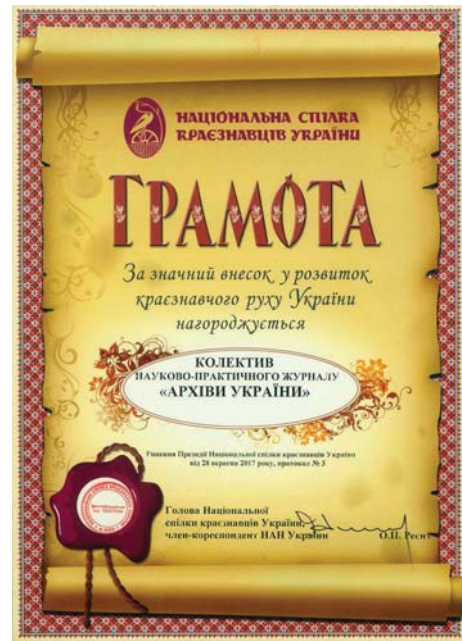
Фото на згадку про урочистості

Співробітники Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, у приміщенні якого проводилися перші засідання редколегії журналу, влаштували для учасників урочистого заходу цікаву екскурсію

Від першого номера науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління МВС УРСР – до щорічних випусків науково-практичного журналу «Архіви України»

Почесні відзнаки журналу "Архіви України"

УДК 930.25(477)

А. О. АЛЕКСЕЄНКО, М. А. БАЛИШЕВ*

АРХІВИ – ЗБЕРІГАЧІ ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ АРХІВНОГО ЗБЕРІГАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Окреслено передумови, що призвели до створення спеціалізованих сховищ для зберігання НТД; визначено місце Центрального державного архіву науково-технічної документації Української РСР у системі архівних установ; показано значення, яке мали реалізовані ним підходи для розвитку архівної справи в Україні.

Ключові слова: історія науки і техніки; науково-технічна документація; технічні архіви; центральні архіви науково-технічної документації; ЦДНТА України.

Відзначення сторіччя створення системи архівних установ України актуалізує вивчення питань інституціоналізації архівного зберігання різних видів документів. Зокрема, привертають увагу процеси, пов'язані з поповненням Національного архівного фонду (НАФ) науково-технічною документацією (далі – НТД).

Огляд наукових праць, присвячених історії архівної справи в Україні, свідчить про те, що це тематичне поле не входило до пріоритетних напрямів досліджень українських архівістів¹. Зарубіжні науковці (передовсім, ідеться про працівників факультету документознавства та технотронних архівів Історико-архівного інституту Російського державного гуманітарного університету) приділяють достатню увагу різним аспектам архівознавства НТД, але зосереджуються, переважно, на досвіді своїх співвітчизників. Чи не єдиною узагальнюючою працею у цій царині, підготовленою на українському ґрунті, є “Матеріали до історії Центрального державного науково-технічного архіву України. Хроніка. 1969–2009 роки”². Вона фіксує широке коло подій як з історії

* *Алексєєнко Анна Олександрівна* – начальник відділу використання інформації документів Центрального державного науково-технічного архіву України;

Балишев Марат Артурович – кандидат історичних наук, заступник директора Центрального державного науково-технічного архіву України.

архіву, так і архівної системи України, колишнього СРСР в цілому за період 1969–2004 рр.; окреслює етапи розвитку вітчизняної наукової думки у роботі з науково-технічною документацією (30–70-ті роки ХХ ст.); визначає основні вузлові моменти руху НТД до державних архівів, покликаних зберігати та забезпечувати її використання³. Через те, що означене науково-інформаційне видання наявне тільки у вигляді рукопису, зібрані у ньому відомості випадають з поля зору дослідників.

Автори статті поставили за мету окреслити передумови, що призвели до створення спеціалізованих сховищ для зберігання НТД; визначити місце Центрального державного архіву науково-технічної документації Української РСР (далі – ЦДАНТД УРСР) у системі архівних установ; а також показати значення, яке мали реалізовані ним підходи для розвитку архівної справи в Україні.

Сьогодні Центральний державний архів науково-технічної документації України (ЦДНТА України) є одним із дев'яти центральних державних архівів, які належать до сфери управління Державної архівної служби України (Укрдержархіву). Він виконує завдання та функції держави з управління архівною справою та діловодством, забезпечує облік, збереженість документів НАФ загальнодержавного значення свого профілю і використання відомостей, що в них містяться. Профільною для архіву є проектна, технологічна, конструкторська та науково-дослідна документація; документи особових фондів видатних діячів науки і техніки України; документи з винахідництва, раціоналізації та патентно-ліцензійні документи⁴. Станом на 1 червня 2017 р. ЦДНТА України зберігає 592 989 од. зб. за 1891–2016 рр.⁵

Відповідно до своїх повноважень ЦДНТА України регулярно здійснює ініціативне опитування державних архівів областей з метою з'ясування загальної складової фондів (відносно НТД). За даними відповідей, отриманих у 2016 р., у них на зберіганні знаходиться 91 436 од. зб. за 1780–2014 рр. (не враховано відомості по Донецькій області та Автономній Республіці Крим)⁶.

Крім того, частина НТД НАФ зберігається в архівних установах, що не входять до сфери управління Укрдержархіву: науково-дослідна документація, розроблена установами Національної академії наук України, – в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; картографічні документи та матеріали з геодезії, геологічних вишукувань, гідрометеорологічних спостережень – у відповідних галузевих архівах (Галузевому державному архіві Комітету України з питань гідрометеорології; Галузевому державному архіві – Державній установі “Державний картографо-геодезичний фонд України” Міністерства охорони навколишнього середовища України; Галузевому державному архіві – Державному науково-виробничому підприємстві “Державний інформаційний геологічний фонд України”) тощо.

Вітчизняна система технічних архівів складалася паралельно зі створенням організацій, у діяльності яких створювалася та відкладалася технічна документація. Першим досвідом централізованої регламентації їхньої роботи стала інструкція Головного архівного управління для роботи технічних архівів Народних комісаріатів, установ, підприємств і організацій СРСР (1940)⁷. Власне поняття про НТД та її складові виробилося в середині 1950–1960-х років та ґрунтувалося на теоретичних напрацюваннях радянських документознавців. Навчальний посібник проф. О. А. Кузіна “Технические архивы”⁸, що вийшов друком у 1956 р., заклав підвалини вчення про науково-технічні архіви та науково-технічні документи⁹. У 1966 р. поняття “науково-технічна документація” було предметно розкрито в “Положении о порядке отбора и сроках передачи всесоюзными и центральными отраслевыми органами научно-технической информации, научно-исследовательскими, проектными и конструкторскими организациями документации, имеющей историческое значение”, затверженому Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з науки і техніки та Головархівом СРСР: “під науково-технічною документацією маються на увазі: проектно-планувальні матеріали, що їх розробляють проектні організації в галузі капітального будівництва; креслення та інші технічні документи (конструкторські й технологічні), що їх розробляють конструкторські організації в галузі промислового виробництва; наукова документація, що її створюють науково-дослідні організації в галузі теоретичних, розвідувальних, дослідно-конструкторських та технологічних розробок”¹⁰. У широкому розумінні до складу НТД зараховували науково-дослідну, конструкторську, технологічну, проектну, геологічну, геодезичну, картографічну, метеорологічну документацію, а також документацію з винаходів та відкриттів¹¹.

Теоретичне усвідомлення окремішності НТД та виокремлення її з-поміж інших видів документів як джерела з історії науки і техніки поставило питання про необхідність вироблення особливого підходу до проведення її експертизи цінності, а також щодо організації комплектування державних архівів технічними документами.

Передумовою для цього стало накопичення значного масиву НТД у технічних архівах установ, що супроводжувало промисловий розвиток країни, починаючи з кінця 1920-х років, і почало стрімко зростати у 1950-х з появою нових проектних та науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро. У 1963 р. в 519 відомчих архівах було сконцентровано до 23 млн од. зб., на 1 січня 1968 р. на обліку вже було понад 31 од. зб. НТД¹².

На початок 1950–середину 1960-х років відноситься перша спроба організації технічних архівів на науковій основі¹³. У 1956–1957 рр. було підготовлено “Методические указания по экспертизе научной и практической ценности технических документальных материалов и

Примерный перечень технических документальных материалов с указанием строк и мест их хранения” (Москва, 1956), а також “Правила работы технических архивов” (Москва, 1957).

Після 1956 р. усі відомчі переліки технічної документації почали розроблятися згідно зі статтями означеного переліку. Цей документ мав свої принципи побудови: його статті враховували дійсну, практичну, виробничу роботу, виконану (чи невиконану) щодо певної технічної документації; проекти, здійснені чи нездійснені; технологію, за якою працювали (чи не працювали).

“Правила работы технических архивов” відіграли значну роль у вдосконаленні роботи технічних архівів підприємств, організацій та установ. Вони регламентували питання систематизації, оформлення, описування технічних матеріалів, аспекти приймання, обліку та зберігання їх у технічному архіві, розроблення науково-довідкового апарату, організацію використання, експертизу їх наукової та практичної цінності тощо.

Для упорядкування технічної документації розроблено низку стандартів: Єдину систему конструкторської документації (ЄСКД), Єдину систему технологічної документації (ЄСТД) тощо, які торкалися як питань документування і оформлення документів, так і деяких правил їх зберігання та використання.

З середини 1960-х років відомчі технічні архіви поступово перетворилися на наукові структурні підрозділи підприємств, наукових та навчальних закладів. Залежно від характеру установ, де вони створювалися, їх розподіляли на такі групи: архіви державних проектних інститутів; архіви проектуючих організацій вузької спеціалізації; архіви органів, що затверджували технічну документацію; архіви будівельних організацій; архіви організацій, що експлуатували споруди; архіви науково-дослідних інститутів; архіви – “державні фонди” галузей промисловості; архіви організацій, що проводили знімально-геодезичні та картографічні роботи; архіви установ, що виконували особливі роботи¹⁴.

Закономірним наслідком проведеної роботи з упорядкування відомчих технічних архівів та логічним варіантом вирішення питання щодо зберігання історично-значущої НТД стала поява спеціалізованих державних архівних інституцій.

У всесоюзному масштабі централізоване зберігання НТД було передбачене Радою Міністрів СРСР у постанові “Про централізацію зберігання НТД та організацію її широкого використання” від 21 травня 1964 р. № 431¹⁵. Найбільш прийнятною формою (щодо засобів зберігання та практичного використання НТД) визнано її зосередження у наявних довідково-інформаційних фондах всесоюзних і центральних галузевих органів науково-технічної інформації, що значно розширювало документальну базу зазначених фондів. Наприклад, якщо раніше

концентрувалися документи у вигляді карт та рефератів за закінченими науково-дослідними, проектно-конструкторськими та іншими роботами, то тепер накопиченню підлягала також основна неопублікована НТД, яка мала загальногалузеве значення та практичну цінність для інших організацій¹⁶.

Цією постановою було покладено початок організації мережі державних архівів науково-технічної документації в СРСР. Її координаційним центром та головною ланкою визначено Центральний державний архів науково-технічної документації СРСР (ЦДАНТД СРСР), який розпочав свою діяльність у Москві, а після зведення комплексу будівель переїхав до Куйбишева (тепер – м. Самара)¹⁷. Саме до цієї інституції мала надходити на постійне зберігання найважливіша частина НТД. Крім документів галузевих довідково-інформаційних фондів, ЦДАНТД СРСР комплектувався документами науково-дослідних, проектно-конструкторських організацій та підприємств. Таким чином, передбачалося, що саме тут зосередиться НТД, яка втратила своє практичне значення у сфері матеріального виробництва, але зберігає науково-історичне, інше державне значення як джерело з історії розвитку вітчизняної науки і техніки. Практика архівного будівництва як в СРСР, так і за кордоном не мала раніше подібного досвіду¹⁸.

Для нормативно-методичного забезпечення процесів інституціоналізації архівного зберігання НТД у 1960-х роках було введено в дію “Положение о порядке и сроках передачи всесоюзными и центральными отраслевыми органами научно-технической информации, научно-исследовательскими, проектными и конструкторскими организациями документации, имеющей историческое значение, Центральному государственному архиву научно-технической документации СССР” (Москва, 1966) та “Перечень научно-технической документации, подлежащей приему в государственные архивы СССР” (Москва, 1969). Згідно з останнім, республіканські, крайові та обласні архіви мали приймати на зберігання документи проектно-конструкторських та науково-дослідних організацій місцевого підпорядкування.

Загалом було створено центральні архіви НТД у десяти республіках СРСР. Організації ЦДАНТД Української РСР у грудні 1969 р. передувало налагодження подібної діяльності в Узбецькій РСР (1962 р.), Білоруській РСР (1968 р.), Азербайджанській РСР (1969 р.)¹⁹.

Не менш важливою передумовою для появи спеціалізованого сховища зі зберігання НТД була ситуація, що склалася в описуваний період на теренах України в архівній справі та суміжних галузях. У 1958 р., у зв'язку зі зростанням обсягів геологічних робіт та звітних документів Український територіальний геологічний фонд отримав статус самостійної госпрозрахункової одиниці при Головгеології УРСР²⁰. У 1968 р. постановою Бюро Президії Академії наук УРСР засновано Центральний

науковий архів АН УРСР (тепер – Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України), який опікувався документами академічних установ і організацій, особовими фондами академіків, членів-кореспондентів та ін.²¹

Неабияке значення мало виведення архівних установ із системи Міністерства внутрішніх справ та передача їх у відання новоствореного Архівного управління при Раді Міністрів УРСР. Реформування сприяло відкритості архівів, а відтак, і зростанню уваги до них з боку громадськості, яка проявилася у збільшенні кількості користувачів документами, розширенні тематики досліджень. Урізноманітнілося коло джерел комплектування архівів, покращилися форми і напрями використання документної інформації. У 1966 р. за активної участі творчих спілок було створено Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв УРСР²². 1960-ті роки характеризувалися також посиленням уваги до комплектування державних архівів спеціальними видами документів: кінофотоматеріалами, звукозаписами, НТД та документами особового походження²³.

Про загальне піднесення архівної справи свідчить будівництво комплексу споруд центральних державних архівів УРСР у м. Києві. Цей фактор призвів до перевезення до столиці республіки Центрального державного архіву Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР УРСР) та уможливив вивільнення площ для зберігання НТД.

Велика заслуга у заснуванні центрального архіву для зберігання НТД у м. Харкові належить О. Г. Мітюкову, який тоді очолював Архівне управління. Перший директор ЦДАНТД УРСР М. Ф. Кондратьєв у своїх споминах щодо цього згадує: “У середині 1969, працюючи завідувачем архівним відділом Харківського облвиконкому, я перебував у відрядженні в м. Києві. Олександр Григорович поцікавився, як проходить перевезення документів ЦДАЖР з Харкова до Києва, і запросив мене відвідати з ним приміщення архіву на Солом’янській. Під час огляду будинку Олександр Григорович сказав, що в багатьох республіках створюються технічні архіви, необхідно думати і нам про створення такого архіву, адже Україна найбільша в Союзі республіка, з величезним науково-промисловим потенціалом, а технічна документація гине, не надходить на державне зберігання. При цьому він додав, що такий архів потрібно б розмістити в м. Харкові – насиченому великою кількістю проектних і наукових організацій. До того ж недалеко від Харкова розташовані великі промислові центри республіки: Дніпропетровськ, Донецьк, Луганськ та ін. Ну, а приміщення для архіву вже готове – колишня будівля ЦДАЖР”²⁴.

Постанова РМ УРСР “Про заходи щодо покращення архівної справи в республіці” від 25 грудня 1969 р. № 688 нормативно врегулю-

вала цей процес. Відповідно до неї було схвалено пропозицію Архівного управління при Раді Міністрів УРСР: “2. З метою централізації зберігання і широкого використання науково-технічної документації, що утворюється в результаті діяльності науково-дослідних інститутів, проектних і конструкторських організацій республіки, за виключенням тих, що діють у системі Академії наук УРСР, створити у м. Харкові Центральний державний архів науково-технічної документації УРСР та розмістити його у приміщенні по вул. Університетській № 4 та № 8 після звільнення їх Центральним державним архівом Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР”²⁵.

Створенням ЦДАНТД УРСР фактично завершилося реформування архівної системи у середині ХХ ст. Відновилося воно лише із здобуттям Україною незалежності.

Архівне управління при Раді Міністрів УРСР здійснило низку заходів щодо налагодження діяльності ЦДАНТД УРСР, складання перспективного плану його комплектування, підвищення наукового рівня експертизи цінності НТД, встановлення контактів із сектором історії науки і техніки Інституту історії АН УРСР, науково-дослідними інститутами і вищими навчальними закладами технічного профілю²⁶. Але основне навантаження з вироблення фундаментальних підвалин архівного зберігання НТД лягло на плечі працівників архіву.

Настанови, закладені у роботу ЦДАНТД УРСР, мали прогресивне значення з огляду на розвиток теорії і практики архівознавства як у межах України, так і у світовому масштабі. Вони полягали у дотриманні особливих критеріїв експертизи цінності документів при їх відборі: “принципова новизна рішення науково-технічної проблеми у конкретній галузі науки, техніки, будівництва, виробництва, вплив науково-технічних ідей на розвиток інших галузей науки тощо. Саме тільки така НТД, яка містить ці дані, повинна надходити на державне зберігання”²⁷.

Від початку діяльності ЦДАНТД УРСР визначив різновиди НТД, які прийматимуться на державне зберігання у галузях наукових досліджень, капітального будівництва, машинобудування і приладобудування, технології²⁸. При цьому наголошувалося: “Документація загального діловодства науково-дослідних, проектних і конструкторських організацій технічного профілю, а також науково-технічна і загальна документація у галузі природничих та гуманітарних наук до ЦДАНТД УРСР не буде надходити, а буде передаватись до державних архівів за місцем територіального їх розміщення”²⁹.

Колегія Головархіву УРСР 25 квітня 1979 р. рішенням “Про заходи по поліпшенню роботи з науково-технічною документацією”³⁰ закріпила порядок комплектування державних архівів республіки НТД: для запобігання штучному збідненню ДАФ СРСР важливою документацією, яка

тією чи іншою мірою відбиває розвиток вітчизняної науки і техніки, НТД, що не надходить до ЦДАНТД УРСР, повинна передаватися на зберігання до державних архівів областей³¹. У 1986 р. було остаточно встановлено розподіл джерел комплектування НТД між державними архівами: “До ЦДАНТД УРСР підлягає передаванню НТД науково-дослідних та проектно-конструкторських інститутів, їхніх філій, відділів та відділень союзного і республіканського підпорядкування, що розташовані на території республіки, діють у галузі промисловості, будівництва, транспорту, зв’язку та систем управління (крім організацій, які розробляють проблеми інформації, техніко-економічних досліджень у цих галузях). До ЦДАЖР УРСР підлягає передаванню НТД науково-дослідних та їхніх філій союзного і республіканського підпорядкування, що розташовані у Києві, діють у галузі планування, статистики, фінансів, торгівлі, громадського харчування, матеріально-технічного постачання, збуту, праці, народної освіти, охорони здоров’я, фізкультури та спорту, юстиції, інформації, техніко-економічних досліджень. До держархівів областей, міст Києва та Севастополя підлягає передаванню НТД галузевих науково-дослідних інститутів та їхніх філій союзного та республіканського підпорядкування, що розташовані у зонах їхнього комплектування, діють у невиробничих галузях народного господарства; філій республіканських інститутів, що розробляють проблеми цивільного будівництва, сільського, лісового та водного господарства”³².

Таким чином, унормовано, що ЦДАНТД УРСР зосереджує увагу виключно на науково-технічній документації, не приймаючи на зберігання управлінську. Така “чиста спеціалізація” була досить інноваційною для свого часу, оскільки ігнорувала панівний принцип архівознавства – принцип неділимості архівного фонду. Але при цьому цілком реалізовувалася ідея “територіального відношення”, коли архіви установ, що відклялися в межах якоїсь географічної території, повинні зберігатися там-таки компетентними службами³³.

Намагання на практиці апробувати нові підходи до комплектування співпало з періодом, коли в Європі активно відбувався процес переосмислення теоретичних засад принципу походження, зумовлений стрімким збільшенням обсягів документів³⁴. На прикладі науково-технічної документації воно віддзеркалилося найяскравіше. Вже у 1971 р. документознавці визначали: “Пов’язане з науково-технічним прогресом комплексне вирішення різноманітних проблем дозволяє тепер об’єднати за змістом багато фондів, які раніше мали більше підстав бути самостійними. Можна припустити, що при комплексно-автоматизованому виробництві розширяться кордони понять “фонд” і “фондоутворювач””³⁵.

Керуючись означеними міркуваннями, у ЦДАНТД УРСР упровадили цілком нову, відмінну від інших архівів одиницю обліку – архівний комплекс. Під ним розумілася “сукупність НТД проекту або групи про-

ектів, які пов'язані єдністю змісту і належать до певного об'єкта будівництва, конструкторських, технологічних розробок, незалежно від часу і місця складення, або група науково-дослідних робіт, що стосуються окремої проблеми”³⁶. Це положення зафіксовано у розробленій ЦДАНТД УРСР “Тимчасовій інструкції про організацію обліку науково-технічних документів у державних архівах”³⁷. Її було розглянуто комісією з координації науково-дослідних робіт Головархіву СРСР 3 березня 1975 р., де вона дістала позитивні відгуки з резолюцією: “Інструкція обов’язкова для практичного застосування у Центральному державному архіві НТД СРСР, республіканських архівах НТД, інших держархівах, у складі яких є відділи науково-технічної документації; [...] вона є тимчасовим офіційним документом до розроблення “Правил роботи з НТД у державних архівах””³⁸. Науково-методичні напрацювання ЦДАНТД УРСР були враховані в “Основных правилах работы с научно-технической документацией в государственных архивах СССР”³⁹.

Наразі у ЦДНТА України облік базується на таких основних засадах: нефондові комплекси, які об’єднуються по групах (проектна, конструкторсько-технологічна, науково-дослідна); документи фондів особового походження; організація-здавальник, яка фактично виконувала функції фондоутворювача. Крім того, з кінця 1980-х років на вимогу Головархіву було запроваджено фондування документів⁴⁰. Проте від принципів комплектування, закладених при заснуванні архіву, він не відступився.

Підбиваючи підсумки викладеного, у середині 1950-х – 1960-х роках спостерігаємо низку передумов, пов’язаних із теоретичним усвідомленням окремішності НТД та виокремленням її з-поміж інших видів документів як джерела з історії науки і техніки, яке було спричинене різким зростанням обсягів документів; унормуванням діяльності відомчих технічних архівів та необхідністю передавання НТД на державне зберігання, з одного боку, а також загальним піднесенням архівної справи на теренах України з іншого. У поєднанні вони втілювалися у створенні Центрального державного архіву науково-технічної документації УРСР – спеціалізованої інституції, покликаної забезпечувати комплектування, збереженість та використання НТД. Підходи до комплектування та обліку, що впроваджувалися у його роботу, були інноваційними для свого часу і не втратили своєрідності дотепер.

¹ *Хомич І.* Історія архівної справи в Україні у другій половині 1960-х – 2010 рр. (історіографія)//Студії з архів. справи та документознавства. 2013. Т. 23. С. 44–49.

² Матеріали до історії Центрального державного науково-технічного архіву України. Хроніка. 1969–2009 рр.: наук.-інформ. вид. [рукопис]/авт.-упоряд.: О. В. Балишева, Є. В. Семенов; ЦДНТА України. Харків, 2010. 171 с.

- ³ Там само. С. 2.
- ⁴ Наказ Міністерства юстиції України “Про внесення змін до Положення про Центральний державний науково-технічний архів України” від 29. 12. 2016 р. № 3914/5.
- ⁵ Облікові відомості ЦДНТА України за I півріччя 2017 р.
- ⁶ Відповіді державних архівів областей України на лист ЦДНТА України від 10 серп. 2016 р. за № 372/01-14 “Про підготовку інформації щодо складу архівної науково-технічної документації в державних архівах”/Поточне діловодство ЦДНТА України.
- ⁷ Кузин А. А. Происхождение и развитие основных видов технических документальных материалов в СССР: учебное пособие. Москва, 1970. С. 224.
- ⁸ Кузин А. А. Технические архивы. Москва, 1956. 256 с.
- ⁹ Новосельская Ю. И. Историографические проблемы архивоведения научно-технической документации. URL: <http://rggu.fdta.ru/nauka/nauchnye-publikatsii.html> (дата звернення: 29. 08. 2017)
- ¹⁰ Положение о порядке отбора и сроках передачи всесоюзными и центральными отраслевыми органами научно-технической информации, научно-исследовательскими, проектными и конструкторскими организациями документации, имеющей историческое значение/ВНИИДАД. Москва, 1966. С. 3.
- ¹¹ Принципы и критерии отбора на государственное хранение научно-технической документации: метод. реком. Москва, 1988. С. 6.
- ¹² Митюков О. Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917–1973). Київ, 1975. С. 193.
- ¹³ Кузин А. А., Филиппов Н. Г. Развитие технических архивов за 60 лет// Советские архивы. 1978. № 2. С. 42.
- ¹⁴ Кузин А. А. Указ. соч. С. 71.
- ¹⁵ Собрание постановлений Правительства СССР. 1964. № 9. Ст. 65.
- ¹⁶ Матеріали до історії Центрального державного науково-технічного архіву України... С. 42.
- ¹⁷ З 2016 р. архів має назву: Федеральна казенна установа “Російський державний архів у м. Самарі”.
- ¹⁸ Малитиков А. С., Тягунов О. Н., Прокопенко А. С. Научно-техническая документация и государственные архивы//Советские архивы. 1971. № 5. С. 36.
- ¹⁹ Клейн В. Р., Черешня А. Г. О перспективах создания научно-информационного объединения “Техника”//Актуальные проблемы научно-технической и управленческой документации. Куйбышев, 1990. С. 36–37.
- ²⁰ Історія підприємства/ДНВП “Геоінформ України”. URL: <http://geoinf.kiev.ua/istoriya-pidpryemstva/> (дата звернення: 29. 08. 2017).
- ²¹ Архівні фонди установ Національної академії наук України: путівник/редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. Київ, 2008. С. 5.
- ²² Історична довідка/Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.: URL: http://csam.archives.gov.ua/ukr/istorichna_dovidka/ (дата звернення: 30. 08. 2017).
- ²³ Митюков О. Г. Зазнач. твір. С. 192.
- ²⁴ ЦДНТА України (Центральний державний науково-технічний архів України). Ф. Р-239. Оп. 1. Од. зб. 34.
- ²⁵ Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСРС. Київ. 1970. № 1. Ст. 6. С. 15–16.

- ²⁶ Митюков О. Г. Зазнач. твір. С. 193.
- ²⁷ ЦДНТА України. Ф. Р-48. Оп. 1. Од. зб. 62. Арк. 39зв.
- ²⁸ Семенов Є. В., Балишев М. А. Центральному державному науково-технічному архіву України – 40 років//Архіви України. 2009. № 6. С. 142.
- ²⁹ Мищенко С. Центральний державний архів науково-технічної документації УРСР – нова науково-дослідна установа республіки//Архіви України. 1971. № 2. С. 75.
- ³⁰ ЦДНТА України. Ф. Р-48. Оп. 1. Од. зб. 433. Арк. 86–87.
- ³¹ Кондратьєв М. Ф. Завдання державних архівів у галузі комплектування науково-технічною документацією//Архіви України. 1985. № 6. С. 5.
- ³² Там само. Оп. 2. Од. зб. 1004. Арк. 9–10.
- ³³ Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку: навч. посібник. Київ, 2012. С. 118.
- ³⁴ Там само. С. 112.
- ³⁵ Кузин А. А., Филиппов Н. Г. Научно-технический прогресс и архивы//Советские архивы. 1971. № 2. С. 25.
- ³⁶ ЦДНТА України. Ф. Р-48. Оп. 1. Од. зб. 188.
- ³⁷ Временная инструкция по организации учета научно-технических документов в государственных архивах. Харьков, 1975.
- ³⁸ ЦДНТА України. Ф. Р-48. Оп. 1. Од. зб. 188. Арк. 62–63.
- ³⁹ Основные правила работы с научно-технической документацией в государственных архивах СССР. Москва, 1985. 94 с.
- ⁴⁰ Лист ЦДНТА України Голові Державної архівної служби України Барановій Т. І. “Про перехід на нефондову організацію обліку документів” від 04. 11. 2016 р. № 336/01-14/Поточне діловодство ЦДНТА України.

The prerequisites that led to the creation of specialized warehouses for storing NTD were outlined; the place of the Central State Archives of Scientific and Technical Documents of Ukrainian SSR (CSASTD of Ukrainian SSR) in the system of archival institutions is determined; the significance of its approaches to the development of archival affairs in Ukraine is shown.

Key words: history of science and technology; the scientific and technical documentation; the technical archives; the central archives of scientific and technical documentation; CSSTA of Ukraine.

УДК 930.25:005](477)

Я. С. КАЛАКУРА*

**ПРАВОВЕ, ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АРХІВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

З'ясовано сутність правового, інноваційно-інформаційного та організаційно-технологічного забезпечення менеджменту в архівній справі, показано їх місце, роль і значення для управлінського процесу як важливого чинника підвищення ефективності діяльності архівів щодо збереження Національного архівного фонду і надання архівних послуг. З урахуванням норм конституційного, адміністративного, трудового права та архівного законодавства розглянуто правові засади управління на всіх рівнях архівної галузі України, починаючи від Укрдержархіву, центральних та галузевих державних архівів і закінчуючи місцевими архівними установами та трудовими архівами; обґрунтовано необхідність осучаснення нормативно-правової бази регулювання трудових відносин, захисту прав і свобод працівників. Проаналізовано шляхи, методи і засоби інноваційно-інформаційного наповнення змісту управлінської діяльності у контексті реформування архівної сфери, сучасних трансформаційних, євроінтеграційних процесів та інформатизації українського суспільства.

Ключові слова: архівознавство; архівний менеджмент; верховенство права; архівне законодавство; нормативно-правова база менеджменту; механізм правового регулювання; правова культура; правова відповідальність; відповідальність за корупційні дії; інноваційна та інформаційно-комунікаційна діяльність; технологічне забезпечення.

Побудова правової держави, демократизація країни, розвиток громадянського суспільства, євроінтеграційні процеси актуалізують юридично-правові та інформаційно-комунікаційні засади управлінської діяльності в усіх сферах, включаючи й архівну. Кожен керівник архівної установи, як і галузі загалом, має володіти необхідним обсягом правових знань і компетентностей, сучасними інформаційними технологіями, без яких він не зможе забезпечити виконання своїх повноважень, реалізацію функцій архіву, дотримання норм права і належний рівень повсякденної організаційно-управлінської, контролюючої, виховної та іншої діяльності. Усі ці питання стосуються не тільки керівників архівних установ

* *Калакура Ярослав Степанович* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, лауреат премії імені Василя Веретенникова, член Громадської ради при Державній архівній службі України.

і підрозділів, але й виконавців, тобто будь-якого працівника: наукового співробітника, спеціаліста, службовця, архівіста, кодифікатора, реставратора, бухгалтера, прибиральниці тощо. Іншими словами, в сучасних умовах правові знання, висока правова культура, володіння новітніми комунікаційними засобами і технологіями потрібні кожному архівісту з урахуванням специфіки його посади, функцій, повноважень, досвіду роботи.

Наукове осмислення сутності правового, інноваційного, комунікаційного та організаційно-технологічного забезпечення управлінської діяльності, узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду, опрацювання рекомендацій, спрямованих на формування правової культури і відкритості до сприйняття та використання інновацій належать до актуальних, важливих і недостатньо досліджених проблем теорії і практики менеджменту, зокрема архівного.

Новизна і важливість пропонованої теми зумовлюється сучасною парадигмою архівного менеджменту як системи наукових знань і досвіду управлінської діяльності, в епіцентрі якої знаходиться робота з людьми, захист їхніх прав і свобод, якомога повніше задоволення запитів суспільства і окремих громадян на ретроспективну інформацію. Її актуальність впливає, *по-перше*, із особливостей постмайданівського розвитку України, задекларованих Революцією Гідності її європейського вибору і орієнтирів на стандарти та цивілізаційні цінності, пріоритетною з яких є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що є головним обов'язком правової держави, законодавчої, виконавчої та судової влади. Це вимагає, з одного боку, підвищення правової культури архівістів, а з другого, – опрацювання наукових принципів удосконалення архівного законодавства, його осучаснення, прискорення реформування архівної галузі на засадах демократизації і децентралізації, модернізації кадрової роботи, очищення (люстрація) управлінських і посадових структур від осіб, причетних до порушень фінансової дисципліни, зловживань службовим становищем, корупції, протиправних дій.

По-друге, Україна стала на шлях інформатизації усіх сфер суспільства, включаючи й архівну справу, її законодавчого, управлінського і організаційно-технологічного сегментів, покликаних забезпечити оптимальні умови для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань щодо доступу до інформаційних ресурсів Національного архівного фонду (НАФ) на основі правових норм і шляхом застосування новітніх комунікаційно-інформаційних технологій та інструментів. На порядку денному стоїть завдання активізації подальших робіт щодо формування і функціонування єдиної інформаційної системи архівних установ з урахуванням новітніх технологій¹. Цьому мають

сприяти й наукові студії, присвячені правовим основам управлінської роботи в царині інформатизації та комп'ютеризації архівів.

По-третє, знаковою особливістю сучасних модернізаційних процесів є інноваційна діяльність, становлення інноваційного менеджменту, спрямованого на оперативне запровадження нововведень, зокрема надбань науки, нового устаткування і оргтехніки, новітніх технологій, нових методів і форм організації праці, дедалі ширшого прогнозування і програмування робіт, поширення передового досвіду діяльності вітчизняних і зарубіжних архівних установ та їхніх співробітників. Інноваційна діяльність відповідно пов'язана з розвитком наукових студій щодо удосконалення архівного законодавства, покликаного оптимально забезпечити правове поле для нововведень.

По-четверте, не дивлячись на те, що за останнє десятиріччя питання правового, інноваційного та комунікаційно-технологічного забезпечення менеджменту знайшли досить широке відображення у науковій та навчальній літературі², їх екстраполяція на архівну галузь лише починається³. Тільки дотично торкнулися управлінських питань автори праць, присвячених специфіці, змісту, різновидам та формам інформаційній діяльності архівів⁴. Все це теж надає актуальності та новизни пропонованій статті.

Таким чином, наукове осмислення сутності правових, інноваційно-інформаційних та організаційно-технологічних засад менеджменту в архівній справі, як вагомого чинника функціонування галузі і управління нею, – значною мірою новий, важливий і актуальний напрям архівознавчих досліджень, який має помітне значення для теорії практики архівної справи. Саме тут криються ще не досягнуті резерви підвищення ефективності управлінського процесу. Може виникнути питання: що спільного між правовим, інноваційно-інформаційним та організаційно-технологічним забезпеченням менеджменту? Насамперед те, що всі ці сегменти ґрунтуються на законодавчій базі, мають правову основу і однакову мету – сприяти системному і комплексному підходу до управлінської діяльності та підвищення ефективності роботи архівів.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб з'ясувати значення конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, фінансового права та архівного законодавства для управлінської діяльності, спрямованої на якісне збереження НАФ, ефективне функціонування архівної галузі, обґрунтувати важливість осучаснення нормативно-правової бази регулювання трудових відносин, розкрити особливості інноваційної та інформаційно-комунікаційної складових архівного менеджменту.

Який зміст вкладає менеджмент архівної справи у поняття *правове забезпечення діяльності архівних установ*, на якій юридично-нормативній базі воно ґрунтується і яке його призначення? *Правове забезпечен-*

ня покликане сприяти комплексно і ефективно застосовувати форми, засоби і методи законодавчого, юридичного, адміністративно-організаційного та виховного впливу на організацію діяльності всієї системи архівних установ із метою успішного розв'язання поставлених перед ними завдань. Основу правового регулювання роботи архівів складають норми Конституції України, цивільного, трудового і адміністративного законодавства, законів про НАФ, державну службу, інформацію, державну таємницю, культуру, бібліотечну і музейну справу, нормативні акти Президента та Уряду, місцевих органів влади, а також відомча нормативна база та службові інструкції. Ґрунтуючись на цій базі, менеджмент має забезпечити правове регулювання трудових і службових відносин у колективі архівної установи і галузі в цілому, дотримання, виконання і застосування норм чинного законодавства у сфері праці, захист прав і законних інтересів працівників, опрацювання і виконання підзаконних актів, різного роду відомчих положень, правил, інструкцій, спрямованих на організацію злагодженої та ефективної роботи. Принагідно нагадаємо, що державну політику в галузі архівної справи визначає Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, зокрема Міністерство юстиції України. Державна архівна служба України (Укрдержархів), Національне агентство України з питань державної служби, а також органи місцевого і регіонального самоврядування забезпечують реалізацію державної політики в архівній сфері та діловодстві в межах своєї компетенції.

Отже, коли мова йде про правові основи управління архівною справою, то пріоритетне значення тут має неухильне дотримання усіма управлінськими структурами архівної галузі, кожним її працівником Конституції України як нормативного акту вищої юридичної сили, яка є основою всієї правової системи, всього законодавства нашої держави. Конституція проголошує право усіх громадян на вільний розвиток своєї особистості (Ст. 23), працю, забезпечення сприятливих і здорових умов праці, а саму працю вільною (Ст. 43), тобто гарантує можливість вільно обирати вид трудової діяльності, професію, самостійно розпоряджатися своїми здібностями, отримувати за свою працю заробітну плату. Важливим для архівного менеджменту є положення Ст. 34 Конституції України про право кожного громадянина вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію⁵. Це положення про право на інформацію закріплене в низці законів України, зокрема, “Про інформацію”, “Про звернення громадян”, “Про доступ до публічної інформації” та ін.⁶ Пріоритетним тут є інформаційний закон, який встановлює, що кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Важливо підкреслити, що законодавче трактуван-

ня інформації як будь-яких відомостей та даних, що зберігаються на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, цілком і повністю поширюються на інформаційні ресурси архівів.

Гарантією права на інформацію проникнутий і закон “Про Національний архівний фонд та архівні установи”⁷. Конституційна норма про вільний доступ до інформації та її використання має пряму дію і означає гарантію кожній особі у відкритості, доступності інформації, включаючи й ретроспективну, що міститься в документах НАФ.

Одне із домінуючих місць у правовому регулюванні архівного менеджменту посідає *дотримання законодавства, пов’язаного із захистом прав і свобод усіх працівників архівів*. Саме це завдання відноситься до ключових функцій керівника архівної установи будь-якого рівня. Як уже зазначалося, Конституція України, Цивільний Кодекс України проголошують права і свободи людини вищою цінністю, а їх захист – пріоритетним завданням держави⁸. Це цілком відповідає демократичним стандартам цивілізованого світу, вимогам Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини, ратифікованій Україною в 1997 р.⁹, а також зафіксованих у Хартії основних прав Європейського Союзу. Реалізація прав і свобод ґрунтується на принципі верховенства права, яке не мислиться без їх захисту і досягнення демократії. Все це означає, що Голова Державної архівної служби України, його заступники, директори архівів і архівних підрозділів, інші посадові особи, як представники державної влади або уповноважені нею, покликані забезпечити неухильне дотримання законності та прав кожного працівника, повагу до нього, всіляко запобігати будь-яким порушенням чи обмеженням цих прав, сприяти вихованню правової культури, поваги до закону, обізнаності членів колективу з правовими новаціями, захищати конфіденційну інформацію про особу.

Сучасне правознавство трактує права людини як комплекс природних і непорушних свобод, які надаються людям, незалежно від національності, статі релігії, мови, майнового чи іншого статусу. В літературі¹⁰ фігурують такі різновиди прав, як політичні, соціальні, економічні, культурно-освітні, національні та ін. Поряд з уже згадуваними правами на життя, вільний розвиток особистості, на працю, повагу людської гідності, варто назвати й інші: право на свободу і особисту безпеку та недоторканість, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування і телефонного спілкування, на свободу думки і слова, свободу світогляду і віросповідання. Ці різновиди прав і свобод, більшість яких грубо порушувалися в часи радянського тоталітаризму, набувають особливого значення в сучасних умовах на тлі демократизаційних, євроінтеграційних процесів і адаптації українського суспільства до європейських стандартів.

Реалізація прав і свобод працівників архівних установ, ступінь їх задоволення значною мірою залежать від дотримання правових засад управлінського процесу, від його форм, методів, стилю роботи керівників. Завдання менеджменту – створити такі умови в кожному колективі, які б спиралися на відповідну нормативно-правову базу, діловитість, індивідуальний підхід, атмосферу взаємної поваги і партнерства, участь колективу у прийнятті управлінських рішень, запобігання правопорушенням і корупційним діям тощо. Неодмінною передумовою захисту прав і свобод працівників архівів та осіб, які звертаються за наданням архівних послуг, є відкритість, гласність і прозорість діяльності, підвищення відповідальності посадовців та своєчасне реагування на будь-які прояви порушення цих прав.

Важлива роль в утвердженні правових засад архівного менеджменту відводиться виховній роботі в колективі, спрямованій на формування правової культури і витіснення правового нігілізму, на виховання законслухняності та почуття відповідальності, усвідомленого розуміння працівниками взаємозв'язку прав і обов'язків, на запобігання конфліктам. Як засвідчує практика діяльності багатьох центральних і галузевих архівів, місцевих архівних установ України, чим краще організована ця робота, тим вищий рівень правової культури в колективі, а відтак і ефективнішою є його діяльність та сприятливішою атмосфера в ньому.

Зважаючи на пріоритетну роль державного сектора в системі архівних установ, а також беручи до уваги те, що, відповідно до архівного закону, значний відсоток їхніх працівників мають статус державних службовців, пряме відношення до правових засад архівного менеджменту посідає Закон України про державну службу¹¹. Він визначає головні функції державної служби, більшість яких носять правову спрямованість, а саме: забезпечення формування пропозицій щодо державної політики та її реалізації в управлінні процесами публічної сфери; надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду (контролю); управління державним майном; управління персоналом державних органів та їхніх апаратів; здійснення ефективного управління державною службою; забезпечення зв'язків із громадськістю. Пріоритетним завданням державних службовців є також дотримання вимог *адміністративного законодавства*¹², яке унормовує адміністративно-правові відносини у сфері державного управління і охоплює такі ділянки адміністрування як керівництво персоналом і апаратом, прийняття управлінських рішень, стиль роботи, подолання бюрократизму, проблему лідерства. Не менш важливими є і вимоги законів про охорону праці та про запобігання корупції¹³.

Серцевиною правового забезпечення архівного менеджменту виступає *архівне законодавство*, тобто та галузь законодавства, яка

безпосередньо регулює функціонування архівної сфери, зберігання, доступ і захист архівних документів, надання архівних послуг. Воно представлено як базовим законом “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, так і цілим комплексом інших законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають юридичні норми і правила діяльності архівних установ. Серед них і закон “Про страховий фонд документації” як організаційно-правової структури, покликаної здійснювати державну політику та координацію робіт із формування, ведення та використання страхового фонду документації. Йдеться про банк документів, зафіксованих на мікрографічній плівці або на інших компактних носіях інформації, взятих на державний облік з метою довгострокового і надійного зберігання¹⁴. Престижне значення тут має Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” (2003), який чітко сформулював поняття “електронний документ”, порядок визначення його авторства та обов’язкових реквізитів¹⁵. Важливе місце в структурі архівного законодавства відіграють також дотичні норми законів про культуру, музейну та бібліотечну справу тощо.

Не вдаючись в історію формування архівного законодавства України¹⁶, зазначимо лише, що воно має давню традицію і невіддільне від історії державного управління та архівної справи. На ньому залишився певний відбиток правових систем держав, до складу яких свого часу входили українські землі, зокрема Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, СРСР.

Відновлення державної незалежності України започаткувало глибокі трансформаційні зміни як і в самій архівній системі, так і принципово новий етап архівного законодавства. Рубіжну роль тут відіграв вже згадуваний Закон України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, ухвалений Верховною Радою 24 грудня 1993 р. За час, що минув після його прийняття, до нього вносилися зміни та доповнення, а в 2001 р. була прийнята нова редакція, в якій виокремлено розділ “Повноваження держави з питань архівної справи і діловодства”, що має пряме відношення до архівного менеджменту¹⁷. Оскільки в наявних публікаціях¹⁸ досить ґрунтовно розглядалися різні аспекти розроблення і прийняття цього закону, осучаснення його змісту, обмежимось тут лише констатацією тих положень, які безпосередньо пов’язані з менеджментом.

Закон чітко визначає поняття “система архівних установ”, трактуючи її як сукупність архівів, інших установ, структурних підрозділів, що забезпечують формування НАФ, його збереження, здійснюють науково-дослідні, інформаційно-довідкові та *управлінські функції* (виділено нами – Я. К.) в архівній справі, незалежно від форм власності. Далі в законі наголошується, що діяльність кожного із суб’єктів системи

архівних установ регулюється законодавством, підзаконними нормативними актами, відповідними правилами та інструкціями.

У новій редакції архівного закону, поряд із визначенням завдань і функцій усіх ланок системи архівних установ, акцентується увага на їх управлінському статусі стосовно організації архівної справи та діловодства з віднесенням низки посадових осіб галузі до категорії державних службовців. Закон чітко регулює принципи заснування, зупинення та ліквідації архівних установ, зокрема за порушення архівного законодавства.

Принципове значення для менеджменту має положення архівного закону про цілісність НАФ, у межах якого виокремлено архівні фонди і документи, що перебувають у державній власності, а також фонди і документи недержавних інституцій: громадських, релігійних та інших об'єднань, приватних осіб. Власник документів володіє, користується і розпоряджається ними, забезпечує умови для вільного доступу до них та використання необхідної інформації. При цьому закон застерігає, що документи НАФ, які належать державі, не можуть бути об'єктом роздержавлення, приватизації, купівлі-продажу або інших угод, пов'язаних із передачею права власності. Звідси впливає конкретизація порядку прийняття, обліку, збереженості, користування документами НАФ та їх використання. І тільки в тому випадку, коли власник документів НАФ не забезпечує належну їх схоронність, він може бути за рішенням суду позбавлений права власності на ці документи. Важливою є також норма закону про звільнення архівних установ від різного виду оподаткування, мита і зборів за умови, якщо отримані кошти використовуються на розвиток архівної справи.

Ці та інші положення закону набагато розширили предметне поле правового регулювання діяльності архівних установ, залишаючи в його епіцентрі нормування порядку формування, зберігання та використання НАФ. Кожен керівник архівної установи повинен ґрунтовно осягнути правові норми самої процедури формування НАФ, обліку документів, проведення експертизи їх цінності, зберігання, схоронності та використання і неухильно дотримуватись їх. При цьому слід враховувати, що архівний закон встановлює порядок обмеження доступу до документів НАФ терміном до одного року в зв'язку з їх науково-технічним опрацюванням або реставрацією. Директор архіву має право відмовити в користуванні документами неповнолітнім, особам, визнаними судом недієздатними або обмежено дієздатними, та особам, які грубо порушували правила користування архівними документами. Йдеться також і про обмеження доступу до документів, які містять державну таємницю і не розсекречені. У цьому зв'язку варто нагадати, що українським законом закріплено 75-річний строк обмеження доступу до документів із конфіденційною інформацією про особу.

Для менеджменту дуже важливо дати відповідь на питання: хто організовує і контролює виконання вказаних та інших вимог архівного законодавства? Насамперед, це Державна архівна служба України, яка відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 21 жовтня 2015 р. № 870¹⁹, є спеціально уповноваженим органом держави, що контролює діяльність архівних установ, служб діловодства, здійснює управління та контроль за діяльністю центральних державних архівів, інших установ, що належать до сфери її управління. При цьому Укрдержархів керується Положенням про умови зберігання документів Національного архівного фонду, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 2 березня 2015 р.,²⁰ яке встановлює основні вимоги до умов належної збереженості документів НАФ з урахуванням особливостей носія інформації (паперові, електронні, кіно-, фото-, відео). На жаль, як свідчать засоби масової інформації, громадянське суспільство занепокоєне тим, що Укрдержархів і підлеглі йому установи, включаючи страховий фонд документації, повільно реформують свою діяльність щодо демократизації та децентралізації архівної системи, створюючи інколи штучні перепони користувачам у доступі до архівної інформації. Негативно позначається на діяльності архівів необґрунтоване скорочення штатної чисельності працівників, неукомплектованість окремих служб, брак коштів, устаткування і площ у сховищах, що негативно відбивається на їхній роботі.

Складовою і далеко не другорядною частиною правових основ архівного менеджменту є *трудове законодавство*, яке регулює трудові відносини працівників архівних установ, незалежно від форми власності²¹. Причому, мова йде про трудові відносини у широкому розумінні цього поняття, яке включає й суміжні питання, наприклад, працевлаштування, соціального партнерства, вирішення трудових спорів, запобігання конфліктам тощо. Тобто, під трудовим законодавством розуміють систему нормативно-правових актів, ухвалених законодавчими і виконавчими органами влади, місцевого самоврядування, посадовими особами в межах їх повноважень, покликаних забезпечити правове регулювання соціально-трудова відносин, правил поведінки працівників. Йдеться, насамперед, про Конституцію України, ратифіковані Україною міжнародні договори про працю, Кодекс законів про працю України, Цивільний кодекс України та інші законодавчі і нормативні акти, включаючи Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, документи Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства юстиції України, а також Державної архівної служби України. З-поміж актів трудового законодавства варто виокремити як окремий сегмент порядок проведення конкурсів на заміщення вакансій, укладання контрактів, колективних угод тощо.

Практика засвідчує, що деякі керівники архівів не відстежують зміни в трудовому законодавстві, забуваючи, що без належного засвоєння норм законів про працю, вимог підзаконних нормативно-правових актів, методичних матеріалів, які регламентують діяльність архівної установи, правил охорони праці, пожежної безпеки та виробничої санітарії не може обходитись жоден управлінець, тим більше керівник установи, на якого покладені функції організації та контролю за роботою з добору і укомплектування персоналу, укладання контрактів, переміщення працівників, підвищення їхньої кваліфікації, прийняття рішень про надання відпусток, нагородження, заохочення і накладання стягнень, участь у вирішенні трудових спорів, контроль за станом трудової дисципліни, виконанням посадових інструкцій і дотриманням правил внутрішнього розпорядку тощо.

Окремо слід торкнутися *правових засад фінансових і господарських* аспектів менеджменту, враховуючи, що керівники архівних установ, як посадові особи, є розпорядниками коштів як бюджетних, так і отриманих від надання платних послуг, здійснюють контроль за їх ощадним використанням, виконанням кошторису, придбанням і збереженням матеріальних цінностей (закупівлі, експлуатація приміщень, обладнання, використання електроенергії, тепла, води та ін.), несуть відповідальність за порушення в цих сферах, зокрема і за несвоєчасне або неправдиве подання майнових декларацій про особисті доходи. Це означає, що керівники архівних установ мають виявляти більшу зацікавленість фінансовим і господарським правом, які регулюють, відповідно, відносини в галузі фінансової дисципліни і господарської діяльності. Між тим, як показала перевірка фінансової і господарської діяльності Укрдержархіву, проведена в 2016 р. Державною фінансовою інспекцією України, в цій ділянці мали місце факти неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів, порушення бюджетного законодавства, зокрема щодо оплати праці, нарахування надбавок, доплат і премій, використання позабюджетних коштів.

Отже, управління в архівній справі може бути успішним і ефективним за умови, коли воно базується на юридично-правових засадах, на знаннях із цивільного і трудового законодавства, інших видів права, неухильного дотримання їхніх норм. Саме тут реалізується ідея верховенства права, а відтак демократизація, децентралізація та дебіюрократизація суспільства.

У структурі юридично-правових засад архівного менеджменту важливе місце посідають *відомча нормативна база та службові інструкції, які безпосередньо функціонують в архівній галузі і відіграють суттєву роль в управлінській діяльності*. Побудова правової держави, євроінтеграційні процеси, Революція Гідності стали важливим викликом і для архівних установ, діяльність яких неухильно гуманізується, орієнтую-

чись на повагу та захист прав і свобод працівників. Ця проблема частково порушувалася у статті автора про роботу з персоналом²², але вона заслуговує окремого розгляду під правовим кутом зору.

Відомча нормативна база, яка ґрунтується на Конституції України, архівному законодавстві та інших законодавчих актах, включає цілу низку документів, зокрема, Положення про Державну архівну службу, Положення про архівні установи, статuti архівних установ, Правила роботи архівних установ (далі – Правила), Порядок доступу до архівних установ і користування архівними документами та ін. Частина цих документів розглядалася в опублікованих студіях попередників, а тому зупинимось здебільшого на характеристиці менеджерських аспектів Правил, затверджених Міністерством юстиції України в квітні 2013 р., на їх нормативному характері і управлінському значенні.

Під *правилами* розуміють нормативний акт, який фіксує систему основоположних принципів, що окреслюють вимоги до архівних установ щодо їхньої діяльності, спрямованої на зберігання та використання НАФ. Чинні Правила²³ включають 12 розділів, які, взяті в сукупності, визначають пріоритетні завдання архівних установ; правила діловодства, описування документів, порядок передавання їх до архіву на постійне зберігання та його терміни; порядок діяльності експертних комісій; складання описів; фондування і облік документів, у т. ч. унікальних, а також із кадрових питань; забезпечення збереженості документів; порядок видавання і форми користування документами архівів; контроль фізико-хімічного та технічного стану документів, порядок їх оцифрування та створення страхових копій; планування роботи, звітність та облік; умови приймання-передавання документів при зміні керівництва архіву тощо. Варто зазначити, що в Правилах є окремий розділ “Управління архівною справою і діловодством у зоні комплектування архівів”, який регламентує видання наказів, планування роботи, надання науково-методичної допомоги іншим архівним установам. Глибоке засвоєння цих правил і неухильне їх дотримання є обов’язковим як для керівників архівних установ, їхніх підрозділів, так і для всіх працівників.

Особливої уваги з погляду менеджменту заслуговують ті положення Правил, які встановлюють терміни і граничні строки зберігання документів до передавання їх на постійне зберігання в архівних підрозділах: Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України, Конституційного суду України, Верховного суду України, Генеральної прокуратури України, Центральної виборчої комісії України, Рахункової палати України, Національного банку України, а також міністерств – 15 років; в органах управління обласного рівня – 10, а районного – 5 років. Крім того, з урахуванням особливостей окремих документів визначено пер-

соніфіковані терміни їх зберігання, а саме: записи актів цивільного стану: про народження, шлюб, смерть, судові справи – 75 років; науково-технічні документи – 25 років; електронні документи – 3 роки; аудіовізуальні документи – 1 рік. А ще більше значення має дотримання вимог Положення про умови зберігання архівних документів, яке розроблене відповідно до Ст. 13 Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”, і передбачає, що оптимальні умови зберігання архівних документів створюються: а) в процесі будівництва, реконструкції та ремонту будівель і приміщень архіву (архівних підрозділів); б) шляхом обладнання будівель і сховищ технічними засобами для створення і підтримування температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного, протипожежного і охоронного режимів зберігання архівних документів; в) застосуванням спеціальних засобів зберігання і переміщення архівних документів (стелажі, шафи, сейфи, коробки, папки, візки тощо). Ці вимоги мають бути в полі зору керівників архівних установ, що здійснюють державні повноваження, а також юридичних і фізичних осіб, у власності яких перебувають документи НАФ.

До обов’язкових актів нормативного характеру відносять і *службові інструкції*, які регламентують організаційно-правовий статус працівника і службові обов’язки підрозділів. Не вдаючись до аналізу службових інструкцій, їх конкретики, обмежимося загальною характеристикою принципів і структури відповідних документів. Усі вони затверджуються керівником установи і містять загальні положення (мета, обсяг робіт, їх призначення); завдання та обов’язки (зміст роботи, що повинен знати і вміти працівник, характеристика робочого місця); права (делеговані адміністрацією, що дозволяють успішно виконувати службові обов’язки); кваліфікаційні вимоги; відповідальність; взаємодія і взаємовідносини з іншими працівниками. Керівник архівної установи мусить усвідомлювати, що управлінську складову мають також положення, інструкції, приписи з режиму роботи, охорони праці, водо- і електропостачання, техніки протипожежної безпеки.

На чому базується відомча нормативна база архівної сфери, різного роду положення, правила, інструкції? Насамперед, на загальних законах розвитку суспільства і архівної справи, закономірностях управлінської діяльності, чинній законодавчо-нормативній обґрунтованості та раціональній доцільності, а вона невіддільна від науково-технічного, інформаційного та організаційно-технологічного переозброєння архівів. На координацію роботи щодо створення відомчої нормативної бази та уникнення дублювання в цій справі спрямована діяльність Нормативно-методичної комісії Укрдержархіву як науково-дорадчого органу, покликаного розглядати проекти нормативних і методичних документів з архівної справи, організації діловодства,

створення та функціонування державної системи страхового фонду документації та ін.

В умовах глобалізації, інформатизації та кібернетизації світу на передній план архівного менеджменту поряд із правовою висувається *інноваційна та інформаційно-комунікаційна діяльність*. Як зазначають дослідники²⁴, на масштаби інноваційної та інформаційної роботи впливають нова якість постіндустріального суспільства, сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси, внаслідок чого фактично сформувався інноваційний²⁵ та інформаційно-комунікаційний менеджмент, або *менеджмент комунікації*²⁶. Заявив про себе і менеджмент створення і діяльності електронних архівів, формування електронних носіїв архівної інформації на основі новітніх інформаційних технологій. За таких обставин керівник архівної установи, її співробітники та користувачі архівних ресурсів набувають статусу комунікативних діячів. В архівній сфері відбуваються комунікації працівників архівів як між собою, так і з співробітниками державних установ, громадськими організаціями, широким колом користувачів архівних послуг, а останні спілкуються з архівною інформацією та її творцями.

Все це переконливо доводить, що серед функцій архівного менеджменту дедалі важливіше місце посідають *інноваційна та інформаційно-комунікативна* функції. Їх реалізація потребує відповідної підготовки управлінців архівною справою – керівників галузі, директорів архівних установ, їхніх підрозділів та співробітників. Практика засвідчує низку особливостей управління інноваційною діяльністю архівів, її взаємозв'язку з інформаційною роботою. У цьому контексті варто ще раз нагадати про виокремлення інноваційного менеджменту як відносно самостійної галузі управлінської науки з кількома сегментами. Якщо поширити це поняття на архівну справу, то мова йде, з одного боку, про *організаційні інновації* (запровадження в архівах досягнень науки і передового досвіду, конкурентоздатних технологій, нових організаційних форм, осучаснення засобів і методів управління, удосконалення управлінського інструментарію і надання послуг, оптимізація виробничих процесів, підвищення продуктивності і якості робіт на всіх етапах документообігу), а з другого – *технологічні та новостворені інновації* (застосування в діяльності архівів і архівістів нової обчислювальної, копіювальної і розмножувальної техніки, нових надбань у використанні Інтернету, електронної пошти, відеоспостереження, мобільного зв'язку, сучасних технологій консервації та реставрації документів, новітні способи створення страхових фондів тощо), що набуває особливої актуальності в умовах науково-технічного прогресу і формування спільного європейського та світового архівного простору. Сьогодні кожен архівіст має бути відкритим для сприйняття інновацій вітчизняного і зарубіжного архівознавства, зокрема практичної архіви-

стики, застосування нових технологій і форм роботи щодо формування архівних фондів і збереженості документів, своєю працею сприяти модернізації архівної справи, підвищенню культури і якості надання архівних послуг з урахуванням умов ринкової економіки та євроінтеграційних процесів, формуванню нової моделі архівних послуг під гаслом “Відкритий архів” (прикладом може слугувати Відкритий електронний архів СБУ, в якому представлені документи, пов’язані з діяльністю радянських каральних органів, репресіями в Україні та Голодомором 1932–1933 рр., історією Українського національно-визвольного і дисидентського рухів, діяльністю ОУН та УПА тощо). Дедалі більшої популярності набуває концепція “Архіви без кордонів”, активно підтримана Центральним державним електронним архівом України за прикладом польських архівістів.

У цьому контексті перспективним видається проектування автоматизованих архівних технологій, дедалі ширший розвиток дистанційного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів архівів, електронного збагачення архівно-інформаційного середовища.

Фахівці з інноваційного менеджменту звертають увагу на необхідність формування інноваційного мислення, інноваційної культури і сприятливого середовища для сприйняття і впровадження науково-технологічних новацій та передового досвіду, виходячи з того, що одним із критеріїв належної оцінки роботи архіву, ділових служб та їх керівництва є ефективність та результативність інноваційної діяльності. Її особливість полягає в тому, що вона невіддільна як від інформаційної політики держави²⁷, так і від технічної бази інформаційного забезпечення, опанування архівістами новітніми інформаційними технологіями, сучасною оргтехнікою, основами електронного документообігу. Важливе місце тут посідає формування галузевої інформаційної системи, електронного архівного ресурсу, раціонального пошукового інструментарію, забезпечення вільного доступу до нього, а також створення електронної версії Центрального фондового каталогу²⁸. Правову базу цієї роботи складають, окрім згаданого Закону України “Про інформацію”, закони України “Про електронні документи та електронний документообіг”, “Про електронний підпис”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, “Про Національну програму інформатизації”, Ст. 5 якого визначає головну мету і основні завдання формування системи національних інформаційних ресурсів²⁹. Ці та інші законодавчі акти, а також відповідні документи Кабінету Міністрів України, зокрема “Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний уряд”, “Про затвердження Положення про національний реєстр електронних ресурсів” тощо заклали правову базу інформатизації архівної справи як неодмінної умови інноваційної політики.

Українське законодавство закріплює основоположні принципи інформаційних відносин, а саме: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя³⁰. При цьому право на інформацію як інструмента менеджменту охороняється законом і держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Користувач архівів може вимагати від службових осіб усунення будь-яких обмежень його права на інформацію. Як не прикро, але такі факти як спадок тоталітарної доби, хоч і поодинокі, все ще мають місце в діяльності деяких архівів, про що інформує громадськість та користувачі архівів через соціальні мережі. Інформаційний клімат в архівах помітно змінюється на краще після ухвалення Верховною Радою України низки декомунізаційних законів³¹. Важливо зазначити, що реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Окремого розгляду заслуговує інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи в архівній сфері. В Україні її проводять Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, архівознавчі осередки інших університетів, які здійснюють підготовку фахівців з архівознавства, документознавства, бібліотечної справи та інформаційних технологій, а також архівісти-практики. Про їхню інформаційну роботу свідчать відомості, виставлені на офіційних сайтах та веб-сторінках. Зокрема, УНДІАСД, окрім дослідницької та видавничої діяльності, систематично ініціює проведення наукових конференцій, читань, семінарів, “круглих столів” з актуальних проблем теорії і практики архівної справи. Великий суспільний інтерес викликала, зокрема, науково-практична конференція “Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії” (м. Київ, 21–22 травня 2015 р.). Принагідно не можна оминати і такий факт: ще в 1970-х роках в Україні у межах загальнодержавної системи науково-технічної інформації було створено Галузевий центр науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства, функції якого згодом перейшли до Науково-довідкової бібліотеки Центральних державних архівів, а відтак до УНДІАСД і його нинішнього підрозділу – відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності. Центр віртуально продовжує існувати (офіційно не ліквідований), його напрацювання

і задуми не втратили свого значення. У цьому контексті вартий уваги розроблений УНДІАСД у 2004 р. галузевий стандарт “Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Структура та основні напрями функціонування” (керівник проекту – С. Кулешов). Було започатковано видання інформаційно-бібліографічних бюлетенів та ретроспективних бібліографічних покажчиків. Цінними видаються й методичні рекомендації під назвою: “Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність” (2012), що визначають ефективні форми і методи інформаційної, науково-методичної та довідково-інформаційної роботи. На жаль, УНДІАСД у цій роботі нашоувхується на низку труднощів, пов’язаних із дефіцитом фінансування і кадрового забезпечення.

У руслі архівного менеджменту дуже важливо прискорити процес інтеграції мережі архівних установ в систему електронного урядування. Будь-який керівник архіву, архівного підрозділу повинен добре володіти новітньою комп’ютерною технікою, вміти самостійно вести пошук інформації в мережі Інтернет, орієнтуватися в спеціальних програмах – браузерях, які забезпечують доступ до веб-сторінок. Важливу роль у комп’ютеризації архівної справи покликаний відігравати заснований у 2007 р. Центральний державний електронний архів України. Не менш широке поле для технологічних та інформаційних інновацій відкрите перед Центральним державним кінофотофоноархівом України імені Г. С. Пшеничного, Центральним державним науково-технічним архівом України, а також перед аудіовізуальними відділами інших архівів: центральних, галузевих та місцевих.

Повільну комп’ютеризацію і кволе впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в архівах деякі їх керівники нерідко пояснюють відсутністю належного фінансування. І це справедливо, але виникає питання, як вдається проводити цю роботу в інших установах? На початок 2016 р. в 10 державних архівних установах були створені підрозділи з інформаційних технологій, в читальних залах 15 державних архівів областей функціонували комп’ютери, що уможливило доступ дослідників до мережі Інтернет³². Нині Укрдержархів, всі центральні, галузеві, а також обласні та міські державні архіви України через різні форми (веб-сайти, веб-сторінки, веб-портали) представлені в мережі Інтернет. Центральні, галузеві та більшість обласних державних архівів України, попри існуючі труднощі, зуміли забезпечити відкритий доступ через Інтернет до своїх планів роботи і звітної документації, частково до путівників і описів фондів, активізували роботу щодо оцифрування довідкового апарату і архівних документів. На веб-сайтах центральних і обласних архівів розміщена характеристика складу фондів (рубрики “Фонди”, “Склад фондів”, “Склад та характеристи-

ка фондів”, “Огляди фондів”), а на сайтах деяких архівів подається більш деталізована інформація про структуру фондів. Однак проблема формування цифрових фондів все ще залишається гострою, більшість архівів стикаються з дефіцитом спеціальних сканерів та кваліфікованих фахівців, мають труднощі із збереженістю документів з електронними носіями. Як це не прикро, але спеціалізовані сховища для зберігання електронної інформації мають лише декілька центральних і поодинокі обласні державні архіви. Актуальною є й проблема практичної реалізації цільової комплексної програми електронних комунікацій в архівній сфері, впровадження міжнародних стандартів інформаційної діяльності.

Отже, темпи розвитку інформаційних технологій в архівній галузі України залишаються повільними не тільки через відсутність належного фінансування, а також через брак ініціативи, наполегливості та консерватизм частини працівників. Ці чинники відбиваються на все ще обмеженому доступі в режимі он-лайн до довідників про стан і зміст архівних документів (путівники, каталоги, описи), на реалізації державної діловодної політики, темпах упровадження державних стандартів та єдиних норм роботи з діловою документацією на всіх рівнях архівної справи і діловодства.

Основним резервуаром інновацій виступають найновіші надбання науки і технічного процесу, а їх реалізація можлива за умови належного *організаційно-технологічного забезпечення*, яке зі свого боку може бути ефективним, якщо керівники архівних установ і їхні співробітники: а) компетентні і належно підготовлені фахово; б) послідовно дотримуються норм Конституції України і законодавства; в) здатні забезпечити високий рівень діловитості організаційної роботи на кожному з етапів управлінської діяльності, починаючи від усвідомлення мети і завдань колективу, формування персоналу і його мобілізація на досягнення цієї мети, стратегічне і оперативне програмування та планування роботи, своєчасне прийняття управлінських рішень, удосконалення стилю роботи, моральне та матеріальне стимулювання працівників і закінчуючи системою контролю за виконанням поставлених завдань.

Завершуючи розгляд цих ключових, багато в чому нових напрямів архівного менеджменту, необхідно підкреслити, що вони стали наслідком нового статусу України як незалежної держави, її міжнародного визнання, розвитку міждержавного співробітництва архівів, упровадження зарубіжного досвіду з архівістики. Доречно нагадати, що Україна була одним із фундаторів створення Міжнародної ради архівів, бере участь у реалізації Архівної програми Ради Європи, що сприяє інтеграції національної архівної справи у світовий архівний простір, відзеркалюючи в такий спосіб загальні тенденції глобалізації³³. Однією

з неодмінних умов успіху цього процесу є належний рівень правового, інноваційно-інформаційного та організаційно-технологічного забезпечення архівного менеджменту, подальша демократизація та децентралізація архівної системи України.

¹ *Боряк Г. В.* Національна архівна інформаційна система “Архівна та рукописна україніка” і комп’ютеризація архівної справи в Україні//Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи. Київ, 1995. 308 с.

² *Сухарський В. С.* Менеджмент: теорія, методологія, практика. Тернопіль: Астон, 2002. 416 с.; *Скібіцька Л. І.* Організація праці менеджера: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 358 с.; *Назарчук Т. В., Косіюк О. М.* Менеджмент організацій : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 560 с.

³ Архівознавство: підручник для студ. вищ. навч. закл. України/за загальн. ред. Я. С. Калакури, І. Б. Матяш. 2-е вид. Київ: Видавн. дім “КМ Академія”, 2002. 356 с.; *Матяш І.* Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку. Київ: Видавн. дім “КМ Академія”, 2012. 515 с.; *Калакура Я. С.* Стратегія і тактика архівного менеджменту//Архіви України, 2013. № 5. С. 5–17; *Його ж.* Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства//Там само. 2016. № 5–6. С. 5–17 та ін.

⁴ *Дубровіна Л. А.* Основні положення концепції комп’ютеризації архівної справи в Україні//Студії з архів. справи та документознавства. 1998. Т. 3. С. 6–17; *Юдіна Л. М.* Використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України: науково-методичні засади, напрями та форми (1993–2004 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 10. Київ, 2005. 17 с.; *Барабанова Н.* “Теорія комунікації” в комплексі дисциплін для підготовки менеджерів-документознавців//Вісник Книжкової палати. 2009. № 7. С. 30–32; *Меньківська Н. С.* Інформаційна діяльність державних архівів: сутність та визначення//Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. Київ, 2009. № 3. С. 51–55; *Її ж.* Види інформаційної діяльності державних архівів України//Вісник Книжкової палати. 2011. № 9. С. 1–5; *Боряк Г. В.* До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук//Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси: зб. наук. праць. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2013. Число 21. С. 9–25; *Божук Л.* Інформаційні ресурси і сервіси Інтернет в роботі державних архівів України//Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. 2016. Вип. 3. С. 14–17 та ін.

⁵ Конституція України//Відомості ВР України від 23 лип. 1996 р. № 30. Ст. 34.

⁶ Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р./Відомості ВР України. 1994. № 1. Ст. 93; Про інформацію: Закон України із змінами і доповненнями від 6 квіт. 2000 р./Відомості ВР України. 2000. № 23. Ст. 160; Про культуру: Закон України від 14 груд. 2010 р./Відомості ВР України. 2011. № 24. Ст. 168; Про звернення громадян: Закон України від 2 жовт. 1996 р./Ві-

домості ВР України. 1996. № 47. Ст. 256; Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р.//Відомості ВР України. 2011. № 32. Ст. 314; Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 2 лип. 2015 р.//Відомості ВР України. 2015. № 35. Ст. 341 та ін.

⁷ Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 груд. 1993 р. (із змінами)//Відомості ВР України. 2015. № 26. Ст. 218.

⁸ Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08. 09. 2017).

⁹ Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини: Закон України в редакції від 9 лют. 2006 р.//Відомості ВР України. 2006. № 26. С. 216.

¹⁰ *Зайчук О. В., Оніщенко Н. М.* Теорія держави і права: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.; *Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності/за заг. ред. Ю. Л. Бошицького.* Київ: Кондор, 2012. 614 с.

¹¹ Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII (ред. станом на 2017 р.)//Відомості ВР України. 2017. № 7–8. Ст. 50.

¹² Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

¹³ Про охорону праці: Закон України від 14 жовт. 1992 р. (нова ред. 13 груд. 2005 р.)//Відомості ВР України. 1992. № 49. Ст. 668; Про запобігання корупції: Закон України від 28 груд. 2014 р.//Відомості ВР України. 2014. № 49. Ст. 2056.

¹⁴ Про страховий фонд документації України: Закон України від 22 берез. 2001 р.//Відомості ВР України. 2001. № 20. Ст. 101.

¹⁵ Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р.//Відомості ВР України. 2003. № 36. Ст. 275.

¹⁶ *Боряк Г., Новохатський К.* Модерне архівне законодавство України: від тоталітарної спадщини до демократичних стандартів//Архіви України. 2003. № 4–6. С. 4–10.

¹⁷ Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи України” від 13 груд. 2001 р.//Вісник Держкомархіву України. Київ, 2003. Вип. 1. С. 3–15.

¹⁸ *Новохатський К. Є.* Національні архівні фонди в пострадянських державах: порівняльний аналіз архівних законів//Архіви України. 2001. № 1. С. 3–10; *Сорока Ю.* Правові засади реформування архівної справи в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7745 (дата звернення: 10. 09. 2017); *Надольська В. В.* Архівне законодавство Білорусі та України: порівняльний аналіз//Архіви України. 2010. № 3–4. С. 215–223.

¹⁹ Положення про Державну архівну службу України із внесеними змінами Постановою КМ України від 8 верес. 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/870-2015> (дата звернення: 10. 09. 2017).

²⁰ URL: <https://buhgalter.com.ua/news/obig-informatsii-u-publichniy-sferi/zberigayete-arhivni-dokumenti-naf-ye-nove-polozhennya-pro-umovi-zberigannya> (дата звернення: 10. 09. 2017).

²¹ Кодекс законів про працю України. Київ: КМА, 2011. 112 с.; *Ротань В. Г., Зуб І. В., Сонін О. Є.* Науково-практичний коментар законодавства

України про працю. Вид. 14-те, допов. та пер. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 2011. 672 с.; Господарський кодекс України: наук.-практ. коментар/ за ред. О. І. Харитонової. Харків: Одиссей, 2012. 832 с.

²² *Калакура Я. С.* Управління персоналом у системі архівних установ// Архіви України. 2015. № 1. С. 94–110.

²³ Правила роботи архівних установ України/М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; за заг. ред. Н. М. Христової. Київ, 2013. 243 с.

²⁴ Інформаційне забезпечення менеджменту: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів/В. О. Новак, Л. Г. Макаренко, М. Г. Луцький; М-во освіти і науки України, Нац. авіаційний ун-т, Ін-т економіки та менеджменту. Київ: Кондор, 2007. 462 с.; Інформаційний менеджмент: конспект лекцій/В. Д. Мельник, Ю. Л. Романишин. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ Факел, 2008. 88 с. та ін.

²⁵ *Василенко Б.* Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 440 с.

²⁶ Інноваційний менеджмент: навч. посіб./В. В. Стадник, М. А. Йохна. Київ: Академвидав, 2006. 464 с.; Інноваційний менеджмент: навч. посібник/Л. І. Михайлова, С. Г. Турчіна. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.; *Скібіцький О. М.* Інноваційний та інвестиційний менеджмент: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 408 с.; *Дубова С. В.* Комунікативний простір наукової та професійної спільноти в мережі Інтернет: проблеми та перспективи//Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. 2009. № 1. С. 81–86; *Ілляшенко С. М.* Інноваційний менеджмент: підруч. Суми: ВДТ “Університетська книга”, 2010. 334 с. та ін.

²⁷ Державна політика у сфері надання доступу до публічної інформації: навч.-метод. матеріали/Н. В. Грицяк; уклад. В. В. Святненко. Київ: НАДУ, 2013. 32 с.

²⁸ *Боряк Г. В.* Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів//Архіви України. 2002. № 4–6. С. 141–169; *Кисельова А. А.* Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 10. Київ. 2005. 19 с.

²⁹ Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лют. 1998 р./Відомості ВР України. 1998. № 27–28. Ст. 181; Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р./Відомості ВР України. 2003. № 36. Ст. 275 та ін.

³⁰ Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні/за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. Київ: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2006. 184 с.; *Марушак А. І.* Інформаційне право України: підруч. Київ: Дакор, 2011. 456 с.; *Коваленко Л. П.* Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України: монографія. Харків: Право, 2012. 248 с.

³¹ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квіт. 2015 р./Відомості ВР України. 2015. № 26. Ст. 219; Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 9 квіт. 2015 р./Відомості ВР України. 2015. № 26. Ст. 218.

³² Звітна інформація. Підсумки діяльності у 2015 році та пріоритети на 2016 рік. URL: http://www.archives.gov.ua/Archives/Zvit_2015.pdf (дата звернення: 16. 09. 2017).

³³ *Березняк Н. В., Новіцька Г. В.* Тенденції інтегрування інформаційних ресурсів у глобальний інформаційний простір//Науково-технічна інформація. 2010. № 2. С. 32–34.

The author explores the essence of legal, innovative and information, organizational and technological providing of archival management, shows its place, role and importance for the management process as an important factor of increasing of the efficiency of archives in preserving of the National Archival Holdings and providing of archival services. Looking on the rules of constitutional, administrative, labor law and archival legislation the author is considered legal principles of management at all levels of the archival sector in Ukraine, beginning from the Ukrderzharcvive, the central and specialized public archives to the local archival institutions and labor archives; the necessity of modernizing the legal framework of labor relations, protection of the rights and freedoms of workers are substantiated. The author examines ways, methods and means of innovative management in the context of reforming the field of archives, contemporary transformation, European integration processes and informatization of Ukrainian society.

Key words: the archival study; the archival management; the rule of law; the archival legislation; the regulatory framework of management; the mechanism of legal regulation; the legal culture; the legal responsibility; the responsibility for corruption; the innovation and information and communication activities; the technological support.

УДК 778.14:930.005

Л. М. ПЕРЕВЕРЗЄВА, О. В. КОЛІСНИК*

**СТВОРЕННЯ СТРАХОВОГО ФОНДУ ДОКУМЕНТАЦІЇ
НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Проаналізовано стан справ щодо створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини та визначено основні проблеми державної політики в цьому напрямі.

Ключові слова: страховий фонд документації; об'єкти культурної спадщини; національна безпека.

Збереження та популяризація об'єктів культурної спадщини, що є свідками багатовікової історії народу, є важливим напрямом діяльності кожної держави, адже будь-який об'єкт культурної спадщини є однією з ланок нерозривного історичного цілого та частиною національного культурно-інформаційного ресурсу. Можливість збереження об'єктів культурної спадщини та оперативного відтворення інформації про культурну цінність і майнову приналежність будь-якого об'єкта культурної спадщини, у випадку втрати чи псування самого об'єкта культурної спадщини або його облікових документів, є надзвичайно важливою для держави¹.

Приміром, пригадаємо масштаби втрат національної культурної спадщини України в часи Другої світової війни, коли з Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук України було вивезено 719 тис. друкованих творів, 510 рукописних пам'яток, знищено 76 тис. книг, серед них 120 стародруків київських, чернігівських, литовських друкарень XVII–XVIII ст. Великих втрат зазнала колекція Української картинної галереї (нині – Харківський художній музей), евакуйовані були лише 4 тис. 700 з 75 тис. експонатів. Частина з того, що було вивезено, після війни вдалося знайти, але експонати здебільшого осіли в музеях за межами України, а доля 4 тис. експонатів невідома й до цього часу і відшукати їх можна тільки за наявності репродукцій та описів².

Наведений перелік втрат, звісно, не є вичерпним, але й цих даних достатньо, щоб зрозуміти: руйнування тисячолітніх підвалин культурного життя є дуже серйозною загрозою для майбутнього України.

* *Переверзева Лариса Миколаївна* – завідувач відділу Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту макрографії;

Колісник Олег Вікторович – головний спеціаліст Державної архівної служби України.

На сьогодні лише в державних музеях України зберігається понад 12,5 млн пам'яток історії і культури та ще близько 2 млрд примірників документів і друкованих видань знаходяться у бібліотеках і Національному архівному фонді. Знищення чи втрата з будь-яких причин тільки обліково-фондової документації на них перетворює ці величезні масиви пам'яток історії та культури на “мертвий капітал”, який одразу ж втрачає свою цінність. Тому надзвичайно важливо зберегти максимально повну інформацію про пам'ятку, мати можливість не втратити її зміст, уявлення про зовнішній вигляд, мати підставу для ідентифікації, доведення законної належності до фондів того чи іншого музею, бібліотеки або архіву.

Нині, внаслідок окупації Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тривалого збройного конфлікту на території Донбасу, об'єкти культурної спадщини також опинилися під загрозою безповоротної фізичної втрати.

У зв'язку з окупацією Криму і частини Донбасу кількість музейних установ в Україні зменшилася більше ніж на 70 одиниць, а втрати предметів державної частини Музейного фонду України становлять від 1 млн до 1 млн 200 тис. одиниць. Під час бойових дій у Донецьку повністю зруйнований краєзнавчий музей, багато речей втрачено назавжди. Але це неповна інформація. Обмеженість інформації щодо реальних втрат культурної спадщини, яких зазнала Україна, пов'язана з відсутністю централізованого обліку, особливо це стосується рухомих об'єктів культурної спадщини або, як їх ще називають, культурних цінностей. Приміром, уся інформація про музейні предмети фіксувалася у спеціальних облікових документах, які зберігалися в музеях. У результаті Міністерство культури України нині вимушене відновлювати інформацію про втрачені предмети з різних джерел, зокрема використовуючи дані страхового фонду документації України (упорядкованого банку документів, зафіксованих на мікрографічній плівці чи інших компактних носіях інформації, які прийняті на державний облік і довгострокове надійне зберігання).

На жаль, широкому загалу мало що відомо про функціонування в Україні державної системи страхового фонду документації, яка є організаційно-правовою структурою, що здійснює державну політику та координацію робіт зі створення, формування, ведення та використання страхового фонду документації України. Одна з об'єктивних причин такого стану речей – це закритість (від часу створення) системи страхового фонду документації для широкого загалу, у зв'язку з чим у цій сфері повністю відсутній громадський контроль. У наукових виданнях питання створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини практично не розглядаються, винятком є окремі публікації фахівців державної системи страхового фонду до-

кументації – І. Кривулькіна, М. Сергієнка, В. Степаненка, О. Труша, О. Колісника.

Державна система страхового фонду документації функціонує завдяки роботі спеціальних установ страхового фонду документації, які забезпечують виробничу діяльність, Науково-дослідного, проектно-конструкторського і технологічного інституту мікрографії (НДІ мікрографії), який виконує науково-технологічне забезпечення системи, а також баз зберігання. Одним із основних завдань державної системи страхового фонду документації є створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини на мікрографічній плівці чи інших компактних носіях, прийняття їх на державний облік і забезпечення довгострокового надійного зберігання.

Створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини передбачено законами України “Про культуру” та “Про страховий фонд документації України”, а порядок формування страхового фонду документації і вимоги до технології виготовлення документів страхового фонду, їх ведення, зберігання та відтворення встановлюються положеннями, нормативно-правовими актами та державними стандартами України.

Законами України “Про культуру” та “Про страховий фонд документації України” передбачено створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини для довгострокового захищеного зберігання страхових копій найцінніших документальних, рукописних, друкованих пам'яток, а також на обліково-фондову і архівну документацію музеїв, бібліотек, заповідників, що має наукове, історичне, художнє або інше значення, або документів, які відбивають внутрішній зміст та зовнішній вигляд об'єктів культурної спадщини. Водночас існує нагальна потреба узгодити положення законів України “Про збереження культурної спадщини”, “Про музеї та музейну справу”, “Про бібліотеки та бібліотечну справу”, “Про національний архівний фонд та архівні установи” із Законом України “Про страховий фонд документації України”. Серед проблем у створенні страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини варто відмітити і те, що Державний реєстр національного культурного надбання, який є основою для планування робіт з формування страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини, до цього часу фактично не функціонує. До речі, на превеликий жаль, на сайті Міністерства культури України у розділі “Нормативно-правова база” відсутнє посилання на Закон України “Про страховий фонд документації України” і нормативно-правові акти, які регулюють питання формування, ведення та використання страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини³.

З огляду на те, що протиправні операції з культурними цінностями посідають третє місце у світі серед злочинів міжнародного характеру

(після незаконної торгівлі зброєю і наркотиками), значущість страхового фонду документації при визначенні заподіяних культурній спадщині збитків та пошкоджень доведена світовою практикою.

Інформація про об'єкти культурної спадщини, яка міститься в різноманітних облікових документах, неоціненна при визначенні нанесеного збитку чи пошкодження, дозволяє надавати необхідні відомості національним та міжнародним органам, що ведуть боротьбу з розкраданням, незаконною торгівлею та використанням підробок. Створюючи страховий фонд документації, бібліотеки, музеї, архіви забезпечують можливість відтворити копію оригінала, і, відповідно – у такий спосіб вживають заходів безпеки: якщо книгу, експонат або документ буде викрадено, страхову копію можна буде використати для розшуку і подальшої ідентифікації, довівши приналежність оригіналу до тієї чи іншої колекції. Разом із тим, створюються передумови для широкого міжнародного співробітництва в частині обміну науковою та методичною інформацією про пам'ятки історії та культури.

Наша держава вже має досвід у створенні страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини. У страховому фонді документації України упродовж періоду його функціонування накопичено інформацію про документи Національного архівного фонду (НАФ), документи бібліотек, музейні предмети. За даними Державного реєстру документів страхового фонду документації України, спеціальними установами страхового фонду документації замікрофільмована документація музеїв, бібліотек, історико-культурних заповідників загальним обсягом 3 млн 500 тис. аркушів формату А4. В основному – це фондово-облікові документи музеїв і бібліотек (інвентарні книги і книги надходжень), у меншій кількості – копії унікальних документів НАФ та унікальних документальних пам'яток. Що стосується фіксації візуального образу культурної цінності, то слід зазначити, що в Україні не регламентовано метод отримання візуального образу культурної цінності та вимог щодо його технічних характеристик, у зв'язку з цим у нинішньому часі НДІ мікрографії виконує необхідні наукові дослідження.

На сьогодні формування страхового фонду документації України на об'єкти культурної спадщини провадиться деякими місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування на плановій основі шляхом реалізації обласних (регіональних) програм створення страхового фонду документації. Натомість Міністерство культури України, як це не дивно, робіт із формування страхового фонду документації України на об'єкти культурної спадщини не проводить. Але так було не завжди. Міністерство формувало страховий фонд документації у 1994–2005 рр. на підставі затверджених галузевих програм створення страхового фонду документації, але щороку стан справ

зі створення страхового фонду документації погіршувався, а згодом його формування взагалі було зупинено. Остання затверджена Міністерством культури України “Програма створення страхового фонду документації на історико-культурні пам’ятки на 2001–2005 роки” була виконана тільки наполовину.

Лише після подій у Криму та на Донбасі Міністерство культури України знову звернуло увагу на проблему організації створення резервних копій облікової документації для незалежного збереження поза музейними закладами. Так, відповідно до наказу Міністерства культури України “Про деякі питання обліку державної частини Музейного фонду України” від 05. 11. 2014 № 943 музеї та історико-культурні заповідники мають здійснити цифрове фотокопіювання інвентарних книг та збереження їх фотокопій на електронних носіях інформації Місцем зберігання електронних носіїв інформації визначено Національний музей історії України. Але виконувати в такий спосіб роботи не можна вважати створенням повноцінного страхового фонду документації, як це передбачено Законом України “Про страховий фонд документації України”, тому що вони виконувалися без дотримання технології виготовлення документів страхового фонду, встановлених державними стандартами України, а електронні носії інформації не взяті на державний облік у страховому фонді документації України.

До того ж не варто забувати, що сучасний аналіз тенденцій у сфері забезпечення збереженості документів свідчить про світове визнання мікрофільмування як основного методу надійного збереження важливої документованої інформації.

Так, цифрова форма на сьогодні є найкращою формою оперативного збереження інформації. Такий спосіб має низку позитивних якостей: практично необмежений обсяг зберігання інформації, простоту управління та пошуку, можливість автоматичного копіювання та доступу до інформації з будь-якої точки світу тощо. Однак, як спосіб довгострокового зберігання, цифрова форма має суттєві недоліки:

- залежність від обраного цифрового носія інформації;
- цифрові носії оновлюються кожні 5–10 років, і через 10–20 років навряд чи буде можливим знайти обладнання, здатне відтворити потрібну інформацію;
- залежність від програмного забезпечення, адже кожні 3–5 років змінюються кодування та формати даних, навіть якщо через 15–20 років віднайдеться програма, якою було створено збережений файл, то навряд чи буде можливим встановити її на новому комп’ютері.

Іншою не менш суттєвою проблемою є гарантія того, що інформація не буде випадково або навмисно змінена чи уражена вірусами. Таку вірогідність ніколи не можна повністю виключати, якщо йдеться про цифрові носії. Натомість у мікрофільм внести зміни неможливо.

Простота мікрофільму значною мірою відрізняє його від цифрових та оцифрованих документів. За допомогою сучасних технологій мікрофільм стає дуже надійним і економічним носієм у складному процесі збереження документації.

Таким чином, стан справ у сфері створення страхового фонду документації на об'єкти культурної спадщини як однієї із складових забезпечення національної безпеки свідчить про необхідність комплексного підходу в подоланні фактичних перешкод. Головною з таких є наявність “білих плям” і прогалин у вітчизняній нормативно-правовій базі та відсутність належної міжвідомчої комунікації з боку органів влади. Не варто забувати й про недосконалий механізм розподілу коштів на створення страхового фонду документації, що й досі діє в Україні, натомість розвинуті країни спрямовують на розвиток цієї сфери багатомільярдні кошти.

¹ Указ Президента України “Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання “Звід пам'яток історії та культури України” від 11. 12. 2000 р. № 1328/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1328/2000> (дата звернення: 14. 11. 2017).

² Романова Т. І. Доля бібліотечних фондів України у роки Другої світової війни//Культурна спадщина Слобожанщини. Історія, краєзнавство та генеалогія: зб. науково-популярних статей. Харків: Курсор, 2011. Вип. 25. С. 24–28.

³ Про страховий фонд документації України: Закон України від 22. 03. 2001 р. № 2332-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2332-14/ed20120613> (дата звернення: 14. 11. 2017).; Про культуру: Закон України від 14. 12. 2010 р. № 2778-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 14. 11. 2017).

The questions of creation of the insurance fond of documentation for the objects of cultural heritage and the main problems of the state policy on this issue are analyzed.

Key words: insurance fond of documentation; the objects of cultural heritage; the national security.

УДК 930(477):94(477:438)“1942/1944”

В. З. УХАЧ*

**“ВАЖКІ” ПИТАННЯ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН У 1942–1944 РОКАХ:
ВІЗІ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ**

Проаналізовано підходи сучасних українських істориків до окремих аспектів складної теми українсько-польських відносин у період Другої світової війни. Зокрема, розкрито бачення сучасною українською історіографією причин українсько-польського протистояння; висвітлено підходи до розкриття ролі третіх сил в ескалації українсько-польського протистояння; вказано на необхідності зняття з цієї теми ідеологічних та політичних нашарувань. Виокремлено перелік питань, які потребують подальших дослідницьких зусиль науковців.

Ключові слова: Друга світова війна; українсько-польський конфлікт; ОУН(б); УПА; Армія Крайова (АК); сучасна історіографія.

Об’єктивна оцінка минулого є суттєвим чинником дієвого впливу на сучасні реалії та перспективи подальшого розвитку суспільства і держави. Збільшення часової ретроспективи веде до зменшення суб’єктивності погляду. Ключовим моментом в інтерпретації минулого завжди залишається соціально-культурна ідентифікація історика, і, як наслідок – знову ж таки питання ставлення до “іншого”¹. Тому, як зазначає знаний львівський історіограф Л. Зашкільняк, “...значно зростає соціальна роль історика в складному лавіруванні між “знаю, уявляю і промовляю (створюю тексти)”². Поділяємо думку цього вченого, який стверджує, що ланцюг конфліктних ситуацій у напружених українсько-польських відносинах першої половини ХХ ст.. “...не може розглядатись ізольовано від іншої” (курсив наш – В. У.)³.

Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни, поза сумнівом, є однією з найгостріших тем у розвитку сучасних як української, так і польської історіографій. І сьогодні вони є не тільки “...предметом емоційних наукових дискусій, а й елементом наростання ідеологічного та політичного протистояння”⁴, слугують перманентному наростанню напруги у взаємних стосунках.

У період Польської Народної Республіки об’єктивний розгляд українсько-польських стосунків не був можливим через цензуру⁵, хоча

* Ухач Василь Зіновійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету; докторант кафедри історії та культури Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

польські історики значно раніше взяли на “озброєння” вивчення цієї контroversійної теми⁶. Зрозуміло, що радянська історіографія теж наклала “табу” на вивчення цього питання, керуючись, окрім цілого ряду ідеологічних причин, цілком достатнім для комуністичного керівництва прагненням не погіршувати міжнаціональні стосунки із братньою країною. Зрештою, з боків обох історіографій як інструменту офіційної комуністичної ідеології зазначена тема дозовано висвітлювалася лише в контексті офіційної демонстрації “злочинів буржуазних націоналістів” по обидва боки кордонів⁷.

За роки незалежності новітня українська історіографія збагатилася низкою численних документальних, мемуарних, бібліографічних видань⁸. Варто виокремити історіографічні праці науковців із цієї тематики, зокрема Я. Антонюка, І. Галайчука, Р. Грицьківа, Л. Зашкільняка, І. Ільюшина, О. Каліщук, О. Лисенка, О. Морозової, І. Мищака, О. Марущенка, А. Олещука, В. Солдатенка, О. Сухого, І. Цепенди, С. Шисели⁹.

Метою наукової статті є стан вивчення сучасною вітчизняною історіографією *окремих* (курсив наш – В. У.) т. зв. “важких” питань українсько-польських взаємин у найкритичніший період їхніх взаємовідносин – 1942–1944 рр. У статті поставлено низку дослідницьких завдань: розкрити підходи вітчизняних науковців щодо особливостей українсько-польських взаємин періоду 1942–1944 рр.; з’ясувати причини українсько-польського протистояння в сучасній українській історичній науці; висвітлити новітню українську історіографію стану дослідження ролі третіх сил в ескалації українсько-польського конфлікту.

Порівнюючи стан вивчення заявленої контroversійної теми в сучасних польській та українській історіографіях, доцільно виокремити ряд особливостей. По-перше, у вивченні українсько-польських відносин періоду Другої світової війни лідируючі позиції належать польським історикам, які значно раніше започаткували пошукову та аналітичну джерелознавчу працю, а отже й “...першими вийшли на рівень концептуалізації проблеми”¹⁰. По-друге, диспропорція між польською та українською історіографією, що була виразно помітною під час роботи спільних українсько-польських семінарів “Польща-Україна: важкі питання”, де польську сторону представляли фахівці з багаторічним досвідом опрацювання зазначеної теми, тоді як українську – здебільшого історики, які (в кращому випадку) розробляли проблематику українського минулого першої половини ХХ ст.¹¹. По-третє, в останні роки, на думку авторитетного львівського дослідника українсько-польських відносин Б. Гудя, сучасна польська історична наука у вивченні українсько-польських відносин “втомилася” і дещо знизила свою активність, а тому значно поменшало нових, опертих на нововіднайдені джерела, глибших наукових студій генези трагічних стосунків двох сусідніх на-

родів періоду 1942–1947 рр.¹² По-четверте, вітчизняним історикам не вдалося оминати тиску ЗМІ, громадської думки (зрештою, як і польським колегам), а тому, як зазначає І. Ільюшин, політичні аспекти проблеми українсько-польських взаємин часто брали першість над академічним висвітленням теми¹³. По-п'яте – необізнаність багатьох істориків, які беруться за висвітлення цієї теми, або її окремих сегментів із джерелами, не говорячи вже про політиків та журналістів. Із цим важко не погодитися, оскільки фахові дослідники польсько-українського конфлікту стикаються у своїй праці з браком первинних джерел для аналізу¹⁴.

Для об'єктивного розуміння цієї наукової теми, з методологічної точки зору видаються вкрай важливими наукові узагальнення волинських істориків О. Каліщук та М. Кучерепа. Луцька дослідниця О. Каліщук вказує на 2 підходи, які сформовані в обох державах в осмисленні українсько-польських взаємин – панівного “традиційно-націоцентричного”, за яким обидва сусідні народи протиставлялися як запеклі суперники у боротьбі за території та “модерністсько-поліцентричного” – суть якого у “...відмові від перекладання однобічної вини на польську чи українську сторони й урахування природних національних вимог кожної з них”¹⁵. Тому виміри цієї проблеми, слушно зауважує дослідниця, мають не лише соціологічний та політичний, а й живий травматично-психологічний аспекти. Слід враховувати чинники, що впливають на об'єктивну наукову картину заявленої наукової теми, та зближення підходів до їх тлумачення й оцінки обома сторонами. Це – відмінності в ідеологічних, концептуальних установах щодо передумов, комплексу причин міжнаціонального конфлікту, ролі третіх сил у його розгортанні та ескалації; кількості обопільних утрат та інші.

Варто наголосити, що українські фахівці (в переважній більшості) в оцінці важких сторінок історичного минулого прагнуть уникати односторонніх оцінок, спекуляцій, а пануючим став підхід *комплексності* (курсив наш – В. У.) причин українсько-польського протистояння: територіальних, політичних, етнічних, соціальних, мілітарних¹⁶.

Перед тим як перейти до детальнішого аналізу вітчизняними істориками окремих аспектів цієї наукової теми, варто наголосити і на принципових методологічних розбіжностях, що і надалі є пануючими в професійних цехах українських і польських істориків. Інформаційний, громадсько-суспільний тиск на істориків в обох країнах є їх причиною. Спільною з-поміж українських істориків (В. В'ятрович, І. Ільюшин, О. Каліщук, М. Кучерепа, І. Патриляк та ін.) є позиція, що конфлікт на Волині є кульмінацією українсько-польського протистояння, але ці події “доцільно розглядати в комплексі, а також у контексті всієї попередньої історії українсько-польських взаємин” щонайменше в хронологічному розрізі 1942–1947 рр.¹⁷. Польські фахівці, перебу-

ваючи під потужним психологічним тиском, “виривають” “волинські події” із загального ланцюга українсько-польських взаємин часу Другої світової війни, надаючи їм самостійного значення. Звуження хронологічних рамок до 1943 р., а територіально до Волині, як слушно зауважує В. В’ятрович, опускає науковий аналіз українсько-польських подій на Холмщині в 1942 р., у Галичині – в 1944 та на Закерзонні – в 1945–1947 рр.¹⁸. Окрім того, польська сторона виступає виключно у ролі жертви конфлікту, тоді як українська виступає ініціатором та організатором. Такий підхід польських колег щонайменше залишає обабіч розгляду мотиви і позиції інших сторін конфлікту¹⁹.

Безперечно, однією з найгостріших в українсько-польському науковому діалозі, в суспільствах, є питання встановлення причин кривавих українсько-польських міжнаціональних взаємин. Вітчизняні фахівці (В. В’ятрович, Л. Зашкільняк, І. Ільошин, О. Калішук, М. Кучерепа, І. Патриляк та ін.), базуючись на узагальнюючих збірниках документів конференцій, спільних українсько-польських семінарів²⁰, подають достатньо повний комплекс причин протистояння. З-поміж причин протистояння сучасні українські історики виокремлюють: 1) драматичні історії українського і польського народів у XVI–XVIII ст., що залишили у свідомості багатьох поколінь задоволені²¹, проте не забуті взаємні кривди та почуття соціальної несправедливості²²; 2) досвід та історичні уроки програної українцями війни з Польщею 1918–1919 рр., “закарбування” у пам’яті, що Друга Річ Посполита була головною перепороною до омріяної незалежності²³; 3) “національну політику Другої Речі Посполитої на східних територіях, що ґрунтувалася на засадах націоналізму та усунення інших національностей від участі в державному і громадському житті (справа автономії на самоврядування, проблема земельної реформи, освітня політика, порушення громадянських прав і свобод, репресії проти українців)”²⁴. Саме характеристика “бездумної” політики державних керівників Другої Речі Посполитої знаходить своє висвітлення практично в усіх публікаціях сучасних вітчизняних істориків. Так, І. Патриляк зазначає, що західноукраїнські землі у 1920–1939 рр. “відігравали роль класичної внутрішньої колонії”²⁵. В. В’ятрович стверджує, що саме важка пам’ять про міжвоєнне двадцятиліття була одним із головних джерел наростання українсько-польського антагонізму²⁶. Про грубе порушення Польщею міжнародних зобов’язань, суворий окупаційний режим та дискримінаційну щодо українців політику наголошує Я. Дашкевич²⁷; 4) терористична і саботажна діяльність УВО, а потім ОУН на територіях міжвоєнної Другої Речі Посполитої²⁸; 5) роль “третьох сил”, зокрема комуністичного та нацистського тоталітарних режимів у роздмухуванні українсько-польського протистояння²⁹; 6) “Безкомпромісні позиції польського уряду і керівництва ОУН у територіальному питанні”³⁰, оскільки польські правлячі еліти

вбачали майбутню відновлену Польську державу в межах кордонів до вересня 1939 р., тоді як керівництво українського національно-визвольного руху прагнуло відновити на теренах Галичини, Волині власну державність; 7) деморалізуючий вплив війни, яка спричинила значне моральне спустошення, відхід від норм соціальної поведінки, зумовивши кривавий і злочинний характер братовбивчого конфлікту³¹.

О. Каліщук слушно акцентує увагу на тому, що обидві сторони, враховуючи “уконститутований” творцями Версальсько-Вашингтонської системи досвід розв’язання територіальних суперечностей, вважали, що статус території визначатиме етнічний склад населення, а тому прагнули до моноетнічності через деполонізацію та деукраїнізацію. На імперських стереотипах польських управлінських еліт, з їх баченням земель “східних кресів” своїми, а їх корінних мешканців “як генетичний матеріал для ополячення і окатоличення”, наголошують М. Мальський та С. Трохимчук³².

У сучасній українській історіографії (праці Я. Антонюка, В. В’ятровича, Я. Дашкевича, І. Льюшина, О. Каліщук, Т. Карпущина, Ю. Киричука, Т. Марискевича, О. Пагірі, Н. Реви, В. Солдатенка, А. Тимченка В. Трофимовича³³ та ін.) особлива увага акцентується і на ролі третіх сил в ескалації українсько-польської війни. У переліку причин українсько-польського протистояння: “провокативна роль, що її відіграли в українсько-польському протистоянні “треті сили”, насамперед, ..., нацисти”³⁴, “провокаційна діяльність агентів Абверу та радянських партизан”³⁵, “роль Є. Коха в кривавих подіях на Волині і його підтримка певних польських ініціатив”³⁶, “суттєвий радянський фактор у розпалюванні ворожнечі”³⁷, “...нацистська Німеччина та комуністичний СРСР – були активними учасниками польсько-українського протистояння, його третьою стороною”³⁸, “...провокаційна діяльність партизанського НКВС, яке вбивало поляків у такий спосіб, щоб скинути вину на УПА, а в інших місцях вбивало українців, щоб звинуватити АК”³⁹, “...неоднозначна роль угорського фактора у польсько-українських відносинах”⁴⁰.

Аналіз публікацій сучасних українських істориків щодо ролі “третіх сил” у перебігу українсько-польської “мікрівійни” дозволяє зробити ряд узагальнень: 1) у сучасній українській історіографії це питання малодосліджене і досі не має жодної комплексної праці, присвяченої його висвітленню⁴¹; 2) Берлін і Москва були кровно зацікавлені в тому, щоб забезпечити собі панування на окупованих територіях, придушити національно-визвольний рух в Україні та Польщі, підступно й уміло використавши для цього українсько-польський антагонізм⁴²; 3) саме Берлін і Москва своїми провокаційними діями переслідували мету не допустити примирення ключових суб’єктів збройного українсько-польського протистояння (УПА та АК), нівелювали

окремі спроби переговорних процесів із метою зупинення стихійного кровопролиття⁴³. І. Ільошин наголошує, що роль німецьких і радянських чинників у роздмухуванні українсько-польського конфлікту слід виводити не з 1942 р., а щонайменше з серпня 1939 р.⁴⁴ О. Калакура вказує на прорахування німецькою та радянською сторонами вигоди від ескалації українсько-польської ворожнечі, розглядає їх вплив як один із ключових чинників виникнення збройного конфлікту⁴⁵; 4) українсько-польська “мікрівійна”, на думку В. В’ятровича, ніколи не набула б таких масштабів, якби була лише двостороннім конфліктом між українцями і поляками⁴⁶; 5) вітчизняні науковці (А. Войнаровський, В. В’ятрович, О. Калакура, В. Трофимович та ін.) акцентують увагу на провокативній ролі радянських спецорганів, які часто, діючи під виглядом УПА, або ж АК, переслідували єдину мету – зашкодити українцям і полякам зробити реальні кроки до порозуміння і припинення кровопролиття⁴⁷. Водночас слід наголосити, що ряд українських фахівців (Я. Грицак, А. Тимченко) наголошують на тому, що не варто перекладати ключову провину за українсько-польське збройне протистояння на зовнішні сили⁴⁸, бо все ж основна вина лежить на українському та польському політичних проводах⁴⁹. Погляди українських істориків на висвітлення ролі зовнішніх чинників у братовбивчому українсько-польському конфлікті збігаються у єдиному – за будь-яких обставин користав у протистоянні двох народів завжди “той третій”, “третьа сила” (не важливо, чи це були нацисти, чи комуністи), а програли і польський, і український визвольні рухи. Отже, не абсолютизуючи ролі зовнішніх сил в ескалації конфлікту, все ж не слід цей чинник ігнорувати⁵⁰.

Таким чином, проведений аналіз сучасної вітчизняної історіографії (окремих наукових аспектів теми – В. У.) українсько-польських стосунків періоду 1942–1944 рр. дає підстави для таких узагальнень: *по-перше*, за останнє десятиріччя сучасна українська історіографія здійснила вагомий поступ у концептуально-теоретичному, документальному й історіографічному осмисленні й напрацюванні багатьох аспектів заявленої наукової теми⁵¹. У науковому доробку сучасних українських істориків знайшли своє відображення всі головні аспекти цієї контроверсійної проблеми. *По-друге*, в історіографіях обох країн виокремлюється ряд наукових напрямів, які по-різному інтерпретують тогочасні події, а тому поділяємо позицію науковців, які наголошують на відсутності підстав говорити про “українське” та “польське” бачення проблеми⁵². В українській історіографії в науковій інтерпретації одного із ключових аспектів теми українсько-польського протистояння, а саме його причин, можна говорити про усталений єдиний висновок: “... це був комплекс чинників суспільно-політичного та соціально-економічного характеру” (курсив наш – В. У.)⁵³. Саме тому українські

історики вістря своєї дослідницької уваги в прагненні комплексного пізнання усіх складників “важких” українсько-польських питань фокусують на вивчення особливостей політики Другої Речі Посполитої. *По-третє*, “треті сили” в українсько-польському протистоянні мали на меті завадити примиренню конфліктуючих сторін, зірвати окремі спроби переговорів, які б могли зупинити кровопролиття. Тому цей сегмент теми українсько-польських взаємин потребує подальших дослідницьких пошуків.

¹ *Зашкільняк Л.* Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків XX століття. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya> (дата звернення: 11. 07. 2015).

² Там само.

³ Там само.

⁴ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з’ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 рр.: сучасний український історіографічний дискурс. URL: <http://www.uk.x-pdf.ru/5istoriya/1887908-1-do-zyasuvannya-prichin-volinskoj-tragedii-1943-1944-rr-suchasniy-ukrainskiy-istoriografichniy-diskurs-krainsko-pol.php> (дата звернення: 02. 10. 2016).

⁵ *Галайчук І.* Українсько-польські відносини в період Другої світової війни в контраверсійному висвітленні науковців. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9012/1/galaj.pdf> (дата звернення: 12. 03. 2017).

⁶ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з’ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 рр.: сучасний український історіографічний дискурс. Зазнач. праця.

⁷ *Мищак І.* Сучасна українська та польська історіографія про Волинську трагедію 1943 року//Історіографічні дослідження в Україні. 2008. Вип. 18. С. 456.

⁸ Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т./відп. ред. та упоряд.: В. М. В’ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. 792 с.; Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. Львів, 2011. 576 с.; Волинь і Холмщина 1938–1947 роки: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. Львів, 2003. 813 с.; *Лисенко О. Є., Марущенко О. В.* Українсько-польські стосунки Другої світової війни у вітчизняній історіографії: бібліограф. покажч. Київ–Івано-Франківськ, 2003. 124 с. та ін.

⁹ *Грицьків Р.* Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів “Україна-Польща: важкі питання” у дослідженні історії УПА періоду Другої світової війни. URL: www.cdvr.org.ua (дата звернення: 08. 09. 2016); *Льошин І.* Актуальні проблеми методології та історіографія українсько-польських відносин XX століття//Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. Вип. 16. С. 395–405; *Зашкільняк Л.* Огляд проблем спільної (важкої) історії українців і поляків XX століття. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/oglyad-problem-spilnoi-vazhkoi-istorii-ukraintsiv-i-polyakiv-khkh-stolittya> (дата звернення: 13. 05. 2017); *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення і міжнаціональний конфлікт у роки Другої світової війни: історіографічний аспект//Держава і армія. 2010. № 670. С. 159–166;

Марущенко О. В. Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині у вітчизняних інтерпретаціях//Вісник Черкаського ун-ту. Серія “Історичні науки”. 2014. №. 35(328). С. 9–10 та ін.

¹⁰ *В’ятрович В.* Польсько-українські стосунки в 1940-х. Пропозиція історичної дискусії. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/12/12/103432/> (дата звернення: 24. 02. 2016).

¹¹ Там само.

¹² *Гудь Б.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків: Акта, 2011. С. 14.

¹³ *Льюшин І.* Деякі теоретичні проблеми дослідження українсько-польських відносин ХХ ст.//Галичина. 2008. № 14. С. 106.

¹⁴ Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т./відп. ред. та упоряд.: В. М. В’ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. Львів, 2011. С. 22.

¹⁵ *Калищук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01/Калищук Оксана Миколаївна; НАН України, Ін-т українознавства імені Івана Крип’якевича, Ін-т народознавства. [б. в.]. Львів, 2013. С. 23.

¹⁶ *Кучерена М.* Причини, хід та наслідки українсько-польського конфлікту на Волині в роки Другої світової війни. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/7.pdf (дата звернення: 28. 06. 2017).

¹⁷ *Льюшин І. І.* Бойові дії УПА на антипольському фронті//Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: історичні нариси/відп. ред.: С. В. Кульчицький. Київ, 2005. С. 222.

¹⁸ *В’ятрович В.* Наказ, якого не було//Історія з грифом “Секретно”. Архіви КГБ розповідають/Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С. 112.

¹⁹ *Зашикільняк Л.* Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939–1944 роках: міжнаціональний конфлікт чи неоголошена війна?//Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія “Історія, міжнародні відносини”. Київ, 2011. Вип. 5. Ч. 2. С. 90.

²⁰ У пошуках правди: Зб. мат. міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки” (Луцьк, 20–23 травня 2009 р.)/упорядн.: В. К. Баран, М. М. Кучерена, М. В. Моклиця, В. І. Гребенюк; Волинський держ. ун-тет імені Лесі Українки. Луцьк: РВВ “Вежа”, 2009. 536 с. та ін.

²¹ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення і міжнаціональний конфлікт у роки Другої світової війни: історіографічний аспект//Держава і армія. 2010. № 670. С. 160.

²² *Кучерена М.* Зазнач. праця.

²³ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... С. 160.

²⁴ Там само.

²⁵ *Патриляк І. К.* Українсько-польський збройний конфлікт у роки Другої світової війни. Спроба синтетичного погляду. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?... (дата звернення: 14. 11. 2016).

²⁶ *В’ятрович В.* Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Вид. 2-ге доп. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. С. 60.

²⁷ *Дашкевич Я.* Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Dashkevych_Yaroslav/Tretii_front_u_mizhnarodnii_hri_v_mynulomu_i_teper/ (дата звернення: 14. 11. 2016).

²⁸ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... Зазнач. праця.

²⁹ *Дашкевич Я.* Третій фронт у міжнародній грі в минулому і тепер. Зазнач. праця.

³⁰ *Кучерепа М.* Зазнач. праця.

³¹ *Калищук О. М.* Українське та польське державотворення... Зазнач. праця.

³² *Мальський М., Трохимчук С.* Вступне слово/Матеріали круглого столу “Геополітичний вимір волинської трагедії в контексті українсько-польського міжнародного конфлікту 1939–1947 років” (Львів, 23 травня 2003 р.)/упорядн.: С. Трохимчук. Львів, 2003. С. 4.

³³ *В'ятрович В.* Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Зазнач. праця; Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2-х т./відп ред. та упорядн.: В. М. В'ятрович. Т. 1. Війна під час війни. 1942–1945. 792 с; Т. 2. Війна після війни. 1945–1947. Львів, 2011. 576 с. та ін.

³⁴ *Шановал Ю.* Волинська трагедія і польсько-українські взаємини 1943–1944 років у дзеркалі документів Державного архіву Служби безпеки України/З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 2003. №. 1(20). С. 198.

³⁵ *Рева Н.* Події на Волині влітку 1943 року у контексті ролі й місця України в планах Радянського Союзу та Німеччини: Дослідницьким полем війни без ідеологічних окопів: наук.-метод. семінар “Україна у Другій світовій війні”/за заг. ред. В. В. Масленка, Ю. П. Присяжнюка. Черкаси, 2006. С. 48.

³⁶ *Дашкевич Я.* Акція “Волинь”: Волинський казан та його творці//“Учти неможлими устами сказати правду”: історична есеїстика. Київ: Темпора, 2011. С. 235.

³⁷ *Сорока Ю.* Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950 роки): монографія. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. С. 102.

³⁸ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні//Історія з грифом “Секретно”. Архіви КГБ розповідають/Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С. 127.

³⁹ *Дашкевич Я.* Фальсифікація новітньої історії українського народу в сучасній Польщі//Український час. 1991. № 1. С. 17.

⁴⁰ *Пагіря О.* Угорський фактор в українсько-польських відносинах у 1943–1944 рр. URL: <http://194.44.187.5/jspui/bitstream/123456789/1491/1/pagirja.pdf> (дата звернення: 14. 11. 2016).

⁴¹ *Калищук О. М.* Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни//Гілея: Науковий вісник. Зб. наук. праць/гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: ВІРУАН, 2013. Вип. 72(№ 5). С. 142.

⁴² *Трофимович В.* Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/hunchak.htm> (дата звернення: 17. 11. 2016).

⁴³ *Калищук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині... Зазнач. праця.

⁴⁴ *Льюшин І.* Дискусія. Україна–Польща: важкі питання. Т. 5. Матеріали V міжнар. семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Луцьк, 27–29 квітня 1999 р.). Варшава: Turasa, 2001. С. 223.

⁴⁵ *Калакура О. Я.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX ст. Київ: Знання, 2007. С. 308, 317.

⁴⁶ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні. Знач. праця. С. 127, 130.

⁴⁷ *Каліщук О. М.* Радянський чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. Знач. праця.

⁴⁸ *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної XIX–XX ст.: навч. посібник. Київ: Генеза, 1996. С. 126–130; Тимченко А. І. Радянський фактор в українсько-польському міжнародному конфлікті в Західній Україні (1939–1947 рр.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01/Тимченко Алла Іванівна; МОН України, Київський славістичний ун-т. Київ, 2013. С. 16–17.

⁴⁹ *Солдатенко В., Антонюк Я.* До з'ясування причин Волинської трагедії 1943–1944 р. Знач. праця.

⁵⁰ *В'ятрович В.* Третя сторона в польсько-українській війні. Знач. праця та ін.

⁵¹ *Марущенко О.* Сучасна вітчизняна історіографія Волинських подій 1943 року: проблеми і перспективи досліджень//Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. 2008. Вип. 11. С. 44.

⁵² *Мищак І.* Сучасна українська та польська історіографія про Волинську трагедію 1943 року. Знач. праця. С. 462.

⁵³ *Каліщук О. М.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині... Знач. праця. С. 24.

The approaches of modern Ukrainian historians to the complicated theme of Ukrainian-Polish relations during the Second World War are analyzed. The reasons for the Ukrainian-Polish “microwar” are revealed. The approaches to the disclosure of the role of the third forces in the escalation of the Ukrainian-Polish confrontation are highlighted. It is indicated that we need to remove ideological and political stratifications from this topic. A list of issues that require further research by scientists is singled out.

Key words: the Second World War; the Ukrainian-Polish conflict; OUN(b); UIA; KA; the modern historiography.

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 930.253:627.8(477.53)

О. О. БАБЕНКО*

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС

Охарактеризовано джерельну базу дослідження історії будівництва Кременчуцької гідроелектростанції. До неї належать документи фондів партійного та радянського політичного керівництва, а також документи технічного управління будівництвом. У документах повністю відображено процес будівництва електростанції, його масштаб, технологічні особливості, матеріальне постачання, зміни у соціально-економічному стані адміністративно-територіальної одиниці, територія якої стала будівельним майданчиком новобудови, зведення супутніх для станції об'єктів, створення гігантського водосховища ГЕС та його наслідки. Окрім документальних до дослідження залучені наративні джерела, що доповнюють офіційні та технічні документи цікавими подробицями з історії будівництва.

Ключові слова: історія України; історія української промисловості; історія Кіровоградської області; гідроелектроенергетика; Кременчуцька гідроелектростанція.

Історія Кременчуцької ГЕС є важливим епізодом історії розвитку української промисловості. Гідроелектростанція у свій час була задумана як найбільша і найпотужніша на Дніпрі. Для будівництва цієї станції довелося задіяти ресурси усієї УРСР. Людські кадри, зокрема провідних фахівців різних спеціальностей, пов'язаних з гідроенергетикою, на будівництво станції довелося залучати з усього Радянського Союзу. При зведенні станції були застосовані технологічні новинки, які суттєво вплинули на розвиток гідроелектробудування в СРСР у наступні часи.

Передусім будівництво суттєво вплинуло на інфраструктурне обличчя Ново-Георгіївського району Кіровоградської області не тільки у плані розбудови промислових підприємств, необхідних для зведення станції, що об'єктивно позитивно вплинуло на розвиток самого району та Кіровоградської області, а й в плані змін його адміністративно-територіального устрою, фізичної географії та антропогеографії. Було зруйновано значну кількість усталених сільських (і сільськогосподарських)

* *Бабенко Олег Олександрович* – директор Державного архіву Кіровоградської області.

громад. Пішли у небуття ціле місто – власне Ново-Георгіївськ, а також низка сіл, що існували протягом декількох століть на берегах Тясмину і Дніпра, а самі ж місця проживання людей обживалися тисячоліттями. Під час формування водосховища станції більшість пам'яток минулих століть і тисячоліть пішла під воду і залишилася недосяжною для дослідників фактично назавжди.

Одночасно у районі виникло нове місто, яке спочатку називалося на честь тодішнього керманіча КППС Микити Сергійовича Хрущова, проте згодом отримало сучасну назву – Світловодськ. Під час побудови міста, а також т. зв. Нового села, було здійснено невдалу спробу створити населений пункт нового комуністичного зразка, яка отримала фіаско через низку причин як суто технологічного та технічного, так і соціокультурного характеру. Відповідно до назви нового районного центру у складі Кіровоградської області виник новий, Світловодський район замість Ново-Георгіївського.

Усі згадані процеси викликають неабиякий інтерес із точки зору історичної науки. У той же час (на даний момент) стан розробки проблеми явно недостатній. Кількість літератури, присвяченої будівництву станції обмежується двома книжками, декількома статтями у путівниках та наукових виданнях, а також згадками у творах загального характеру¹. Більшість статей та книжок висвітлюють або технологічний бік справи, або суто ідеологічний. Відповідно за межами цих творів залишилися численні проблеми, що супроводжували будівництво станції. Практично не був досліджений вплив будівництва на суспільне середовище району новобудови. За межами досліджень залишилися численні негативні наслідки створення станції: проблеми адаптації переселенців, втрати об'єктів культурної спадщини, а також численні екологічні проблеми, що тільки поглиблюються протягом усіх десятиліть з часу побудови Кременчуцької ГЕС.

Тож можемо впевнено констатувати, що історія будівництва Кременчуцької гідроелектростанції фактично потребує об'єктивного перегляду, позбавленого ідеологічних ознак та суб'єктивних оцінок і висновків попередньої суспільно-політичної епохи. Подібне дослідження неможливе без залучення нових джерел інформації з питань, що залишилися поза межами уваги науковців та краєзнавців минулого. Таким джерелом інформації можуть стати відповідні фонди Державного архіву Кіровоградської області, наявність яких раніше просто ігнорувалася дослідниками. У цих фондах зберігається чисельний масив документів, що відображають як сам хід будівництва станції, так і різноманітні процеси, що його супроводжували.

Особливо цікавими є оригінальні документи партійного та радянського керівництва. Наприклад, Ф. П-2 Держархіву Кіровоградської області містить партійні документи окружного комітету КП України. Саме партійне керівництво округи визначало провідні плани з про-

мислового розвитку регіону. Однією з головних установок радянського партійного керівництва було використання електричної енергії у якості основи нового соціалістичного способу господарювання.

Хоча розбудова електричної мережі у Єлисаветграді розпочалася ще на початку ХХ ст., найбільш масштабні зрушення відбулися за часів радянської влади. Перші плани з електрифікації округи були складені у 1920-х роках і неодноразово обговорювалися як у поточних партійних документах, так і підсумкових. Ці документи відображають попередній стан електрифікації краю від Зинов'ївської округи до Кіровоградської області, який і визначив найближчі перспективи розвитку електроенергетики на Кіровоградщині й, у підсумку, вплинув на рішення про вибір між різними варіантами локалізації будівництва ГЕС.

У довоєнний час практично кожна партійна конференція порушувала питання електрифікації краю у відповідності до відомого гасла “Соціалізм є радянська влада плюс електрифікація усієї країни”. Відповідно і справа створення джерел та мережі подачі електричної енергії до найвіддаленіших куточків округи–району–області, центром яких був Єлисаветград–Зинов'ївськ–Кірово–Кіровоград (нині – Кропивницький), перетворювалася зі справи суто технічної на справу політичну та ідеологічну. Тому не варто дивуватися, що для викладення історії розвитку електростанцій та електромережі Кіровоградщини доводиться залучати саме партійні документи, як джерело концентрованої узагальненої інформації з даного питання.

За часів Другої світової війни електрична мережа у Кіровоградській області загалом продовжувала діяти, проте внаслідок бойових дій зазнала суттєвих руйнувань, хоча Кіровоградська електростанція була врятована від вибуху радянськими солдатами, а згодом розмінована саперами. У післявоєнний час саме у партійних документах почали розроблятися плани щодо розширення електричної мережі².

Поряд із різноманітними державними документами, в архіві зберігаються і документи, що містять інформацію суто технократичного характеру. Документи, що стосувалися безпосередньо будівництва станції та його матеріально-технічного забезпечення, зосереджені в окремому фонді за індексом Р-6713.

Фонд містить документи управління будівництва Кременчуцької гідроелектростанції “Кременчуггесстрой”, а також селища ім. Хрущова Новогеоргіївського району Кіровоградської області. У фонді 5 описів, що охоплюють документи з питань фінансування, технічного забезпечення, матеріального постачання будівництва, а також планування робіт, керування процесом побудови станції і стандартний моніторинг кількісних та якісних результатів кожного будівельного циклу.

Загалом документи Ф. Р-6713 у всій повноті відображають головні етапи будівництва, а також головні параметри процесу будівництва, управління ним та його матеріального забезпечення.

Зокрема, в описі № 1 зосереджені документи, створені у період підготовки будівництва станції, що тривав з 1954 р. до 1958 р. До цієї колекції документів входять різноманітні плани виконання робіт як на будівництві у цілому, так і на окремих ділянках. Фактично в описі дуже добре відображена сама структура функціонування планової економіки. Так, щороку управління будівництвом створювало штатний розпис та виробничі плани робіт на рік, які розбивалися на окремі кварталні (тримісячні). На основі цих планів розроблялися річні плани капітальних вкладень, різноманітних характеристик праці та її розподілу.

На рік затверджувалися т. зв. титульні списки річних робіт. Також разом із цим розроблялися плани не основних робіт, які мали забезпечити безперервний хід підготовчих робіт на головній будівлі. Відповідно до розкладу робіт розроблявся річний план фінансування, яким визначалося надходження коштів помісячно і поквартально.

Наприкінці року відповідно до виконання робіт управління складало річний звіт з капітальних вкладень із пояснювальною запискою відповідно до виконаних робіт. Далі виводився загальний фінансовий баланс будівництва відповідно до періодів та видів робіт. Види робіт, що були закінчені, на протязі року оформлялися окремими актами. Відповідно такими самими актами оформлювалися акти на приховані роботи.

Протягом року поступово у дію вводилися окремі об'єкти. Введення об'єктів у дію або ж просто завершення їх побудови оформлювалися окремими актами, що згодом були зібрані у окрему справу.

Також окремо були зібрані протоколи технічних нарад керівництва будівництва станцією, що добре відображали поточні завдання і проблеми будівництва. На нарадах обговорювався стан готовності окремих об'єктів і фаза будівництва станції загалом, при цьому всі випадки запізнення з виконанням робіт, або ж, навпаки, випадки прискорення їх, відображалися безпосередньо у протоколі. Така інформація також досить добре відображає динаміку будівництва.

Окрім інформації управління будівництвом станції, у Ф. Р-6713 відклалися різноманітні документи партійного та радянського керівництва республіки, що стосувалися будівництва станції. Поняття про керівництво всіма сторонами суспільного життя з боку КП передбачало втручання партійних чиновників у будь-який процес, що відбувався всередині країни. Тим більше це стосувалося промислового будівництва, яке вважалося базою для нового суспільного ладу, що будували в СРСР.

Окрім того, задум Кременчуцької гідроелектростанції був настільки масштабним, що нею опікувалося найвище керівництво УРСР. Тому до джерел з історії станції просто необхідно залучити різноманітні документи вищого керівництва республіки, що супроводжували будівництво станції. До таких документів відносяться постанови Ради Міністрів УРСР, накази по міністерству будівництва електростанцій

СРСР, протоколи нарад при заступнику Голови Ради Міністрів УРСР, накази по Головному управлінню “Головгідроенергобуд”. Більшість цих документів відноситься до 1956–1958 рр., що, очевидно, пов’язано з закінченням підготовчого періоду будівництва станції та початком безпосереднього спорудження об’єктів новобудови.

Також у фонді зосереджені документи, присвячені загальним питанням, що виникли у зв’язку з необхідністю переселення маси людей із зони затоплення водами майбутнього водосховища. Загальні розрахунки збитків, необхідні витрати на переселення, перевезення майна та худоби, перенесення промислових та сільськогосподарських підприємств здійснювалися на найвищому рівні і доводилися до станційного начальства, а також районних та обласних адміністрацій у вигляді чергового плану, обов’язкового до виконання.

Опис № 2 Ф. Р-6713 містить документи, що стосуються раціоналізаторських пропозицій та різноманітних винаходів, розроблених інженерами та технічними працівниками станції. Ці документи важливі з точки зору методів, що дозволили значно прискорити спорудження станції і добитися дострокового пуску її в експлуатацію. Численні винаходи дозволили проводити цілорічне бетонування будівлі станції та основної греблі. Також стверджувалося, що це економило державні кошти, виділені на будівництво.

Опис № 3 містить документи управління будівництва греблі за 1958–1959 рр., управління побудови основних споруд за 1958–1959 рр., управління промислового будівництва за 1955–1958 рр., управління будівництва судноплавних споруд за 1958–1960 рр., управління механізації будівництва за 1956–1961 рр., а також управління енергетичного господарства і служби зв’язку за 1958–1961 рр. Згадані документи відображають, насамперед, розвиток навколостанційної інфраструктури і районного господарства, що спершу було пов’язане з будівництвом КремГЕС, а згодом стало частиною господарства району. У цьому описі містяться документи, подібні за своїм змістом до тих, що відображені у описі № 1 Ф. Р-6713, а саме: фінансові звіти, штатні розклади, протоколи нарад різних підрозділів управління, різноманітні розпорядження тощо.

Документи опису № 4 є, головним чином, технічною документацією, що відображає усі стадії будівництва станції. Тут зібрані різноманітні проекти як самої станції, так і пристанційного господарства, опис загальних інженерно-технічних заходів на будівництві станції, прогнози та описи гідрографічного режиму р. Дніпро, проекти житлових будинків та комунальних споруд селища Хрущов (м. Світловодськ), проекти ліній електропередач, генеральні плани м. Ново-Георгіївськ та Нового міста, різноманітні нормативні акти, постанови та розпорядження вищих органів влади, а також обласних та районних органів влади щодо питань, пов’язаних із будівництвом станції та його наслідками³.

Цікавим джерелом додаткової інформації є документи Ф. П-437, що у свій час належали Новогеоргіївському районному комітету КП України. У справі № 565 опису № 1 цього фонду зібрані довідки, відомості та пропозиції підприємств, організацій та установ з організації переселення у зв'язку з будівництвом у районі гідроелектростанції. Документи фонду містять докладний перелік промислових та комунальних об'єктів, що підлягали перенесенню у зв'язку з необхідністю створення рукотворного моря – водосховища Кременчуцької ГЕС. Також створення водосховища вимагало переселення великої кількості робітників різноманітних галузей народного господарства області. Відповідно на нових місцях переселенням потрібно було створити нові робочі місця і умови для проживання. Підприємства, організації та установи повинні були ретельно описати власне майно, визначити фінансові витрати на перенесення до нового місця, врахувати можливі невідворотні втрати⁴.

У справі № 523 цього ж опису збережені листи Новогеоргіївського районного комітету КПУ до міністерств та відомств СРСР із питань будівництва КремГЕС. Серед цих листів переважають різноманітні прохання щодо надання району певного обладнання або ж коштів на розвиток районної інфраструктури, як пов'язаної з будівництвом станції, так і не пов'язаної, а просто синхронної у часі⁵.

Справа № 534 зазначеного фонду зберегла різноманітні довідки, зведення та пропозиції керівництва підприємств і організацій району про будівництво гідроелектростанції і перенесення міста із зони її будівництва. Пропозиції головним чином стосувалися побудови автошляхів, лікарень, пунктів торгівлі та громадського харчування, благоустрою території тощо. Відповідно окремі документи оцінюють виконання окремих пропозицій районного керівництва⁶.

Також важливим джерелом інформації є документи сільських рад Новогеоргіївського району. Зокрема, у Ф. Р-5466 серед інших документів містяться протоколи засідань виконавчого комітету сільської ради з центром у с. Табурище, яке разом із колгоспами та радгоспами потрапляло у зону затоплення. Протоколи відображають стан господарства на території сільської ради, головні проблеми та суперечки навколо питання переселення, а також обрані шляхи вирішення проблеми⁷.

Побутовий бік величезного будівництва добре відображають документи Новогеоргіївського районного виконавчого комітету районної ради депутатів трудящих, а також різноманітні документи самої районної ради – матеріали та постанови чергових сесій засідань депутатів зокрема. Ці документи зібрані у Ф. Р-3026 та Ф. Р-3024. Рада постійно отримувала інформацію про стан суспільного порядку у районі, побутову поведінку будівельників, інформаційні зведення міліції про стан охорони правопорядку, стан комунальної та харчової безпеки району. Також саме при Новогеоргіївській раді діяли т. зв. оціночні комісії, що

обраховували розміри матеріальної компенсації за втрату майна для вимушених переселенців⁸.

Саме у цих фондах також містяться різноманітні документи, що відображають інформацію щодо побудови міста Світловодська. Ця інформація добре доповнює технічну інформацію з Ф. Р-6713, відображаючи практичну експлуатацію різноманітних споруд, а також головні проблеми нового “зразкового” міста.

Офіційний документ, безумовно, є головним джерелом інформації, який найбільш повно відображає перебіг подій, причинно-наслідкові зв'язки та виробничу необхідність тих або інших заходів будівельників гідроелектростанції. Проте поза увагою такого документу найчастіше залишається особиста мотивація учасників будівництва та різного роду начальства. Ширше розкрити усю складність процесів, що відбувалися при зведенні станції, можуть особисті спогади будівельників та сучасників будівництва Кременчуцької ГЕС. Такі спогади у період 1970–1980 рр. були зібрані у фондах краєзнавчих музеїв районів Кіровоградської області.

Зокрема, фонди Світловодського міського краєзнавчого музею, а також краєзнавчого музею с. Захарівки можуть похвалитися колекціями спогадів найрізноманітніших учасників подій – інженерів та робітників, що будували ГЕС та м. Світловодськ, колгоспників та містян знищених Новогеоргіївська та Крилова, що стали вимушеними переселенцями, керівників будівництва тощо. Подібний набір інформації дозволяє іноді зовсім по-іншому сприймати перебіг будівництва.

Передусім спогади добре передають емоційні враження учасників будівництва від розмаху робіт, розмірів споруд, масштабів самого процесу побудови станції. Навіть досвідчені гідробудівники мусили визнавати, що нічого подібного їм не доводилося бачити. Також вражає уяву свідків розмах допоміжних споруд – зокрема розміри захисних дамб та різноманітних гідротехнічних споруд, устаткування для забезпечення судноплавства.

Проте саме спогади очевидців розкривають очі на те, що прикрашає, виправдовує або взагалі не згадує документ. Це стосується як загальної ситуації на будівництві, особливо у його авральний період, так і окремих аспектів будівництва, пов'язаних з особистісними стосунками між будівельниками, відношення керівних кадрів до проблем звичайних робітників, побутових умов, що завжди були слабким місцем забезпечення більшості радянських новобудов.

Також, разом із документами партійних органів спогади учасників будівництва є джерелом відомостей про різноманітні зловживання, що відбувалися, головним чином, на базі матеріального забезпечення будівництва⁹.

Таким чином, можна зробити висновок, що документи Держархіву Кіровоградської області можуть служити базовим джерелом інформації для нового дослідження історії будівництва Кременчуцької гідроелектростанції. У цих документах, насамперед, ретельно зафіксовані всі аспекти,

безпосередньо пов'язані з ходом будівництва станції. Також документи архівних фондів відображають процеси, пов'язані з перебудовою всієї інфраструктури району, викликані створенням величезної новобудови, а також соціальні зміни у структурі населення району. Окрім документів, до дослідження історії побудови КремГЕС є можливість залучити нарративні джерела у вигляді спогадів учасників та очевидців. Ці джерела добре відображають екзистенційний бік перетворень соціокультурного середовища колишнього Ново-Георгіївського району Кіровоградської області. Без залучення цих джерел неможливо уявити собі всю складність наслідків створення великого промислового об'єкта на території області.

¹ Див.: *Гнидаш И. В.* Кременчугская ГЭС. Очерк о строительстве и пуске станции (1954–1960 гг.). Харків: Видавництво Харківського університету, 1968. 162 с.; *Євселевський Л., Пустовіт П.* Кременчуцька ГЕС. Харків: Прапор, 1967. 50 с.; *Левицький В. И.* Светловодск: путеводитель. Днепропетровск: Промінь, 1981. 96 с.; *Чепурний В., Судакова Н., Зубко Р.* Світловодськ: історично-публіцистичний нарис: літературно-художнє видання. Світловодськ: НВМП "Рубікон", 2004. 65 с.; *Энергетическое строительство. Сборник посвящен строительству Кременчугской гидроэлектростанции. Вып. 23.* Москва; Ленинград: Государственное энергетическое издательство, 1961. 156 с. та ін.

² Державний архів Кіровоградської області. Ф. П-2; Ф. П-429.

³ Там само. Ф. Р-6713.

⁴ Там само. Ф. П-437. Оп. 1. Спр. 565.

⁵ Там само. Спр. 523.

⁶ Там само. Спр. 534.

⁷ Там само. Ф. Р-5466.

⁸ Там само. Ф. Р-3020; Ф. Р-3024.

⁹ Фонди краєзнавчого музею с. Захарівка Світловодського р-ну Кіровоградської області; Фонди Світловодського міського краєзнавчого музею Кіровоградської області.

The paper characterizes the sources database on researching of the history of the Kremenchuk Hydroelectric Power Plant construction. It includes documents of the collections of the Communist party and Soviet political management, as well as documents of the technical management of the construction. These documents fully reflect the power plant construction process, its scale, technological peculiarities, material support, changes in the social and economic conditions in the administrative territorial unit, the lands that became the construction site, erection of collateral objects, creation of a giant water reservoir and its results. Besides documentary sources the researcher uses some narrative sources, which complement official and technical documents with interesting details.

Key words: the history of Ukraine; the history of Ukrainian industry; the history of Kirovohrad Region; the hydroelectric energetic; Kremenchuk Hydroelectric Power Plant.

УДК 35.07(437.7)“192”

М. В. МАРКАНИЧ*

РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ

На основі законодавчих актів Австро-Угорщини, Угорської республіки, Чехословацької республіки та архівних джерел здійснено короткий аналіз розвитку адміністративно-територіальної системи Підкарпатської Русі (сучасне Закарпаття) після розпаду Австро-Угорщини та в період входження Підкарпатської Русі до складу Чехословацької республіки.

Ключові слова: Підкарпатська Русь; ішпан/жупан; окружні управління; нотарські управління; нотарі; комітати; жупи; Чехословацька республіка.

Протягом тривалого часу територія сучасної Закарпатської області України входила до складу різних держав: Угорського королівства, Австро-Угорщини, Чехословацької республіки і знову Угорщини. Зрозуміло, що на території нашого краю функціонувала адміністративно-територіальна система означених державних утворень. У політичному і адміністративному відношенні територія сучасного Закарпаття в цілому, включаючи і його гірську частину, стала складовою частиною Угорського королівства на рубежі XIII–XIV ст. На початку XII ст., під час правління короля Угорщини Стефана I, була проведена адміністративна реформа, у результаті якої територія королівства була поділена на т. зв. комітати або жупи.

Деякі прикордонні території королівства керувалися як “марки”. Так, у грамоті єпископа з м. Зальцбурга від 1131 р. згадується “Руська марка” (Marchia Ruthenorum), яка була створена на території Потиської низовини. Зазначена “марка” знаходилася під управлінням спадкоємця королівського престолу принца Імре (Емеріха). Представники позитивістської і сучасної історіографії (О. Петров, Є. Перфецький та ін.) вважають, що ця назва хоч і відносилася до окраїни Угорського королівства початку XI ст., але знаходилася не в передгір’ях Карпат або в гірській частині нашого краю. Ці землі в той час були, за свідченням джерел, “нічийною землею” (terra nullius). Можна припустити, що назва “Marchia Ruthenorum” відносилася до вже завойованої угорцями рівнинної окраїнної частини Паннонії, на території якої все ще зберігалися поселення паннонських та дунайських слов’ян¹.

* *Марканич Михайло Васильович* – головний науковий співробітник відділу забезпечення збереженості документів, обліку та довідкового апарату Державного архіву Закарпатської області.

Що ж представляла із себе комітатська адміністративна система на території нашого краю, яка була створена королями Угорщини на рубежі XII–XIII ст.?

Комітат/жу́па (русин. – *жу́па*, угор. – *megye/vármegye*, лат. – *comitatus*) – адміністративна і судова одиниця в Угорському королівстві. Центром комітату/жу́пи був замок, резиденція королівського чиновника (угор. – *ispán*, з XV ст. – *főispán*). Він командував замковою дружиною, що складалася з вільних селян (*jobbágyok*). Спираючись на цю дружину, чиновник збирав податки, штрафи, керував королівським маєтком, доменом (*dominia*). Після видання королем Угорщини Андрашем II т. зв. “Золотої були” (1222 р.), що фіксувала практично необмежені права та привілеї угорського дворянства, комітатська система була ослаблена, а посада жупана/наджупана стала спадковою для представників магнатських родин².

У XIII ст. жупан отримав заступника в судових справах – віце-ішпана (піджупана) (угор. – *alispán*), який обирався місцевими дворянами. Комітатська система поступово стала основою провінційного управління. Комітати/жу́пи поділялися на округи (угор. – *járás*). До XIX ст. русини жили переважно у таких комітатах/жу́пах північно-східної частини Угорського королівства, яке іноді називалося “Верхньою Угорщиною” (угор. – *Felvidék*): Шариш (*Sáros vármegye*), адміністративний центр м. Прешов (Eperjes), Земплін (*Zemplén vármegye*), адміністративний центр м. Шаторал’я-Уйгель (*Sátoralja-Ujhely*), Угоч (*Ugocsa vármegye*), адміністративний центр м. Нодь-Селлеш (*Nagy Szöllős*), Ужа (*Ung vármegye*), адміністративний центр м. Ужгород (*Unghvár*), Берег (*Bereg vármegye*), адміністративний центр м. Берегово (*Beregszász*), Мараморош (*Máramaros vármegye*), адміністративний центр м. Мараморош-Сігет (*Máramaros-Sziget*).

Менша частина русинів проживала в комітатах/жу́пах: Спиш (*Szepes vármegye*), адміністративний центр м. Левоча (*Lőcse, Leutschau*), Абов (*Abaúj vármegye*), адміністративний центр м. Кошице (*Kassa, Kaschau*), Боршод (*Borsod vármegye*), адміністративний центр м. Мішкольц (*Miskolcz*), Саболч (*Szabolcs vármegye*), адміністративний центр м. Нодь-Калло (*Nagy-Kálló*) і Сатмар (*Szatmár vármegye*), адміністративний центр м. Нодь-Кароль (*Nagy-Károly*)³. Комітатом/жу́пою керував ішпан/жупан, який призначався королем, дорадчим органом при ньому були комітатські/жу́пні збори (*Inclita Deputatio*), де були представлені вище (магнати), середнє та дрібне дворянство (немеші). Адміністративним виконавчим органом влади в комітаті/жу́пі було комітатське/жу́пне управління (*Inclita Universitas*), що складалося з 30–40 чоловік, куди входили ішпан/жупан, начальники округів, секретар, касири, землеміри, збирачі податків та ін.

З XIX ст. ішпан/жупан став вищим державним чиновником, канцелярія якого зосереджувала у своїх руках адміністративну, військову та

судову владу в комітаті/жупі. Що ж стосується піджурана (*alispán, V. – Comes*), то він здійснював державне, адміністративне і господарське керівництво комітатом/жупою. Він підпорядковувався спочатку тільки ішпану/жупану, а пізніше – ще й Міністру внутрішніх справ Угорського королівства. Піджурану безпосередньо були підпорядковані начальники окружних управлінь. Посада піджурана проіснувала до березня 1919 р., коли були створені виконавчі органи Радянської влади в Угорщині – директоріуми⁴.

Комітат/жупа здійснював адміністративне управління на території, де проживало приблизно 100–150 тис. осіб.

За офіційними даними 1913 р., на території Угорщини, не враховуючи Хорватію та Словенію, налічувалося 63 комітати/жупи; з них на території нашого краю знаходилося 4 комітати/жупи, а саме: комітат/жупа Берег, комітат/жупа Мараморош, комітат/жупа Угоча і комітат/жупа Уж (Унг)⁵. Усі ці комітати/жупи в XVIII–XIX ст. підпорядковувалися Угорському королівському намісництву, що знаходилося спочатку в м. Пожоні (Братиславі), а пізніше – м. Буді. Зупинимось детальніше на деяких історичних, географічних та статистичних відомостях, що стосуються означених комітатів/жуп.

Комітат/жупа Берег (*Bereg vármegye*) був створений в 1261 р., до 1918 р. входив до складу Угорського королівства, а з 1919 р. знаходився у складі Чехословаччини як частина Підкарпатської Русі. Площа комітату/жупи складала 3727 м², адміністративний центр – м. Берегово (*Beregszász*). Охоплював територію сучасних Берегівського, Мукачівського, Воловецького, більшої частини Свалявського і західної частини Іршавського районів. За даними, що відносяться до середини XIX ст., складався з 4 округів (кількість округів не завжди була сталою)⁶. Згідно з даними перепису населення 1910 р., в комітаті/жупі Берег проживало 236 600 жителів. З них: 113 100 угорців, 100 900 русинів, 33 700 євреїв, 20 700 німців, а також словаки, цигани та ін. незначні за кількістю національні групи. Найбільшим містом комітату/жупи було місто Мукачево (*Munkács*), однак з 17 200 його жителів тільки 8% склали русини⁷.

Комітат/жупа Мараморош (*Mármaros vármegye*) знаходився в північно-східній частині Угорського королівства (1303–1918 рр.). Площа комітату/жупи складала 10 354 м², населення на початку XX ст. більше 300 тис. осіб, у т. ч. русинів – 44,6%, румунів – 21%, німців – 15%, угорців – 11%, решта – євреї, словаки та ін.

Комітат/жупа в означений період складався з 9 округів, куди входило 159 сіл. У 1919–1920 рр., на підставі рішень Сен-Жерменського та Тріанонського мирних договорів, він був поділений між Чехословаччиною (3/5 території) та Румунією (2/5 території). Кордоном стала річка Тиса. В результаті до Румунії відійшло головне місто комітату/

жупи Мараморош – Сігет і села, що були населені русинами в долині річок Вишова (Вишеу) та Руськова (Рускова). У Чехословаччині був об'єднаний з комітатом/жупою Угоча і утворена Марамороська жупа з центром спочатку в Севлюші, а пізніше – в Хусті⁸.

Комітат/жупа Угоча (Ugocsa vármegye) (1210–1920 pp.) – найменший в Угорському королівстві, складався в середині XIX ст. з 4-х округів. Комітат/жупа Угоча межував із комітатами Берег, Сотмар, Мараморош, площа – 1 191 м², адміністративний центр – м. Великий Севлюш (Nagy Szöllős). Населення – 91 800 осіб (за даними перепису 1910 р.), з них: 42 700 угорців, 34 400 русинів, 11 800 євреїв, 9 700 румунів. Територія майбутнього комітату вже на початку середньовіччя була заселена слов'янськими племенами. В кінці IX ст., за свідченнями “аноніма”, сюди прийшли угорці, але свою владу встановили на цій території пізніше, в кінці XI – на початку XII ст., у період формування Угорського королівства. В 1241 р. комітат/жупа Угоча був спустошений татарами-монголами. Повторно заселяли ці землі русини та німецькі колоністи (саксонці, саси), які запрошувалися угорськими королями.

Свого розквіту комітат/жупа Угоча досягла в період правління королів із династій Анжу і Люксембургів (XIV – поч. XVI ст.). У XVI – на поч. XVII ст. територія комітату/жупи Угоча стала театром воєнних дій між військами Османської імперії, Австрійських Габсбургів і Трансільванських князів і перетворилася в спустошену місцевість. Села поступово ожили тільки в 2-ій половині XVIII ст., а адміністративний центр комітату/жупи м. Великий Севлюш (Nagy Szöllős) майже перестав функціонувати як торговий і ремісничий центр. В 1920 р., згідно з Тріанонським мирним договором, комітат/жупа Угоча був поділений між Чехословаччиною (4/5 території) і Румунією (1/5 території). В Чехословаччині ця частина була включена до складу Марамороської жупи⁹.

Комітат/жупа Уж (Ung vármegye) (XII ст. – 1919 рік) межував із комітатами Берег, Саболч, Земплін, на півночі – з Галичиною. Площа комітату/жупи Уж (Унг) – 3229 м², населення 162 000 (за даними перепису 1910 р.), у т. ч. 61 700 русинів, 53 824 угорця, 36 300 словаків, 17 тис. євреїв. Адміністративний центр – м. Ужгород (Ungvár). За офіційними даними середини XIX ст., складався з 9 округів. Ішпанами/жупанами комітату/жупи з 1322 р. до 1691 р. були представники дворянського роду Другетів.

Після розпаду Австро-Угорщини, на підставі статей Тріанонського мирного договору, комітат/жупа Унг увійшов до складу Чехословаччини, однак його територія була поділена. 2/3 його території увійшли до складу Підкарпатської Русі, 1/3 до складу Словаччини (нині – Ужгородський, Перечинський і Великоберезнянський райони Закарпатської області України, Собранецький і східна частина Михаловецького округу Східної Словаччини)¹⁰.

Складовою частиною комітатської/жупної системи були окружні та нотарські управління. Окружне управління – державно-адміністративний орган з управління округом. Окружні управління в період Австро-Угорщини були підзвітні піджупанам, а в період Чехословацької республіки – жупанським управлінням. З 1928 р. підпорядковувалися безпосередньо Крайовому управлінню Підкарпатської Русі в Ужгороді. Керував окружним управлінням державний чиновник, який називався окружним начальником. У структурі окружного управління була також посада окружного нотаря – чиновника, що керував окремими ділянками роботи окружного управління. Окружним управлінням підпорядковувалися нотарські управління*. У період Австро-Угорщини та Чехословаччини нотарські управління очолював чиновник (нотар), компетенція якого розповсюджувалася на велике село або групу сіл. Нотар займався всіма питаннями політичного та господарського життя села або групи сіл. Призначався урядом¹¹.

Імператорський уряд у Відні двічі намагався реформувати цю, створену ще в епоху середньовіччя, адміністративну систему. В 80-і роки XVIII ст. імператором Св. Римської імперії Йосифом II була проведена адміністративна реформа, в результаті якої порівняно невеликі комітати/жупи об'єднувалися у великі округи. Саме в ці роки на території нашого краю був створений об'єднаний комітат “Берег і Угоча”, обов'язки піджупана якого виконував К. Гейнбухер, поєднуючи цю посаду з посадою секретаря королівського Угочанського комітату/жупи¹², на посаді піджупана (alispána, V. – Comesa) якого до 1804 р. знаходився Й. Морваї¹³.

Друга спроба провести адміністративну реформу була здійснена австрійським урядом після поразки Угорської революції 1848–1849 рр. У жовтні 1849 р. управління було реорганізовано Угорським королівством. Від нього відокремили Хорватію, Славонію і Трансільванію. Решта території королівства була поділена на 5 воєнних округів, причому кожний з них у свою чергу поділявся на цивільні округи. Північно-східна частина королівства була включена до складу Кошицького воєнного округу і складалася з 3-ох цивільних округів. Одним із них був Ужгородський, куди входили комітати/жупи: Унг, Берег, Угоча і Мараморш. Реорганізація торкнулася не тільки структури комітатів/жуп, але й системи міського управління, правовою основою для змін якої було “Временное устройство общинных организаций в королевских вольных городах и в остальных имеющих устроенный совет общинах коронного края Венгрии”¹⁴.

Саме в цей час була здійснена спроба створити на основі Ужгородського цивільного округу тимчасове адміністративне-територіаль-

* Нотарське управління – державно-адміністративний і господарський орган влади, компетенція якого розповсюджувалася на одне велике село або декілька невеликих сіл.

не утворення під назвою “Руський округ”. Ініціатором його створення виступив відомий громадсько-політичний діяч нашого краю А. Добрянський, який займав посаду радника керівника Ужгородського округу Ігнаца фон Віллеца. Незважаючи на всі зусилля А. Добрянського та його прихильників, цей політичний експеримент зазнав невдачі і 28 березня 1850 р. округ був ліквідований. Що ж стосується комітатського самоврядування, то воно було відновлено на новій законодавчій основі вже після 1867 р.

Після розпаду Австро-Угорщини, новий угорський уряд М. Каролі розвернув велику пропагандистську акцію з метою збереження цілісності Угорщини. Правда, зі складу Угорщини наприкінці 1918 р. вийшли серби, хорвати і словенці, словаки т. зв. “Верхньої Угорщини”, власне Словаччини, румуни Трансільванії. У цих умовах угорський парламент 21 грудня 1918 р. ухвалив “народний” закон № Х “Про автономію русинського народу, який мешкає на території Угорщини”¹⁵. Згідно з цим законом, уряд Угорської республіки на чолі з М. Каролі прийняв проект створення автономної провінції “Руської Крайни” (“Ruszka Krajna”). До її складу передбачалося включити комітати/жупи: Берег, Мараморош, Угоча і Унг. Приєднання населених русинами частин комітатів/жуп Земплін, Шариш, Абауй-Торна та Спіш відкладалося до встановлення “загального миру”. У § 2 “народного” закону № Х підкреслювалося, що “з частин комітатів Мараморош, Угоча, Берег і Унг, населених русинами, створюється автономна політико-правова територія під назвою “Руська Крайна”¹⁶. Законодавчими органами “Руської Крайни”, згідно з § 4 цього закону, були: у всіх автономних справах “Руської Крайни” – Народний Сойм, а у всіх спільних з Угорською Народною республікою справах – спільний Угорський парламент, у якому русинський народ повинен бути представлений пропорційно від кількості населення¹⁷. Виконавчими органами влади “Руської Крайни” згідно з §§ 5 та 6 були Міністерство для “Руської Крайни” у Будапешті і державне намісництво у Мукачеві¹⁸. У § 8 цього закону говорилося про те, що членів Руського Народного Сойму обирають згідно із змістом “народного” закону № І від 23 листопада 1918 р. шляхом загального, таємного, рівного та прямого голосування. Правове положення русинських представників у парламенті Угорщини регулюється окремим законом¹⁹.

5 лютого 1919 р. був створений тимчасовий орган управління “Руською Крайною” – Рада з 42-ох представників згаданих вище комітатів/жуп. Головою Ради був призначений О. Сабов, його заступником – А. Штефан. 4 березня 1919 р. відбулися вибори до Сойму, що складався з 36 депутатів. На його першому засіданні депутати висунули вимогу визначення урядом Угорщини кордонів автономного краю, без чого починати роботу Сойму визнали недоцільним. Цю вимогу уряд М. Каролі у Будапешті не виконав. Варто сказати, що відношення керівників

“русинських народних рад”, що були створені наприкінці 1918 р. в Пряшові, Ужгороді і Хусті, до “народного” закону № X було неоднозначним. Так, об’єднана “Карпаторуська народна рада” в м. Прешові орієнтувалася на Чехословаччину, “Угроруська народна рада” в Ужгороді виступала за приєднання до Угорщини, а марамороські ради на своєму з’їзді в Хусті, який відбувся 21 січня 1919 р., прийняли резолюцію про приєднання угорських русинів до України²⁰.

Між тим ситуація в Центральній Європі на початку 1919 р., особливо після рішення країн Антанти про зайняття чехословацькими військами території, що була населена русинами, поразки Радянської влади в Угорщині, рішення Центральної Руської Народної Ради (ЦНР) в Ужгороді про добровільне приєднання до Чехословацької республіки, сприяла прискоренню процесу приєднання території краю до Чехословаччини. Юридично цей процес був завершений у вересні 1919 р., коли між державами Антанти і Австрією був підписаний в Сен-Жермен-ан-Ле мирний договір (Сен-Жерменський). У ст. 53 III розділу, присвяченого політико-правовому становищу Чехословаччини, записано, що “Австрія визнає, з урахуванням всіх дій, що були вчинені “союзними та дружніми державами”, повну незалежність Чехо-Словацької держави, яка включить до свого складу автономну територію Русинів на південь від Карпат”²¹.

У Конституції Чехословацької республіки, прийнятої 29 лютого 1920 р. Національними зборами Чехословаччини, в абзаці 2 § 3 глави I підкреслювалося, що “Підкарпатській Русі” (вперше закріплювалася офіційна назва краю – *М. М.*), яка добровільно увійшла до складу ЧСР на підставі договору, укладеного між Чехословаччиною та Союзними Державами у Сен-Жермені, буде надана широка автономія, що не суперечить цілісності Чехословацької республіки”²². В абзацах 3 та 4 означеного параграфу констатувалося, що Підкарпатська Русь матиме свій Сойм, котрий прийматиме закони стосовно мовних, шкільних, релігійних питань, а також питань самоврядування. Прийняті Соймом закони набуватимуть чинності тільки після того, як будуть підписані Президентом республіки і оприлюднені у спеціальному збірнику законів. Закони повинен підписувати також і губернатор Підкарпатської Русі²³. На жаль, ці положення про автономний статус Підкарпатської Русі не були реалізовані центральним чехословацьким урядом на практиці, що стало однією з причин відставки першого губернатора Підкарпатської Русі Г. Жатковича.

Утворення нових державно-адміністративних органів на території нашого краю починалося складно. На початку червня 1919 р. на частині території Підкарпатської Русі, що була зайнята чехословацькими військами під командуванням французького генерала Е. Еннока, була неофіційно оголошена військова диктатура (офіційно – 1 жовтня 1919 р.). Пі

завданням була консолідація ситуації на території краю після відступу частин Угорської Червоної армії і поступового виводу румунських військ, які окупували південно-східну частину краю.

1 серпня 1919 р. в Ужгороді було засновано Цивільне управління з організації адміністрації краю, яке очолив чеський адміністратор Я. Брейха. Цивільне управління знаходилося у прямому підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ Чехословацької республіки. Втім, чинна влада, як і раніше, знаходилася в руках командувача східної групи військ генерала Е. Еннока. 7 листопада 1919 р. уряд Чехословацької республіки затвердив 1-ий документ, що стосувався правового статусу Підкарпатської Русі – “Генеральний статут організації адміністрації Підкарпатської Русі”. Правда, цей документ носив тимчасовий характер. Водночас уряд Чехословацької республіки утворив тимчасову русинську автономну раду, т. зв. “тимчасову директорію” на чолі з Г. Жатковичем. Функції її не були чітко визначені, вона мала як елементи тимчасового законодавчого, так і виконавчого органу. По суті, ніякої ролі в управлінні краєм вона не грала. Всі заходи здійснював адміністратор Я. Брейха за згодою з генералом Е. Енноком. Прийняття Конституції Чехословацької республіки ознаменувало початок нового етапу в організації чехословацького адміністративного управління на території Підкарпатської Русі.

Розпорядженням уряду Чехословацької республіки № 356 від 26 квітня 1920 р. були внесені зміни в “Генеральний статут Підкарпатської Русі”. Зокрема, цим розпорядженням утворювалися посади губернатора і віце-губернатора Підкарпатської Русі, а також т. зв. Губернаторська Рада, яка могла обговорювати всі питання, що стосувалися Підкарпатської Русі і були запропоновані урядом, губернатором чи віце-губернатором. Це розпорядження визначало також права та обов’язки губернатора і віце-губернатора Підкарпатської Русі²⁴. Чинна влада на території краю, згідно з цим розпорядженням, опинилася в руках вищого чехословацького чиновника – віце-губернатора. Так, в § 3 розпорядження говорилося про те, що віце-губернатор “є безпосереднім представником всіх референтів Цивільного управління Підкарпатської Русі, а також канцелярій і установ, які входять до Цивільного управління і підпорядковані йому, і здійснює зв’язок між цими установами та урядом”. Він також, як і губернатор Підкарпатської Русі, призначався Президентом Чехословацької республіки²⁵. Не дивно, що такі чехословацькі чиновники як П. Еренфельд і А. Розсипал, займаючи посаду віце-губернатора (пізніше – Крайового президента), приймали рішення з всіх важливих питань, а саме: проведення на території краю аграрної реформи, будівництва нової інфраструктури, створення сучасної системи медичного обслуговування, реформування шкільної системи²⁶.

Розвиток адміністративно-територіальної системи Підкарпатської Русі початку – середини 20-х років ХХ ст. опирався на такі законодавчі акти і розпорядження уряду Чехословацької республіки: закон “Про створення жупних і окружних управлінь в “Чехословацькій республіці” № 126 від 29 лютого 1920 р.²⁷; розпорядження уряду Чехословацької республіки “Про тимчасову організацію політичного управління на території Підкарпатської Русі” № 476 від 27 липня 1920 р.²⁸; закон “Про порядок виборів жупних представництв і окружних комітетів” № 330 від 14 квітня 1920 р.²⁹, розпорядження уряду ЧСР “Про реорганізацію жупного управління на території Підкарпатської Русі” № 84 від 4 червня 1926 р.³⁰ та ін. На підставі цих законодавчих актів та урядових розпоряджень і проходив процес державного будівництва на території Підкарпатської Русі. Також на території краю утворювався вищий державний адміністративний орган – Цивільне управління Підкарпатської Русі в Ужгороді (*Civilní správa Podkarpatské Rusi v Užhorodě*), що складалося з 10 рефератів і відділів (після адміністративної реформи 1927 р. було утворено Крайове управління для Підкарпаторуського краю в Ужгороді (*Zemský úřad pro zemi Podkarpatoruskou v Užhorodě*). У той же час були утворені такі жупи: Берегівська, Великосевлюська, Марамороська (спочатку з центром у Великому Бичкові, а пізніше – в Солотвині), Мукачівська і Ужгородська.

У 1920 р. Марамороська жупа була об’єднана з Великосевлюською, а в 1924 р. – Берегівська з Мукачівською. В 1926 р. усі жупи були об’єднані в одну – Мукачівську. На чолі жупи знаходився жупан, який відповідав за її управління. Для ведення поточної адміністративної роботи Міністерство внутрішніх справ Чехословацької Республіки виділяло жупану необхідну кількість службового, спеціального, бухгалтерського, канцелярського і допоміжного персоналу, який входив до складу жупанських управлінь (*županské úřady*). Жупани підпорядковувалися шефу Цивільного управління в Ужгороді і Міністерству внутрішніх справ Чехословацької Республіки.

В середині 20-х років ХХ ст. у структурі жуп нараховувалося 19 політичних округів (*politicky okres*), які до 1928 р. були підпорядковані жупанським управлінням. У свою чергу окружним управлінням підпорядковувалися нотарські і сільські управління. На території краю знаходилися також міста, що мали міські магістрати (*městské regulované magistráty*). До таких місць відносилися: м. Ужгород (Ужгородська жупа), мм. Мукачево і Берегово (Мукачівська жупа). Після адміністративної реформи 1927 р. на території Підкарпатської Русі налічувалося 14 адміністративних округів (*spravní okres*), до складу яких входили нотарські та сільські управління³¹. У 1928 р., у результаті адміністративної реформи, жупи були ліквідовані, а окружні управління стали підпорядковуватися безпосередньо Крайовому управлінню для

Підкарпатурського краю в Ужгороді. Юридичною основою для проведення адміністративної реформи на території Підкарпатської Русі були такі законодавчі акти: закон “Про організацію політичного управління” № 125 від 14 липня 1927 р.³² і закон “Про вибори Крайових та окружних представництв” № 126 від 14 липня 1927 р.³³. Після переходу до Земельного (Крайового) управління територія нашого краю отримала назву “Край Підкарпатурський” (“*Země Podkarpatuská*”).

Подальший розвиток державних інститутів на території Підкарпатської Русі відбувався в умовах кризи всієї політичної системи Чехословацької республіки, що була викликана рішеннями Мюнхенської конференції (30 вересня 1938 р.) і т. зв. Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.). Згідно з рішеннями арбітрів, міністрів закордонних справ Німеччини і Італії, ЧСР повинна була передати Угорщині значну частину території Словаччини і Підкарпатської Русі, де в жовтні 1938 р. *de facto* був сформований перший автономний уряд. Підкарпатська Русь втрачала територію площею 1 523 км², мм. Ужгород, Мукачево і Берегово, 97 сіл із 173 233 жителями. Край втратив також більшу частину своєї промисловості, родючу рівнину. Нові кордони перервали його основні транспортні артерії і зв’язки з іншою територією ЧСР. Після втрати Ужгорода столицею Підкарпатської Русі стає містечко Хуст³⁴. За таких умов Національні збори ЧСР прийняли Конституційний закон “Про автономію Підкарпатської Русі” № 328 від 22 листопада 1938 р. (“*Ústavní zákon ze dne 22 listopadu 1938, č. 328 Sb.z.a n., o autonomii Podkarpatské Rusi*”)³⁵. Закон визначав політико-правовий статус автономної території, компетенцію центральної і автономної влади та ін. Так, в абз. 1 § 1 розділу I, ч. II закону підкреслювалося, що “Підкарпатська Русь є автономною складовою частиною Чехо-Словацької республіки”, а абз. 2 того ж параграфу говорив про те, що “остаточну назву автономної території південно-карпатських русинів встановить закон Сойму Підкарпатської Русі”³⁶. Адміністративна система автономної території залишалася попередньою, хоча, згідно §§ 2 та 4 розділу II закону № 328, розпускалися адміністрації губернатора і віце-губернатора Підкарпатської Русі а також Губернаторська рада. Функції губернатора Підкарпатської Русі і Крайового управління для Підкарпатурського краю могли бути урядом Підкарпатської Русі перенесені на інші державні установи. Крім того, закон визначав питання, котрі знаходилися у сфері діяльності центральних і автономних органів влади³⁷.

Після розпаду Чехо-Словаччини (у 2-ій половині березня 1939 р.), угорські війська завершили зайняття території Підкарпатської Русі. На території краю утворилася “тимчасова адміністрація Карпатської території” (“*Kárpátaljai terület*”) (скорочено “*Kárpátalja*”) на чолі з генералом Б. Новаковичем. Для нормалізації ситуації на зайнятій території угорський парламент 22 червня 1939 р. прийняв закон № 4.6/1939 про об’єд-

нання “Карпатської території” з Угорщиною і ліквідацію в краї воєнної адміністрації та окупаційної системи. Згідно з нормами цього закону, була утворена цивільна адміністрація на чолі з Регентським комісаром. Регентський комісар, що знаходився в Ужгороді, здійснював функції головного жупана і генерального директора шкільного інспекторату.

На території краю утворювалися такі жупи: Березька (Bereg vármegye) з адміністративним центром в м. Beregszász (до складу жупи входили 3 округи і 2 жупних міста (Munkács и Beregszász)³⁸, Марамороська (Máramaros vármegye) з адміністративним центром в м. Máramarossziget (5 округів і жупне місто Máramarossziget)³⁹, Угочанська (Ugocsa vármegye) з адміністративним центром в м. Nagyszöllős (2 округи)⁴⁰ та Ужанська (Ung vármegye) з адміністративним центром в м. Ungvár (2 округи і муніципальне місто Ужгород)⁴¹. Водночас із жупами утворювалися адміністративні експозитури (közigazgatási kirendeltség): Березька з адміністративним центром у м. Мукачеві, що складалася з 3-х округів, Марамороська з адміністративним центром у м. Хусті (4 округи) і Ужанська з адміністративним центром в м. Ужгороді (4 округи)⁴². 17 липня 1939 р. генерал Б. Новакович передав владу на території краю до рук першого Регентського комісара Ж. Перені⁴³. Протягом 1939–1940 рр. угорський уряд розглядав питання про автономію “Карпатської території”, але під тиском угорського генералітету змушений був відмовитися від його здійснення на практиці. З вересня 1940 р. до січня 1942 р. посаду Регентського комісара обіймав М. Козма, а з січня 1942 р. до березня 1944 р. – В. Томчани.

З наближенням театру воєнних дій до території нашого краю знову був встановлений воєнний режим, а на посаду Регентського комісара був призначений генерал А. Вінце⁴⁴.

Ліквідація угорської адміністративної системи в краї відбувалася вже після його визволення військами 4-го Українського фронту в жовтні 1944 р. Саме в цей час замість жуп і адміністративних експозитур за допомогою командування Червоної Армії утворювалися нові органи влади – Народні Комітети. Утворення і діяльність Народних Комітетів (1944–1945 рр.) відкривало вже новий етап державного будівництва на території нашого краю, який незабаром отримав назву “Закарпатська Україна”⁴⁵.

¹ *Пон И.* Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород, 2006. С. 318–319.

² Там само.

³ ORTS-LEXICON des Königreichs Ungarn.... Pest, 1863. S. 63.

⁴ История городов и сёл УССР. Закарпатская область. Киев: Ин-т истории АН УССР; Глав. ред. Украинской сов. энциклопедии, 1982. С. 571.

⁵ A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevé. Budapest, 1913. Old. 1–222.

⁶ ORTS-LEXICON des Königreichs Ungarn... Pest, 1863. S. 16–17. Підкреслимо, що спочатку в південно-східній частині нашого краю був створений великий комітат Боршов (comes de Borsova). Пізніше він був поділений на 3 нових комітати/жупи – Берег, Мараморош та Угочу. В центрі комітатів були побудовані на місці слов'янських городищ комітатські/жупні замки – Ужгородський, Мукачівський, Боржавський, Севлюський та Вишковський.

⁷ *Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája*. I–III kötet. Ungvár, 1881; Pallas Nagy Lexikona. III kötet. Budapest, 1893. Old. 129–132.

⁸ A Pallas Nagy Lexikona. XII kötet. Budapest, 1896. Old. 297–300; Váradi Gabor. Máramarosi emlékkönyv. M.–Szigeten, 1901; *Bélay V. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. Budapest, 1943.

⁹ Notitia politica, historica, topographica Incliti comitatus Ugochiensis per Antonium Szirmay de Szirma... Pestini, 1805; *Perenyi S. Das Ugocsaer Comitatus*. Wien, 1900; A Pallas Nagy Lexikona. XVI kötet. Budapest, 1897. Old. 481–482; *Szabo J. Ugocsa megye*. Budapest–Beregszász, 1994.

¹⁰ A Pallas Nagy Lexikona. XVI kötet. Budapest, 1897. Old. 510–512; *Finciczki M. Das Unger Comitatus*. Wien, 1900; Ungvár és Ung vármegye. Budapest, 1940; *Uličný F. Dějiny osídlení Užskey župy*. Prešov, 1995.

¹¹ История городов и сёл УССР. Закарпатская область... С. 573.

¹² Держархів Закарпатської обл. (Державний архів Закарпатської області). Ф. 674. Оп. 10. Спр. 33. Арк. 1, 12.

¹³ Там само. Оп. 6. Спр. 559. Арк. 1–2зв.

¹⁴ *Шау А. Архив привилегированного города Мукачево 1376–1850 гг. Мукачево, 1927. С. 98.*

¹⁵ X Néptörvény a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiajára// *Az 1918 évi Törvények Gyűjteménye*. Budapest, 1918. Old. 365–368.

¹⁶ X Néptörvény a Magyarországon...Old. 365.

¹⁷ Ibid. Old. 366.

¹⁸ Ibid. Old. 366–367.

¹⁹ Ibid. Old. 367.

²⁰ *Beskid A. Pripojení Podkarpatské Rusi k Republice Československé// Technická práce v Zemi Podkarpatoruské 1919–1933*. Užhorod, 1933. S. 8.

²¹ Sbírnka zákonů a nařízení statu československého. Ročník 1921. Částka 133. Praha, 1921. S. 1922–1923.

²² Sbírnka zákonů a nařízení statu československého. Ročník 1920. Částka XXVI. Praha, 1920. S. 256.

²³ Ibid. S. 256.

²⁴ Sbírnka zákonů a nařízení statu československého. Ročník 1920. Praha, 1920. S. 913–914.

²⁵ Ibidem.

²⁶ *Пон И. Энциклопедия Подкарпатской Руси... С. 53.*

²⁷ Sbírnka zákonů a nařízení statu československého. Ročník 1920. Částka XXIX. Praha, 1920. S. 291–306.

²⁸ Ibid. S. 1220–1221.

²⁹ Ibid. S. 786–797.

³⁰ Sbírnka zákonů a nařízení statu československého. Ročník 1926. Částka 46. Praha, 1926. S. 396.

³¹ Statistický Lexikon obcí v Podkarpatské Rusi. Praha, 1928; Statistický Lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské. Praha, 1937.

³² Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1927. Částka 57. Praha, 1927. S. 1449–1478.

³³ Ibid. S. 1478–1494.

³⁴ *Пон И.* Энциклопедия Подкарпатской Руси... С. 55-56.

³⁵ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1938. Praha, 1938. S. 1200-1204.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Magyarország Helytégnevtára. Budapest, 1944. Old. 11.

³⁹ Ibid. Old. 28.

⁴⁰ Ibid. Old. 50.

⁴¹ Magyarország Helytégnevtára...Old. 51.

⁴² Ibid. Old. 61–64.

⁴³ *Пон И.* Энциклопедия Подкарпатской Руси... С. 58.

⁴⁴ Там само. С. 58–59.

⁴⁵ *Евсеев И. Ф.* Народные комитеты Закарпатской Украины – органы государственной власти (1944–1945). Москва, 1954; *Маркусь В.* Приєднання Закарпатської України до Радянської України. 1944–1945. Київ, 1992; *Макара М.* Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944–січень 1946 рр.). Ужгород, 1995.

On the basis of the legislation of Austria-Hungary, the Hungarian Republic, the Czechoslovak Republic and archival sources, a brief analysis of the development of the administrative-territorial system of Subcarpathian Rus' (modern Transcarpathia) after the collapse of Austro-Hungary and the period of the accession of Subcarpathian Rus to the Czechoslovak Republic is given.

Key words: Subcarpathian Rus'; the zhupan; District Departments; Notary Departments; the Notary; the Commitaty; the Zhupy; Czechoslovak Republic.

УДК 930.253(477.85):929

Н. Б. МАСІЯН*

**ОСОБОВИЙ ФОНД М. Г. ІВАСЮКА
У ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(до 100-річчя від народження українського письменника,
фольклориста, науковця та культурно-громадського діяча)**

Здійснено огляд документів особового фонду Михайла Григоровича Івасюка – українського письменника, фольклориста, науковця, культурно-громадського діяча, педагога, лауреата Літературної премії імені Дмитра Загула (1992) та Літературно-мистецької премії імені Сидора Воробкевича (1993), що зберігається в Державному архіві Чернівецької області. На основі документальних джерел наведено факти біографії письменника, охарактеризовано матеріали його наукової, творчої діяльності, участі у громадському житті краю, подано історію надходження документів до архіву. В огляді також використано відомості з неопублікованих раніше документів архівних фондів, що доповнюють біографічну інформацію про письменника та його родину.

Ключові слова: М. Івасюк; письменник; лірик; педагог; лауреат; особовий фонд; документи.

“Без перебільшення можна сказати: Буковина 70–90 років освячена чистими і чесними іменами Івасюків – батька і сина. Заберіть їх од нас – і ми змаліємо до розмірів застійної провінції” (Редакція часопису “Молодий буковинець”)¹.

Михайло Григорович Івасюк (1917–1995) – патріарх українського письменства на Буковині, невтомний і талановитий прозаїк, ніжний лірик, лицар благородства і любові, справжній митець художнього слова. Це – прижиттєві епітети, якими охарактеризували творчість М. Івасюка його колеги-письменники, науковці, критики, читачі в Україні та за її межами. За 77 років життя він встиг зробити надзвичайно багато, особливо на письменницькій ниві: у його доробку – багато романів, повістей, оповідань, що гідно доповнюють українську історичну романістику. Історичний роман-диалог “Балада про вершника на білому коні”, який письменник присвятив світлій пам’яті сина – композитора Володимира Івасюка, та “Лицарі великої любові” овіяні не тільки романтикою, а й спрямовані на істинно правдиве трактування історії буковинського краю. Збірка поезій “Елегія для сина” засвідчила, що М. Івасюк також талановитий поет. Як чуйний і мудрий педагог, кандидат філологічних наук і доцент Чернівецького державного універ-

* *Масіян Наталія Богданівна* – начальник відділу використання інформації документів Державного архіву Чернівецької області.

ситету імені Юрія Федьковича наставляв молодих літераторів на благородну письменницьку працю. Як фольклорист зібрав і видав 3 збірки народних казок: “Казки Буковини”, “Казки Верховини”, “Чарівне горнятко”. Також невтомно працював у справі дослідження і видання творів письменників рідного краю, які жили в минулому: Сильвестра Яричевського, Сидора Воробкевича, Остапа Вільшини, Ореста Масикевича, Зіновії Канюк. Як патріот і активний громадський діяч 30 липня 1991 р. вступив до міської організації Демократичної партії України (ДемПУ), оскільки був переконаний в тому, що ДемПУ – це об’єднання людей, щиро зацікавлених у майбутній кращій долі України, здатних покінчити з тоталітаризмом, успадкованим від минулого.

Народився Михайло Григорович Івасюк 25 листопада 1917 р. у буковинському містечку Кіцмань (нині – райцентр Чернівецької області) в незаможній селянській родині Григорія Івановича та Олександри Василівни Івасюків. Їхні предки теж були кіцманчанами українського роду селянського походження: мати Григорія Івасюка – Ганна, з дому Юрчуків, батьки його дружини Олександри – Василь Перечинський та Марія, з дому Снятинчуків². Вони побралися 6 травня 1901 р., Михайлик був їхньою наймолодшою п’ятою дитиною. Його старшими братами були: Іван (1903 р. н.), Василь (1906 р. н.), Георгій (1910 р. н.) та Дмитро (1915 р. н.)³. Ростити дітей Григорію та Олександрі Івасюкам, як і багатьом іншим родинам, доводилося в складних тогочасних соціально-побутових умовах. Згодом в автобіографії 1959 р. сам Михайло Григорович напише: “Землі у нас зовсім не було, батько ходив на заробітки, а з 1930 р. він не працював – хворів астмою”⁴. Втім, у роки, що припали на час входження Буковини до складу Румунії, батьки зуміли навчити дітей плекати рідну українську мову та звичаї, виховували їх у народному дусі. А вже впродовж років навчання у початковій школі м. Кіцманя (1925–1929), державному ліцеї-інтернаті “Дмитрій Кантемір” м. Кіцманя (1929–1936), чоловічій гімназії “Мирон Костин” м. Чернівці (1937–1939) Михайло жодного дня не навчався рідною українською мовою.

Так, уперше про письменника та викладача української мови і літератури Кіцманської гімназії поч. ХХ ст. Сильвестра Гнатовича Яричевського (1871–1918) Михайло почув з уст свого батька Григорія Івановича, який добре його знав. Згодом дослідження життєвого і творчого шляху С. Яричевського стало справою життя письменника-початківця М. Івасюка і темою його кандидатської дисертації.

За дослідженнями Б. Мельничука, батько розповідав синові й про те, як навесні 1913 р. разом з іншими кіцманськими селянами він ходив пішки до Чернівців (а це понад 20 км в один бік), аби “зустріти на вокзалі Івана Франка, а в Народному домі почути пекучі жалі і натхненні проповіді його “Мойсея””⁵. Завдяки матері, яка не знала грамоти, але

М. Г. Івасюк відкриває перший фестиваль української сучасної естрадної пісні “Червона Рута” в м. Чернівці. 21 серпня 1989 р.
*Держархів Чернівецької обл.
Од. обл. О-39327.*

була обдарована від природи і пам’ята-ла багато українських пісень і казок, син розпочав складати вірші ще у дитинстві. Пізніше багато записаних від матері творів М. Івасюк включив до фольклорних збірників.

Здобувати освіту румунською мовою юнакові було складно, проте жага до знань пересилювала. Табелі успішності учня 6 класу державного ліцею-інтерната “Дмитрій Кантемір” Михайла Івасюка за 1935/1936 навч. рік свідчить про те, що окрім занять музикою, фізичною культурою, вивчення філософії та соціології (предмети, знання яких оцінені викладачами гімназії на максимальні 9–10 балів), високих результатів учень досяг у румунській та французькій мовах, релігієзнавстві⁶. У 1937/1938 навч. році М. Івасюк став гімназистом 7 класу чоловічої гімназії “Мирон Костин” у м. Чернівцях. Тут йому найкраще вдавалося релігія та німецька мова, непогані результати про-

демонстрував з географії, історії, румунської мови, малювання та політекономії⁷. У 1939 р. Михайло Івасюк вступив до румунського університету ім. Фердинанда I в Чернівцях на факультет романських мов та філософії, проте, через неспроможність сплатити за своє навчання, через кілька місяців був відрахований з числа студентів.

Із думкою про можливість продовжити навчання в одному із радянських університетів, юнак у листопаді 1939 р. зробив спробу перейти румуно-радянський кордон у припрутському с. Завалля, що поблизу м. Снятин (нині – Івано-Франківської області), але натомість потрапив до Станіславської в’язниці, далі у 1940–1946 рр. перебував у аналогічних закладах Львова, Одеси та Харкова, на засланні в Печорлазі (Комі АРСР). Відбуваючи заслання, навчався на курсах медичних працівників і в роки війни працював фельдшером⁸. Як зазначає Д. Мельничук, допоміг йому у здобутті цього фаху і працевлаштував О. М. Шульдер, головний невропатолог і психотерапевт таборів Півночі, якого М. Івасюк називав своїм рятівником. Тут познайомився він із багатьма високоосвіченими та порядними людьми, зокрема: доктором Л. О. Зільбером – рідним братом Веніаміна Каверіна, донькою маршала М. М. Тухачевського – Світлоною Михайлівною та іншими. Спілкування з ними та захоплення книгами (а там, над Печорою, за дослідженням Д. Мель-

ничука, йому вдалося навіть зібрати власну бібліотечку з півсотні книг, поміж яких були твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Тичини) “допомагало вистояти і не тільки не деградувати за неймовірно тяжких обставин, а зрости інтелектуально, збагатитися духовно”⁹.

У 1946 р. Михайло Григорович повернувся на Буковину, до м. Кіцмань. Викладав французьку мову у місцевій десятирічці й сільгосптехнікумі. Вступив на заочне відділення Чернівецького державного університету (іноземний відділ філологічного факультету), який закінчив 1949 р., здобувши фах учителя французької мови. У 1947 р. М. Івасюк одружився з учителькою Софією Іванівною Карякіною, яка приїхала на Буковину із Запоріжжя. Разом вони народили та виховали 3 дітей: Володимира (1949 р. н.) – майбутнього відомого композитора, Галину (1950 р. н.) та Оксану (1957 р. н.).

Перший літературний твір М. Івасюка “Розкажу тобі казку” з’явився ще у 1934 р. у чернівецькому дитячому журналі “Українська ластівка”, але активна і систематична творча співпраця з друкованими виданнями розпочалася у 1950-х роках. В альманасі “Радянська Буковина” за 1957 р. була видрукувана повість М. Івасюка “Чуєш, брате мій”. У Київському видавництві “Молодь” 1960 р. вийшов його роман “Червоні троянди”, а в 1963 р. побачила світ збірка оповідань письменника “Відламана галузка”¹⁰.

Блискуча мовно-літературна ерудованість М. Івасюка відкрила йому шлях до університетської кафедри української літератури, де він пропрацював майже чверть століття (1964–1987 рр.). Спочатку – в ранзі старшого викладача, а після захисту кандидатської дисертації про життя і творчість С. Яричевського – доцента. Читав історію української літератури і вступ до літературознавства та продовжував творити. Його наступні повісті – “Двобій” (1967) та “Весняні громовиці” (1970), романи “Вирок” (1975) і “Серце не камінь” (1978) засвідчили, що М. Івасюк – письменник, який “має свою улюблену тему, свій стиль і художницьке світобачення”. У 1980 р. вийшов друком роман “Балада про вершника на білому коні”, в якому вперше в українській літературі відображено події на Буковині в середині XVII ст., відроджено із забуття світлий образ народного лицаря Мирона Дитинки. У 1984 р., у видавництві “Советский писатель” (м. Москва), цей роман разом із романом “Вирок” (“Приговор сыну Заратустры”) видані в перекладі російською мовою. Того ж року у видавництві “Карпати” вийшов його черговий роман “Пташка піднебесна” з посвятою друзям сина Володимира, який так трагічно і передчасно відійшов у вічність. У 1986 р., до 150-річчя з дня народження С. Воробкевича, вийшов збірник його творів, упорядкований М. Івасюком і з його вступною статтю “Жайворонок рідного краю”. Крім цього М. Івасюк здійснив інсценізацію маловідомої п’єси Ю. Федьковича “Запечатаний двірник”¹¹.

Наприкінці 1980-х років публікуються твори М. Івасюка, присвячені світлій пам'яті його сина. Сплинуло багато років від тієї трагічної весни 1979 р., коли 24 квітня зник композитор Володимир Івасюк, а поховали його на Личаківському цвинтарі у м. Львові 22 травня, та не раз кам'яніла Батькова радість, а в грудях мов би розривався “клубок пекучий із заліза”¹². Івасюкова невмируща, неодцвітна “Червона рута” стала символом безсмертя народу, пісенного серця України, а батькові залишилася невичерпна туга, що лягла рядками у вінок пам'яті сину. Спочатку у чернівецькій газеті “Молодий буковинець” впродовж 1987 р. була опублікована повість М. Івасюка “Монолог перед обличчям сина”, ілюстрована фотографіями сім'ї Івасюків; наступного року ця ж повість у скороченому вигляді вийшла друком у журналі “Жовтень”. 1991 р. ознаменувався виходом першої поетичної книжки М. Івасюка “Елегії для сина”. Ця зболена поетична збірка-реквієм, на сторінках якої зійшлося 3 покоління буковинського роду Івасюків, з якими веде сердечну розмову-сповідь Михайло Григорович, за короткий час після появи зібрала зливу схвальних відгуків. Помістивши в неї поетичний роздум “Перед іменем твоїм”, присвячений батькові, М. Івасюк в епіграфі написав: “Під час війни мій батько помер від туги за синами”.

Після трагічної смерті сина Володимира М. Івасюк писав:

Я тішився тобою і пишався,
Одним тобою марив я і жив.
А ти на чорнім кораблі відплив
По темних водах вічності назавше¹³.

Біль непоправної втрати знесилувала Михайла Григоровича:

У мене вже немає болю
У мене вже немає слів,
Я вже не той, що був раніше.
Я вже повік закам'янів¹⁴.

У 1992 р. на здобуття Літературної премії імені Дмитра Загула було висунуто 3 твори письменника – романну дилогію “Балада про вершника на білому коні” і “Лицар великої любові” та поетичну збірку “Елегії для сина”. Враховуючи ідейно-художній рівень праць М. Івасюка, зацікавлене сприйняття їх читацькою аудиторією, думки членів конкурсної комісії була одностайними щодо відзначення їх Загулівською премією. При врученні премії у слові-подяці М. Івасюк із притаманною йому щирістю і скромністю сказав: “Я пишаюся тим, що ім'я Дмитра Загула ввійде і в мою біографію”¹⁵. Наступного року на сторінках чернівецького часопису “Буковинське віче” був видрукований роман письменника “Турнір королівських блазнів”. Тоді ж він удостоївся іншої винагороди – став лауреатом Літературно-мистецької премії імені Си-

дора Воробкевича. Навіть у поважні свої роки М. Івасюк відзначився надзвичайно кропіткою плідною працею. Впродовж 1991–1995 рр. на сторінках місцевої преси друкувалися новели прозаїка “Крижана лихоманка”, “Аутодафе”, “Сповідь Аріадни”, “Пігулки для матері”, “Ноктюрн”. У цей же час він працював над химерним романом про Гриня Чередарика та мемуарами “Острів Венери”, а також поетичними збірками “Ода українській мові” та “Я біля вас”, крім цього готував до друку двотомник творів С. Яричевського, антології буковинських поезій. 5 лютого 1995 р. Михайло Григорович Івасюк помер; похований на Руському кладовищі м. Чернівці.

Огляд документів особового фонду Михайла Григоровича Івасюка має на меті привернути увагу до маловідомих або неописаних фактів його життєвої і творчої біографії, що ґрунтуються на автентичних джерелах.

Уперше документи особового походження М. Івасюка в кількості 862 од. зб. надійшли до Держархіву Чернівецької області ще за життя письменника, впродовж 1992–1993 рр. Серед них: біографічні документи, епістолярна спадщина, документи, що характеризують службову, громадську, творчу діяльність, рукописи і машинописи художніх творів, лекцій, виступів, наукових досліджень, вирізки з газет і журналів, нечисленні фотографії. У січні 1996 р., вже після його смерті, архів додатково прийняв рукописи і машинописні копії творів М. Івасюка, рецензії, фотодокументи в кількості 110 од. зб., сформованих із

Письменник М. Г. Івасюк на громадській зустрічі з групою трудівників у м. Заставна Чернівецької області. 30 березня 1962 р. Репродукція.
Держархів Чернівецької обл. Од. обл. 19022.

матеріалів, виявлених під час упорядкування документальних масивів редакцій чернівецьких газет “Радянська Буковина”, “Буковина”, “Буковинське віче” та “Молодий буковинець”.

Наразі фонд складається з 1 опису і налічує 67 справ за 1929–1996 рр. Певна кількість документів фонду, зокрема епістолярій письменника, залишається мало дослідженою і не описаною. До фонду створено науково-довідковий апарат: зміст із фіксацією розділів; передмова з біографічними відомостями М. Івасюка, склад і зміст документів фонду та історія його надходження до Держархіву Чернівецької області. Перша група документів фонду – біографічні: автобіографія (1959); характеристика на вчителя французької мови М. Івасюка, в якій вперше відзначається його громадська діяльність в якості керівника гуртка поетів-початківців у м. Кіцмань та лектора товариства “Знання”; особова картка, медична довідка та ін. Окрему групу утворюють документи службової та громадської діяльності письменника і викладача Чернівецького державного університету, серед яких: рукописи лекцій М. Івасюка з літературознавства та з історії української літератури, документи про його діяльність з 1961 р. в обласній філії Спілки письменників України¹⁶.

Багатьом місцевим літераторам-початківцям він давав не лише настанови на кшталт: “Хто не любить працювати, не має що робити в літературі. Треба готувати себе до пекельної праці. [...] Коли я був класним керівником у Кіцмані, то ходив з учнями на буряки. Рядки довгі – кілометрові. А жінки проріджують і проріджують. Треба так проріджувати словесні рядки, як та колгоспниця – бурякові”¹⁷, а й путівку у професійне творче життя. У фонді зберігаються рецензії та відгуки М. Івасюка на статті, твори художньої літератури, а також рекомендації для вступу до Спілки письменників України, зокрема таким знаним нині в Україні та за її межами поетам, як Віталію Демченку, чий ліричний талант М. Івасюк високо відзначив у збірках поезій “Романтика” та “Шаги за горизонт”, а самого автора назвав “господарем і оспівувачем нашого життя”, та румуномовному поету Буковини Василю Терицану¹⁸.

Матеріали творчої діяльності М. Івасюка представлені у фонді, головним чином, рукописами прозових творів: романів “Червоні троянди” (1953–1956), “Вирок” (1972), “Серце не камінь” (1975–1978), “Балада про вершника на білому коні” (1978–1979), “Пташка піднебесна” (1976–1982, чотири редакції), “Лицарі великої любові” (1985–1987), оповідань, новел, казок та поетичних творів, серед яких рукопис поетичної збірки “Елегії для сина”; рукописами статей, текстів виступів на радіо і телебаченні (1969–1993).

Надзвичайно цінними документами фонду є рукописи повісті “Монолог перед обличчям сина”, адже видана друком у чернівецько-

му видавництві “Золоті литаври” (1999) вже після смерті письменника ця книга не втратила своєї актуальності. Вона не тільки найглибше і найправдивіше висвітлює життєвий і творчий шлях геніального композитора, поета, музиканта, художника Володимира Івасюка, у ній найповніше описано роботу над більшістю його пісенних і музичних творів. Ця книга належить до найдорожчих праць Михайла Івасюка, у яку він вклав не тільки власний талант, глибоку батьківську мудрість, а й невигойний біль найбільшої втрати.

Особливий інтерес становлять матеріали, зібрані самим М. Івасюком, що увійшли до роману “Балада про лицаря на білому коні”, адже його попередники у творенні української літератури на Буковині фактично не розробляли сюжетів з багатої і суперечливої історії нашого краю. Винятком був хіба що Осип Маковей, котрий у повісті “Ярошенко” відтворив події Хотинської війни 1621 р. Сам же М. Івасюк, який володів багатьма мовами, в т. ч. і слов’янськими, мав змогу опрацьовувати літописні дані і стародруки, фактично вперше в українській літературі відобразив події на Буковині середини XVII ст. та заповнив прогалину в історії нашого краю. Його дослідницька праця про постать селянського ватажка Мирона Дитинки ґрунтувалася на скупій згадці молдавського літописця Мирона Костіна: “Піднявся в ті часи розбійник, а саме Дитинка, який у всіх на виду, явно, без перешкод ходив по Хотинському і Чернівецькому повітах і управляв селянами. Воєвода Стефан послав стольника Бучка з багатьма служилими людьми, які розгромили його і всіх його людей постріляли”. Як справедливо наголошує Д. Мельничук, відштовхнувшись від цієї згадки, М. Івасюк розгорнув широку панорамну боротьбу буковинців за соціальне і національне визволення, реабілітував народного ватажка Мирона Дитинку, показавши, що це був не розбійник, а достеменний лицар із високими і благородними пориваннями, великий в любові до рідної землі та коханої Артемії¹⁹.

У фонді також відклалися матеріали, зібрані М. Івасюком на Буковині та безпосередньо виявлені ним у фондах Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника та Центрального державного історичного архіву, м. Львів, що увійшли до упорядкованого ним збірника творів С. Воробкевича та вступної статті “Жайворонок рідного краю” (1986).

Постійно зростаючий інтерес викликають матеріали до дисертації М. Івасюка “Письменник-демократ Сильвестр Яричевський. Життя і творчість”. Збирати матеріали про поета, письменника, викладача гімназій міст Перемишля, Коломиї, Кіцманя, Серету, громадсько-культурного діяча, очільника українського хору “Боян”, організатора філій товариств “Січ” на Буковині, мера м. Серет (Румунія) С. Яричевського письменник розпочав у 1965 р., натхненний батьковими палки-

ми розповідями у дитинстві про українського гімназійного викладача. Мабуть, саме дух бунтарства і національної свідомості С. Яричевського, який направляв його на шлях супротиву з владою задля розвою української освіти і культури та переданий у споминах від батька до сина, і викликав надзвичайну зацікавленість цією особистістю у М. Івасюка.

У фонді відкриті зібрані М. Івасюком копії рукописів С. Яричевського, його біографія, поезії, статті, рецензії та дописи в українські періодичні видання – газету “Буковина” (1898–1909), “Народний голос” (1911), часописи “Неділя” (1912), “Промінь” (1905–1907) та ін., відгук на творчість Василя Стефаника та Леся Мартовича, в якому автор висловлює сподівання на те, що “...зацвіте у нас література така, яка до лица народові, що витерпів багато і має що світові розповісти. І тепер уже розповідає ... з появою таких літературних талантів і знавців душі хлопа-чорнороба, як Стефаник і Мартович, стала безперечно першою в ряду європейських літератур”²⁰. Серед документів – спогади про С. Яричевського колишніх гімназистів, некрологи, його спомин про буковинську письменницю і казкарку Євгенію Ярошинську. Проте чільне місце у цьому підрозділі документів займає листування М. Івасюка з нащадками С. Яричевського – Софією та Богданом. У фонді зберігається 7 листів та 1 листівка, написані та надіслані ними письменнику з м. Серет (Румунія) упродовж 1965–1969 рр. Дізнавшись про наміри М. Івасюка написати книжку про життя і творчість їхнього батька, Софія і Богдан Яричевські охоче допомагали письменнику у збиранні матеріалу та укладанні бібліографії батькової творчості. Родинний архів Яричевських та бібліотека Сильвестра Гнатовича хоч і постраждали внаслідок Другої світової війни та під час евакуації, проте в основному були збережені та знаходилися на території Румунії (м. Серет) за місцем проживання членів його сім’ї. Листування з М. Івасюком побудоване у формі запитальника, містить об’ємні і ґрунтовні відповіді з посиланнями на документальні та опубліковані джерела з родинного архіву, інформація з яких і лягла в основу кандидатської дисертації письменника. Разом із тим Софія і Богдан Яричевські пересилали М. Івасюку твори та рукописи батька, а Софія Сильвестрівна переписувала тексти доповідей, виступів та статей, в т. ч. опублікованих до 40-річчя з дня смерті С. Яричевського в газеті для українського населення Румунії “Новий вік” (1958). Надзвичайну цінність становлять дитячі спогади Софії про батька, зокрема про те, що він володів 8-ма мовами, початок його поетичної діяльності, який припав на старші класи навчання в гімназії, про що свідчить зошит із віршами за 1890–1891 рр., а особливо спомин про “останній прощальний ранок мого улюбленого батька 30 березня 1918 року”²¹. Натомість М. Івасюк надіслав родині письменника свою опубліковану статтю “Сильвестр Яричевський – співець

визволення рідного краю” та видану збірку новел С. Яричевського “На хвилях життя”. Як викладачеві, М. Івасюку так само вдалося включити в курс історії української літератури 4 години лекцій, присвячених творчості С. Яричевського. Спільна дослідницька робота над першою фундаментальною біографією С. Яричевського надзвичайно зблизила обидві родини, і Софія Яричевська неодноразово відвідувала Івасюків у Чернівцях.

Епістолярна спадщина письменника відображена в особовому фонді також листуванням із редакціями видавництв та періодичних видань, з письменниками М. Бурбаком, В. Зубарем, М. Марфієвичем, К. Поповичем та іншими. Особливої уваги заслуговують листи братів М. Івасюка: Георгія з Румунії (1929–1938), Івана з Канади (1932–1961) та інших земляків із-за океану.

У Канаді перебували двоє старших братів Михайла – Іван та Василь. Василь трагічно загинув на фабриці в молодому віці, а Іван через 40 років повернувся на Батьківщину. Характерно, що Іванові листи (1932) змальовують картини важкої буденщини українських заробітчан в Канаді, розповідають про відсутність можливості заробітку, спричиненого економічною кризою, про долі “...несвідомих робітників, які

Прогулянка вулицями м. Чернівці. Зліва направо: Софія Івасюк, Софія Яричевська, Михайло Івасюк [1968 р.].
Держархів Чернівецької обл. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 2.

замість того, щоб домагатися в уряді допомоги, котра належить робітникам, вкорочують собі віку (вішаються, топляться, перерізують бритвою собі шию)”²². М. Івасюк надсилав в Канаду свої опубліковані праці. Брат Іван та інші українські емігранти завжди залишалися вдячною читацькою публікою; в листах віднаходимо схвальні відгуки та побажання працювати в майбутньому над темою сучасності.

До особового фонду включені також документи про В. Івасюка (спогади, рецензії, дописи, бібліографія), некрологи та фотографії похорон М. Івасюка, спецвипуск газети “Буковинське віче” від 11 січня 1996 р., присвячений М. Івасюку.

На сьогоднішній день ім’я письменника Михайла Івасюка добре відоме на Батьківщині та далеко за її межами. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 843 Чернівецькій обласній універсальній науковій бібліотеці присвоєно ім’я Михайла Григоровича Івасюка, а у 2002 р. на будинку по вул. В. Маяковського, № 40/1, де він жив (нині тут Чернівецький обласний меморіальний музей Володимира Івасюка), відкрито меморіальну дошку (скульптор В. Берлад).

Творчий здобуток Михайла Івасюка важко переоцінити, він залишається чи не найвидатнішою постаттю в літературному житті Буковини – талановитий прозаїк і ніжний лірик. Пером прозаїка Івасюка розкрито нову сторінку в мистецькому літописі нашого краю. Він здолав найскладніше завдання митця – домігся, щоб твір на історичну тему був цікавим для сучасників, відповідав духовним запитам сьогодення та виховував у читача прекрасне почуття патріотизму, готовності стати на захист Вітчизни. Його закликали писати славу нашого народу, і народ віддячив великим визнанням.

¹ Держархів Чернівецької обл. (Державний архів Чернівецької області). Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 14.

² Там само. Ф. 1245. Оп. 2. Спр. 34. Арк. 345зв.–346.

³ Там само. Спр. 33. Арк. 16, 142, 277, 315.

⁴ Там само. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

⁵ *Мельничук Б.* На те й осінь, щоб оглянутись. Штрихи до портрета Михайла Івасюка//Буковинське віче. 1992. 24 лист. № 137(302). С. 4.

⁶ Держархів Чернівецької обл. Ф. 350. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 128.

⁷ Там само. Ф. 229. Оп. 2. Спр. 162. Арк. бзв.–7.

⁸ Там само. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.

⁹ *Мельничук Б.* Знач. твір. С. 4.

¹⁰ Михайло Івасюк 1917–1995: біобібліогр. покажчик. Чернівці, 2007. С. 6–7.

¹¹ Там само. С. 8–9.

¹² Держархів Чернівецької обл. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 3.

-
- ¹³ Там само. Спр. 67. Арк. 4.
¹⁴ Там само. Спр. 45. Арк. 3.
¹⁵ Там само. Арк. 5.
¹⁶ Там само. Арк. 20–21.
¹⁷ *Мельничук Б.* Зазнач. твір. С. 4.
¹⁸ Держархів Чернівецької обл. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 4, 18.
¹⁹ *Мельничук Б.* Зазнач. твір. С. 4.
²⁰ Держархів Чернівецької обл. Ф. Р-2840. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 11.
²¹ Там само. Спр. 41. Арк. 16а.
²² Там само. Спр. 39. Арк. 9.

The review of documents of the personal fond of the Ukrainian writer Mykhailo Ivasyuk is done. These documents are kept in the State Archives of Chernivtsi Region. Mykhailo Ivasyuk was Ukrainian prominent writer, folklorist, scientist, cultural and public figure, educator, laureate of the literary prize named after Dmytro Zahul (1992) and the literary-artistic award named after Sydir Vorobkevych (1993). On the basis of documentary sources and the facts of the writer's biography, the history of receipt of documents in the state archives, his participation in the public life of the region, and materials of his scientific and creative activity are presented.

In the article is also used information about unpublished documents of archival collections that are supplement to the biographical information about the writer and his family.

Key words: Mykhailo Ivasyuk; the personal fond; the writer; the lyric poet; the educator; the laureate.

УДК 94(477-25)“192/193”:050-054.72(=161.2)

К. В. РОМАНОВА*

ЖИТТЯ КИЄВА 1920–1930-Х РОКІВ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Розглянуто періодичні видання української еміграції як джерело з історії Києва у 1920–1930-х роках. Звертаючись до радянської періодики або користуючись власними джерелами інформації, українські еміграційні газети та часописи створювали альтернативний радянській пропаганді образ Києва. Акцентуючи увагу на моментах, про які радянські ЗМІ могли згадувати лише побіжно, або ж висвітлюючи події, які радянська влада воліла замовчувати, періодичні видання української еміграції дозволяють доповнити відомості про ті чи інші сторони київського життя 1920–30-х років, а також спонукають до виявлення джерел у вітчизняних архівах, що підтверджують або заперечують деякі наведені в еміграційних виданнях факти.

Ключові слова: українська еміграція; періодичні видання української еміграції, Київ, радянська окупація.

Українська політична еміграція, яка після української революції 1917–1921 років опинилася за межами України, прагнула зберегти зв'язок із батьківщиною і з уважністю стежила за подіями, що відбувалися на окупованих більшовиками землях. Налагодивши за кордоном видавничу роботу та заснувавши значну кількість періодичних видань, українці висвітлювали на їхніх шпальтах у т. ч. життя співвітчизників під “Советами”. Незважаючи на те, що Київ на деякий час втратив столичний статус, для української еміграції він лишався столицею, і саме тому чимало опублікованих в еміграційних ЗМІ матеріалів були присвячені саме йому.

Серед періодичних видань, які з певною систематичністю вміщували статті на київську тематику: “Тризуб” (Париж), “Новий шлях”, “Український голос” (Вінніпег), “Час” (Чернівці), “Наш клич” (Буенос-Айрес), “Розбудова Нації” (Прага), “Український тиждень” (Прага), “Січ” (Чикаго) та ін.

Перше з них, найвідоміше – тижневик “Тризуб”, головний друкований орган уряду Української Народної Республіки в екзилі. Заснований він був 15 жовтня 1925 р. у Парижі з ініціативи Головного Отамана і Голови Директорії УНР Симона Петлюри. Соратником С. Петлюри у видавничій справі став В'ячеслав Прокопович – Голова Ради міністрів

* Романова Катерина Вікторівна – кандидат історичних наук, головний науковий співробітник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

УНР у 1920 р. та у 1926–1939 рр., який від дня заснування часопису і до 1939 р. лишався його головним редактором.

“Тризуб” був одним із найбільш ґрунтовних із точки зору викладу матеріалу видань, спрямованих на об’єднання розпорошеної української політичної еміграції Європи у міжвоєнний період. Однак тижневик можна розглядати і як своєрідну енциклопедію українського життя – і не лише поза межами України, в еміграції, але й самої України, оскільки значну частину матеріалів видання складала статті, присвячені подіям Української революції та розвитку ситуації у країні, що перебувала під владою більшовиків. В архіві зберігаються числа тижневика за 1925–1934 рр. та 1937–1938 рр. Відповідно, матеріали київської тематики дозволяють із певною послідовністю дослідити життя міста у міжвоєнний період.

Питання українського життя висвітлювалися також на шпальтах еміграційного видання, що виходило у Празі – тижневику “Український тиждень”, редактором та видавцем якого був відомий бібліограф, автор “Бібліографічного покажчика наукових праць української еміграції” Петро Зленко.

Менш широко публікації київської тематики представлені у виданні “Розбудова Нації”, яке виходило у Празі з січня 1928 р. до осені 1934 р. і було ідеологічним органом Проводу Українських Націоналістів¹, а також у виданні гетьманського напрямку – двотижневику “Січ”, що виходив у Чикаго з липня 1924 р. до травня 1934 р.²

До Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) ці видання надійшли у складі збірки, переданої у 2008 р. за сприяння генерального консульства України у м. Пряшів (Словаччина), і зберігаються у фонді № 15.

Цінними джерелами з історії Києва 1920–1930-х років є видання, передані до ЦДАЗУ Фондацією імені Олега Ольжича, які зберігаються у довідково-інформаційному фонді архіву (переважно, бібліотечний фонд № 3). Це, зокрема, тижневик “Новий шлях”, що був заснований як літопис українсько-канадської громади та офіційний друкований орган Українського національного об’єднання у Канаді³. Перше його число вийшло 30 жовтня 1930 р. в Едмонтоні, згодом, у 1933 р. редакція переїздить до Саскатуну, де працює до 1942 р.⁴ У перші десятиріччя свого існування газета була головним джерелом інформації про життя в Україні та місцевій громаді, а також інформувала про події в Канаді.

Українська газета “Час” була єдиною українською газетою в Румунії, ідеологічно наближеною до Української національної партії⁵, хоча з першого числа (від 2 жовтня 1928 р.) декларувала незалежність від будь-яких політичних угруповань. Газета стояла на українських позиціях і виходила регулярно аж до радянської окупації⁶.

Часописом української еміграції в Аргентині став тижневик “Наш клич”. Він виходив у Буенос-Айресі з 1934 р. як друкований орган

Організації державного відродження України (ОДВУ), яка згодом стала основою для заснування в Аргентині культурно-освітнього націоналістичного товариства “Відродження”, що стояло на позиціях ОУН під проводом А. Мельника⁷.

Однак слід зауважити, що політичні уподобання редакцій цих видань фактично не відбивалися у публікаціях, які присвячувалися Україні та Києву, у цьому випадку позиція і редакторів, і авторів була спільною – антирадянською.

Тематика вміщуваних в еміграційних виданнях матеріалів охоплювала майже всі сфери життя киян: це – репресивна політика більшовиків, діяльність київської влади, політика українізації та русифікація, антисемітизм, події наукового та культурного життя, становище церкви, вища та середня освіта, а також суто побутові питання, такі як проблеми транспорту, харчування, забезпечення населення одягом, житлові умови тощо. Найбільш повним джерелом із точки зору різноманітності питань, які висвітлювалися на шпальтах видання, був “Тризуб”.

Самі публікації можна поділити на 3 групи залежно від джерела надходження інформації. Першу (найбільшу) становлять публікації, джерелом яких виступили радянські газети. Другу – публікації про події київського життя з посиланням на іноземні видання – інші еміграційні часописи, у т. ч. російські, або видання, які виходили у країнах Балтії, Західної та Східної Європи. І, нарешті, до третьої групи віднесені оригінальні матеріали київської тематики від власних кореспондентів і авторів – листи дописувачів-киян, замітки українців, які приїхали до Києва вже як іноземні туристи, публікації редакції, підготовлені на основі аналізу різноманітних джерел, у т. ч. радянської періодики.

Щодо першого виду публікацій, то їх головним джерелом були українські газети, що виходили в УРСР: “Пролетарська правда”⁸ та “Вісті ВУЦВК”⁹, рідше – всесоюзні “Правда”, “Известия” тощо.

Зазвичай редакція просто передруковувала ту чи іншу новину, рідше – давала короткий коментар або публікувала матеріал під власним заголовком, який і містив авторську оцінку ситуації, наприклад: “Бідні Грушки” з інформацією про рішення київської міськради встановити на хуторі Грушки у Києві пам’ятник Леніну на честь подій 1905 р.¹⁰ або “Кіно на услугах Москви” щодо роботи Київської кінофабрики¹¹. Як правило, без коментарів залишалися новини наукового життя, пов’язані з повідомленнями про засідання комісій та товариств ВУАН, візити до Києва науковців з-за кордону, утворення наукових інститутів, організацію наукових з’їздів, археологічні знахідки тощо, а також новини освіти, які інформували про утворення нових навчальних закладів, кафедр, діяльність бібліотек при навчальних закладах тощо. У той же час варто зазначити, що загалом питання гуманітарної сфери – науки, освіти, культури нерідко розглядалися в українській еміграційній

періодиці у світлі реалізації політики українізації та відвертої русифікаторської політики Москви. З цією метою аналізувався репертуар київських театрів, діяльність київських видавництв, підготовка до відзначення ювілейних дат тощо.

Коментарі (найчастіше короткі, в одне-два речення) супроводжували новини, які стосувалися діяльності органів влади, ставлення більшовиків до історичних та архітектурних пам'яток та загалом культурної спадщини українців, господарської політики “Советів” у Києві. Зокрема, у рубриці “Хроніка” редакція “Тризуба” вмістила новину з публікації у “Пролетарській правді”, де критикувалася робота київської міської ради. Як повідомляла радянська газета, до складу ради входило 1100 осіб, з яких 344 давно не живуть у Києві, інші ж 222 не ходять на засідання ради, але користуються своїми правами для безкоштовного проїзду в трамваї. Новину завершував редакційний коментар із характеристикою “комуністичних батьків міста”, більшість яких “органічно не зв'язана з Києвом, проживає тут випадково і зовсім не заінтересована в добробуті та розвитку нашої столиці”¹².

Критичний, але лаконічний коментар щодо дій більшовицьких окупантів було вміщено у зв'язку з повідомленням про виявлення у Московському музеї мистецтва картини італійця А. Ман'яско, що раніше зберігалася у Київському музеї мистецтв. Повідомляючи, що Росія відмовляється повертати витвір мистецтва до України, редакція зазначає: “з таких мотивів вивозять з України хліб, цукор, залізо, вугілля, в чому полягає зміст самої федерації”¹³.

Радянські новини супроводжувалися і більш розлогими коментарями, передусім це стосувалося заміток, де йшлося про негаразди київського життя, які пояснювалися часом нездатністю більшовицької влади вести господарство, часом її відверто злочинною сутністю. Таким є матеріал, опублікований у “Тризубі” у 1926 р. з посиланням на статтю Ф. Ернста у “Пролетарській правді”. Йшлося про невідрадну ситуацію, в якій опинилася Києво-Печерська лавра у зв'язку з рішенням влади у 1923 р. передати частину будівель святині Соцзабезові для розміщення на території Лаври інвалідів війни. За 2 роки, пише Ф. Ернст у газеті, “майже все майно роздано, загинуло, продано, покрадено. Загинули чудесні лаврські меблі – роботи місцевих, часом кріпацьких майстрів [...]. Чого не зруйнували безхазяйність, систематично руйнують люде – часом з допомогою агентів інвалідного містечка. Зідрано дах зі старовинних мурів круг печер, зруйновано аркади будови Готфрида Шеделя”¹⁴.

Як зазначає редакція “Тризуба”, відношення радянської влади до Лаври свідчить “не тільки про вандалізм і некультурність сучасних володарів України, а й про свідому тенденцію їх знищити здобутки й пам'ятники вікових зусиль нашого народу. Представники окупаційної влади... віддали українську святиню з її архітектурними, історичними

пам'ятниками, колекціями та скарбами на поталу, наругу і розграблення зухвалої комуністичної черні”¹⁵.

18 грудня 1930 р. (з посиланням на “Пролетарську правду”) в канадському “Новому шляху” з’явилася стаття під назвою “Харчеві карточки для покійників”. Йшлося про виявлення Київською міською управою 15 тис. 800 осіб, які названі у радянській газеті “мертвими душами”. На ці особи, які не були включеними до міліцейських списків як мешканці Києва, за картками видавалися продукти. Як зазначалося, право на картки мали 522 тис. киян, натомість тих, хто їх одержував, нарахували 537 тис., у зв’язку з чим багато винних осіб було притягнуто до відповідальності. Знаючи про ситуацію із продуктовим забезпеченням в Україні, редакція “Нового шляху” дає своє пояснення цьому факту: “...голодуючі київляне в набірних книжках повписували і таких членів своєї родини, які давно повмирили. Цим способом хотіли вони придбати собі бодай одну порцію хліба і муки більше”¹⁶.

Питання забезпечення продуктами українців, зокрема, киян, було в центрі уваги української еміграції, яка прагнула привернути увагу світу до цієї проблеми ще з кінця 1920-х років, бо вже тоді ситуацію в Україні описували як “голод”, а після того, як відомості про Голодомор 1932–1933 рр. потрапили за кордон, ця проблема опинилася в числі актуальних. Аналіз поточної ситуації було проведено у статті “Як харчують мешканців Київа”, опублікованій 15 грудня 1936 р. у “Новому шляху”. Редакція дослідила дані, наведені у газеті “Комуніст”, де зазначалося, що порівняно з минулим роком кияни стали більше купувати товару в крамницях: за день близько 20 т. м’яса, 25 т. ковбасних виробів, близько 10 т. масла, 68 тис. шт. яєць тощо. Статистичні підрахунки кореспондента “Нового шляху” дали не такі відрадні результати, оскільки, якщо вказані цифри поділити на кількість мешканців Києва, то виходить, що на кожного в день припадає 30 гр. м’яса, 38 гр. ковбаси, 115 гр. масла та ін. Але, зазначається у статті, якщо зважити, що ніхто не купує 30 гр. м’яса, а як мінімум 100, то виходить, що лише третина населення може дозволити собі їсти цей продукт. Більшовики, пише редакція, навмисне не подали цифр в абсолютних числах, а лише у відсотках, оскільки насправді число споживання дуже низьке¹⁷.

Серед інших тем, що їх висвітлювали радянські ЗМІ та які привертати увагу еміграційних видань, виділяється, зокрема, тема життя єврейського населення Києва й, у т. ч., тема антисемітизму. Характерно, що відповідними радянськими публікаціями цікавилася передусім редакція “Тризубу” – як представник політичної сили, яку (зусиллями тієї ж більшовицької пропаганди) зробили винною у єврейських погромах періоду Української революції. Огляд публікацій у “Пролетарській правді” дозволяв прибічникам та представникам УНР довести, що прояви антисемітизму, які особисто С. Петлюрою засуджувалися

та каралися, – це явище, яке не лише часом спостерігалось в українському війську, а яке продовжувало процвітати й при “благополучній” комуністичній владі.

Підставою для вивчення політичної ситуації та настроїв населення в Україні ставали повідомлення в українських республіканських ЗМІ про арешти – причому як серед партійної верхівки, так і на підприємствах, і в організаціях. Це була інформація, яка подавалась радянською пресою як доказ боротьби більшовицької влади за чистоту в лавах партії, із зловживаннями на місцях керівників різних рівнів, “буржуазними націоналістами” та “агентами світового імперіалізму”. Як і в ряді інших випадків, в еміграційній періодиці подібна інформація могла подаватися без коментарів, але під власною назвою, наприклад: “Ще перечищують УАН” – про постанову Ради народних комісарів УСРР провести ревізію особового складу УАН в Києві¹⁸, “Загнивання совітського адміністративного апарату” – про судовий процес над керівниками київських господарських установ, обвинувачених у хабарництві та спекуляції¹⁹, “Большевики судять “петлюрівців і контрреволюціонерів”” – про арешти працівників київської контролерської дільниці Південно-Західної залізниці²⁰. У не меншій мірі проілюструвати політику окупаційної влади допомагали цитати, взяті безпосередньо з радянських джерел. Зокрема, 19 вересня 1933 р. у “Новому шляху” з посиланням на “Вісті ВУЦВК” було вміщено матеріал під заголовком “”Чистять” Укр. Академію Наук у Києві”, де йшлося про усунення з членів компартії 16 членів АН УССР, звинувачених у “буржуазному націоналізмі”. Красномовнішим за коментар був наведений виступ одного з членів комісії: “Карту ворогів – побито. Пролетарська революція викинула їх на смітник. Радянська Всеукраїнська Академія буде прямувати дорогою пролетарської революції”²¹.

Відомості про події київського життя, які, ймовірно, не афішувалися в радянській Україні, брали з інших еміграційних видань або видань, що виходили у країнах, що мали спільні кордони з ССРСР. Як правило, ця інформація також була пов’язана із суспільно-політичною ситуацією в місті, далекою від тієї, що її намагались змалювати більшовики у своїх ЗМІ, а також із подіями, подробиці яких окупаційна влада не хотіла перетворювати на надбання спільноти.

Варшавський “Кур’єр червоний” став джерелом для замітки у “Тризубі” (1926 р.) про страту у Києві “Лицарів смерти” – колишніх воїнів армії УНР, які боролися з більшовизмом, зокрема отамана Сікори²².

10 жовтня 1933 р. у “Новому шляху” було надруковано матеріал “Арештували старшин Сов. армії”. Редакція тижневика, посилаючись на бухарестський часопис “Адеверул”, повідомляла про масові арешти у Києві “серед верхівки і нищого старшинства червоної армії”. Заарештованих звинувачували, як пише тижневик, “у намірі відірвати Україну

від Совітів. ГПУ нібито знайшло багато обтяжуючого матеріалу у виді брошур і відозв, звернених проти Сталіна. Полки, що були розташовані на Україні, перенесено до Москви і Ленінграду”, а родини заарештованих відправлено до таборів у Сибір²³.

У деяких випадках посилення на джерело інформації не були конкретизовані, а сама інформація не завжди відповідала дійсності, хоча, як доводить наведений нижче приклад, не була такою вже далекою від правди. Йдеться, зокрема, про повідомлення “18 розстрілів у Києві”, розміщене у “Новому шляху” 4 січня 1938 р. з посиланням на світову пресу. Тут, між іншим, писалося: “У Києві відбувся процес проти 18 українців, яких засудила військова колегія найвищого суду УССР на розстріл обвинувачуючи всіх в приналежності до Української Націоналістичної Організації. Присуд виконали на подвір'ї київської в'язниці. Підсудних розстрілювало ГПУ у двійку. Між розстріляними знаходиться примандонна київської державної опери Петрусенко й заслужений артист, співак Донець”²⁴. Відомо, що Оксана Петрусенко та Михайло Донець з середини 1930-х років дійсно перебували під наглядом НКВС²⁵, проте їх доля була відмінною від описаної у “Новому шляху”: О. Петрусенко померла в 1940 р.²⁶, а Михайло Донець був репресований у липні 1941 р. та, ймовірно, 10 вересня того ж року розстріляний органами НКВС²⁷.

Досить цікавою є інформація, яка, очевидно, потребує підтвердження та пошуку джерел в архівах СБУ. Вона була вміщена у двох числах “Нового шляху” за 1938 р., а джерелом її, як і вище, називалася закордонна преса. Йдеться про статтю “Протибольшевицькі повстання на східних землях”, опубліковану у числі тижневика від 18 жовтня, де йшлося про масові заворушення у місті: “...над Київом розкинули літаки протибольшевицькі летючки, що взивали від іменні українських націоналістів до повстання проти Москви. 37 піхотний полк у Києві підняв повстання й вийшов в район Василькова, де большевики при ліквідації зриву зруйнували з землею 9 українських сіл. В Києві заарештували до 400 українців і відвезли їх негайно в глибину Росії, бо в Україні ситуація така непевна, що Москва не вагається держати визначніших в'язнів серед розбурханого українського моря. До Києва прибула особлива комісія ГПУ з Єжовим, Вишанським і Ульховим на чолі”²⁸. Як зазначалося у статті, з Москви до Києва були надіслані озброєні відділи ГПУ, в результаті загинуло 63 повстанці, а решту взяли в полон.

У числі “Нового шляху” від 1 листопада 1938 р. інформацію було уточнено та доповнено у статті під назвою “Напад повстанців на Київ”, де повідомлялося, що в ніч з 8 на 9 жовтня відбулося зіткнення повстанців, які нещодавно з'явилися в лісах Київщини, і до яких приєдналися вояки 37 піхотного полку, з військами ГПУ, що охороняли аеродром у Святошині. Метою повстання нібито було захоплення літаків, яке не мало успіху та призвело до жертв з обох сторін²⁹.

Третій вид публікацій, присвячених київській тематиці, – це не лише суто авторські матеріали з аналізом ситуації в місті, але й листи від власних кореспондентів із Києва, які там мешкають або нещодавно втекли за кордон. У який спосіб передавалися ці листи і чи завжди реальними були дописувачі з України або це був редакційний хід, – питання, яке потребує окремого дослідження. Проте, принаймні у 1920-х і до початку 1930-х років листування із закордоном ще дозволялося радянською владою. Крім цього, у цей період кордони між радянською Україною та Польщею і Румунією охоронялися не надто пильно й існували певні канали, через які передавалася інформація про реальне становище у країні під “Советами”³⁰.

У 1928 р. дописувач “Тризубу”, який під іменем Ж. Флергат опублікував у ньому статтю “Київські мініатюри”, і сам, очевидно, був втікачем, вказував: “Відбуваються арешти і труси тих, хто має хоч які небудь зносини з закордоном”, тобто така практика, незважаючи на певний ризик, існувала³¹.

Найчастіше київські кореспонденти еміграційних видань акцентували увагу на таких проблемах київського життя: до 1934 р., коли Київ мав статус окружного міста, дописувачі вказували на його уподібнення провінційному місту, як-от в “Листі з Києва”, опублікованому у “Тризубі” від 29 серпня 1926 р. за підписом С. Н. Автором листа, як зазначалося у тексті, був недавній випускник “Вузу”³². Інші кореспонденти вказували, що у місті стало тихіше, зменшився рух транспорту, хоча окрім трамваїв почали з’являтися автобуси³³. У статті “Сучасний Київ” за підписом “Киянин”, опублікованій у “Тризубі” у 1928 р. писалося: “Київ вражає своєю мертвотою. Того руху, що був колись, зараз немає. Тільки увечері та в свята на Хрещатику збираються люде переважно сов. робітники та куховарки для флірту... Єдиною розвагою цих новітніх горожан позостається лузання насіння [...] При переповнених людом пішоходах вулиці порожні – візників майже немає, а прокатних самоходів на все місто кілька штук.

Як реліквії залишилися у Києві 2–3 “ліхачі” старого часу для обслуги совітських робітників, на яких за крадіжки чекає більшовицька в’язниця – ДОПР (дім примусових робіт).

Як зменшився рух у Києві, можна уявити собі з такого факту. За тиждень перед виїздом з Києва я навмисно перерахував всіх осіб, яких я спіткав о 3-ій годині дня на Михайлівській вулиці, – їх було всього 32 особи”³⁴.

Досить часто у таких матеріалах подається огляд культурного та наукового життя. Згаданий вище С. Н., зокрема, так описує театральне життя: “В театрах таке: опера російська, сили пагані, але збори мала; російський драматичний театр з старими акторами має збори, але виставляє такі дурниці як “Ревність”, “Погибшая девченка””. Піддаєть-

ся критиці “Березіль” Курбаса за відсутність репертуару³⁵. Серед інших т. зв. культурних подій С. Н. згадує лекції, але і тут, зазначає він, кількість їх зменшилася. “Раніше були часті антирелігійні диспути, тепер не так часто. Одійшла мода на такі теми, як “Пол, любов, шлюб” та “Гігієна шлюбу”, зате багато дискусій викликає проект нового громадянського кодексу, тобто про шлюб, розлучення та ін., який після двох років фактичного проживання узаконує шлюб як юридичний [...]”.

Кінотеатри рідко пустують, лише при особливо відворотному агітаційному фільмові совітської продукції³⁶. Тут само автор пише і про наукове життя та освіту, зазначаючи, що тепер немає такої науки, як історія. Замість неї читаються лекції з історії революційного руху, робітничого та професійного руху на Заході та в Росії з Україною. “Через таку роздрібненість історії ми не знаємо історії народу, звязку минулого з сучасним”³⁷.

Окрему увагу автори кореспонденції з Києва звертають на проблему охорони пам’яток у місті: “Охорона пам’ятників старовини у Києві провадиться аби-як; церкви, розуміється, зовсім не ремонтуються. Шкода дивитися на нищення старовинних монастирів та ін. пам’ятників старожитньої давнини у Києві”³⁸.

Статті очевидців є також цінним джерелом із дослідження побуту киян. Зокрема, детальна інформація наводиться у статті “Сучасний Київ”: “Відсутність матеріальних засобів у населення відбивається дуже яскраво назовні. Постійний брак мануфактури та загальна нужденність населення на протязі довгих літ панування большевиків призвичаїла людей не звертати уваги на одяг і більшість ходить в старій одежі, не маючи засобів її поновити. В літню пору майже усі носять рубахи “коворотки”, а в ліпшому випадку “толстовки”, що їх зовуть у Києві “жидовками”, бо їх носять переважно жиди. Капелюшків фетрових майже немає, а носять усі робітничі кашкетки, а то і зовсім ходять без шапок. Урядовці з більшовицьких установ в Києві також одягнені бідно, але тільки у них можна зустрінути білі комірці.

Чисто голених людей мало, більшість голиться кілька разів на місяць. Фрізієрів³⁹ у Києві... не багато та й ціни у них не доступні для широкої публіки. Така звичайна річ, як ніж до бритви Жілет, коштує у Києві 1 карбованець, себ-то трохи більш як пів-доляра”⁴⁰.

Столичний статус, очевидно, не надто змінив ситуацію у місті. Так, у газеті “Час” від 17 лютого 1935 р. було вміщено передруковану з “Тризубу” замітку “З листів із України” (11 листопада 1934 р.). Автор, зокрема, наводив ціни на продукти (м’ясо – 8–10 крб., хліб – 1,5 крб за 1 кг., цукор 10 крб. при середньому заробітку – 150–200 крб.), а також зазначав, що у Києві збудовано кілька магазинів, у яких можна побачити “старорежимні” прекрасні груші, яблука, рибу. При цьому, як зазначалося у статті, “Зайти до магазину можна кожному, але купити –

вибачте...”⁴¹. Один із продавців магазину на запитання автора, хто це купує, відповів: “жулики”⁴².

Нарешті, неодноразово різні кореспонденти періодичних видань звертали увагу на таке явище, як безпритульні діти. Ж. Флергат пише, що таких у Києві більше 10 тисяч. Це здебільшого діти віком 8–14 років, привезені з Волги під час голоду на Україну. Автор був свідком того, як розбігаються кияни, тільки почувши, що безпритульні десь поруч. “Вигляд безпритульні мають страшенний. Більшість з них напів гола або носить однісінький піджак з довгими рукавами. Сплять хто де попав, на смітниках, каналізаційних трубах, на складах, в піску і т. п. Більшість з них заражені поганими хворобами”⁴³. Про це ж пише й автор статті “Сучасний Київ”, вказуючи, що велика кількість таких дітей є наслідком “руйнації моральних принципів більшовиками”, і що злочинний безпритульний елемент – молодь у віці від 18 до 20 років – постачає Москва⁴⁴.

Не менший інтерес становлять листи від українців, які відвідали місто вже у якості іноземних туристів. Такий матеріал, зокрема, вийшов у варшавському виданні “Наша культура” за 1935 р. та передрукований у кількох серпневих числах газети “Час” за 1936 р.⁴⁵ Автор статті Іван Зіньківський, який мав польське громадянство, судячи з тексту, знав Київ ще до того, як місто стало радянським. Він досить детально описує 3 дні свого перебування у столиці УСРР, починаючи від заселення у готелі “Континенталь” на колишній Миколаївській вулиці (тодішній вул. К. Маркса, сучасна назва – архітектора Городецького) і до дня від’їзду.

Автор зафіксував свої враження від вечірнього Києва (“більш симпатичне, ніж відразливе. В переважній вічній пільмі стиралися всі контрасти, що так били в очі в день, і все виглядало якось інакше, краще, веселіш, так як і скрізь у Європі”⁴⁶); описав поїздку на трамваї; відвідання Лаври у супроводі представниці “Інтуристу”, у викладі якій історія святині, за словами автора, межувала з непристойністю; відвідання кінотеатру, де потрапив на черговий витвір радянської пропаганди; не оминув увагою багаті вітрини магазинів Київторгу та Гастроному; згадав про русифікацію, що давалася навзнаки навіть в Українській академії наук, де хотів купити деякі книжки; охарактеризував чиновників Київського облвиконкому, що містився у приміщенні колишньої будівлі Української Центральної Ради, куди автор пішов, щоб поставити візу.

Про загальну атмосферу, яка панувала у столиці, можна судити з кількох описаних автором випадків, коли він мав намір зустрітися зі своїми колишніми знайомими – доктором і колишнім залізничником, – які залишилися у більшовицькому Києві. Перший з них відмовив Зіньківському у зустрічі, при цьому причини відмови не становили загадки для автора: “Коментарі були зайві, – пише він, – бо д-р С. перебував на високій посаді”⁴⁷.

Але були й інші настрої. Описуючи зустріч з іншим своїм приятелем, колишнім залізничником, Зіньківський яскраво змальовує побут його родини: “Роздивився я по хаті, – а в ній у куті православна ікона, а поруч – портрет Леніна”⁴⁸, бо, за словами залізничника, він мав віруючу дружину. Причиною нарікання господаря на владу було матеріальне забезпечення, особливо пенсіонерів. Пропрацювавши 40 років на залізниці, він отримував пенсію розміром 75 паперових карбованців⁴⁹. Як зізнався залізничник, за старого режиму він отримував би у 2 або й у 3 рази більше. “Хліб коштує карбованця за кілограм, м’ясо – 8 карб. кг, про масло нема що й казати. От тільки тютюн та горілка дешеві. Й як тут жити? М’яса не їмо зовсім, навіть і в свята, а цілий рік сидимо на картоплі”⁵⁰. Під кінець у розмові з гостем він змушений визнати: “Ми були потрібні колись тільки на те, щоб повалити старий режим і прочистити шлях на його місце новому. Відбулася тільки зміна людей на “верхах” і це – весь зміст революції”⁵¹.

Нарешті, частина листів, опублікованих на шпальтах еміграційних видань, належала втікачам до “більшовицького раю” з українських територій, що внаслідок Варшавського договору 1920 р. опинилися у складі Польщі. Реалії життя, попри очікування, виявлялися далекими від тих, на які сподівалися українці з західних земель.

У “Новому шляху” від 25 липня 1933 р., у самий розпал Голодомору, було опубліковано статтю – передрук травневого листа до рідних заробітчанина з Галичини, який подався на заробітки до Радянської України та після розкуркулення був змушений переїхати до Києва. Попри намагання комуністичної влади приховати масштаби вчиненого нею злочину, інформація про голод просочувалася через кордони. “Я разом із жінкою і дітьми абсолютно голодуємо, – йшлося в опублікованому листі. – Була картопля, так ще було так-сяк, а зараз вже варимо лушпиння з картоплі і приготуємо їду, але без всякої омасти. Я працюю, тобто не без служби, але-ж ця служба як і всяка служба чи інша праця не дає нічого. Щоби прожити так середньо, треба одержувати в місяць хоч 1500 карбованців (рублів), а я одержую всього 200. Державні товари... коштують дуже дорого, а труд не оплачується навіть на 10 до 20 відсотків. Так живе майже все населення як я. До дому їхати не пускають і тут жити не дають. Прийдеться погибати голодовою смертю, як і другі”⁵². Важко сказати напевне, чи існував такий лист насправді та як він міг бути переправлений за кордон, але, як бачимо, заходи більшовиків щодо приховування страшних подій в Україні не завжди виявлялися дієвими.

За рік по тому у статті Василя Франка, надрукованій знов-таки у “Новому шляху”, розглядалися вже інші проблеми міста: звичайно, автор звернув увагу на нужденне життя більшої кількості містян, але найбільше його увагу привернули занедбані та знищені більшовиками православні святині: Володимирський собор, перетворений на музей,

Києво-Печерська лавра, а також злидений стан священників, змушених просити милостиню “нарівні зі всякими каліками і прошаками”⁵³.

В цілому, огляд еміграційної преси та виявлення на її шпальтах публікацій, присвячених Києву, дозволяє визначити їх як важливе джерело вивчення життя української столиці. Звичайно, до цього матеріалу треба ставитися з певною обережністю, особливо там, де немає визначених посилань на джерела інформації або ж це особисті враження кореспондентів. Тим не менше, вивчення української еміграційної періодики міжвоєнного періоду дає можливість, по-перше, доповнити відомості про ті чи інші сторони київського життя 1920–1930-х років, у т. ч. й ті, які з певних причин не висвітлювалися в радянській періодиці, а, по-друге, стати поштовхом до виявлення джерел у вітчизняних архівах, які підтверджують або спростовують деякі наведені в еміграційних виданнях факти. У будь-якому випадку ми отримаємо або раніше невідому чи маловідому інформацію про київські події, або матимемо справу з таким явищем, як, умовно кажучи, міфотворчість української еміграції, що теж може стати темою окремого дослідження.

¹ Розбудова Нації//Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1973. Т. 7. С. 2552.

² Січ//Там само. 1976. Т. 8. С. 2847.

³ Українське Національне Об'єднання (УНО) – суспільно-політична організація, утворена в Канаді на поч. 1930-х років з ініціативи націоналістів, зокрема, мельниківського крила ОУН (*Книш* 3. Українське Національне Об'єднання//Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1980. Т. 9. С. 3411).

⁴ З 1942 р. до 1977 р. видання виходило у Вінніпезі, а з 1977 р. до сьогодні – у Торонто (Новий Шлях//Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1966. Т. 5. С. 1784). Див. також: Новий шлях: минуле, теперішнє і майбутнє//Новий шлях. 3 листопада 2015 р. URL: <https://www.newpathway.ca/новий-шлях-минуле-теперішнє-і-майбутнє/> (дата звернення: 12. 10. 2017).

⁵ Українська Національна Партія (УНП) – “єдина легальна укр. політ. партія в Румунії з осідком у Чернівцях (1927–1938 рр.), яка продовжувала традицію української національно-демократичної партії на Буковині за австрійського часу. УНП виступала проти румунізації українського населення, домагалася впровадження української мови в школах, у церкві та перегляду аграрної реформи” (Українська Національна Партія//Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1980. Т. 9. С. 3371).

⁶ Останнє число газети вийшло 28 червня 1940 р., коли у Чернівцях вже були представники радянської влади, а буквально за декілька годин редакцію газети розгромили (Чернівецькій газеті “Час” – 86 років!//Час. 2 жовтня 2014 р. URL: <http://www.chas.cv.ua/20491-sogodn-nam-86.html>) (дата звернення: 12. 10. 2017).

⁷ Наш Клич//Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк, 1966. Т. 5. С. 1744.

⁸ “Пролетарська Правда” виходила з 1921 р. як орган міському КП(б) України, Київського обкому, обласного окрвиконкому, губвиконкому, а також міської Ради депутатів трудящих (“Україномовна газета “Пролетарська Правда” почала видаватись 93 роки тому”//Газета. UA. 19 серпня 2014 р. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_ukrayinomovna-gazeta-proletarska-pravda-rochala-vidavatis-93-roki-tomu/576142) (дата звернення: 13. 10. 2017).

⁹ “Вісті ВУЦВК (Всеукраїнського центрального виконкому)” – щоденна газета, видавалася з грудня 1918 р. як орган Харківської ради робітничих депутатів, з грудня 1919 р. – як орган Харківського військового революційного комітету, згодом – орган ВУЦВК і Харківського губернського виконавчого комітету. Від жовтня 1920 р. – орган Українського ЦВК. З 25 червня 1934 р. виходила у Києві (О. Юркова. “Вісті ВУЦВК”//Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 1. Київ, 2003. С. 577).

¹⁰ “Тризуб”. Париж, 1926 (ч. 16)//ЦДАЗУ (Центральний державний архів зарубіжної україніки). Ф. 15. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 75.

¹¹ “Новий шлях”. Саскатун, 14 липня 1936 р.//ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3, інв. № 6001-О. С. 6.

¹² ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 116. Арк. 125зв. Тут і далі збережено орфографію та пунктуацію джерела.

¹³ Там само. Спр. 118. Арк. 44зв.

¹⁴ Там само. Спр. 117. Арк. 44зв.–45.

¹⁵ Там само. Арк. 44–44зв.

¹⁶ “Новий шлях”. Едмонтон, 18 грудня 1930 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6000-О. С. 1.

¹⁷ “Новий шлях”. Саскатун, 15 грудня 1936 р.//Там само. Інв. № 6001-О. С. 9.

¹⁸ “Український голос”. Вінніпег, 6 серпня 1930 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6368-О. С. 1.

¹⁹ “Вісті”. Львів, 14 червня 1934 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6289-О. С. 4.

²⁰ “Новий шлях”. Саскатун, 15 грудня 1938 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6003-О. С. 1.

²¹ “Новий шлях”. Саскатун, 19 вересня 1933 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 5996-О. С. 1.

²² Там само. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 118. Арк. 191.

²³ “Новий шлях”. Саскатун, 10 жовтня 1933 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 5996-О. С. 1.

²⁴ “Новий шлях”. Саскатун, 4 січня 1938 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6003-О. С. 9.

²⁵ Див., напр.: Н. С. Хрущов. *Время. Люди. Власть. (Воспоминания)*: в 4 кн. Москва, 1999. URL: http://www.hrono.ru/libris/lib_h/hrush26.php (дата звернення: 13. 10. 2017); К. Константинова. *Сердешна Оксана. Письменник Микола Кагарлицький – про зигзаги долі найзагадковішої української прими*// Дзеркало тижня. 20 червня 2008 р. URL:https://dt.ua/CULTURE/serdeshna_oksana_pismennik_mikola_kagarlitskiy_pro_zigzagi_doli_nayzagadkovishoyi_ukrayinskoji_prim.html (дата звернення: 16. 10. 2017).

²⁶ Г. Брега. *Петрусенко Оксана Андріївна*//Енциклопедія історії України. Т. 8. Київ, 2011. С. 197.

²⁷ В. Кузик. Донець Михайло Іванович//Енциклопедія сучасної України: у 30 т. Київ, 2008. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20796 (дата звернення: 16. 10. 2017).

²⁸ “Новий шлях”. Саскатун, 18 жовтня 1938 р.//ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3, інв. № 6003-О. С. 1.

²⁹ “Новий шлях”. Саскатун, 1 листопада 1938 р.//Там само. С. 1.

³⁰ Див., напр.: *Тимоти Снайдер*. Кровавые земли. Киев, 2015. С. 57.

³¹ ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 27.

³² Там само. Спр. 117. Арк. 198зв.–199зв.

³³ Там само. Спр. 116. Арк. 186зв.–87.

³⁴ Там само. Спр. 124. Арк. 199.

³⁵ Там само. Спр. 117. Арк. 199.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. Спр. 124. Арк. 198зв.

³⁹ Тобто перукарів.

⁴⁰ ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 198зв.

⁴¹ “Час”. Чернівці, 17 лютого 1935 р.//Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6197-О. С. 3.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 124. Арк. 27.

⁴⁴ Там само. Арк. 200.

⁴⁵ “Час”. Чернівці, 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 12 серпня 1936 р. //Там само. Бібл. ф. № 3, інв. № 6198-О.

⁴⁶ Там само. 4 серпня 1936 р. С. 2.

⁴⁷ Там само. 5 серпня 1936 р. С. 4.

⁴⁸ Там само. 8 серпня 1936 р. С. 3.

⁴⁹ 1 золотий карбованець дорівнював 35 паперових.

⁵⁰ “Час”. Чернівці, 8 серпня 1936 р.//ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3, інв. № 6198-О. С. 3.

⁵¹ Там само. С. 4.

⁵² “Новий шлях”. Саскатун, 25 липня 1933 р.//Там само. Інв. № 6000-О. С. 4.

⁵³ “Новий шлях”. Саскатун, 31 липня 1934 р.//Там само. Інв. № 5996-О. С. 6.

The periodicals of Ukrainian emigration as a source for the history of Kyiv in the 1920-1930s are considered. Referring to the Soviet periodicals or using their own sources of information, Ukrainian emigration newspapers and magazines created an alternative to the Soviet propaganda image of Kyiv. Emphasizing on the points that Soviet media could only mention in passing, or by covering events that the Soviet authorities chose to ignore, periodicals of Ukrainian emigration allow to supplement the information about certain aspects of the Kyiv life of the 1920's and 30's, as well as motivate the discovery of sources in domestic archives, confirmed or denied by some of the facts in the emigration publications.

Key words: the Ukrainian emigration; the periodicals of Ukrainian emigration; Kyiv City; the Soviet occupation.

УДК 930.25:005]:378(100)

В. В. БЕЗДРАБКО*

ЗАРУБІЖНИЙ АРХІВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ: ПОХОДЖЕННЯ, ЗМІСТ, ПЕРСПЕКТИВИ

Висвітлено чинники виникнення й тенденції еволюції архівного менеджменту за кордоном. Проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку зарубіжного архівного менеджменту як наукової і навчальної дисципліни. Зазважено на його особливостях як навчального курсу у системі архівної освіти країн Європи та Америки.

Ключові слова: архівний менеджмент; архівна освіта; модель архіву; освітня програма з архівного менеджменту; архівні освітні центри; керування документальними процесами.

Останнім часом архівна спільнота активно обговорює питання реформування галузевої освіти. Це зумовлено багатьма чинниками, зокрема змінами національної освітньої системи та її змісту відповідно до положень відомої Болонської конвенції 1999 р.; інформатизацією і зростанням ролі інформаційних наук у суспільному житті; світовими глобалізаційними процесами, які торкнулися сфери надання освітніх послуг тощо.

Порушене питання актуалізувалося також у зв'язку із триванням обговорення нових проектів галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальності 029 “Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” (бакалавр, магістр), запропонованих Науково-методичною комісією Міністерства освіти і науки України наприкінці 2016 – на початку 2017 рр.¹ Стандарт вищої освіти за призначенням і сферою застосування завжди сприймається як підмуток для розбудови навчальної спеціальності. Саме тому легковажити з нормативним документом не варто. Попри загальність положень згаданих проектів з очевидним тяжінням до

* *Бездрабко Валентина Василівна* – доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Київського національного університету культури і мистецтв; старший науковий співробітник відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (за сумісництвом).

інформаційного менеджменту важливе значення має формування рівнозначних можливостей для розвитку *всіх* варіацій спеціальності, що відповідають ключовим її напрямам: інформаційному, бібліотечному та архівному. За інших умов втрачаються сенс існування самого стандарту і, найголовніше, засади повноцінного й багатогранного розвитку спеціальності. Залишається сподіватися, що авторам проектів не забракне часу на етапі обговорення врахувати раціонально вмотивовані й логічно обґрунтовані побажання колег, за яких буде збережено один з основоположних принципів сучасної освіти – толерування життєдайних традицій і відкритість перед перспективними новаціями.

Реформування архівної освіти в Україні актуалізувалося ще в 1990-х роках на тлі відомих суспільно-політичних подій, пов'язаних із розпадом СРСР. Відтоді єдиний вищий навчальний заклад, що займався загальною і спеціальною підготовкою архівістів – Московський державний історико-архівний інститут, автоматично отримав статус закордонного вишу, а перед вітчизняною освітою постало питання формування національної системи підготовки кадрів для архівної сфери та керування документаційними процесами. З'явилася низка важливих публікацій, у т. ч. і стратегічного значення, які вказали на актуальність розв'язання нагальних проблем галузевої освіти². Спільним для них були потужні пропагандистські сигнали про значущість професії архівіста для суспільства, держави, особи, а також доведення необхідності змін. Тоді ж активно обговорювався зміст архівної освіти, орієнтири якої "виставили" історичні факультети класичних університетів, модернізувавши її за рахунок впровадження нових дисциплін. Із-поміж таких чільне місце в підготовці архівістів рівня магістра і спеціаліста з кінця 1990-х років посів *архівний менеджмент, або менеджмент архівної справи*, провідники якого дієво сприяли його конституюванню та розвитку як навчальної й наукової дисципліни. Час, що минув відтоді, дає підстави зробити певні висновки, поділитися враженнями від поширення та апробації новаторських курсів у національній системі архівної освіти. Проте для глибшого розуміння ситуації з архівним менеджментом, на нашу думку, варто вдатися до зауваг про зарубіжний досвід розбудови керування архівами, аби відкрити нові аспекти бачення й, відповідно, розв'язання давно відомої теоретичної і практичної проблеми – модернізації архівної сфери, та освітньої підготовки тих, хто в ній задіяний професійно. То що ж представляє собою архівний менеджмент за кордоном? З'ясування питання породило різні варіанти відповідей на нього, але про це по порядку.

Народження загального менеджменту традиційно пов'язують із Великобританією XIX ст. Проте його модернізовану версію, що набула поширення в минулому столітті і зажила неабиякої популярності, розглядають продуктом розвитку різних сфер суспільства й держави у

США. Тоді ж відбувалося конституювання менеджменту як наукової та навчальної дисципліни. Так само Північноамериканський континент традиційно називають батьківщиною архівного менеджменту як виду діяльності, науки й навчальної дисципліни, а часом його становлення сміливо визначають другу половину ХХ ст.

Через відому специфіку розвитку архівістики у США чи Канаді, пов'язану з пізнім, порівняно зі Старою Європою, зародженням державності з усіма необхідними інституційними атрибутами, початково архівна галузь була зорієнтована не на роботу з історичною документацією, а на поточні, у реальному часі, документи. Поширення ідей менеджменту та управління практичними сферами роботи з документами як важелів реалізації управлінських рішень, величезне зростання обсягів документації породжувало не тільки явище під назвою “керування документаційними процесами”, але й традицію його сполучення з архівами. Тому не дивно, що першочергово розвиток архівістики був орієнтований не на історико-архівні чи теоретичні наукові пошуки, а на практичні потреби роботи з оперативною документацією. Науково-технологічний аспект архівістики, пов'язаний з управлінським, потребував інших студій, завдяки чому ми наразі стверджуємо про формування важливого підґрунтя для народження архівного менеджменту у США. Діяльність установи й архівіста в контексті раціоналізації використання людських та інших ресурсів, планування, організація, приведення в дію й контроль за функціонуванням усіх систем інституції від початку склали основу американської архівістики. Саме тому, коли переглядаєш бібліографію студій американських, канадських архівістів ХХ ст., гортаєш сторінки їхніх фахових видань, помічаєш, що вони рясніють “технологічними” заголовками праць практичного змісту. Тобто йдеться, до прикладу, не про *історію* чи *теорію* експертизи документів, як про це писали європейські колеги в одному часі з північноамериканськими, а про її *техніку*. Звісно, це не означає, що дослідники з Європи не знали на прикладних архівних темах чи не розробляли їх. Проте можливість вдаватися на “місцевому матеріалі” до історичних екскурсів та ґрунтовних теоретичних узагальнень сторічних практик гарантовано продукували відмінність європейської архівістики.

Отож, доки американські чи канадські фахівці шукали варіанти розв'язання нагальних прикладних галузевих питань усталеної бінарної позиції “архіви й керування документацією”, аби згодом узагальнити практичні результати та теоретизувати довкола них, європейці подарували світу перші підручники, керівництва з архівознавства, виклавши на їх сторінках із-поміж іншого правила організації роботи в архівах, зміст основних напрямів діяльності, принципи укладання архівного законодавства, засади, алгоритм реалізації архівістами професійних обов'язків, що разом мало б гарантувати галузі успішний розвиток. Спочат-

ку в популярному навчальному підручнику нідерландців С. Мюллера, Р. Фруїна, Й. А. Фейта *“Керівництво з організації та описання архівів”* (*“Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archiven”*, 1898 р.), що неодноразово перевидавався різними мовами впродовж ХХ ст.³, з тим британцем Ч. Г. Дженкінсоном у фаховій “біблії” англomовного світу – *“Керівництво з архівного адміністрування, включаючи проблеми архівів війни та створення архівів”* (*“Manual of Archive Administration, including the problems of war-archives and archivemaking”*, 1922 р.), розлого доповненого компонентом престижності фаху працею *“Англійський архівіст: нова професія”* (*“The English archivist: a new profession”*, 1948 р.)⁴, з особливим шануванням було представлено теми з ключових напрямів архівної діяльності та конкретних завдань служителів архівів. Згодом і майже одночасно, з’явилися друком видання, що ввійшли в історію європейської науки як “класичний текст” з історичною, теоретичною і практичною частинами⁵, у виконанні італійського дослідника Е. Казанови *“Архівістика”* (*“Archivistica”*, 1928 р.)⁶ та підручник “високого гатунку”⁷ польського архівіста К. Конарського *“Сучасна польська архівістика та її завдання”* (*“Nowozytna archiwistyka polska i jej zadania”*, 1929 р.)⁸, у міркуваннях якого колеги побачили риси архівістики “нового формату” – не тільки як “допоміжної” історичної дисципліни, але й інформаційної науки⁹. Орієнтовані на різну аудиторію читачів, ці та інші підручники, безперечно, укорінили звичність оприбутнення управлінського аспекту в архівістиці і провістили народження особливого дискурсу – класичного архівного менеджменту як явища міждисциплінарного синтезу.

Уже на початку 1940-х років тема архівного адміністрування набула популярності й захопила аудиторію конференційних залів на різних континентах. Так, наприклад, у 1940 р. майбутній національний бібліотекар Австралії Г. Л. Вайт¹⁰, виступаючи на III щорічній конференції Інституту бібліотекарів Австралії, виголосив доповідь *“Тенденції архівного адміністрування”* (*“Trends in archival administration”*)¹¹, в якій у постановочному плані й на загальному рівні розглянув вузлові питання керування архівами, зокрема їх роль в організації роботи з оперативними документами на рівні установи.

Кардинальне значення для становлення архівного менеджменту як науки та навчальної дисципліни мали праці американця Т. Р. Шелленберга, що стали класикою бібліотеки архівіста – *“Сучасні архіви: принципи та техніки”* (*“Modern Archives: Principles and Techniques”*, 1956 р.), *“Менеджмент архівів”* (*“Management of Archives”*, 1965 р.)¹². Це були перші спеціалізовані видання, котрі на якісно іншому рівні порушили проблеми теорії та практики архівістики, зв’язки між архівом і керуванням документаційними процесами. Головний акцент робився на сучасній документації, роботі з нею, ролі архівів у керуванні доку-

ментацією та визначенні “точок дотику”, ієрархії стосунків між ними. Архіви проголошувалися “відповідальними” за забезпечення належного “супроводу” документа впродовж усього його “життя”, що цілком узгоджувалося з відомою тезою про природну залежність двох практик – архівної й діловодної. Керування документацією стало для архівів не просто “підопічним” напрямом, але й чинником трансформації моделі архіву, для якої менеджмент є запорукою реалізації ним новітніх завдань і функцій. “Архіви та керування документацією” – це не просто зумовлене консенсусом між архівістикою і менеджментом характерне для другої половини ХХ ст. словосполучення, але й своєрідна система репрезентації розвитку науки про архіви і державної політики в архівній галузі.

Маємо всі підстави говорити про суттєвий прорив в архівістиці, який фактично ознаменував початок нової доби, коли архівна справа “вийшла” за межі ставлення до неї, як винятково прикладної сфери діяльності істориків-архівістів. Щодо автономії науки про архіви згодом напише й італійський дослідник Л. Кассезе у “*Vсtyni до архівістики*” (“*Introduzione allo studio dell’archivistica*”, 1959 р.)¹³, де послідовно доведе її повноцінність як самостійної наукової дисципліни й заперечить статус “допоміжності” для історії¹⁴. За цим твердженням криється розширення об’єктно-предметної сфери архівістики та заохочення порушувати, розв’язувати не тільки “олдскульні” теми, але й новітні, диктовані часом і пропоновані модерною парадигмою наукового знання на кшталт шелленбергових ідей.

Дещо пізніше модель архіву Т. Р. Шелленберга у спрощеній манері було представлено його колегами зі Східного Берліна, відомими архівістами Г. Ендерсом і Г. Шмідом у практичному підручнику “*Учення про керування архівами*” (“*Archivverwaltungslehre*”, 1962 р.)¹⁵, що попри неоднозначне сприйняття знайшов високе поцінування у фахових колах і твердження про найкраще видання для архівіста¹⁶. Завдяки майстерній інтерпретації та препаруванню ідей попередників і сучасників¹⁷, найсильнішою, за визначенням Ч. Берната, складовою підручника була “доктрина управління архівами”¹⁸.

Отож архівна спільнота виявилася відкритою до неординарних тем, і є всі підстави говорити про другу половину ХХ ст. як час широкої й різнопланової апробації ідей архівного менеджменту на міжнародному та національному рівнях. Якщо у США керування архівами тяжіло до загального менеджменту й розвивалося як його галузь, то європейським колегам складно було відійти від канонів науки про архіви, вони продовжували вправлятися водночас у синтезах історико-архівної й управлінської конструкцій знань.

Обґрунтований Т. Р. Шелленбергом дискурс в архівістиці, актуальність якого тривала аж до початку ХХІ ст., здобув неабияке поширення.

У 1960–1970-х роках розпочався справжнісінький бум на дослідження з архівного менеджменту, вислідом чого стала презентативна спеціальна бібліографія, що охоплювала невеликого і солідного формату, загальні та вузькоспеціалізовані, орієнтовані на вишуканого читача-інтелектуала чи широкий архівний загал, регіонального значення або ж ті, які не мали географічних обмежень, дослідження. Праці А. Матільї, М. Дюшена, І. Перотена, В. Бенедона, Н. Нільссона, Б. Дельмаса, М. Кука, Ч. Берната та інших знаних фахівців увійшли в історію архівістики як такі, де найкраще концептуально визначено зміст архівного керування, адекватно окреслено його проблеми та перспективи, представлено зразки розв'язання практичних галузевих завдань на платформі менеджменту¹⁹. У наступні десятиліття з'явилася низка узагальнених і вузькоспеціалізованих теоретизувань, викладених у виданнях монографічного штибу, і навчальних практичних керувань²⁰, присвячених архівному адмініструванню, яких, за підрахунками фахівців, наприкінці ХХ ст. налічувалося понад 300 назв²¹.

Відтоді тематика з архівного менеджменту внутрішньо присутня в багатьох універсальних фахових²², а згодом у проблемно орієнтованих, традиційних і електронних часописах професійних товариств, асоціацій²³, що добре ілюструють національні бібліографії. Міжнародні, міждержавні різних континентів організації з архівістики та керування документацією на шпальтах власних видань так само ось уже понад півстоліття намагаються зняти продуктивну напругу між потребами архівів та пропозиціями фахівців²⁴. Вважаємо, що консолідована співпраця теоретиків і практиків різних країн за цей час дозволила напрацювати раціональні пояснення значень архівного адміністрування, моделі його впровадження та реалізації, запропонувати розв'язки прикладних проблем, відкрити перспективи для утвердження і поширення новаторських ідей менеджменту в архіві й архівній галузі.

Парадигмальні зміни в теорії архівістики й у практиках роботи з документами спонукали до обговорення спільнотою нагальних проблем на рівні авторитетних наукових зібрань, наприклад тих, що проходять під егідою Міжнародної ради архівів. Упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. їх тематика помітно “дрейфує” від студіювань загальних настанов з архівного менеджменту до вузькотематичних проблем з урахуванням умов і обставин становлення постіндустріального, інформаційного суспільства, еволюційних змін умов побутування архівів²⁵. Зауважмо, фахова підготовка архівістів стала актуальною темою дискусій багатьох конференцій²⁶. Це детермінувало ухвалення міжнародною організацією з питань освіти, науки, культури – ЮНЕСКО – спеціальної програми “*Документи й архівний менеджмент*” (“*Records and Archives Management Programme*”, 1979 р.), яка передбачала координацію співпраці в розробленні та реалізації ефективних моделей

керування документацією й архівами. Лише за перші 5 років її реалізації в межах програми було затверджено та видано солідний компендіум примірних нормативних документів, інструктивних, навчальних, методичних, інших практичних посібників з архівістики та керування документацією (і суміжних напрямів діяльності)²⁷.

Новації в архівістиці відчутно вплинули на стан галузевої освіти, оприсутнивши архівний менеджмент як *навчальну дисципліну, комплекс дисциплін, напрям підготовки, освітню програму, плановий курс підвищення кваліфікації, стажування* архівістів тощо. Для дальшого викладу є необхідність дати термінологічне роз'яснення поняття, аби розуміти його змістове наповнення та, відповідно, можливе місце й роль у фаховій підготовці. Безперечно, термін полісемантичний і в загальному означає (і ним означають) галузь керування, розділ архівістики, самостійну науку, навчальну дисципліну, галузь знань. Архівний менеджмент як науку, наукову дисципліну (чи комплекс дисциплін), галузь знань склалася традиція сприймати прикладними, а відправною точкою їх студіювань – уважати планування й організацію діяльності архіву залежно від розуміння його місії та бачення бажаного результату діяльності. При вживанні терміна як галузі керування мають на увазі комплекс заходів, спрямований на реалізацію програмних завдань і цілей діяльності архівістів, архівної установи, забезпечення для цього їх необхідними ресурсами, а також оцінювання ефективності праці²⁸; стратегічні концепції, місії, окреслення напрямів розвитку, визначення пріоритетності й планування щоденної роботи, її продуктивності в загальному контексті діяльності архіву, галузі; використання наявних можливостей оптимальним чином для досягнення синергетичного ефекту під час втілення в життя архівістами функційних обов'язків задля результату в осяжному майбутньому²⁹. Погоджуємося також із К. І. Климовою в тому, що архівознавство, в тій моделі, яка презентована в більшості сучасних зарубіжних підручників з архівістики, можна вважати, до певної міри, архівним менеджментом.

Також ми солідаризуємося з колегами і говоримо про керування архівами не лише як оперативне, але і стратегічне планування та втілення ухвалених рішень у життя, що дозволяє розмістити діяльність архіву у ширший контекст³⁰. Стратегічне управління лежить в основі концепції архівного адміністрування, де керування якістю теж займає належне місце³¹. Зауважмо на відсутності у фаховій літературі єдиної теорії стратегічного менеджменту в архіві. Існують лише підходи, концепції та парадигми, ресурсо- й економічно, або ж “еволюційно-теоретично” орієнтовані, коли про архів говорять і пишуть як “файл” колективної пам'яті, багатогранний соціокультурний феномен і пропонують для нього різні “моделі виживання” та “моделі прогресу” установи, що перебуває в постійному русі³². Розгляд керування архівами як страте-

гічного менеджменту потребує відповідної державної політики, нормативно-правового регулювання, фіксованої цінової політики на інформаційний архівний сервіс, перегляд фінансування архівів за рахунок податків чи окремих приватних зборів тощо. В межах архівного менеджменту передбачено не тільки ставлення до архіву як установи, що гарантує технічне й інше забезпечення ретроспективною інформацією, а й розгляд її з позицій “адміністративної науки” як об’єкта та суб’єкта управління, який регулює документаційні процеси і керує ними. Подібні визначення підтримуються Міжнародною радою архівів й пропагуються багатьма фахівцями, особливо в англо-американському світі.

Отже, при підготовці архівістів зарубіжні колеги приділяють виняткову увагу управлінню галуззю. Це, як зазначалося вище, має різні форми прояву в освітньому сенсі. З одного боку, розповсюдженням фактом є викладання дисципліни керування/адміністрування архівами, архівний менеджмент (*management archival, archival management, archives administration, managing archival (англ.); Archivmanagement, Archivverwaltung (нім.); gestion des archives (фр.); administracion de archivos, organización de archivos (исп.) та ін.*)³³, або комплексу дисциплін, за змістом тотожним їм, а з іншого – маємо розповсюджену практику післядипломних курсів із метою перепідготовки фахівців, активно пропоновані різними урядовими й неурядовими інституціями, національними та міжнародними товариствами, об’єднаннями, асоціаціями архівістів тощо. Профільні сайти майорять вакансіями для менеджерів архівів різного походження й підпорядкування³⁴, а вищі навчальні заклади, товариства професіоналів – програмами підготовки архівістів і підвищення їхньої кваліфікації. Слід відзначити, що про керування архівами як навчальну дисципліну йдеться переважно в освітніх програмах магістрів. Доповнимо зазначене тут конкретними прикладами.

Із-поміж навчальних закладів Старої Європи пальму першості у пропагуванні архівного менеджменту як навчальної дисципліни звично віддають Школі бібліотечної справи та архівів коледжу Лондонського університету (*Schooll of Librarianship and Archives, University College London, 1947 р.*)³⁵. Початково архівний менеджмент тут став однією з навчальних дисциплін підготовки професіоналів архівної справи, а згодом – повноправною складовою магістерської програми “Документи та архівний менеджмент” (*“Records and Archives Management”, 1980 р.*), широко апробованої вищими різними континентів. Е. Терстон, М. Ропер, Л. Міллер, інші відомі архівісти стали активними провідниками ідей архівного менеджменту у стінах коледжу та за його межами, авторами навчальних програм, підручників і проблемно-тематичних статей із питань керування архівами й документацією, і навіть відповідних саморефлексій³⁶. Їм належить також відома та популяризована Міжнародною радою архівів і підтримана британською благодійною організа-

цією “Міжнародний траст керування документацією” (*The International Records Management Trust, IRMT*) програма тренінгу з багаторічною історією “*Менеджмент архівів: практичне керівництво*” (“*Managing Archives: A Procedures Manual*”, 1999 р.)³⁷, призначена для підвищення кваліфікації архівістів самостійно чи на відповідних навчальних курсах.

Зміст програми віддзеркалює важливі процеси, які потребують сучасного керування і складають суть архівної діяльності. Це – комплектування архіву; упорядкування фондів; систематизація документів та архівне описання; довідковий апарат і послуги з індивідуальної підтримки³⁸. Центральним об’єктом архівного менеджменту, на думку авторів, є документ, який “вибув” із активного обігу та надійшов на збереження в архів і потребує управлінського забезпечення процесів власного “життя”, зокрема опрацювання, систематизації, збереження, зберігання, захисту та забезпечення доступу користувачам³⁹. Базовою термінологією програми є доволі показові лексеми: офісні документи, документаційний центр, архівна інституція (архівний репозитарій), документаційне адміністрування, регіональний офіс, національний архів, регіональний документаційний центр, корпоративне адміністрування документами, керівник апарату діловодства, керівник архівної установи, адміністративна структура⁴⁰. Такий набір термінів виразно видає підхід авторів до розуміння керування архівами та викладу його змісту з домінантом архівістики, а не менеджменту при цьому. Інакше кажучи, архів, архівні технології й процеси є фундаментом для надбудови – управлінських дій, що забезпечують їхню діяльність та реалізацію. Насправді, це суттєвий момент, що вказує на сприйняття менеджменту як інструменту, та його підпорядкованість архівістиці. Тому текст посібника є переважно архівним, а не управлінським. І цим він суттєво відрізняється від подібних проб з архівного менеджменту у США.

Відкритими до новацій виявилися елітні навчальні заклади континентальної Європи, які пред’являють до своїх абітурієнтів виняткові вимоги, наприклад, володіння класичними й іноземними мовами, наявність вищої освіти тощо. Ідеться, зокрема, про *Національну школу хартії* (*Ecole nationale des chartes*, 1821 р.), яка, традиційно спеціалізується на підготовці палеографів-архівістів, маючи в навчальних планах типовий для випадку перелік дисциплін (латина, французька мова, романістика, палеографія, дипломатика, історія письма, історія архівів, історія установ, економічна й соціальна історія, історія книги і гравюри, історія права, археологія, історія мистецтв до ХХІ ст., архівознавство, історія фотографії, інформатика, комунікаційні системи і структури, архіви установ тощо), із 1951 р. запровадила навчання з *керування архівами*, орієнтоване на потужну практичну підготовку фахівців. Марбурзька (*Archivschule Marburg*, 1949 р.) та Баварська (*Bayerische Archivschule*, 1821 р.) архівні школи поряд з усталеним тяжінням до

історико-архівних студій і відповідних дисциплінарних пропозицій для своїх слухачів із середини 1950-х років поступово розширювали список курсів завдяки керуванню архівами та документацією, а також супутнім галузям знань, як-от: архівне право, податкова політика державних і муніципальних архівів, економічне й фінансове управління архівами, організація архіву, планове управління, керування проектами та якістю, управління людськими ресурсами, керування бізнес-проектами та ін.⁴¹ Тобто, не йдеться про існування окремої освітньої програми з архівного менеджменту, але архівний менеджмент як *монодисципліна* й *дисциплінний* блок упевнено ввійшов у програму підготовки архівістів закладів, орієнтованих на історико-архівну модель освіти.

Маємо в Європі й інші приклади освітнього впровадження архівного менеджменту. Ідеться передусім про новітні навчальні заклади універсального типу, які за відомих причин вирішили не конкурувати на одному полі зі згаданими та іншими осередками архівної освіти з багатим досвідом і традиціями, а зайняти власну нішу на ринку освітніх послуг, запропонувавши альтернативну модель підготовки архівістів. Такими, до прикладу, є *Потсдамський університет прикладних наук* (*Fachhochschule Potsdam*, 1991 р.) та *Амстердамський університет* (*Hogeschool van Amsterdam*, 1993 р.), які цілеспрямовано започаткували підготовку фахівців за програмою архівного менеджменту на рівні магістратури⁴². Ядром навчальної підготовки магістрів тут є керування документаційними процесами та менеджмент, а окремими модулями програми – стратегічний менеджмент, архівний маркетинг, керування якістю, інноваційний менеджмент, управління людськими ресурсами, керування охороною здоров'я, керування фінансами; кількісні характеристики та оцінка продуктивності (комп'ютера); архіви і зв'язки; благодійні заходи; оперативний менеджмент; управління колекціями; керування науковими дослідженнями; самоменеджмент; лідерство; правовий менеджмент; керування культурою. При цьому враховується специфіка праці в архівах різних масштабів та підпорядкування, об'єкта зберігання, а також можливості архівіста як ключової фігури з його мотивацією і ентузіазмом, бажанням безперервно здобувати професійні знання, керувати часом, комунікувати з колегами і користувачами, розумінням управлінських методів тощо⁴³.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. архівну освіту намагаються “перепрограмувати” за рахунок розвитку масштабного проекту “Архіви та керування документацією” і в інших країнах Європи⁴⁴. Деякі університети пропонують сертифікаційні навчальні програми з керування архівами, документацією із комплексним представленням змісту й алгоритму їх реалізації⁴⁵. Так само, наприклад, виші Польщі нині переживають поступовий відхід від монополії історико-архівної освіти завдяки керуванню архівами і документацією⁴⁶. У 2010 р. Асо-

ція польських архівістів ухвалила нову модель професійних компетентностей архівістів і керуючих документацією, віддавши значну частину прав при формуванні предметного наповнення навчальним закладам. Тож рекомендації містять профілі, систематизовані переліки компетентностей для базової і спеціальної освіти за напрямками: документація, створена від початку ХХ ст.; інформація, освіта та промоція⁴⁷. Номенклатура дисциплін чітко вказує на це. Не переобтяжуючи статтю простими переліками, зазначимо, що навчальну основу складають ті курси, які першочергово орієнтовані на організацію, планування та структуризацію діяльності архіву, керування документаційними процесами, мережеві ресурси, адміністративне провадження, сучасні офісні технології та електронні системи рекордс-менеджменту тощо. Проте при цьому не заперчується значущість для підготовки архівіста історії архівної справи, канцелярії, палеографії (латинської, руської, німецької, давньопольської), історичного джерелознавства, археографії тощо⁴⁸. Аdeptами такого підходу можна назвати Університет Миколая Коперника в Торуні, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Краківський педагогічний університет, Папський університет Іоанна Павла II у Кракові та ін.⁴⁹ І хоча їхні освітні програми інколи не мають окремого курсу з архівного менеджменту, проте комплекс дисциплін, пропонований цими та іншими навчальними закладами Польщі, цілком відповідає *керуванню архівами* як узагальненій назві.

У США та Канаді поширення архівного менеджменту у вишах відбувалося по-іншому. По-перше, йдеться про масове відкриття при університетах, професійних товариствах, асоціаціях спеціалізованих курсів стажування та підвищення кваліфікації з архівного адміністрування, що тривало впродовж 1960–1990-х років, орієнтованих на осіб, котрі мають вищу освіту і працюють за фахом. Це, наприклад, випускові програми курсів з архівного адміністрування Університету Вейна (Детройт, 1961 р.), архівного адміністрування та керування документаційними процесами Західно-Вашингтонського університету (Беллінген), архівного менеджменту та історичного редагування Нью-Йоркського університету (1977 р.), архівного адміністрування Північно-Каролінського університету (Ролі, 1966 р.), архівного менеджменту Північно-Техаського університету (Дентон, 1970 р.) та багатьох інших приватних і державних закладів, що дозволяє говорити про появу спеціалізованої мережі сертифікації відповідних знань архівістів.

По-друге, започаткування архівних інститутів, шкіл при вишах із масштабним студіюванням керування архівами і широким залученням можливих формальних засобів наукової комунікації (Архівний інститут, центр технологій і адміністрування Американського університету (Вашингтон, 1941 р.), Інститут архівних студій Денверського університету (1952 р.), школи бібліотечних та інформаційних студій (наук)

Вісконсинського (1967 р.), Мерілендського (1970 р.), Мічиганського (Енн-Арбор, 1970 р.) університетів, Католицького університету Америки (Вашингтон, 1980 р.), Школа бібліотечних та інформаційних наук Палмера Лонг-Айлендського університету (1971 р.), Школа бібліотечних і інформаційних наук Пітсбурзького (1980 р.), Монреальського (1983 р.) університетів, Школа бібліотечних, архівних та інформаційних студій Університету Британської Колумбії (Ванкувер, 1981 р.), інших закладів)⁵⁰, переважно з магістерськими програмами. Розмаїття навчальних планів, пропозицій дисциплін вражає багатством змісту. У загальному їх можна звести до таких складових: архівознавчий, управлінський, документаційний, інформаційно-технологічний блоки. А от стосовно архівного менеджменту як навчальної дисципліни, то більшість дослідників справедливо вказують на переважання у програмах науково-технологічного, прикладного компонентів.

По-третє, слід відзначити активну участь університетів, інших навчальних і наукових установ у розробленні дослідницьких тем, запровадженні пілотних експериментальних проектів у рамках RAMP, у т. ч. оптимальних і найефективніших програм курсів підвищення кваліфікації з архівного менеджменту⁵¹. Особливістю програм з архівного менеджменту у США, Канаді є виразний орієнтир на особистість архівіста, про що свідчить розрізнення між стилем керівництва (лідерством) і розв'язанням завдань (управлінням) на рівні переліків дисциплін та їх змісту⁵². Саме тому комплекс курсів із ділової комунікації – один із найпопулярніших та обов'язкових.

По-четверте, потужна підтримка на рівні Білого дому, Національного управління архівів та документації США, уряду Канади, Національної бібліотеки й архіву Канади, архівних товариств, дослідницьких груп, які зміцнюють традиції і сприяють концептуалізації, апробації, утіленню у життя новаторських моделей архівів задля ефективного функціонування системи, ангажують фахівців до участі в різних державних, міждержавних, міжнародних тематичних проектах, підтримують їх і всіляко розвивають.

Тому, безперечно, є сенс вивчати досягнення з архівного менеджменту як галузі керування, наукової та навчальної дисципліни, на пряму підготовки на Північноамериканському континенті, удатися до плідних інтелектуальних дебатів і запозичити раціональне в досвіді колег з урахуванням потреб і можливостей вітчизняної архівної системи.

Зауважимо до всього, що американський досвід розбудови архівного менеджменту в різних його значеннях виявився доволі популярним у країнах Латинської Америки та Карибського басейну, а праці Т. Р. Шелленберга стали тут одними з найбільш друкованих із-поміж зарубіжних авторів⁵³. Міждержавні об'єднання континенту – Організація центральноамериканських держав, Асоціація латиноамериканських

архівів, Асоціація викладачів і дослідників бібліотекознавства, архівознавства, інформатики та документації Латинської Америки і Карибського басейну, Рада латиноамериканської школи менеджменту, Федерація архівістів Ібероамерики та ін., спільно з національними досить плідно вправляються у вивченні здобутків колег не тільки з позицій академічного наукового інтересу, але й при упорядкуванні нормативно-правової, науково-методичної бази діяльності архівів, керування документаційними процесами, удосконаленні практик роботи з документами, модернізації архівної освіти⁵⁴.

Ми звикли говорити про архівний менеджмент у контексті досягнень європейських, американських колег. Утім, це доволі одностороннє уявлення про ситуацію, яка склалася в архівістиці у другій половині ХХ ст., коли відкриті дискусії про менеджмент та архіви стали доволі популярними і без географічних обмежень. Наприклад, із 1967 р. у Ганойському університеті при кафедрі історії започатковано підготовку фахівців із керування архівами та документами⁵⁵. І якщо спочатку в'єтнамські архівісти здобували освіту у СРСР та НДР, то згодом – у національних вишах. Наразі підготовкою менеджерів для документаційної та архівної сфери у В'єтнамі займаються Ганойський, Гошимінський національні університети, Ганойський університет внутрішніх справ, у стінах якого з 1971 р. функціонує школа підвищення кваліфікації з архівного адміністрування. Крім того, існує декілька “провінційного” масштабу університетів, що надають слухачам знання з архівістики та рекордс-менеджменту. Ідеться про різнорівневу освіту: від середньої професійної до докторської програми. Загалом масштабності підготовки архівістів у В'єтнамі можна навіть позаздрити, адже у цій країні, за підрахунками дослідників, за випусковою освітньою програмою “Архіви й керування документацією” вищу архівну освіту впродовж майже півстолітнього відрізка часу здобули понад 4 тис. осіб (бакалаврів, магістрів). Причому у в'єтнамських університетах навчаються студенти з Лаосу, Камбоджі, Бангладеш, інших країн Азії⁵⁶, що дозволяє нам зауважити про В'єтнам як про “регіональний архівний габ”.

Отже, впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. особливим напрямом розвитку фахової освіти за кордоном був архівний менеджмент, орієнтований на модель керування документаційними процесами з традиційним “життєвим циклом документа”, описану Т. Р. Шелленбергом. Із кінця 1990-х років, завдяки старанням Д. Бермана, Т. Кука, С. Мак-Кеміш, Ф. Апверда та інших архівістів, було запропоновано іншу парадигму архівів, уже з урахуванням такого явища, як електронний документ і нової реальності його побутування в е-середовищі, що по суті вийшла за межі дискретних етапів “життя документа” та обмеженого архівного нагляду за статичними чи неактивними документами. “Кустодійна парадигма, патримоніальний історизм, виплекані

традиціями французького Національного архіву та Школою хартії”⁵⁷ відходять у минуле.

Нова парадигма – “*посткустодійна*” – змінила статус, роль, місію архіву й архівіста, який зобов’язаний опікуватися документами від моменту їх створення і під час усіх можливих із ними практик обігу та користування в е-середовищі. Активні й неактивні електронні документи, а також імейли, смс, твіти, оцифровані чи скановані копії традиційного документа, голосові трафіки, карти локації в реальному часі, селфі-фотобани, інші повідомлення поширюються специфічними інформаційними каналами, нагромаджуються у “хмарах”, “пам’яті” мобільних телефонів, на USB-накопичувачах і серверах, у стрічках соціальних мереж, при спілкуванні в реальному часі, у мережових виданнях, скрізь, де й у чому залишається “слід” людської діяльності. Їх постійний рух у просторі та часі, інші супровідні транзакції стають особливою властивістю документа в “посткустодійну” епоху. Електронні архівні документи завжди відкриті й динамічні, доступні для різних платформ користування, що породжує великі ризики для функціонування моделей їх збереження. На думку фахівців, характер і наслідки цих ризиків мають сьогодні вирішальне значення для перспектив архівів і продовжують бути вихідним моментом відповідальності архівіста в нових умовах реалізації ним фахових функцій⁵⁸.

Поширення нової парадигми архівів потребує перегляду не тільки статусу архіву як соціокомунікаційного явища, але й значення архівіста в суспільстві. І якщо донедавна архівний менеджмент сприймався однією з найвдаліших відповідей на виклик часу та цілком узгоджувався з моделлю керування архівами й документаційними процесами (у прив’язці до “життя документа”) Т. Р. Шелленберга, то наразі ми є свідками пошуку нових моделей, які сприяли б роботі архівістів з е-документами в електронному середовищі, що вимагає від архівної освіти іншого змісту компетентностей фахівця, урахування модернізації умов функціонування архіву, архівної системи, галузі. У XXI ст. архівісти гостро відчули уразливість і неготовність відповідати новим умовам, реаліям існування ретроспективної інформації та необхідності її акумулювання, збереження й користування нею. Розв’язати нинішні проблеми надскладно, ураховуючи масштаби інформаційної інфраструктури соціуму загалом та архіву зокрема, але спробувати не просто варто – необхідно! Тож зважання на нагальність формальної реорганізації і зміни умов архівної діяльності, менеджменту архівної справи стає очевидним. Є сенс говорити про пошук нової моделі архівного менеджменту, аби відповідати вимогам часу й обставинам побутування модерного суспільства.

Криза, яка проявилася в архівній освіті на рубежі століть, хочеться думати, детермінує достатню кількість яскравих, оригінальних проєк-

тів, праць, аби звістити про вдалі пошуки моделі збалансування традицій, інновацій, і зрештою ми отримуємо відповідь на питання⁵⁹, скільки та якого менеджменту потрібно архівам.

¹ Проекти стандартів вищої освіти. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartivvishhoji-osviti.html> (дата звернення: 05. 05. 2017).

² *Матяш І., Калакура Я., Лозицький В., Селіверстова К.* Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (проект)// Студії з архів. справи та документознавства. 1996. Т. 1. С. 17–24; *Терно В., Гончарова Н.* Проблеми професійної підготовки спеціалістів з архівної справи у рамках спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність”// Студії з архів. справи та документознавства. 1996. Т. 1. С. 25–27; *Калакура Я.* Архівіст третього тисячоліття//Архівознавство. Джерелознавство. Археографія. Вип. 1: Архів і особа. Київ, 1999. С. 37–45; *Калакура Я., Войцехівська І.* Інформатика в системі архівної освіти (з досвіду Київського національного університету імені Тараса Шевченка)//Архівознавство. Джерелознавство. Археографія. Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. Київ, 2002. С. 141–146; *Матяш І.* Сучасні проблеми архівної освіти в Україні// Там само. С. 134–141; Примірний програма підвищення кваліфікації працівників ділових, архівних та експертних служб підприємств, установ і організацій: навчально-тематичний план курсів підвищення кваліфікації працівників ділових, архівних та експертних служб підприємств, установ і організацій//Вісник архівіста. 2001. Вип. 4(8). С. 46–58 та ін.

³ *Muller S., Feith J. A., Fruin R.* Manual for the arrangement and description of archives. New York: H.W. Wilson Co., 1968. 225 p.

⁴ *Jenkinson H.* A Manual of Archive Administration, including the problems of war-archives and archivemaking. London; Edinburgh; New York; Toronto; Melbourne; Bombay: Oxford at Clarendon Press, 1922. 243, 7 p.; Дженкінсон Х. Руководство по архивоведению и проблема создания новых архивов: пер. с англ./ЦАУ СССР, научно-исслед. кабинет и Ин-т архивоведения. Москва, 1932–1934. 276 с. (Иностранная литература по архивоведению).

⁵ *Komor V.* In search of archives history: Eugenio Casanova and the suspect Lincoln Letter//Archival Issues. 1993. Vol. 18, № 1. P. 56.

⁶ *Casanova E.* Archivistica. Siena: Lazzeri, 1928. 406 p.

⁷ *Jędrzejewska K.* Teoretyczna myśl archiwalna Kazimierza Konarskiego (1886–1972)//Archiwa – Kancelarie – Zbiory. 2014. № 5 (7). S. 25.

⁸ *Konarski K.* Nowozytna archiwistyka polska i jej zadania. Warszawa, 1929. 157 s.

⁹ *Przelaskowski R.* Program prac wewnętrznych w archiwach nowozytnych. Warszawa: Sekcja Archiwalna Towarzystwa Miłośników Historii, 1935. S. 9.

¹⁰ Сер Гарольд Лесли Вайт (1905–1992 рр.) обіймав посаду парламентського бібліотекаря з 1947 р. до 1960 р., а національного бібліотекаря – з 1960 р. до 1970 р.

¹¹ Trends in archival administration: a paper presented to the third annual conference of the Australian Institute of Librarians, Adelaide, June 1940/by H. L. White. Canberra: The Institute, 1944. 15 p.

¹² *Schellenberg T. R.* Modern Archives: Principles and Techniques. Chicago: University of Chicago Press, 1956. XV, 247 p.; Шелленберг Т. Р. Современные архивы. Принципы и методы работы/Глав. архив. упр. при Совете Министров СССР; пер. с англ. В. А. Аleshковской, Э. Г. Баскакова, Н. Д. Болдыревой [и др.]. Москва, 1962. 321 с.; *Schellenberg T. R.* The Management of Archives. New York: Columbia University Press, 1965. XVI, 383 p.

¹³ *Cassese L.* Introduzione allo studio dell'archivistica. Roma, 1959. 37 p.

¹⁴ *Carucci P.* Leopoldo Cassese e gli sviluppi scientifici della disciplina archivistica//Leopoldo Cassese Archivista e organizzatore di cultura: Seminari di studio in occasione del cinquantesimo anniversario della scomparsa L'Aquila, 18 giugno 2010 – Salerno, 29 ottobre 2010 Atripalda (AV), 29 ottobre 2010. [Roma], 2011. P. 7.

¹⁵ *Enders G.*, [Schmid G.]. Archivverwaltungslehre. Berlin, 1962. XVI, 238 p.

¹⁶ *Biernat Cz.* "Archivverwaltungslehre", Gerhart Enders, Berlin 1962: [recenzja]//Archeion: czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. 1964. T. 41. S. 407–413; *Marquant R.* Gerhart Enders, Archivverwaltungslehre, 1962//La Gazette des archives. 1963. № 41. P. 100.

¹⁷ *Biernat Cz.* "Archivverwaltungslehre", Gerhart Enders, Berlin 1962: [recenzja]//Archeion: czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. 1964. T. 41. S. 408.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ *Benedon W.* Records management. Englewood-Cliffs: Prentice-Hall, [1969]. 272 p.; *Biernat Cz.* Problemy archiwistyki współczesnej. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1977. 332 s.; *Delmas B. Duchein M.* Les Bâtiments et équipements d'archives. Paris: Conseil international des archives, 1966. 314 p.; *Cook M.* Archives administration: a manual for intermediate and smaller organizations and for local governments. Folkestone: Dawson, 1977. 258 p.; *Matilla A.* Problemas de los archivos administrativos//Boletín. Dirección General de Archivos y Bibliotecas. Madrid, 1960. IX, № 53. P. 21–24; *Idem.* Los Archivos vivos de la administración. Madrid: Dirección general de archivos y bibliotecas, 1968. 36 p.; *Olier J. H. de, Delmas B.* La planification des infrastructures nationales de documentation, de bibliothèques et d'archives//Documentation, libraries, and archives: Studies and research. 1974. Vol. 4. 328 p.; *Perotin Y.* L'administration et les trois âges des archives//Seine et Paris. Octobre, 1961. № 20. P. 1–4; *Idem.* Manuel d'archivistique tropicale. Paris; La Haye, 1966; *Idem.* Le records management et l'administration anglaise des archives//Gazette des archives. 1964. № 4. P. 5–17; *Nilsson N.* Arkivkunskap. Malmö, 1973. 218 s.; *Idem.* Arkiven och informationsområdet. Lund, 1976. 123 s.; *Idem.* Arkiv i förvandling. Studier i arkivens teori o tillgänglighet. Stockholm, 1983. 121 s. та ін.

²⁰ *Bruk I., Popovic L.* Arhivistika. Belgrade, 1986. 201 p.; *Ducharme J., Rousseau J.-Y.* L'interdependance des archives et de la gestion des documents: une approche globale de l'archivistique//Archives. Jun. 1980. Vol. 12. № 1. P. 5–28; *Durand-Évrard F., Durand C.* Guide pratique à l'usage de l'archiviste-documentaliste un exemple concret: les communes. Paris: Lavoisier, 1984. 352 p.; Archives and Library Administration: Divergent Traditions and Common Concerns/ed. *Mc Crank L. J.* New York: The Haworth Press, 1987; *Konstantinov M.* Arhivistika. Skopje, 1986. 140 p.; *Fernández G. P.* Manual de organización de archivos de gestión en las oficinas municipales. Granada, Adhara, 1999; *Fernández E. N.*

Organización y gestión de archive. Gijón: Trea, 1999. 660 p.; *Piazzali L.* Manual practico sobre tecnicas archivisticas. Madrid, 1983; *Rastas P.* Arkistotoimi ja asiakirjahallinto. Helsinki: Valtion Painatuskeskus, 1984. 166 p.; *Stielow F. J.* The Management of Oral History Sound Archives. New York: Greenwood Press, 1986. 158 p.; *Giessel A., Ketelaar F. C. J., Teulling A. J. M.* Archiefbeheer in de praktijk. Alphen a/d Rijn, 1986. 1047 p.; *Horsman P. J.* Ordenen van archieven. Hague, 1986. 42 p.; *Marthinsen J. H.* Arkivdanning. Veiledning i arkivarbeid. Oslo, 1987; *Managing archives and archival institutions/ed. Bradsher J. G.* Chicago: University of Chicago Press, 1989. 304 p.; *Kesner R. M.* Information Systems: A Strategic Approach to Planning and Implementation. Chicago: American Library Association, 1988. 263 p.; *Nordberg A.* Arkivera ratt. Karlstad, 1988. 61 p.; *Parker T. A.* Study on integrated pest management for libraries and archives/prepared by T. A. Parker/for the/General Information Programme and UNISIST. Paris: UNESCO, 1988. 119 p.; *Lodolini E.* Archivística. Principios y Problemas. Madrid, 1993. 358 p.; *Managing archival and manuscript repositories/by T. Wilsted and W. Nolte.* Chicago: Society of American Archivists, 1991. 105 p.; *Ward A.* A manual of sound archive administration. Aldershot; Brookfield, 1990. 288 p. *Roberge M.* La Gestion de l'information administrative: application globale, systémique et systématique. Québec: Documentor, 1992. 298 p.; *Ruiz A. A.* Manual de archivística. Madrid, 2014. 344 p.; *Mundet J. R. C.* Archivística: gestion de documentos y administracion de archivos. Madrid, 2012. 360 p.; *Casanovas I.* Gestión de archivos electrónicos. Buenos Aires: Alfagrama, 2008 та ін.

²¹ Bibliographie zum Archivwesen 1998ff//Archivschule Marburg. URL: <http://archivschule.de/DE/service/bibliographien/bibliographie-zum-archivwesen-1998-ff.html> (дата звернення: 01. 08. 2017)

²² Див., напр.: “*The American Archivist*” (США, 1937), “*Gazette des Archives*” (Франція, 1933), “*Archives & Manuscripts: the Journal of the Australian Society of Archivists*” (Австралія, 1955), “*Journal of the Society of Archivists*” (Великобританія, 1974), “*Prologue: the Journal of Archives*” (США, 1969), “*Archives*” (Канада, 1969), “*Revista del Archivo Nacional*” (Колумбія, 1970), “*Mensário do Arquivo Nacional*” (Бразилія, 1970–1986), “*Revista del Archivo General de la Nación*” (Аргентина, 1971), “*Boletin de la Asociación Archivística Argentina*” (Аргентина, 1971), “*Revista del Archivo General de la Nación*” (Перу, 1972), “*Archivaria*” (Канада, 1975), “*Boletín de la ANABAD*” (Колумбія, 1990), “*Cadernos de Biblioteconomia, Arquivística e Documentação*” (Португалія, 1990), “*African Journal of Library, Archives and Information Science*” (Нігерія, 1998), “*Cenário Arquivístico*” (Бразилія, 2000), “*Archival Science*” (США, 2001), “*Il mondo degli Archivi*” (Італія, 2006) та ін.

²³ Див., напр.: “*Arquivo&Administração*” (Бразилія, 1986), “*Arquivística.net*” (Бразилія, 2005) та ін.

²⁴ Див., напр.: “*UNESCO Journal of information science, librarianship and archives administration*” (UNESCO, 1953), “*Archivum: Revue Internationale des Archives*” (ICA, 1951–2002), “*International Journal of Archives*” (ICA, 1980), “*Comma: Revue Internationale des Archives*” (ICA, 2001), “*Janus*” (ICA, 1985–2002), “*Revista de la Asociación Latinoamericana de Archivos*” (ALA, 1987), “*Anuario interamericano de archivos*” (CIDA, 1974–1981) та ін.

²⁵ Див., напр., програми міжнародних конференцій Круглого столу архівів: “*Правила створення і організації архівних установ*” (Найробі,

1978 р.); “Уряд, адміністрація і архіви” (Гваделупа, 1979 р.); “Централізація, децентралізація архівів” (Гельсінкі, 1986 р.); “Національні та федеральні архіви: системи, проблеми та перспективи” (Мадрид, 1989 р.); “Фінансування архівів” (Гарлем, Нідерланди, 1991 р.); “Доступ до архівів: правові аспекти” (Единбург, 1997 р.); “Доступ до інформації: проблеми збереження” (Будапешт, 1999 р.); “Архіви і права людини” (Кейптаун, 2003 р.); “Архіви в епоху глобалізації” (Абу-Дабі, 2005 р.); “Архівист XXI ст. і нові стратегії навчання” (Валетта, 2009 р.).

²⁶ Див., напр., матеріали конгресів Міжнародної ради архівів із проблем архівної освіти: XI конгресу, присвяченого професії архівіста в епоху інформації та поширення інформаційних технологій як засобів створення документів (Париж, 1988 р.); XII конгресу, приуроченого проблемам новітніх архівів і професії архівіста в інформаційну епоху (Монреаль, 1992 р.); XIII конгресу “Архіви наприкінці століття: баланс і перспективи” (Пекін, 1996 р.); XIV конгресу “Архіви нового тисячоліття та інформаційне суспільство” (Севілья, 2000 р.); XVI конгресу “Архіви, управління та розвиток: побудова суспільства майбутнього” (Куала-Лумпур, 2008 р.); XVII конгресу “Архіви – атмосфера змін” (Брісбен, 2012 р.); XVIII конгресу “Архіви, гармонія і дружба: гарантія поваги, справедливості і співпраці у сфері культури різних країн у добу всевітньої глобалізації” (Сеул, 2016 р.) та ін.

²⁷ Modern archives administration and records management: a RAMP reader/ compiled by Peter Walne; with the assistance of a working group of the International Council on Archives. Paris: Unesco, 1985. 587 p.

²⁸ A Glossary of Archival and Records Terminology: archives management// SAA. URL: <http://www2.archivists.org/glossary/terms/a/archives-management> (дата звернення: 04. 06. 2017); Library and Information Science (MS): Archives Management Concentration// SIMMONS. URL: <http://www.simmons.edu/academics/graduate-programs/library-and-information-science-archives-management-ms> (дата звернення: 04 .06. 2017).

²⁹ *Glauert M., Walberg H.* Archivmanagement in der Praxis. Potsdam, 2011. S. 13–35; *Weber H.* Archivmanagement als Hilfestellung beim Spagat zwischen Sparzwang und Dienstleistungsqualität// *Archive in Bayern*. 2003. № 1. S. 179.

³⁰ *Gourmelon A., Mroß M., Seidel S.* Management im öffentlichen Sektor, Organisationen steuern – Strukturen schaffen – Prozesse gestalten. Heidelberg, 2011. S. 433–436; *Burkhardt K.* Strategisches Management// *Online-Verwaltungslexikon olev. de*, Version 1.71. URL: http://www.olev.de/s/strat_Management.htm (дата звернення: 07. 07. 2017); *Kerth K., Asum H., Stich V.* Die besten Strategietools in der Praxis, Welche Werkzeuge brauche ich wann? Wie wende ich sie an? Wo liegen die Grenzen? München, 2011. S. 198–203 та ін.

³¹ *Kurtz M. J.* Managing archival & manuscript repositories. Chicago, 2004. S. 67–88; *Kellerhals A.* Strategieentwicklung im Schweizerischen Bundesarchiv// *Arbido*. 2009. № 1. S. 28–32.

³² *Bea F.-X., Haas J.* Strategisches Management. Stuttgart: UTB, 2009. Aufl. 5. S. 25.

³³ *Bellotto H. L.* Arquivos permanentes: tratamento documental. Rio de Janeiro: FGV, 2004. 320 p.; *Herrera A. H.* La e-administración y la e-gestión documental: aproximación a una realidad// *Boletín de la ANABAD*. 2008. T. 58. № 3. P. 89–104; *Idem.* Gestión de documentos y administración de archivos// *Códices: Revista de la*

Facultad de Ciencias Económicas y Sociales: Programa de Sistemas de Información y Documentación. 2008. Vol. 4. № 2. 2008. P. 43–50; *Idem*. Archivística general: teoría y práctica. Sevilla, 1991. 478 p.; *Idem*. Teoría y praxis archivísticas: distanciamiento// IV Jornadas de Archivos Municipales de Cantabria. 2003. P. 19–30; *Penn I. A., Morddel A., Pennix G. Smith K.* Records Management. Farnham: Ashgate publ. Comp., 1989. 249 p.; *Cook M.* Archives administration: a manual for intermediate and smaller organizations and for local government. Folkestone: Dawson, 1977. 258 s.; *Idem*. The Management of Information from Archives. London: Library Association Publishing, 1993. 210 p.; *Idem*. Archives and the computer. London; Boston: Butterworths, 1980. 152 p.; *Camargo A M. A.* Arquivo, documento e informação: velhos e novos suportes//Infoimagem'92. São Paulo: CENADEM, 1992. P. 147–150; *Idem*. Museus e arquivos//III Fórum Estadual de Museus – RS, 1992. Santa Maria: Universidade Federal de Santa Maria, 1992. P. 49–54; *Couture C., Rousseau J.-Y.* The life of a document: a global approach to archives and records management. Montreal: Vehicule Press, 1987. 357 p.; *Rousseau J.-Y., Couture C.* Os fundamentos da disciplina Arquivística. Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1998; *Les archives au XXe siècle/C. Couture, J.-Y. Rousseau; collaborateurs J. Ducharme, M. Gagnon, D. Pelissier; preface de J.-C. Delorme.* [Montreal]: Université de Montreal, Secretariat general, 1982. VI, 491 p.; *Lopes L. C.* A informação e os arquivos: teorias e práticas. Niterói: Eduff; São Carlos: Eduíscar, 1996. 142 p.; *Idem*. A gestão da informação: as organizações, os arquivos e a informática aplicada. Rio de Janeiro: Arquivo Público do Estado do Rio de Janeiro, 1997. 143 p.; *A Modern archives reader: basic readings on archival theory and practice/ed. by M. F. Daniels and T. Walch.* Washington: National Archives and Records Service, U. S. General Services Administration, 1984. 357 p.; *Managing archives and archival institutions/ed. by J. G. Bradsher; with a foreword by F. B. Evans.* Chicago: University of Chicago Press, 1989. 304 p.; *The archival enterprise: modern archival principles, practices, and management techniques/B. W. Dearstynne.* Chicago: American Library Association, 1993. 295 p.; *Managing archives: foundations, principles and practice/C. Williams.* Oxford: Chandos, 2006. 248 p.; *The administration of archives/by J. H. Hodson.* Oxford; New York, Pergamon Press [1972], 217 p.; *Managing institutional archives: foundational principles and practices/R. J. Cox.* New York: Greenwood Press, 1992. 306 p.; *Personal archives and a new archival calling: readings, reflections and ruminations/by R. J. Cox.* Duluth: Litwin Books, 2008. 418 p.; *Emergency planning and response for libraries, archives and museums/E. Dadson.* London: Facet Pub., 2012. 230 p.; *Managing electronic records: a shared responsibility/[G. O'Shea].* [Canberra, A. C. T.]: Australian Archives, 1995. 8 p. та ін.

³⁴ Див., напр., Archives and Records Management MA//UCL. URL: <https://www.ucl.ac.uk/prospective-students/graduate/taught/degrees/archives-records-management-ma> (дата звернення: 04. 06. 2017); Collection Management Archivist jobs//Indeed. URL: <https://www.indeed.com/q-Collection-Management-Archivist-jobs.html> (дата звернення: 04. 06. 2017).

³⁵ *Heinrich A.* Die Ausbildung der Archivare in Großbritannien//Archivschule Marburg. URL: <https://www.archivschule.de/DE/publikation/forum-hefte/forum-heft-12-teil-2-50-jahre-archivschule-marburg.html#14> (дата звернення: 05. 06. 2017).

³⁶ Див., напр., праці Л. Міллера “Посібник для малих архівів” (“A Manual for Small Archives”, 1988 р.), “Архівний скарб: менеджмент і збереження публіч-

них документів” (“*Archival Gold: Managing and Preserving Publishers’ Records*”, 1989 р.), “*Керування документаційними процесами і Архівний коледж в Британській Колумбії*” (“*Records Management and College Archives in British Columbia*”) та ін. (Thurston A., Roper M., Millar L. *Managing Archives: A Procedures Manual*/International Records Management Trust. London, 1999. P. V.).

³⁷ Thurston A., Roper M., Millar L. *Managing Archives: A Procedures Manual*/International Records Management Trust. London, 1999. X, 79 p.

³⁸ Ibidem. P. I.

³⁹ Ibidem. P. 1.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Kruse C. Die Archivausbildung in Deutschland im Jahr 2014//Atlanti: Review of modern archival theory and practice. 2014. 24, № 2. S. 135.

⁴² Ibidem. S. 135–136.

⁴³ Zamon C. The lone arranger, Succeeding in a small repository. Chicago, 2013. P. 7.

⁴⁴ Larin M. V. Modern Tendencies of Archival Education in Russia//Atlanti: Review of modern archival theory and practice. 2014. 24, № 2. P. 159–164; Melik J. Arhivi: ujetniki oblasti//Ibidem. S. 51–58; Novak M. Arhivistika in dokumentologija: izkušnje s študijem na daljavo in na klasičen način//Ibidem. S. 203–214; Ryantová M., Wanner M. Between Tradition and Innovation: the State, Problems and Prospects of the Teaching of Archival Science in the Czech Republic//Ibidem. S. 149–158; Rybakou A. Training and Educating Professional Archivists and Records Managers in Belarus//Ibidem. S. 109–118; Tatò G. La formazione archivistica: un percorso a ostacoli?//Ibidem. S. 103–108 та ін.

⁴⁵ Див., напр., Archives and Records Management Programme (ARMP)//The University of the West Indies Cave Hill, Barbados. URL: <http://www.cavehill.uwi.edu/ARMP/home.aspx> (дата звернення 07. 08. 2017)

⁴⁶ Marosz M. Archival Education//Atlanti: Review of modern archival theory and practice. 2014. 24, № 2. S. 141–147.

⁴⁷ Ibidem. S. 142.

⁴⁸ Ibidem. S. 142–143.

⁴⁹ Ibidem. S. 143–145.

⁵⁰ Department of Information Science: Archival Management//UNT: College of Information. URL: <http://informationscience.unt.edu/archival-management> (дата звернення 04. 06. 2017)

⁵¹ Couture C. Les études RAMP et la formation: une évaluation d’impact. Paris: UNESCO, 1993. P. 8.

⁵² Kurtz M. *Managing archival & manuscript repositories*. Chicago, 2004. P. 19–34.

⁵³ Silva A. B. M. *Arquivística: teoria e prática de uma Ciência da Informação*. Porto: Afrontamento, 1999. P. 143–144.

⁵⁴ Marques A. A. C. Interlocuções entre a arquivologia nacional e a internacional no delineamento da disciplina no Brasil. Brasília, 2011. P. 304–305.

⁵⁵ Doan Thi Hoa. The Current Situation of Pre-Service Training of Human Resource for Archives in Vietnam//Atlanti: Review of modern archival theory and practice. 2014. 24, № 2. P. 215–221.

⁵⁶ Doan Thi Hoa. The Current Situation of Pre-Service Training of Human Resource... P. 218; Begum B., Mostofa M., Mezbah-ul-Islam M. Developing a New

Academic Discipline of Archives and Records Management (ARM) in Bangladesh// Atlanti: Review of modern archival theory and practice. 2014. 24, № 2. P. 119–128.

⁵⁷ *Silva A. B. M.* Arquivística, Biblioteconomia e Museologia: do empirismo patrimonialista ao paradigma emergente da Ciência da Informação//INTEGRAR: Congresso internacional de arquivos, bibliotecas, centros de documentação e museus. São Paulo: Imprensa Oficial SP, 2002, P. 573–607.

⁵⁸ *Acker A.* When is a Record?//Research in the Archival Multiverse/ed by *A. J. Gilliland, S. McKemmish and A. J. Lau.* Clayton: Monash University Publishing, 2017. P. 288–323.

⁵⁹ *Ernzerhoff M.* Die Ecole Nationale des Chartes//Archivschule Marburg. URL: <https://www.archivschule.de/DE/publikation/forum-hefte/forum-heft-12-teil-2-50-jahre-archivschule-marburg.html#14> (дата звернення: 05. 06. 2017).

The factors of the origin and trends of the evolution of archival management abroad were highlighted. The current state and prospects of development of the foreign archival management as a branch of management, scientific discipline was analyzed. The point was made on its features as an educational discipline in the system of archival education in countries of Europe, America.

Key words: the archival management; the archival education; the model of archive; educational program on archival management; archival educational centers; records management.

І. І. КОЛЕСНИК*

ДІАЛОГ З ІСТОРИКОМ

Перша моя зустріч і знайомство з Ярославом Степановичем Калакурою відбулися у 2004 р. Одного дня (я тоді працювала радником Голови Верховної Ради України) роздався телефонний дзвінок, приємний чоловічий голос назвав прізвище й представився як автор підручника з української історіографії. Ми домовилися про зустріч у Маріїнському парку, довго спілкувались, говорили про українську історіографію, поточну ситуацію в науці. Виявилося чимало спільного, бо кожний з нас тривалий час займався історіографічною проблематикою. Обговорювали також і його книжку, звісно, були й певні відмінності в оцінках і підходах до предмету.

Однак пройшло декілька років, і Ярослав Степанович став учасником регулярного теоретико-методологічного семінару, який щорічно проводиться в Інституті історії України НАН України. На базі цього семінару видається академічний щорічник “Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки”. Кожне число Альманаху має тематичну спрямованість з найновіших проблем сучасної історичної науки в Україні, як-то: історія понять, мережева теорія, матеріальний поворот, ментальне картографування, “нова біографічна історія” тощо. Ярослав Степанович є активним дописувачем Альманаху, виступаючи із статтями теоретичного характеру, і кожного разу представлений ним матеріал цілком відповідав вимогам часу, викликам міжнародної науки¹. У мене часто запитували: “учасником семінару є Калакура-син?”. Ні, це був Калакура-старший. Наразі, наскільки мені відомо, він готується взяти участь у черговому теоретико-методологічному семінарі з проблем глобальної історії.

Зважаючи на поважну дату – 80-річчя від дня народження Ярослава Степановича, – хочеться не просто привітати ювіляра, а разом із ним, його думками, ідеями, книгами осягнути творчий доробок та непростий шлях у науці українського історика.

Еволюція світогляду Ярослава Калакури як історика відбувалася у тісному зв'язку й на тлі драматичного поступу української історичної

* Колесник Ірина Іванівна – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України.

науки. Народився майбутній історик на Тернопільщині, що входила ще до складу Польщі. Вищу освіту здобув за радянських часів у Чернівецькому університеті. Потім вчителював, був на комсомольській і партійній роботі, де пройшов вишкіл партпрацівника, згодом – історика партії. Аспірантура, захист дисертацій, лектура у навчальних закладах, робота в Університеті ім. Т. Г. Шевченка, професорування на кафедрі архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, де працює й понині, – основні віхи творчої біографії Я. Калакури, що визначалися плинною ситуацією у вітчизняній науці й співпадали з періодами змін: від реакції, стагнації науки до демократизації і свободи думки. Прикметно, що здобуття вищої освіти, перебування в аспірантурі, себто період вторинної професійної і громадянської соціалізації історика збігається з рамками політичної лібералізації, що в Україні мала продовження у вигляді “епохи Петра Шелеста”. Потім – період застою, складні роки тотальної русифікації усіх сфер життя, ідеологічного тиску та адміністрування української радянської науки. Це був період подвійних стандартів, коли український історик відчував тягар подвійної чи навіть потрійної самоцензури, без права на самостійне мислення й розуміння власного минулого. Тон в науці задавали історики партії, і бути істориком партії вважалося престижним і перспективним.

У добу перебудови, котра в Україні мала уповільнений характер, між істориками пролягла лінія ідейної демаркації. Більшість на чолі з істориками партії, т. зв. “директивними” істориками, залишалися на консервативних позиціях, використовуючи лише риторіку перебудови, менша частина, зокрема громадянські історики, стали активними рушіями змін у вітчизняній науці. Щоправда, деякі історики партії не лише виступали із закликами до рішучих змін, але свідомо змінювали свій ідеологічний профіль, принципи та орієнтири в професії. Серед них був і професор Ярослав Калакура. Показовим був його виступ на “Круглому столі” “Перебудова та актуальні проблеми історіографії історії КПРС”, організованому Інститутом історії партії при ЦК Компартії України разом із редакцією “Українського історичного журналу” 27 травня 1988 р. Я. Калакура, як учасник дискусії, наголошував, що перебудова історико-партійної науки залежить від перемін в розвитку історіографії. Він звертав увагу на такі недоліки історико-партійної науки та історіографії, як “догматизм і коментаторство, описовість, компліментарність”, серйозний “перекос” у розстановці наукових сил та односторонність тематики (майже 2/3 кандидатських дисертацій були з проблем сучасності). В його доповіді йшлося не лише про шкоду, котру завдала історичній науці діяльність С. Трапезникова, але й шкоду, “привнесену в свій час Маланчуком суспільним наукам і творчим організаціям”. Такі звинувачення з вуст історика партії на 1988 р. звучали доволі сміливо й критично. Діюча система координації дослід-

жень в регіоні і країні в цілому, вважав дослідник, “стала гальмом у розвитку ініціативи, творчості, самостійності”, тому варто було б передати більше прав і повноважень науковим колективам, кафедрам та відмовитися від “парадних” ювілейних конференцій, перетворивши їх на творчі дискусії на основі “плюралізму думок”².

У період трансформації історичної науки в Україні суттєво змінилися наукові інтереси та пріоритети в діяльності Калакури-історика. На зміну історико-партійній тематиці приходять ціла низка проблем: від популярного в 1990-х роках українознавства, синтетичної дисципліни³, до історії культури⁴, теорії та практики архівної справи⁵, джерелознавства⁶, проблем історичної термінології⁷ й минулого України у світовій історії⁸.

Водночас центральне місце в полі наукових інтересів історика, як на мене, посідає історіографія-дисципліна. Смак до історіографічних досліджень, навички історіографічного аналізу забезпечували професійне ставлення до таких суміжних із нею галузей знання як джерелознавство, архівознавство, історія історичних термінів і понять тощо. Звісно, історіографічні погляди Я. С. Кулакури також пройшли певний шлях еволюції від висвітлення історіографії окремих проблем історії УРСР та КПУ до вивчення історії історичної думки і науки в Україні⁹.

У курсі лекцій “Українська історіографія” професор Я. Калакура відтворює образ української історіографії, що ґрунтується на засадах національно-державницької ідеології. Українську історіографію він визначає як “навчальну дисципліну”, предметом вивчення якої є тенденції розвитку історичних знань, діяльність наукових осередків та центрів, внесок українських істориків у дослідження історії України та світової історії. Заслуга автора курсу лекцій полягає в тому, що, на відміну від своїх попередників, він наголошує не на політичній, а саме гуманітарній спрямованості української історіографії як “історії культури, національної свідомості і буття українців” та складової світової історичної науки.

Професор Я. Калакура створив, за його словами, “принципово нову” концепцію й програму курсу української історіографії. По-перше, він розрізняє історію історичної думки, науки в Україні та сам процес становлення й розвитку історіографії як галузі історичної науки. Становлення української історіографії як підсистеми історичної науки відбувалося на рубежі XIX–XX ст., стимулами при тому слугували розвиток самої історичної науки, потреба в усвідомлюванні нового матеріалу і досвіду, а також зростання національної свідомості та наростання національного руху. Становленню історіографії як дисципліни сприяли відкриття українських університетів, діяльність М. Грушевського в структурах ВУАН, практики читання курсів історіографії в інституціях України та на еміграції. Згорання політики українізації мало

наслідком ліквідацію курсів української історіографії та досліджень у цій сфері. Відновлення ж історіографії як окремої галузі й навчальної дисципліни розпочалося лише в умовах незалежної України

Доробком Я. Калакури є запропонована ним схема-періодизація історії української історичної думки та науки. Критерієм для автора слугує декілька чинників: існуюча періодизація історії України; ідеологічний чинник (поява історичних праць і зміна ідей); організаційний базис науки (створення наукових інституцій, товариств, шкіл, течій, напрямів, виникнення часописів, історичних видань). З огляду на таке він виокремлює 8 періодів української історичної думки і науки. Витоки історичних уявлень сягають у дохристиянські часи, котрі побутували у свідомості протоукраїнців у вигляді міфів, легенд, переказів, творів усної народної творчості. *Перший* період української історичної думки Я. Калакура пов'язує “з княжою добою, з історією Київської Русі, Галицько-Волинською і Литовсько-Руською держав”, який характеризувався русько-візантійськими культурними зв'язками, поширенням еллінської історичної традиції та християнством в Україні-Русі, що сприяло формуванню упродовж XV–XVI ст. української ідентичності. *Другий* період припадає на “козацько-гетьманські часи” й пов'язаний із системами шкільництва, братств, колегій, академій, поширенням історичних знань у суспільстві, формуванням козацької історіографії. *Третій* період (друга половина XVIII – початок XIX ст.) створив “перших професійних істориків і заклав основи української історичної науки” від В. Рубана, П. Симоновського до Д. Бантиш-Каменського та М. Маркевича, це – період романтизму, що мав, за словами Я. Калакури, “в Україні своє власне козацьке коріння”. *Четвертий* період (середина XIX ст.) відзначений появою праць істориків, що заклали національні традиції української історіографії (йдеться про особливий внесок М. Максимовича, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка). *П'ятий* період (кінець XIX – початок XX ст.) характеризується остаточним відокремленням української історичної науки від російської та польської, що пов'язано з діяльністю В. Антоновича, М. Грушевського, їхніх наукових шкіл, НТШ. Могутній поштовх розвитку української історичної думки, формуванню її національно-державницького напрямку, вважає Я. Калакура, надала Українська революція 1917–1920 рр. та відновлення “національної державності України”. *Шостий* період (20-і – початок 30-х років XIX ст.) відзначений розвитком національної історіографії в Україні та на еміграції, наголошується важлива роль М. Грушевського та історичних структур ВУАН, а також праць Д. Багалія, М. Слабченка, М. Яворського. Проте згорання політики українізації, політика репресій та ідеологізації історичної науки, на думку автора, призвели до “втрати нею наукових функцій”. Специфіку *сьомого* періоду (середина 1930 – друга половина 1980-х років), на думку автора кур-

су, становила “остаточна заідеологізованість офіційної історіографії в УРСР” та “двоколісність розвитку української історичної науки”, тобто в самій Україні і в діаспорі. Це означало ідеологічне протистояння, змагальність між її двома течіями, а в кінцевому розрахунку засвідчувало “глибоку кризу” радянської історіографії. *Восьмий*, або сучасний період української історіографії, започаткований на рубежі 1980–1990-х років, Я. Калакура пов’язує із “відновленням державної незалежності України, з відродженням національних традицій української історіографії”. Основними рисами цього періоду дослідник вважає банкрутство партійно-класової методології, ліквідацію контролю над діяльністю істориків, дерусифікацію історичних установ і наукових видань, створення нових інституцій, повернення академічної спадщини, появу молодого покоління незаангажованих істориків, які по-новому осмислюють українську й світову історію.

Цілком очевидно, що на відміну від марксистської схеми радянських істориків та націоналістичної – істориків української діаспори, котрі перебували у ситуації ідеологічної конфронтації, концепція української історіографії Я. Калакури була більш виважена й ґрунтувалась на теоріях націоналізму та ідеалах державності, актуалізованих у добу Незалежності.

У підсумку мусимо констатувати, що професор Я. Калакура пройшов непростий шлях від історика партії до історика з широким спектром інтересів. В літературі існує чимало класифікацій і типологій істориків. Одна з класифікацій – за діяльнісним критерієм – визначає такі типи, як “історик-воюючий”, “історик-страждаючий”, “історик-керуючий”. У рамках цих портретів-характеристик Ярослав Калакура постає як “історик-думаючий”. Отже, йдеться про психотип вченого-історика, теоретично орієнтованого, з міцним національним підґрунтям. Тип думаючого історика означає відкритість до нового в науці, легке входження в сучасний інтелектуальний простір та сприйняття нових ідей, концептів, методів дослідження. Ще одна важлива риса – постійний інтерес дослідника до проблем методології історіографії, джерелознавства, теорії архівної справи та вітчизняної й зарубіжної культури. Отже, ментальною основою діяльності Я. Калакури як “історика-думаючого” є почуття патріотизму, тобто виключної української ідентичності, котра під штучним нашаруванням моноідеології, подвійної самоцензури, адміністративного тиску влади зберігалася наче по умовчанню, а за часів Незалежності постала у режимі on-line.

Якщо подивитися на минуле вітчизняної науки з точки зору історії генерацій, то Калакура-історик належить до представників т. зв. “покоління-посередників”. Історіографічне покоління є водночас біологічна когорта та соціальний конструкт, це – аналітична структура, що відображає динаміку, масштаби оновлення та присутності історичної науки

у комунікаційному просторі. Історико-поколіннєві особливості зумовлюють інтелектуальну поведінку історика, адже поведінка українського радянського історика радикально відрізняється від поведінки сучасного історика. При тому кожне історіографічне покоління переписує історію по-своєму. З одного боку, історіографічні покоління є однорідними в ідейно-ціннісному та соціально-генетичному вимірах, з іншого – кордони поколіннєвих груп залишаються прозорими. Ще К. Мангейм зазначав, що процес взаємодії поколінь згладжується з огляду на безперервність передачі культурного доробку з покоління в покоління, самий старший не спілкується із наймолодшим, між ними є покоління посередників, не так віддалених один від одного¹⁰. З огляду на історико-поколіннєву структуру української історичної науки сам Я. Калакура позиціонує себе як представника покоління істориків, яке формувалося “в добу хрущовської відлиги”, й визнає, що “самокритично переглянув свої власні публікації з історіографії 1970–1980-х років, відмежувався від пануючих тоді політичних ідеологем, які накидалися історичній науці”. Ці щирі слова засвідчують, що у структурах свідомості українського історика місце подвійної самоцензури та численних лояльностей радянських часів заступає рефлексія й самооцінка історика нової формації. Словом, у випадку з Ярославом Степановичем можна говорити про те, що окремі представники старшого або середнього покоління в науці можуть бути більш відкритими до новацій чи змін, ніж молодше покоління. Наразі Я. Калакура виступає блискучим комунікатором між різними поколіннями українських істориків.

Професору Я. Калакурі властива й така приваблива риса, як схильність до діалогу, відкритість до комунікації, особиста та інтелектуальна толерантність відносно думки чи позиції іншого. Його праці, думки, лекції завжди схвально сприймаються в аудиторії учнів, у співтоваристві колег та однодумців. Сам Ярослав Степанович з легкістю відгукується на будь-яку наукову пропозицію, завжди відкритий до спілкування, має широке коло друзів на Facebook. Діалог із Професором – це справжнє задоволення від спілкування і водночас можливість старту нових наукових проектів.

¹ *Калакура Ярослав*. Інтелектуальне співтовариство українських істориків: діалог поколінь та конфлікт методологій//Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки/голов. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. Вип. 4. 2009. С. 262–269; *Його ж*. Категорія “українська історіографія” у структурі понять історичної науки//Там само. Вип. 5. 2010/2011. С. 282–296; *Його ж*. Матеріальні артефакти в джерельному комплексі культурно-інтелектуальної історії України//Там само. Вип. 6. 2011/2012. С. 103–113; *Його ж*. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії//Там само. Вип. 7. 2013. С. 371–381; *Його ж*. Образ українського радянського історика в контексті ін-

троспекції//Там само. Вип. 8. 2014/2015. С. 41–54; *Його ж.* “Синдром комунізації” істориків і його живучість у пострадянській українській історіографії// Історик і Влада: колективна монографія/відп. ред. В. Смолій; творчий кер. проекту І. Колесник. Київ, 2016. С. 55–76.

² *Калакура Я. С.* Історіографія і перебудова історико-партійної науки// Український історичний журнал. 1988. № 10. С. 26–28.

³ *Калакура Я. С.* Історичні засади українознавства. Київ: НДІУ, 2007. 381 с.; Історія українознавства: навч. посібн. (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: Академвидав, 2011. 512 с.; Українознавче дослідження: теорія та методологія. (*Я. С. Калакура – співавт.*). Тернопіль: “Джура”, 2012. 294 с.; Науковий інструментарій українознавця (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: ННІУВІ, 2012. 376 с.

⁴ Історія української культури: зб. док. і матеріалів. Київ: Вища школа, 2000. 607 с.; Історія української та зарубіжної культури: навч. посібн. Вид. 6-е, доп. (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: Знання–Прес, 2007. 358 с.

⁵ Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закл. України/редкол.: *Я. С. Калакура* (гол. ред.) та ін. Київ, 1998. 316 с.; Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закл. України/за ред. *Я. Калакура*, *І. Матяш*. Вид. 2-е, доп. Київ, 2002. 356 с.; Нариси історії архівної справи в Україні: навч. посібник для студентів іст. фак-тів вищих навч. закладів/за заг. ред. *І. Б. Матяш*, *К. І. Климової*. (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: Видавничий дім “КМ Академія”, 2002. 612 с.

⁶ Джерелознавство історії України: довідник/редкол.: *М. Я. Варшавчик* (гол.), *Я. С. Калакура* (заст. гол.). Київ, 1998. 212 с.; Історичне джерелознавство: підручник для студ. іст. спец. вищ. навч. закладів/*Я. С. Калакура* та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с.

⁷ Історична наука: термінологічний і понятійний довідник (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: Вища школа, 2002. 430 с.; Науковий інструментарій українознавця (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: ННІУВІ, 2012. 376 с.

⁸ Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання (*Я. С. Калакура – співавт.*). Кн. I. Київ-Чернівці-Тернопіль: Астон, 2012. 700 с.; *Калакура Я. С.* Зарубіжний світ як предмет дослідження української історіографії//Український історичний журнал. 2012. № 5. С. 120–134.

⁹ Історіографія історії Української ССР (*Я. С. Калакура – співавт.*). Київ: Наукова думка, 1986. 557 с.; *Калакура Я. С.* Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.; *Калакура Я. С.* Українська історіографія: курс лекцій. Вид. 2-е, доп. Київ: Генеза, 2012. 512 с.

¹⁰ Див.: *Мангейм К.* Проблема поколень//Новое литературное обозрение. 1998. № 30. С. 26.

I. M. МАГА*

УЧИТЕЛЬ

Ярослав Степанович Калакура належить до тих кращих представників старшого покоління, для яких незмінними залишаються такі загальнолюдські цінності як духовність, моральність, доброта і допомога іншим людям. Це не просто обдарований і талановитий вчений з широким діапазоном наукових зацікавлень, мудрий і терплячий педагог, принциповий керівник, насамперед він – Людина з великої літери. Сьогодні, у наш непростий час, особливо вражає його людяність, щирість, доброта, милосердя, небайдужість до подій навколишнього життя і людей, серед яких він живе. Якравим виразом життєвої позиції Ярослава Степановича можна вважати внутрішній природний неспокій і постійний пошук нових джерел творчості.

Доля звела мене з Ярославом Степановичем ще у студентські роки, а саме у рік призначення його завідувачем кафедри архівознавства та спеціальних історичних дисциплін (1994) історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У той рік Університет набув статусу національного, відповідно в організації навчання сталися зміни: введено нові навчальні дисципліни, спецкурси, зокрема на кафедрі особлива увага приділялася розробленню нового навчального плану спеціалізації та спеціальності «історик-архівіст». За ініціативи завідувача кафедри до навчального плану лекційних дисциплін було включено низку нових нормативних, спеціальних та професійно-орієнтованих курсів: «Методологічні засади архівознавства», «Система архівних установ», «Особові архівні фонди» тощо. Завдяки Ярославу Степановичу було розроблено сучасну концепцію підготовки наукових кадрів для архівних установ, в основу якої покладено ідею комплексної і випереджальної архівної освіти.

У той час Ярослав Степанович читав студентам лекції з курсу «Українська історіографія», інших нових курсів (тоді тільки-тільки починали викладати історію козащини, історію України тощо) та працював над підручником «Архівознавство». Пам'ятаю, що навіть під час його лекції для цілого курсу складалося таке враження, неначе ти в аудиторії одна, і він звертається тільки до тебе однієї. Так само невимушено, але надзвичайно продуктивно проходили і семінарські заняття. За одну пару ми встигали і повторити пройдений матеріал, і написати невеличку самостійну роботу, і дізнатися багато нового, і подискуту-

* Мага Ірина Миколаївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор Центрального державного архіву зарубіжної українки

вати, і отримати важливі життєві поради. На все життя запам'яталися його фрази: «Якщо не можеш одним реченням сформулювати тему – не берись» та «Свій день необхідно організувати так, щоб вистало часу не тільки на навчання і відпочинок, але й на улюблені заняття поза професією».

З-поміж інших викладачів Ярослав Степанович вирізнявся манерою говорити (завжди спокійно, ніколи не підвищуючи голос), тактовністю, витримкою, об'єктивністю, вимогливістю до знання предмету і одночасно надзвичайною людяністю. До студентів ставився шанобливо, так само, як і до колег по кафедрі.

Науково-організаторський хист, працелюбність, вимогливість до себе як керівника у поєднанні з толерантним ставленням до колег, виваженість у спілкуванні зі студентами, аспірантами і докторантами викликали повагу та симпатію до очільника кафедри. Той внесок, який здійснив Ярослав Степанович за ці роки у розвиток сучасного архівознавства, української історіографії, джерелознавства, українознавства та професійної підготовки архівістів, важко переоцінити. Так само, як і сучасна історична наука, і всебічний персональний контекст українського історіографічного процесу неможливий без імені цього вченого.

Ближче з Ярославом Степановичем я познайомилася вже в роки навчання в аспірантурі. Це були роки становлення сучасного українського архівознавства, відродження факультетської та формування своєї школи істориків-архівістів. Звісно, що ці процеси вплинули і на вибір теми мого дисертаційного дослідження: «Віктор Олександрович Романовський – історик та архівіст». Ярослав Степанович був науковим керівником роботи. Його розумна і толерантна допомога, витримка, розсудливість, вміння сконцентруватися на головному, пам'ятаючи про дрібниці, допомогли мені успішно завершити працю.

Всі аспіранти і докторанти Ярослава Степановича (а це 16 докторів і 52 кандидати історичних наук) пам'ятають і високо цінують хвилини спілкування з ним та його щиросердну безкорисливу допомогу під час роботи над дисертаційними дослідженнями, науковими статтями, виступами тощо. Ярослав Степанович не просто науковий керівник і наставник, він – учитель, який розвиває потенціал кожного свого учня (студента, аспіранта, докторанта) та цілеспрямовує його на досягнення в науці, практичній сфері та по життю в цілому.

Ярослав Степанович і нині продовжує вражати всіх нас своїм натхненням, ентузіазмом, працездатністю та енергійністю. Він ніколи не поспішає, але все встигає: виступити на «круглому столі» в Укрінформі, присвяченому проблемі розміщення Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та підтримати архівістів у важку хвилину, взяти участь у роботі Громадської ради при Укрдержархіві та запропонувати шляхи реформування архівної галузі, виго-

лосити доповідь на науковій конференції та виступити опонентом на захисті дисертації, прочитати лекцію, провести практичне заняття зі студентами та написати відгук про науковий захід у Фейсбуці, сходити з дружиною на виставу до театру, приділити увагу онукам тощо. Попри поважний вік, професор тримає руку на пульсі наукового, громадського та суспільного життя, працює з електронними джерелами та пропагує інформаційний потенціал Інтернету, продовжує роботу над новими підручниками, лекційними курсами, удосконаленням законодавчої бази архівної справи.

Просопографічний портрет історика і педагога буде неповним, якщо ми не згадаємо про гармонійне поєднання в його особі високого інтелекту, громадянської та християнської моральності, любові до Батьківщини, вірності обраному фаху, прагнення знайти істину, – що, власне, і є вінцем життєвих здобутків людини.

З роси і води Вам, шановний Ярославе Степановичу!

М. Г. ПАЛІЄНКО*

**НОВЕ АРХІВНЕ МИСЛЕННЯ:
ВНЕСОК ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА КАЛАКУРИ
У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО АРХІВОЗНАВСТВА**

Межа ХХ і ХХІ ст. характеризується кардинальними змінами у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, що відбуваються, з одного боку, на тлі розвитку процесів демократизації та декомунізації, розбудови незалежної Української держави, її інтеграції до відкритого європейського простору, а з іншого – відображають глибинну еволюцію комунікаційних зв'язків, пов'язаних із широким запровадженням новітніх інформаційних технологій. Ці процеси мають суттєвий вплив на організацію документообігу, функціонування національної архівної системи, розвиток архівної науки і практики. Архіви, які акумулюють історичну спадщину держави і нації, є важливими індикаторами відкритості суспільства, його модерності, відповідності світовим тенденціям розвитку; вони здійснюють важливий внесок у забезпечення життєдіяльності суспільства у політичному, правовому, соціокультурному вимірах.

Розуміння багатовимірності та багатофункціональності архівів неможливе без узагальнення їх історичного розвитку, інституційної організації, системи управління, а також теоретичних засад архівної науки, її еволюції на сучасному етапі. Серед імен українських учених, які заклали у ХІХ ст. фундамент наукового осмислення природи історичного документа, його джерельного значення, формували підходи до наукової організації архівів слід, зокрема, згадати В. Б. Антоновича та представників школи документалістики Університету св. Володимира, діячів Київської археографічної комісії. Яскравим періодом в історії національного архівного будівництва стали роки Української революції (1917–1921), які дали імпульс розвитку архівознавчої думки у працях істориків та відомих організаторів архівної справи – О. С. Грушевського, В. Л. Модзалевського, В. О. Романовського, В. В. Міяковського, В. І. Веретенникова та інших. Проте національна архівознавча традиція в українській історіографії на довгі десятиліття була перервана через ідеологічну трансформацію суспільства доби тоталітаризму. Незважаючи на певні напрацювання в галузі архівної теорії та практики, до відновлення Української державності архівознавча думка розвивалася у рамках усталеної радянської парадигми.

* Палієнко Марина Геннадіївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відродження національної архівознавчої думки супроводжувалося зверненням до поглибленого вивчення спадщини попередніх поколінь істориків-архівістів, її критичним осмисленням і творчим збагаченням з урахуванням потреб і викликів нового інформаційного суспільства. Важливий внесок у творення нової архівної парадигми здійснив відомий український учений – історик, історіограф, архівознавець, заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ярослав Степанович Калакура.

Науковий доробок Я. С. Калакури – вченого широкого творчого діапазону, налічує понад 500 праць, серед яких індивідуальні та колективні монографії, підручники й навчальні посібники, авторські лекційні курси, численні публікації з проблем суспільно-політичної та соціокультурної історії, українського національно-визвольного та дисидентського рухів, біографістики. Водночас центральне місце у дослідженнях ученого посідають праці теоретико-методологічного характеру, присвячені фундаментальним проблемам методології наукового дослідження, історіографії, архівознавства та джерелознавства.

Звертаючись до аналізу внеску Я. С. Калакури у розвиток архівознавства, зазначимо, що ця тема вже порушувалася у публікаціях знаного українського історика й архівіста Р. Я. Пирога¹. На значенні архівознавчих досліджень ученого наголошувалося в енциклопедичному нарисі, опублікованому на сторінках біобібліографічного довідника “Українські архівісти (XIX–XX ст.)”², окремих синтетичних працях та статтях з історіографії архівознавства. Водночас архівознавчий доробок Я. С. Калакури сьогодні потребує поглибленого аналізу та вивчення, особливо зважаючи на появу цілої низки нових оригінальних досліджень ученого.

“Складаючи портрет Я. С. Калакури як архівознавця, – відзначав Р. Я. Пиріг, – не можна обійти загальний діапазон його наукових інтересів, який вражає масштабністю і розмаїттям”³. Очоливши на початку 1990-х років кафедру архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Шевченкового університету, він розгорнув масштабну організаційну та наукову роботу, спрямовану на розробку та імплементацію нової концепції професійної архівної освіти, поглиблення співпраці з державними архівними установами та академічними інституціями, підготовку нового покоління університетських програм і підручників з архівознавства, джерелознавства, історіографії, спеціальних історичних дисциплін.

Підкреслимо, що 1990-ті роки позначилися суттєвими змінами не лише у світосприйнятті, але й методології вченого. І ці зміни супроводжувалися значною мірою переоцінкою цінностей, що формувалися тривалий час під впливом комуністичної ідеології. Головне місце у житті і творчості Я. С. Калакури посідають національні пріоритети, які спрямовують його на активну участь у розбудові відкритого демократичного суспільства, освіти та науки незалежної України. Важливо, що

в історичних та архівознавчих студіях ученого передусім відбувається осмислення та інтерпретація світових тенденцій крізь призму національних традицій. Вписуючи українську науку у європейський та світовий контекст, учений завжди надає перевагу “національній аргументації”.

Упродовж 1990-х – початку 2000-х років творча співпраця очолюваної проф. Я. С. Калакурою університетської кафедри з Головним архівним управлінням (згодом – Державним комітетом архівів України), Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України імені М. С. Грушевського, Інститутом історії НАН України, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, іншими науковими та архівними установами призвела до реалізації багатьох спільних проектів – організації та проведення архівознавчих і джерелознавчих наукових конференцій, заснування та видання низки періодичних збірників і журналів, і, зрештою, підготовки університетського підручника з архівознавства, перше видання якого побачило світ у 1998 р.⁴ Розвиток архівної теорії та практики, розбудова національної архівної системи незалежної України у цей час відбувалися на тлі важливих змін у політичній, економічній, соціокультурній сферах, і професор Я. С. Калакура брав у цих процесах активну участь поряд зі своїми колегами з архівних та академічних інституцій – Г. В. Боряком, Л. А. Дубровіною, В. С. Лозицьким, І. Б. Матяш, К. Є. Новохатським, Г. В. Папакінім, Р. Я. Пирогом, П. С. Соханем та іншими відомими діячами.

Надзвичайно важливим у діяльності Я. С. Калакури як завідувача кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, а сьогодні – заслуженого професора університету, було і залишається розуміння тяглості історіографічних, джерелознавчих, архівознавчих та археографічних традицій, започаткованих істориками-документалістами Університету св. Володимира – М. О. Максимовичем, В. Б. Антоновичем, М. Д. Іванишевим, В. С. Іконниковим у ХІХ ст., та творчий розвиток усіх цінних напрацювань і здобутків колективу кафедри від дня її заснування у 1944 р. та упродовж її діяльності під керівництвом Ф. П. Шевченка, В. І. Стрельського, В. О. Замлинського⁵.

1996 р. у першому випуску наукового журналу “Студії з архівної справи та документознавства”, заснованого Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, побачила світ концептуальна стаття проф. Я. С. Калакури під назвою “Архівознавство: наука чи система наукових знань?”⁶. Висловлені в ній міркування й сьогодні залишаються актуальними. Саме у цей час українська архівознавча школа в умовах відновлення державної незалежності дістала потужний імпульс для свого розвитку. На межі двох століть учений наголошував на тому, що пріоритетами нового постіндустріального суспільства стануть

“нові технології, інформація, інтелект, гуманістичні цінності”, за цих умов незмірно зростатиме роль наук, пов’язаних із “вивченням історії цивілізації, збереженням історичної пам’яті”, і серед останніх важливе місце він відводив саме архівознавству⁷. Особливо актуальними, на нашу думку, були і залишаються погляди Я. С. Калакури на органічність зв’язку української архівістики з історією національної державності та світовими тенденціями розвитку архівної теорії та практики. *Архівознавство* він визначав як *комплексну систему знань*, формування якої розпочалося у рамках історичної науки, але з часом воно інтегрувало спеціальні знання з теорії, історії і практики архівної справи, її правових засад, державного будівництва, документознавства, інформаційних систем. У цій праці вченим були сформульовані визначення предмету та об’єкту архівознавства, його методологічної основи (методи та принципи), охарактеризована багатоаспектна джерельна база архівознавства, обґрунтована періодизація розвитку науки на українських теренах. У подальшому ці ключові положення знайшли свій розвиток у згаданому вище підручнику “Архівознавство” за редакцією Я. С. Калакури (Київ, 1998), у його другому виданні (Київ, 2002; за ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш) та низці інших публікацій⁸. У цей період учений взяв діяльну участь у підготовці термінологічного словника “Архівістика” (Київ, 1998), “Української архівної енциклопедії” (Київ, 2008) тощо.

Особливе місце у творчому доробку професора Я. С. Калакури посідають праці з *проблем професійної підготовки архівістів*. Учений і педагог присвятив і продовжує присвячувати значну частину свого часу і досвіду вихованню нового покоління істориків-архівістів. Цим питанням він опосередковано приділяв увагу, будучи проректором Київського державного університету, розв’язуючи завдання стратегічного розвитку гуманітаристики в університеті. Очоливши кафедру архівознавства, Ярослав Степанович розширив спектр архівознавчих дисциплін, поставив актуальне завдання оновлення підходів до викладання, осучаснення програм. У другій половині 1990-х – на початку 2000-х років проф. Я. С. Калакура присвятив низку концептуальних виступів та публікацій актуальним проблемам підготовки фахівців для архівної галузі⁹. У цей час він взяв діяльну участь у розробленні проекту нової концепції архівної освіти¹⁰, у якій порушувалася проблема підготовки та перепідготовки (підвищення кваліфікації) кадрів для архівних установ. У концепції наголошувалося на важливості тісного взаємозв’язку наукового і практичного аспектів у підготовці та подальшій діяльності архівістів, необхідності оволодіння новітніми інформаційними технологіями; пропонувалися такі форми освіти, як допрофесійна підготовка, базова спеціальна освіта архівістів на історичних факультетах державних університетів та їхніх регіональних відділеннях, базова спеціальна освіта архівістів інформаційного профілю,

стажування, підвищення кваліфікації, перепідготовка, післядипломна підготовка кадрів у спеціально створеному Центрі післядипломної архівної освіти при Головному архівному управлінні. Причому особлива увага приділялася підготовці кадрів вищої кваліфікації, врахуванні потреб не лише державних архівів, але й архівних підрозділів різних установ, у т. ч. навчальних закладів, підприємств, фірм тощо.

Діяльність проф. Я. С. Калакури сприяла відкриттю магістратури за спеціальністю “Архівознавство” у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, розробленню навчального плану і низки авторських спецкурсів, у т. ч.: “Архівний менеджмент”, “Архівна система України”, “Методологія архівознавчого дослідження” та ін.

Значним є внесок Ярослава Степановича у підготовку спеціалістів вищої кваліфікації. Під його керівництвом захищено близько 20 докторських і понад 50 кандидатських дисертацій, серед яких ціла низка праць була присвячена архівознавчій проблематиці. Так, І. М. Мага (нині – директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки) вперше системно дослідила життєвий і професійний шлях видатного українського архівіста В. О. Романовського, О. В. Косенко проаналізувала джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів, І. М. Мищак комплексно вивчив розвиток архівної справи в Україні у 1940–1960-х роках.

У своїх наукових працях учений приділяв особливу увагу вивченню архівно-джерелознавчих традицій Шевченкового університету. Ціла низка його публікацій присвячена витокам університетської школи істориків-архівістів та археографів – це, зокрема, дослідження про розвиток археографії в Університеті св. Володимира¹¹, становлення та розгортання діяльності архівознавчої кафедри¹².

Слід наголосити на тому, що науковець у своїх архівознавчих та історіографічних дослідженнях традиційно акцентує увагу на особистісному факторі, персоніфікації історичних подій, звертається до аналізу діяльності та спадщини окремих особистостей – істориків, архівістів та архівознавців. У цьому контексті можна згадати його публікації, присвячені Ф. П. Шевченку, В. І. Стрельському, В. О. Замлинському, А. В. Кентію¹³, статтю про антропологічний потенціал зарубіжної україніки¹⁴.

Особливу увагу вченого сьогодні привертає наукове осмислення процесів, що відбуваються в українському архівознавстві на тлі глобальних соціальних і політичних зрушень, пов’язаних з *декомунізацією*. Ціла низка публікацій Я. С. Калакури присвячена *еволюції архівознавства у пострадянський період*. За визначенням науковця, *під пострадянським архівознавством* розуміють “якісно новий етап у розвитку наукових знань про архіви, їх історію і організацію архівної справи в умовах після проголошення державної незалежності України”¹⁵.

На жаль, цей трансформаційний період в Україні затягнувся, але все ж таки актуалізував процеси декомунізації та десовєтізації архівної справи, її децентралізації та демократизації, інтеграції в європейський архівний простір.

Важливим є історизм у поглядах і підходах Я. С. Калакури до оцінки сучасної ситуації. Так, відзначаючи особливості розвитку архівної справи на українських землях в історичній ретроспективі, він підкреслює, що цей процес відбувся у “двох культурно-цивілізаційних полях”, а саме: західноєвропейському (у межах Австро-Угорської імперії) та східному (у рамках Російської імперії)¹⁶. У радянський період на тлі нищення національних традицій тривала советізація та ідеологізація архівної справи. Учений розглядає негативні наслідки тотальної централізації архівної справи, обмеження доступу до архівної інформації, використання документів у ідеологічних та “класових” цілях, підпорядкування архівів каральній системі НКВС і, зрештою, розгрому українських наукових шкіл та репресій щодо архівістів.

Цікавими є роздуми дослідника щодо “периферійності української архівістики”, що було спричинено навмисним перенесенням у радянський період усіх дослідницьких центрів до російської столиці та концентрацією у московських наукових центрах основних теоретичних досліджень. Він наголошує на важливості перегляду ключових питань теорії та методології архівної справи, які відбивали радянську методологію і притаманний їй рівень архівного мислення.

Крім того, Я. С. Калакура розглядає важливі кроки, які були здійсненні щодо розвитку національної архівної системи, починаючи з 1990-х років, оцінює здобутки – передусім, прийняття закону “Про Національний архівний фонд і архівні установи”, процеси демократизації та реформування архівної справи, розгортання наукових досліджень, зокрема, заснування Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, оновлення та розширення репертуару української архівної періодики. Особливе значення у процесі розбудови національної архівістики, на його думку, мало вироблення нових підходів до підготовки архівістів та архівознавців, відкриття навчальної та наукової спеціальностей “Архівознавство”.

Виділяючи періодизацію цього процесу, Я. С. Калакура окреслює перший, перехідний етап розвитку архівознавства, 1991–2005 рр., і визначає, що його характерною особливістю була підготовка навчальних посібників з архівознавства, цілеспрямована робота з науково-методичного забезпечення галузі, випуск енциклопедичних та науково-довідкових видань. Другий етап архівознавчих студій умовно охоплює період між Помаранчевою революцією та Революцією гідності (2005–2014 рр.). Незважаючи на певну суперечливість цього періоду, позитивний наслідок мали праці, присвячені: осмисленню методологічних та історіософсь-

ких засад архівознавства, правовим засадам архівної справи, питанням інформатизації. На якісно новий рівень процеси декомунізації та де-советизації вивели події Євромайдану та Революції гідності, які глибоко позначилися на всіх сферах життєдіяльності українського суспільства і започаткували новий етап у розвитку архівознавства. Науковець виділяє здобутки, магістральні напрями архівознавчих досліджень, характеризує діяльність основних наукових центрів.

Важливими, на нашу думку, є погляди професора на відродження та *утвердження концепту “українське архівознавство”*, який є антитезою “радянському архівознавству” та відображає переосмислення ролі та місця архівів у життєдіяльності українського суспільства на тлі процесів демократизації та декомунізації, позбавлення науки про архіви домінування стереотипів радянського та посттоталітарного мислення, урахування національних особливостей його розвитку. При цьому він порушує дуже актуальне питання конфлікту кількох методологій.

Цей процес відбувався поступово, набуваючи все більших обертів із розширенням інтеграції України в європейське та світове наукове співтовариство. Сам Ярослав Степанович згодом визнавав усю складність подолання стереотипів, “синдрому меншовартості”, живучість радянського стереотипу “архівна справа в Україні” під час підготовки підручника “Архівознавство”¹⁷. Зазначимо, що на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії” (м. Київ, 21–22 травня 2015 р.) позитивну оцінку отримало запропоноване Я. С. Калакурою визначення *українського архівознавства* як спеціальної системи знань, тісно пов’язаної з українською історичною наукою, джерелознавством, археографією, спеціальними історичними дисциплінами, що вивчає історію, теорію, методологію і технологію архівної справи в Україні та за рубежем, з’ясовує закономірності її розвитку, досліджує та популяризує інформаційні ресурси архівів¹⁸. Учений виділяє 5 головних критеріїв, за якими можливо визначення українського архівознавства: *по-перше*, українська архівістика має давню історію і самобутні традиції – від Київської Русі та наступних періодів, тому все, що відбувалося в архівній сфері на українських теренах у цей тривалий період має український етнізм; *по-друге*, українське походження та самоідентифікація архівістів; *по-третє*, домінування в історіографічній архівознавчій традиції українських сюжетів; *по-четверте*, спроможність українських архівістів прислужити національній ідеї, “українському національному проекту”; *по-п’яте*, поширення українськими архівістами знань про національні архіви та їхні ресурси у світі шляхом публікації документів, досліджень та їх презентації в мережі Інтернет.

Виділяючи “*критерії національного*”, характерні для визначення українського архівознавства, Я. С. Калакура підкреслює, що воно має

стати таким не лише за назвою, але й за змістом, наповненням, світоглядною спрямованістю. І, найголовніше, на думку професора, зміст архівознавчих праць має створювати “відчуття українського світу”, сприяти “корпоративній ідентичності українських архівістів і архівознавців”¹⁹. Водночас учений справедливо наголошує на тому, що українське архівознавство не обмежується лише національним контекстом, а становить органічну частину європейської та світової науки про архіви.

Особливу увагу своїми інноваційними підходами та оцінками привертають дослідження Я. С. Калакури, присвячені питанням *менеджменту в архівній справі*. Теоретичному осмисленню та узагальненню нового напрямку у вітчизняному архівознавстві присвячені ціла низка ґрунтовних статей та авторського університетського курсу проф. Я. С. Калакури²⁰. Звернення до вивчення проблем архівного менеджменту простежується у творчості вченого з другої половини 1990-х років, спочатку у контексті аналізу функціонування всієї архівної системи при підготовці теоретичних розділів підручника “Архівознавство” (Київ, 1998), згодом при розробленні професійно-орієнтованого курсу “Архівний менеджмент” для магістрів архівознавчої спеціальності Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Підходячи до трактування поняття менеджменту у широкому, міждисциплінарному контексті, Я. С. Калакура розглядає його, з одного боку, як спосіб, манеру спілкування з людьми, як теорію, мистецтво і практику управління певною галуззю, справою, установою, фірмою, їх персоналом, як організацію управління, прийняття і виконання управлінських рішень, а з іншого – як напрям теоретичних досліджень і як методіку управлінської практики. Обґрунтовуючи поняття *архівний менеджмент*, або *менеджмент в архівній справі*, проф. Я. С. Калакура визначає його як різновид соціального управління, ланку в системі управлінських і архівознавчих знань, науку і навчальну дисципліну, яка вивчає організацію управління архівною справою на всіх її рівнях: від роботи кожного окремо взятого архівіста, архівного підрозділу, місцевого, галузевого, центрального архіву до Державного комітету архівів, усієї архівної системи країни²¹. На думку вченого, архівний менеджмент слід трактувати ширше, ніж виключно управлінські функції, оскільки він формувався внаслідок поєднання досвіду і знань про архівну справу та становить собою органічний компонент функціонування архівної системи загалом²².

Розвиток архівної галузі, як й інших сфер державного управління, неможливий без наукового прогнозування та вироблення відповідної довгострокової стратегії. У зв’язку з цим Я. С. Калакура порушує питання про сутність, місце і роль стратегічного управління в структурі архівного менеджменту²³. Аналізуючи пріоритетні питання державної архівної політики у сфері архівної справи і діловодства, він розглядає нагальні потреби архівного будівництва, розширення площ та модерні-

зації професійного устаткування, наголошує на важливості оперативного задоволення запитів громадян та установ. Учений формулює власне наукове визначення поняття *стратегічного архівного менеджменту* як “довгострокове спрямування діяльності архівної справи або установи, визначення перспективних і пріоритетних цілей, розроблення плану їх досягнення”²⁴. При цьому він наголошує на нерозривності поняття стратегії і тактики менеджменту, оскільки перша складова вказує на загальну перспективу, окреслює напрям розвитку архівної справи, натомість друга визначає конкретні шляхи, методи та засоби реалізації сформульованих завдань і планів.

У контексті аналізу менеджменту в архівній галузі вчений також порушує надзвичайно важливі питання *професійної етики архівістів*, наголошуючи на тому, що у структурі моралі одне з пріоритетних місць посідає професійна етика, яка розглядається не лише як система моральних правил і норм професійної поведінки, але й як один із принципів менеджменту, системи управління²⁵. Розгляд цих питань є особливо актуальним у зв'язку з прийняттям XIII сесією Генеральної асамблеї Міжнародної ради архівів “Кодексу етики архівістів” (м. Пекін (КНР), 6 вересня 1996 р.). Я. С. Калакура відзначає, що ключове місце в системі професійної етики архівіста посідають поряд із загальними принципами моралі та професійними якостями етичні засади поведінки державного службовця, оскільки вони віддзеркалюють взаємовідносини держави і громадянина. Не можна не погодитись із тим, що з архівною етикою тісно пов'язане почуття *національно-державницької свідомості, громадянської та юридичної відповідальності працівника*²⁶. Цікавими є погляди вченого на формування в кожній архівній установі “особливого етичного образу”, “специфічної моральної атмосфери”, внутрішнього стилю і стандартів спілкування, які у сукупності формують імідж конкретного колективу та впливають на сприйняття представників галузі в цілому.

Сьогодні у центрі уваги науковця перебувають передусім *процеси демократизації та децентралізації архівної системи України*. Наголошуючи на тому, що децентралізація влади є ключовою ланкою адміністративної реформи, покликаної подолати кризові явища, учений виходить з того, що процес демократизації усіх сфер життєдіяльності суспільства має *цивілізаційний вимір*. І в цьому контексті варто згадати внесок ученого у дослідження цивілізаційних процесів в історії та культурології в цілому²⁷, оскільки саме історичність мислення та універсальність підходів дають йому можливість подивитися на процеси в архівній сфері очима вченого-універсала.

Однією з останніх публікацій Я. С. Калакури з архівознавчої проблематики, що безпосередньо стосується цієї проблеми, є стаття “Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства”, що побачила світ на сторінках журналу “Архіви України”

наприкінці 2016 р.²⁸ Основний акцент у цьому дослідженні вчений робить на з'ясуванні особливостей управлінської діяльності та організації архівної справи в умовах демократизації та децентралізації усіх сфер життєдіяльності українського суспільства. Причому він абсолютно правомірно підкреслює, що “децентралізація не має нічого спільного з ідеєю “федералізації”, що її намагаються нав’язати російські політики з метою дезінтеграції України, яка відновилася як унітарна республіка”²⁹.

У статті автор звертається до аналізу таких базових понять архівознавства, як “*архівна система*”, що стосується принципів організації і управління архівною справою, та “*система архівних установ*”, що становить сукупність архівів, інших установ і структурних підрозділів, які забезпечують формування та збереженість Національного архівного фонду. Наголошуючи на тому, що у сучасному українському архівознавстві поширеним є визначення *архівної системи як сукупності основоположних принципів організації архівної справи, способів і технологій її ведення, що забезпечують цілісність та скоординованість функціонування архівної галузі*³⁰, учений розглядає моделі архівних систем, які склалися у результаті розвитку архівних установ у різних країнах світу.

Застосування наукових підходів до аналізу різних моделей архівних систем (централізованих, децентралізованих, змішаних) дало підстави авторові виокремити головні критерії, що покладені в основу зазначеної класифікації, зокрема: залежність архівної системи від суспільно-політичного устрою та адміністративно-територіального поділу держави, її історичних та національних традицій, наявність центрального органу управління архівною справою, порядок підпорядкування мережі архівних установ і форм управління ними, рівень розвитку правових і демократичних засад функціонування архівів, їх співвідношення з централізованими і децентралізованими формами управління тощо³¹.

Цікавим є здійснений автором короткий екскурс в історію формування архівних систем у світі, з якого випливає правомірний висновок про те, що найбільш централізовані системи управління архівами властиві країнам з абсолютистськими і тоталітарними режимами, які традиційно намагалися цілковито підпорядкувати архіви та контролювати їх діяльність з єдиного центру (у якості характерних прикладів надмірної централізації архівів Я. С. Калакура наводить організацію архівної справи в СРСР, нині – в Албанії, Китаї, Північній Кореї тощо)³². Водночас, і в цьому ми цілковито погоджуємося з автором, “провідною тенденцією розвитку сучасних архівних систем у більшості цивілізованих країн світу є децентралізація управління ними при збереженні певних ознак централізованого підходу в ключових питаннях архівної практики”³³.

Розглядаючи процеси децентралізації, вчений не лише підкреслює їх своєчасність та відповідність світовим тенденціям і потребам розвитку демократичного суспільства, але, як фаховий історик, звертається до

виявлення історичних витоків цього способу управління, простежуючи його прояви у період Київської Русі, козацького-гетьманської держави, у правових актах доби Української революції 1917–1921 рр. тощо. Він аналізує ці процеси у політичному, правовому, адміністративному та соціокультурному вимірах.

При цьому автор також виділяє найголовніші її позитивні сторони та перспективи, серед яких – ширші можливості для центральних, галузевих і обласних державних архівів більш раціонально вирішувати кадрові питання, ефективніше використовувати фінансові ресурси, виявляти більше ініціативи щодо зв'язків із громадськістю і надання архівних послуг³⁴. Особливий акцент учений робить на необхідності проведення децентралізації архівної галузі з урахуванням її міжгалузевих особливостей, а саме: як сегменту системи державного управління, як важливої складової національної культури та науки, як потужного елемента інформаційних ресурсів.

Одним із головних питань у сфері демократизації суспільства загалом та архівної системи зокрема є лібералізація доступу до архівних документів як невід'ємної складової інформаційних ресурсів та джерел історичної пам'яті. У зв'язку з цим Я. С. Калакура наголошує на важливому значенні Указу Президента України 2009 р. про розсекречення документів, пов'язаних із українським національно-визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами, та Закону України “Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років”³⁵. Не обмежуючись аналізом історичного підґрунтя та характеристикою сучасної ситуації у системі управління архівами, науковець намагається прогнозувати її подальший розвиток, формулюючи цілу низку цінних практичних рекомендацій. Останні, передусім, стосуються удосконалення структури Державної архівної служби України (Укрдержархіву) та його взаємин із центральними і регіональними архівними установами, відкривають ширший простір для виявлення ініціативи і розвитку. Крім того, проф. Я. С. Калакура як член Громадської ради при Укрдержархіві, який бере постійну та діяльну участь у її засіданнях, наголошує на підвищенні ролі та значення як колегії, так і консультативних й дорадчих громадських утворень для обговорення і вироблення рекомендацій з ключових питань реформування та розвитку архівної галузі.

Водночас вважаємо за доцільне повністю погодитися з Я. С. Калакурою у тому, що децентралізація архівної системи жодним чином не може позначитися на цілісності й неподільності архівних фондів, порушити засадничий в архівознавстві принцип “поваги до фондів”. І в цьому контексті підтримуємо його позицію щодо наукової необґрунтованості та практичної недоцільності переміщення й концентрації всіх документів репресивних органів влади в одному архіві³⁶.

Цілковито у руслі сучасних світових тенденцій у розвитку управлінських процесів, які відображають поглиблення процесів демократизації, децентралізації та посилення впливу особистісного фактора, значення креативності, проф. Я. С. Калакура наголошує на важливості прояву архівістами ініціативи та самостійності у межах своїх повноважень і компетенції, бути проектно-орієнтованими³⁷. Євроінтеграційні процеси не лише націлюють на вивчення досвіду функціонування децентралізованих архівних систем західних країн, але й на розширення практики участі українських архівістів у міжнародних програмах стажування, спільних програмах з оцифрування та збереження світової історико-культурної спадщини, удосконалення форм і методів управління архівною справою.

Широкий спектр проблем теорії, методології і практики сучасного архівознавства, які порушує вчений у своїх наукових дослідженнях упродовж останніх двох десятиліть, засвідчує комплексне, системне бачення ним розвитку архівної науки та архівної галузі в цілому. На наш погляд, це пов'язано не лише з ґрунтовним вивченням та аналізом процесів, що відбуваються в архівній сфері, а й з універсальністю застосованих ним наукових принципів та методів, міждисциплінарним і водночас інтегральним підходом до архівознавства як багаторівневої системи знань про архіви, їх історію, організацію, місце в системі державного управління, роль у збереженні колективної пам'яті та розвитку інформаційних ресурсів суспільства.

Ярослав Калакура – це вдумливий учений, авторитетний дослідник, якому притаманні широта поглядів, велика працездатність, вміння вчити і вчитися, блискавично реагувати на новітні тенденції розвитку інформаційного суспільства та нові форми комунікації. За 55 років праці вченого в Шевченковому університеті він здобув щире повагу колег та учнів, сформував наукову школу архівознавців, джерелознавців та історіографів, розвинув та примножив традиції архівознавчої кафедри та історичного факультету в цілому. 2017-й рік є ювілейним у житті та творчості науковця, тому від імені колег та учнів хочемо висловити нашу глибоку шану заслуженому професорові Університету Я. С. Калакурі за його глибокі знання, ерудицію, професіоналізм, інтелігентність та відзначити його вагомий внесок у вивчення та збереження української історико-культурної спадщини, розвиток традицій Української державності.

¹ *Пиріг Р. Я.* До 70-річчя від дня народження професора Я. С. Калакури//Український історичний журнал. 2007. № 5. С. 227–233; *Його ж.* Щедрі три чверті віку професора Ярослава Калакури//Архіви України. 2012. № 5. С. 228–234.

² Калакура Ярослав Степанович//Українські архівісти (XIX–XX ст.): біобібліографічний довідник. Київ, 2007. С. 264–265 та ін.

³ *Пиріг Р. Я.* Щедрі три чверті віку професора Ярослава Калакура... С. 233.

⁴ *Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закл. України/редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін.* Київ, 1998. 316 с.

⁵ *Спадкоємець традицій архівознавчої кафедри//Ярослав Степанович Калакура. До 75-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності: біобібліогр. довід./упоряд.: І. Н. Войцехівська, М. Г. Палієнко, М. Г. Щербак, І. М. Мага.* Київ, 2012. С. 17–21.

⁶ *Калакура Я.* Архівознавство: наука чи система наукових знань?//Студії з архів. справи та документознавства. 1996. Т. 1. С. 43–49.

⁷ Там само. С. 43.

⁸ *Калакура Я. С.* Архівознавство в контексті міждисциплінарних зв'язків//Студії з архів. справи та документознавства. 2009. Т. 17. С. 24–29 та ін.

⁹ *Калакура Я. С.* Сучасні підходи до підготовки архівознавців у Київському університеті імені Тараса Шевченка//Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: доп. та повідом. наук. конф. (15–16 березня 1995 р., м. Київ,). Київ, 1996. С. 12–15; *Його ж.* Сучасна концепція архівознавчої освіти//Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: доп. Всеукр. конф. (19–20 листопада 1996 р., м. Київ,); у 2 ч. Київ, 1997. Ч. 1. С. 42–47; *Його ж.* Архівіст третього тисячоліття (модель історика-архівіста очима архівознавчої кафедри Національного університету імені Тараса Шевченка)//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. 1999. Вип. 1: Архів і особа. С. 37–45; *Калакура Я. С., Войцехівська І. Н.* Інформатика в системі архівної освіти (з досвіду Київського національного університету імені Тараса Шевченка)//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. 2002. Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. С. 141–146.

¹⁰ Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (проект)/І. Матяш, Я. Калакура, В. Лозицький, К. Селіверстова//Студії з архів. справи та документознавства. 1998. Т. 3. С. 17–24.

¹¹ *Калакура Я. С.* Археографічна школа Університету св. Володимира//Український археографічний щорічник. 2012. Вип. 16/17. С. 222–237.

¹² *Калакура Я. С.* Архівознавство в Шевченківському університеті//Студії з архів. справи та документознавства. 1999. Т. 4. С. 58–61; *Його ж.* Історико-архівознавча школа Київського університету імені Тараса Шевченка//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. 2000. Вип. 2. С. 8–20; *Його ж.* Архівна освіта в Україні очима керівника університетської кафедри//Архіви України. 2002. № 1–3. С. 133–142; *Калакура Я. С., Щербак М. Г.* Центр архівістики та джерелознавства в Київському університеті//Студії з архів. справи та документознавства. 2004. Т. 12. С. 156–161; *Калакура Я. С.* Архівознавчий осередок Шевченкового університету//Архіви України. 2008. № 1–2. С. 158–169; *Калакура Я. С., Щербак М. Г.* 70 років архівознавчій кафедрі Київського університету//Архіви України. 2014. № 4–5. С. 338–345.

¹³ *Калакура Я. С.* Федір Шевченко – фундатор архівознавства в університеті імені Тараса Шевченка//“Істину встановлює суд історії”: зб. на пошану Федора Павловича Шевченка. Київ, 2004. С. 183–192; *Калакура Я. С., Войцехівська І. Н.* Особові архівні фонди професорів В. Стрельського та

В. Замлинського як фундаторів архівної освіти в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка//Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. пр. 2003. Вип. 6. С. 30–44; *Калакура Я. С.* Авторитетний знавець і глибокий дослідник архівів [Про А. В. Кентія]//Архіви України. 2017. Вип. 2. С. 216–217.

¹⁴ *Калакура Я. С.* Антропологічний потенціал архівної україніки//Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. 2012. № 1. С. 37–46.

¹⁵ *Калакура Я.* Пострадянське архівознавство в Україні: декомунізація і тенденції розвитку//Сумський історико-архівний журнал. 2016. № XXVI. С. 5.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само. С. 9.

¹⁸ *Калакура Я. С.* Українське архівознавство: критерії національного//Студії з архів. справи та документознавства. 2015. Т. 22–23. С. 18.

¹⁹ Там само. С. 19.

²⁰ *Калакура Я.* Архівний менеджмент як галузь наукового знання і навчальна дисципліна//Студії з архів. справи та документознавства. 2007. Т. 15. С. 18–24; *Його ж.* Психолого-педагогічні засади архівного менеджменту//Архіви України. 2011. № 1. С. 65–78; *Його ж.* Професійна етика архівіста та запобігання конфліктів: контекст менеджменту//Архіви України. 2012. № 4. С. 15–31; *Його ж.* Стратегія і тактика архівного менеджменту//Архіви України. 2013. № 5. С. 5–17; *Його ж.* Архівний менеджмент в умовах демократизації та децентралізації суспільства//Архіви України. 2016. № 6. С. 119–135 та ін.

²¹ *Калакура Я.* Архівний менеджмент як галузь наукового знання... С. 19.

²² Там само. С. 20.

²³ *Калакура Я.* Стратегія і тактика архівного менеджменту... С. 5–17.

²⁴ Там само. С. 11

²⁵ *Калакура Я. С.* Професійна етика архівіста та запобігання конфліктів: контекст менеджменту//Архіви України. 2012. № 4. С. 15.

²⁶ Там само. С. 18.

²⁷ Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання/М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. Тернопіль: Астон, 2012. 696 с.; Українська культура: цивілізаційний вимір/Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

²⁸ *Калакура Я. С.* Архівний менеджмент в умовах демократизації... С. 119–135.

²⁹ Там само. С. 123.

³⁰ Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закл. України... С. 58.

³¹ *Калакура Я. С.* Архівний менеджмент в умовах демократизації... С. 124.

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Там само. С. 126.

³⁵ Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 9 квітня 2015 р.//Відомості ВР України. 2015. № 26. Ст. 218.

³⁶ *Калакура Я. С.* Архівний менеджмент в умовах демократизації... С. 125–126.

³⁷ Там само. С. 132.

Р. Я. ПИРІГ*

**ПРОФЕСОР ЯРОСЛАВ КАЛАКУРА:
ІСТОРИК, ЗАКОХАНИЙ В АРХІВИ**

Після закінчення у 1970 р. Харківського державного університету я вступив до аспірантури при кафедрі історії КПРС. Але у зв'язку з тим, що працював секретарем комітету комсомолу, потім заступником секретаря парткому університету, довелося брати академічну відпустку. Однак щось підготовче до дисертації намагався робити. Особливо складним виявився вибір теми кандидатського дослідження. Науковий керівник – доцент Ю. В. Шиловцев хотів, щоб я вивчав тему боротьби “лівих” і правих у КП(б)У 1918 р. На той час це була складна і дражлива проблема, навколо якої кипіли пристрасті на високому рівні – Інститут історії партії при ЦК Компартії vs група київської професури Г. Нікольников, М. Липовченко, Я. Пашко та ін. Значною мірою це було пов'язано з підготовкою чергового видання “Нарисів історії Компартії України”. Перший приїзд до Києва в архів Інституту історії партії у 1972 р. був невдалим. Його завідувач, дізнавшись, що мій науковий керівник є прихильником концепції Нарисів, контроверсійної інститутській, відмовив у допуску до документів Політбюро і Серетаріату ЦК КП(б)У (тоді – Ф. І. Оп. 101).

Поради довелося шукати у ЦК КП України. Тодішній помічник секретаря ЦК з пропаганди і агітації Я. С. Калакура – людина мудра і, як виявилось, ментально україноцентрична, до то ж глибоко обізнана з гостротою полеміки навколо концепції утворення КП(б)У, запропонував обрати більш широкий контекст партійного будівництва 1918–1919 рр. й у ньому “розчинити” дражливу проблему “лівих” і “правих”. Восени цього ж року з жалем дізнався, що за наполяганням нового “ідеолога” ЦК В. Маланчука Ярослава Степановича звільнено з партійної роботи.

Я поновив навчання в аспірантурі, працював у архівах Києва і Москви, знаменитій “Ленінці”, дев'ятьох облпартархівах. Робота вийшла добра, на кафедрі історії КПРС відкрили спецраду, захист відбувся достроково. Незабаром був запрошений на роботу у відділ науки і учбових (саме учбових, а не навчальних) закладів ЦК КП України, повторивши початковий посадовий шлях Я. С. Калакури в апараті ЦК.

Ярослав Степанович у той час працював заступником директора Інституту підвищення кваліфікації (ІПК) викладачів суспільних наук

* *Пиріг Руслан Якович* – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Начальник Головархіву – голова Держкомархіву України у 1998–2002 рр.

при Київському державному університеті. Це був зональний ІПК, до якого направлялися не лише викладачі вузів УРСР, а й з інших союзних республік. Десь на початку 1980-х років довелося бути свідком такої розмови. До зав. сектора суспільних наук І. Ф. Кураса прийшла слухачка ІПК, доцент одного з казанських вузів зі скаргою, що в гуртожитку колеги-українці говорять “по-своєму” і вона відчуває себе дискомфортно. Іван Федорович зауважив, що в Казані також послугуються татарською. Пані відповіла: “Мы никогда при русских не говорим по-татарски”. Очевидно, намагаючись згорнути розмову, І. Курас пообіцяв переговорити з керівництвом ІПК, на що гостя заявила: “Да там Калакура такой первый”.

У 1981 р. Я. С. Калакура став проректором КДУ – куратором факультетів гуманітарного профілю, загальноуніверситетських кафедр суспільних наук. Останні входили до номенклатури кадрів відділу науки і учбових закладів ЦК, а відтак до призначення кандидати проходили співбесіду у відділі. Не можу пригадати, щоб когось із них не підтримали. І в цьому заслуга профільного проректора. У 1980-х роках наші шляхи часто перетиналися на полях спільних справ: наради завідувачів суспільствознавчих кафедр, проведення солідних наукових конференцій, робота у комісіях з перевірки вузів, академічних установ, підготовки підручників тощо. І завжди проф. Я. С. Калакура відзначався відповідальним ставленням до дорученої справи, високою професійністю, вимогливістю, органічно поєднаною з толерантністю мудрої людини.

Однак найбільш тісною і справді плідною наша співпраця виявилася на ниві підготовки кадрів істориків-архівістів. Єдиний в СРСР історико-архівний вуз залишився у Росії, а архівні установи, державно-управлінські структури незалежної України потребували нових фахівців. Ще з післявоєнних часів у КДУ функціонувала спеціалізована кафедра, завідувачем став Я. С. Калакура. З середини 1990-х років у низці вузів почалося створення кафедр архівознавства та документознавства.

У мене, як у керівника Головархіву, професійного архівіста і діючого вузівського професора, була глибока переконаність, що істотним гальмом у царині підготовки якісних спеціалістів цього профілю є брак сучасної навчальної літератури. Почалося тісне співробітництво очолюваної Я. С. Калакурою кафедри і державної архівної служби. Ярослав Степанович став членом колегії Держкомархіву, членом редколегії журналу “Архіви України”, учасником виробничих нарад, що дало можливість викладачам кафедри тісніше інформативно і практично інтегруватися до потреб сучасної архівної справи.

Був створений авторський колектив з підготовки підручника “Архівознавство”, до якого увійшли відомі науковці, досвідчені архіві-

сти-практики. Головним редактором і керівником авторського колективу був затверджений Я. С. Калакура. Вже у червні 1998 р. рукопис майбутнього підручника був готовий і отримав від Міносвіти України відповідний гриф. Однак виданню завадив банальний брак коштів. Архівне відомство цього року переживало складні часи: відключали опалення, знімали охорону, затримували зарплату тощо.

Один із авторів – заступник директора академічного Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського проф. Г. В. Боряк звів нас із директором Видавничого дому “Києво-Могилянська Академія” В. Й. Соловійовою, яка зробила розрахунки вартості видання, що склало близько 5 тис. грн. Пішли ми з Ярославом Степановичем просити кошти у ректора КДУ В. В. Скопенка. Віктор Васильович – людина пряма, відверто заявив: “А хіба це мені одному треба!”. Далі справа набула дещо авантюричних рис. Вже 2 десятиліття цей підручник обслуговує навчальний процес, проте й досі ніхто не знає, кому завдячувати (крім авторів) його випускові. Відразу скажу: М. М. Поплавському. В Університеті культури він якраз відкрив курс підготовки документознавців. Зустрівшись із ним, я змалював картину з підручником, попросивши його дольової участі у сумі 5 тис. грн., а ще половину, мовляв, внесе КДУ. Наприкінці року перший вітчизняний підручник “Архівознавство” побачив світ. Через кілька років, отримавши зауваження і побажання, авторським колективом було підготовлене друге, виправлене і доповнене видання (за редакцією Я. С. Калакури та І. Б. Матяш).

Ярослав Степанович взяв активну участь й у підготовці навчального посібника “Нариси історії архівної справи в Україні” (2002), розробленні нової редакції Закону України “Про національний архівний фонд і архівні установи” (2001), ряду нормативно-методичних актів.

Безперечно, архівознавство – це лише одна сфера, якій своїм талантом ученого прислужився Я. С. Калакура. Величезним є його внесок у розвиток української історіографії, джерелознавства, інших спеціальних галузей історичної науки, підготовці кадрів високо фахових істориків-архівістів, кадрів вищої кваліфікації.

Вітаючи Ярослава Степановича з ювілеєм, тішуся з того, що майже півстоліття тому доля звела мене з цим прекрасним чоловіком, подарувала насолоду спільної праці і щирих людських взаємин.

Будьте здорові, дорогий друже!

*До 80-річчя від дня народження та 55-річчя трудової діяльності
Я. С. Калакури*

Я. Калакура – випускник
Чернівецького державного
університету. 1963 р

Я. С. Калакура виступає на урочистостях із нагоди
150-річчя Київського державного університету
ім. Т. Г. Шевченка. 1984 р.

Я. С. Калакура як проректор університету розглядає документи
вступних іспитів. Поруч справа – проректор Л. В. Губерський.
1986 р.

Підписання угоди про співпрацю між Київським державним університетом ім. Т. Г. Шевченка та Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України: В. В. Скопенко, П. С. Сохань, Г. В. Боряк, Я. С. Калакура. 1995 р.

Наукова конференція. Зліва направо: К. Є. Новохатський, Я. С. Калакура, С. В. Кульчицький, Б. В. Іваненко, П. С. Сохань, В. С. Лозицький, В. П. Ляхоцький. Київ, листопад 1995 р.

Я. С. Калакура виступає з доповіддю на Всеукраїнській архівознавчій конференції.
Київ, жовтень 1997 р.

Я. С. Калакура – завідувач
кафедри архівознавства та
спеціальних галузей
історичної науки Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка.
1997 р.

Колектив архівознавчої кафедри Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У першому ряду: І. Н. Войцехівська, Я. С. Калакура, М. Я. Варшавчик, Н. М. Маковська. Вересень 1997 р.

Перше відзначення Дня працівників архівних установ: Я С. Калакура, М. Г. Жулинський, Р Я. Пиріг, В. С. Лозицький, В. П. Коломієць. Київ, грудень 1998 р.

Перед храмом науки, освіти і культури. 2007 р.

Я. С. Калакура та Л. Г. Лук'яненко на зустрічі в ЦДАЗУ. 2014 р.

В музеї Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017 р.

Ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Л. В. Губерський вручає Почесну грамоту Я. С. Калакурі за особливо видатні заслуги перед Університетом. Вересень 2017 р.

Професори (зліва направо): Я. С. Калакура, О. А. Пиріг, М. М. Калакура, Р. Я. Пиріг.
(світлина з сімейного архіву Р. Я. Пирога).
Червень 2016 р.

З дружиною Марією: 50 років подружнього життя. 2017 р.

Архівісти України вітають Я. С. Калакуру з 80-річчям від дня народження та 55-річчям трудової діяльності. Зліва направо: В. В. Янішевський, К. Є. Новохатський, І. М. Мага, С. А. Каменєва, О. В. Музичук, В. Г. Берковський, О. В. Бажан, Н. В. Маковська, Я. С. Калакура. Вересень 2017 р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. 18-і джерелознавчі читання. Зліва направо: Т. І. Баранова, М. Г. Щербак, Я. С. Калакура, І. К. Патриляк. Листопад 2017 р.

ПУБЛІКАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

УДК УДК 930.25(477)“17”

О. Б. ВОВК, Л. Я. ДЕМЧЕНКО*

“ДАБИ ПУБЛИЧНІЕ ДѢЛА, ОТДАВАЕМИ И ПРИНИМАЕМИ В АРХИВАХ, ... ХРАНИМИ БИЛИ ПО ТОЧНОМУ ПОРЯДКУ В УЗАКОНЕНІЯХ ПРЕДПОЛОЖЕННОМУ”

(до історії впорядкування архівів у другій половині XVIII століття)

Публікується добірка документів, що висвітлює питання зберігання архіву Генеральної військової канцелярії і Малоросійської колегії кінця XVIII ст., а також намагання архіваріусів зменшити згубний вплив зовнішніх факторів (неприспособаність приміщень, відсутність відповідного обладнання) на стан архівних документів.

Ключові слова: архів; архіваріус; Малоросійська колегія; Генеральна військова канцелярія; збереження архіву; Генеральний опис; реєстри; описи.

2017 р. українська архівістика відзначає 100-річчя від дня створення системи архівних установ України. Початком її організації став Бібліотечно-архівний відділ, створений у вересні 1917 р. при Департаменті мистецтв Генерального секретарства освіти Української Центральної Ради, головним завданням якого було збереження архівної спадщини і концентрація документів державного значення у центральній архівній установі – Національному архіві, проекти створення якого тоді розроблялися.

Варто зазначити, що власне історія архівної справи в Україні сягає в глибоку давнину: архіви існували у період княжої та литовсько-польської доби, в магнатських резиденціях і в маєтках шляхти, при гетьманських і російських урядових установах, у культових установах тощо. Значна частина документів цих архівів зосереджена нині у збірці Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), що веде свою історію від створеного 1852 р. Київського центрального архіву давніх актів.

Пропонована нижче добірка документів висвітлює діяльність архіву Малоросійської колегії у другій половині XVIII ст., коли після

* *Вовк Ольга Борисівна* – начальник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ;

Демченко Людмила Ярославівна – заступник директора з науково-методичної роботи Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

проведеної у 1780-х роках ревізії виявилось, що старі описи не відповідають змістові відкладених в архіві документів, фізичний стан частини справ погіршений, документи пошкоджені вологою та цвіллю (насамперед це стосується документів Румянцевського опису, а окремі документи розпорядчого характеру взагалі втрачено тощо). У зв'язку з цим забезпечення збереженості документів було і є одним з основних завдань архівів і саме тому цікавими є документи, що засвідчують цей факт. На жаль, документів за цей період (кінець XVII – друга половина XVIII ст.) залишилося небагато, але в них ми зустрічаємо листування можновладців і архіваріусів саме з питань приймання документів до архіву, забезпечення їхньої збереженості в архіві, описання, підготовку і передавання документів до відповідних установ, утворених на території України під час адміністративної реформи середини XVIII ст.

Як відомо, архів Генеральної військової канцелярії існував ще з XVII ст., але через буремні події того часу – повстання, війни, Руїну, переміщення архіву з однієї гетьманської столиці до іншої, а пізніше і знищення російськими військами в 1709 р. Батурина – документів того періоду майже не збереглося в архівах України.

Однак діяльність центральних і місцевих установ у XVIII ст. створювала у внутрішньому діловодстві нові документальні комплекси, в установах накопичувалася значна кількість розпорядчої та процесуально-юридичної документації і у другій половині XVIII ст. спостерігаємо спроби уніфікації архівної справи з боку керівництва Гетьманщини. Нагадаємо, що на початку 1760-х років гетьман Кирило Розумовський провів ряд реформ і змін у системі управління Гетьманщиною, серед яких ордером від 6 березня 1763 р. було запроваджено посаду архіваріуса, який підпорядковувався генеральному писареві Генеральної військової канцелярії. У документі було визначено основні напрями діяльності архіваріуса і архіву, закладено основи правил описування і забезпечення збереження документів, процедури видавання і повернення документів в архів. Цим ордером генеральному писареві було доручено розробити детальну інструкцію про службові обов'язки генерального архіваріуса, який, зокрема, окрім службової присяги мав скласти ще одну, спеціальну (“клятвенное обещание”), якою брав під свою відповідальність всі документи архіву і зобов'язувався виконувати всі положення інструкції. Першим архіваріусом став перекладач Семен Дізович (Дзізович): “Понеже донныне при Генеральной войсковой канцелярии настоящего архивариуса не учреждено ... сия же должность для такой архивы ... необходимо нужна и яко определенный от нас в Генеральную войсковую канцелярию переводчиком Семен Дзикович ... может содержать и должность архивариуса”, який в своїй присязі пообіцяв: “...за определением меня ... к содержанию Генеральной войсковой канцелярии архивы, в которой я принять имею в силе данной инструкции на свои руки все оригинальные и Пра-

вительствующего Сената указы и грамоты, разных званий книги и письменные дела по описям, без дозволения писаря генерального ... никому ничего из порученного мне в ту архиву ни под каким образом не токмо орыгиналов, ни же от чего либо копій давать ни читать, ни выписывать, ни словесно объявлять не буду под опасением жестокого ... штрафа і лишения своего звания...”¹. Його помічниками стали військові канцеляристи Семен Гусаревський та Дем’ян Петрашевич. На цій посаді С. Дівович залишався (точніше числився, бо хворів і його обов’язки виконували його помічники) до 1766 р., пізніше її обіймали (або виконували обов’язки) Семен Гусаревський, Михайло Кедровський, Герасим Адамович.

Регламентування роботи архівів впроваджувалося не лише на місцях, але й згори – цьому немало спричинилися недоліки “в отношении содержания архивов”. В 1768 р. Правительствующий Сенат видав указ про приведення архівів у “присутственных местах” у відповідний порядок, в якому було викладено основні вимоги до претендентів на посади архіваріусів: “1-е: чтоб в каждом месте к определению в архивариусы присутствующими выбираемы были люди трезваго жития и неподозрительные в пороках и иных пристрастиях непримеченные и 2-е: дабы архивы непременно в каждый год один раз самими присутствующими с прилежным наблюдением свидетельствованы были, ибо в противном случае за непорядочное содержание архив, так как и за несмотрение над находящимися при них архивариусами подвержены будут по законам ответу сами они присутствующие по мере учиненнаго им в сем случае пренебрежения и последовавшего от того какого-либо раждающаго злоупотребления не порядка...”².

Діяльність архіваріусів (майже так само, як і сьогодні) складалася з таких видів робіт: організації збереженості документів, комплектування архіву новими надходженнями (наприклад, під час проведення Генерального опису Гетьманщини 1763–1769 рр., пізніше званого як Румянцевський опис), описування справ і складання реєстрів (по суті – інвентарних описів), використання інформації цих документів (надання довідок за змістом документів на запити від вищих органів влади – Генеральної військової канцелярії, Малоросійської колегії, канцелярії гетьмана, полкових і сотенних канцелярій, а також судів і магістратів). Діяльність архівів ускладнювали такі чинники: відсутність приміщень, пристосованих під потреби зберігання документів (справи часто-густо зберігалися у вогких підвалах чи кімнатах “над погребом”, навіть зберігання в кам’яних спорудах не завжди допомагало – широковідомою є сумна історія будівлі, відведеної під архів Генеральної військової канцелярії в Глухові в 1740-х роках і знищеною пожежею 1748 р.), великі обсяги робіт і необхідність суміщати в своїй роботі всі напрями архівної діяльності при наявності малого штату (зазвичай в архіві працювали архіваріус і декілька канцеляристів).

Справи, документи з яких публікуються, зберігаються у ЦДІАК України у ф. 54, Друга Малоросійська колегія, та ф. 736, Канцелярія київського, чернігівського і новгород-сіверського генерал-губернатора. В основному, це – листування членів Колегії з президентом Колегії графом Петром Румянцевим-Задунайським щодо упорядкування справ архіву, складу документів та низки заходів, ужитих задля зберігання Генерального опису Малоросії та інших документів архіву, а також про звільнення та призначення архіваріусів, рапорти і донесення самих архіваріусів про стан архіву та документів³. Відомо, що граф П. Румянцев-Задунайський, незадоволений станом зберігання і описування Генерального опису, видав декілька розпоряджень (від 1778, 1780 і 1782 рр.), на підставі яких спеціальними комісіями (перша – у складі члена Малоросійської колегії Михайла Туманського, замість якого спочатку працював колезький радник Яків Козельський, та надвірного радника Івана Туманського; друга – у складі членів Малоросійської колегії секунд-майора Олександра Рахманова, дійсного статського радника, генерального судді Олександра Дублянського та колезького асесора Олександра Давидовича), було розпочато перевірку архіву і безпосередньо архіваріуса М. Кедровського, якого звинуватили в усіх бідах – поганому стані справ, попсованих цвіллю, відсутності частини документів за найдавніші роки та реєстрів до деяких груп документів тощо⁴. М. Кедровський, відповідаючи на звинувачення в недбалому ставленні до стану збереженості документів, повідомляв, що деякі документи були пошкоджені ще до того, як він вступив на посаду, а його попередник С. Дівович намагався власними силами дати цьому лад: обгортав попсовані справи чистим папером, щоб запобігти подальшому руйнуванню від цвілі, і власноруч складав до кожної справи заголовки. Ймовірно, в цих записах було зафіксовано й фізичний стан справ, тому що, за спостереженням М. Кедровського, подальшого погіршення не відбувалося (док. № 8).

Зауважимо, що попередники архіваріуса М. Кедровського неодноразово зверталися до Малоросійської колегії щодо незадовільного стану зберігання документів у непристосованих до цього приміщеннях без спеціального обладнання (шаф, стелажів), – маємо приклади доповідей і донесень військового канцеляриста Дем'яна Петрашевича від 1758 р.⁵ та архіваріуса С. Гусаревського від 1766 р.⁶ (про останню доповідь відомо, що Колегія повернула її С. Гусаревському без резолюції) і така реакція призвела до того, що останній разом із С. Дівовичем вирішили надалі не повідомляти про погіршення фізичного стану документів (док. № 7). Та й сам М. Кедровський у своєму рапорті від 1778 р. відмічав, що і без того невеличке приміщення архіву було зменшено через проведення ремонтних робіт, що потягнуло за собою вимушене перенесення і скупчення справ, частина яких була розміщена у вологій кімнаті над льохом (док. № 3). На закиди комісії у відсутності частини документів (док. № 4) М. Кедровський доповідав, що, обійнявши цю посаду в 1766 р., він го-

ловним чином був зайнятий наданням довідок (відповідей) на запити Малоросійської колегії (серед документів фонду зустрічаються відпуски відповідей, складених військовим канцеляристом М. Кедровським⁷), а справи від попередників отримав частково з реєстрами (описами) (причому деякі справи були відсутніми ще за С. Дівовича), частково без них, і на ці справи створював реєстри власноруч; деякі справи, які вважалися вибулими, виявилися в наявності під час передавання архіву від М. Кедровського до Г. Адамовича (док. № 8). Загалом (за складеним за групами документів реєстром) було передано 53 тис. 840 справ⁸.

Подальша доля архіваріуса М. Кедровського склалася доволі сумно: хоча за результатами перевірки першої комісії його виправдали, через 2 роки він знову опинився під слідством за недбале ставлення до документів Генерального опису (док. № 5).

Ця публікація має на меті ознайомити широкий загал із документами часів Другої Малоросійської колегії, що висвітлюють питання забезпечення збереженості документів в архіві у другій половині XVIII ст. Зауважимо, що ці документи були відомі дослідникам кінця XIX ст., а стаття І. Теличенко “Скорбный лист архива Малороссийской Коллегии” написана безпосередньо на матеріалах цієї справи і в подальшому дуже широко використовувалася для розвідок кінця XIX – початку XXI ст. про архівну справу⁹; саме тому пропонуємо археографічну публікацію деяких текстів документів для неупередженого та об’єктивного сприйняття їхнього змісту.

Документи, що публікуються нижче, дають уяву про перебіг зазначених вище подій, намагання архіваріусів Малоросійської колегії забезпечити схоронність документів, зменшити будь-який вплив зовнішніх факторів на погіршення фізичного стану документів, а також повну бездіяльність Малоросійської колегії щодо бодай хоч якогось поліпшення умов зберігання документів, виділивши приміщення, придатне для цього. Головним завданням розпочатого Малоросійською колегією службового розслідування було встановлення винного у недбальстві архіваріуса з метою його покарання. Таким архіваріусом і став М. Кедровський, якого позбавили частини жалування, про що він пише у своєму клопотанні до П. О. Румянцева (док. № 4).

Документи подано за хронологією. Тексти публікуються на засадах, розроблених Л. Гісцовою для корпусного видання “Архів Коша Нової Запорозької Січі” (1992)¹⁰. Враховані також рекомендації, опрацьовані В. Німчуком (1995)¹¹. Наявні у текстах слова під титлами типу гспдн, мсця розкриваються без застережень (господин, м’сяця); оскільки справи свого часу були реставровані, тексти по краях (переважно зверху на 1–2 рядки) значно пошкоджені, в квадратних дужках подано реконструйовані авторами за змістом або дотичними документами втрачені частини текстів; у випадках, коли текст реконструювати не вдалося, в

квадратних дужках ставиться трикрапка [...] без застереження у підрядкових примітках. Описки писарів не виправлено, на них акцентується увага за допомогою знаку [!]. Виносні літери внесено в рядок і передано курсивом. Вживання знаків пунктуації, прописних і строчних літер наближено до вимог сучасного правопису. Закінчення аркушів у документі позначено двома похилими рисками//, кінцевий аркуш не позначається.

¹ ЦДАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 4021. Детальніше про ці документи див.: *Барбарук О. Л., Боряк Г. В.* Невідомі документи з історії архівної справи на Україні у XVIII ст.//Архіви України. 1986. № 4. С. 56–59.

² ЦДАК України. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 5703. Арк. 1–1зв.

³ Там само. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441.

⁴ Більш детально про це див.: *Теличенко И.* Скорбный лист архива Малороссийской Коллегии//Киевская старина. 1889. № 2. С. 440–458.

⁵ ЦДАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 15046а. Арк. 2.

⁶ Там само. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 71–71зв.

⁷ Там само. Оп. 3. Спр. 3242. Арк. 2, 5.

⁸ Там само. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 67–70.

⁹ Див.: *Теличенко И.* Указ соч. С. 440–458; *Романовський В.* Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. Харків, 1927. С. 71–79.

¹⁰ Методичні рекомендації по підготовці до видання “Архіву Коша Нової Запорозької Січі”/уклад.: *Л. З. Гісцова.* Київ, 1992. 42 с.

¹¹ Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції: проект/уклад.: *В. В. Німчук;* Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Інститут української мови НАН України. Ч. 1. Київ, 1995. 54 с.

№ 1

[1758 р., березень]*. – Доповідь архіваріуса Дем’яна Петрашевича Генеральній військовій канцелярії про стан Генерального архіву

Въ каменной архивѣ Генеральной войсковой канцелярії к лучшему и порядочнѣйшему содержанью имѣющихся въ оной разнихъ въ переплютѣ книгъ, і лежащихъ на полкахъ прежнихъ давнихъ годовъ разныхъ же дель необходимо потребно, чтобъ тѣ книги и дѣла вогкостию, от муру происходящею, не могли битъ спорчены, для поклажи оныхъ подѣлатъ при стѣнахъ деревяниє шафи. А дѣла, лежащие на полкахъ, скласть порядочно по нумерам с реєстрами въ сундуки.

Въ оной Генеральной архивѣ имѣтса много такихъ дѣль, коі во время бившого въ Глуховѣ 1748-го года пожару, при перенесеніи ихъ з деревяной въ старую каменную архиву такъ смѣшаны, что і случающихся по онимъ дѣламъ справокъ учинитъ крайне невозможно. Тако жъ и дела, бившиє въ перепи-

* Дату встановлено за документами справи.

ски подь извѣстным титуломъ, остаются нenumerованние безъ реєстровъ; да и въ тѣхъ делахъ, которымъ хотя въ 1742-мъ годѣ и переборъ учиненъ, однакъ за давность времени многие связки розорвались и надписи опалы; для того оные всѣ дѣла, имѣющіеся въ архивѣ, надлежитъ вьновь перебрать и по переборѣ // сообщить порядочно і пореєстровать. Сие же дѣло начать і в действо производить удобно слѣдующимъ теплимъ вьременемъ веснянимъ и лѣтнимъ въ пристойномъ числѣ, по усмотрению и опредѣленію Генеральной канцеляріи, войсковыхъ канцеляристовъ надежныхъ і безотлучныхъ.

При той же Генеральной архивѣ не имѣется книгъ Регляменту и Уложенья (а оные для случающихся справокъ надобны).

Такъ же книги слѣдствия Генерального 1730-го году о маетностяхъ полку Прилуцкого не сискалось по умертвіи канцеляристы войскового Закроецкого, архиву содержавшаго, о чемъ от мене еще в прошлом 1754-мъ году докладомъ представляно Генеральной войсковой канцеляріи.

Такову же книжку Генерального следствия нинѣ заспособно списать чрезъ походную канцелярию въ Правителствующемъ Сенатѣ, а книги Регляменту і Уложенье покупкою ісправить въ Санкт-Петербурге.

Ревизияльные книги всѣхъ полковъ 1723-го году і подлѣнная грамота 1721-го году о шинкахъ въ прошлом 752-мъ годѣ въ Экономическую // канцелярию взяты і о присилке тѣхъ ревизій въ Генеральную канцелярию изшедшого 1757-го году, хотя и сообщеніе въ ту Экономическую канцелярию послано было, точию потому и понынѣ ихъ не прислано.

І о томъ что повелено будетъ.

Войсковій канцеляристъ Демянъ Петрашевичъ

ЦДІАК України. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 15152. Арк. 2–2зв., 5. Оригінал.

№ 2

[1778 р., не раніше лютого 8]*. – Опредѣленія Малоросійської коллегіи про створення комісії для проведення огляду стану документів архіву

Императорскаго величества Мал[оросій]ская коллегія по предложенію его сиятел[ства] господина генераль-фельдмаршала, сенатора Малой Росіи и Слободской Украинской губерніи государева намѣстника, Коллегіи президента и разныхъ ординовъ кавалера графа Петра Александровича Румянцова Задунайского что из представленія сеи Коллегіи отъ 8 настоящего мѣсяца съ удивленіемъ принужденъ его сиятельство видѣть с какимъ небреженіемъ держанни были ревизіи, что большою частію они нашлись безъ описей, а тѣ описѣ, кои были, сьгнули и коль не соблюденъ тутъ должной порядокъ, предписанній узаконеніями, сундуки за замками должны бы ставленни быть в кладовых, а всѣ публичніе дѣла, входящіе въ архиву, надлежитъ архиваріусу свидѣтельствовать и потому с описями принимать; а как-де при находящихся у сочиненіи той ревизіи штапъ-офицерахъ били и малоросійскіе чини и опредѣленіе отъ полковъ канцелярскіе служители, Коллегія то изслѣдовала бь аккуратно какое било опредѣленіе об отдачи тѣхъ ревизій въ архиву, чимъ небреженіемъ упу-

* Дату встановлено за документами справи.

шень предписанній порядокъ в приѣме ихъ; естли сундуки были за замками, то у кого держались отъ нихъ ключѣ; извѣщаль ли архивариус в надлежащее время о предобреженіи *от* порчи и естли извѣщаль то для чего не приказано // [...] и об всемъ ономъ представит его сіятельству [обстоятельствѣ]. А естли при слѣдствіи окажется, что архивариусъ в свое время не доносилъ о предохраненіи от порчи, то его, яко не соблюдшаго и первоначальныхъ правилъ съ сей должности, а тѣмъ оказавшагося не разумѣющимъ оной, отрѣшить отъ нее, препоручит архиву кому из канцелярскихъ служителей по усмотренію Коллегіи впредь до опредѣленія и особливо для освидѣтельствования архива опредѣлить одного изъ господъ членовъ и к нему надобное число канцелярскихъ служителей и предписать, чтобъ всѣ дѣла в разобраніи и в сочиненіи описей приведенни были в совершенный порядокъ а даби и вездѣ в присутственныхъ мѣстахъ дѣла публичніе принимаеми въ архиву и хрними [!] были по точному порядку, предписанному въ узаконеніяхъ претвердить отъ Коллегіи во всѣ мѣста указами.

ПРИКАЗАЛИ: по содержанию оногo предложенія в повелѣнныхъ обстоятельствахъ учиня по дѣламъ выправки и взявъ въ архивариуса Кедровскаго отвѣтъ доложить Коллегіи, а для освидѣтельствования архива опредѣлить члена Коллегіи надворнаго совѣтника Туминскаго и к нему надобное число канцелярскихъ служителей, чтобъ всѣ дѣла в разобраніи ихъ и в сочиненіи описей приведенни были в совершенной порядокъ о чемъ дать ему, господину надворному совѣтнику указъ // с тѣмъ, что по приведеніи в пор[ядокъ] архива Коллегія ожидать будетъ [...] его увѣдомленія, слѣдую же оному его сіятельства предписанію послать указъ в здѣшніе подсудственніе мѣста и во всѣ полковые канцеляріи и магистрати, даби публичніе дѣла отдаваеми и принимаеми въ архивахъ с надлежащими описями и хрними были по точному порядку в узаконеніяхъ предположенному о семъ же къ должному исполненію судамъ земскимъ и гродскимъ также и подкоморскимъ Генеральной судъ учинилъ бы предписаніе отъ себя.

На подлинномъ тако:

Семень Кочубей
Василій Туманскій
Иванъ Жоравка
Яковъ Козелскій

В докладѣ дѣль Яковъ Валоватъев

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 10–10зв., 15. Копія.

№ 3

1778 р., лютого*. – Свідчення архіваріуса архіву Малоросійської колегії Михайла Кедровського про стан архіву

1778 года февра[ля ... дня Малоросій]ской Коллегіи опредѣ [...] по предложенію его сіятельства високоповелительнаго господина генерал-фельдмаршала, главнокомандующаго кавалерією и украинскою дивизією, сенатора, Малой Росіи и Слободской Украинской губерніи государева намѣстника, Коллегіи

* Дату встановлено за документами справи.

Малоросійської президента, кирасирського военного ордина полку полковника, всѣхъ россійскихъ ординовъ, прусского Черного Орла и голтинскаго Святой Анни кавалера, графа Петра Александровича Румянцова Задунайского въ отвѣтъ показаль архивариусъ Малоросійской коллегіи Михайло Кедровскій:

1-е. Что Генеральную опись Прилуцкого полку въ пятидесяти осми связкахъ указомъ Малоросійской коллегіи велѣно ему за ревизорскими печатми принять въ архиву, Гадяцкого жъ, Полтавского и Лубенского полковъ оной же Коллегіи указами велѣно по реестрамъ от комисіи, при рапортахъ присланнымъ, принять, но какъ оніе реестри обстоятельными оказались к приему по онимъ генеральнихъ описей, а надлежало сочинить вьновь отдатчикамъ, отдатчикъ же Гадяцкого полку Генеральной описѣ войсковий товарищъ Козачкинъ означень билъ в походѣ за подписною под лишеніемъ чина на срокъ (о чемъ и въ рапорте от ревизора в Коллегію представлено) // [... Генера]льная опись [...] и ундер-офицеромъ [...] прислана, коимъ велѣно также в полкъ самоскорѣйше возвратится, то какъ оніе такъ и другихъ полковъ отдатчики докладались сей Коллегіи господину прокурору Алексѣю Семенову, что они не токмо сочинятъ вьновь описей, но и по присланнымъ от Комисіи издавать реестрамъ времени не имѣютъ и потому оны, господинъ прокуроръ, в присудствіи Коллегіи докладиваль словесно и по оному докладу велѣно ему, архивариусу Кедровскому, пересмотря связки принять в сундукахъ какъ техъ трехъ, такъ Чернѣговского, Переясловского, Нѣжинского, Стародубовского и Миргородского полковъ и оніе сундуки велѣно от Коллегіи запечатать коллегійскою печатью и соблюдать ее за тою жъ печатью впредь до востребованія, на что и резолюція дана здѣлатъ опредѣленіе, но секретаремъ тогда бывшимъ Карпѣкою пропущенна. Доказательствомъ сему получаеміе нимъ, архивариусомъ, послѣ от Коллегіи указы, в коихъ прописывается, что как-де оная Генеральная опись хранится за печатью Коллегіи, то оную распечатать при экзекуторѣ Сахновскому, а в другихъ указѣхъ при секретарѣ Карпѣки и секретарѣ Юзефовичѣ, и, списавъ требуемое Коллегію, запечатать опять тою жъ коллегійскою печатью. //

2-е. За замками ни одной Генеральной описи [...] кромѣ полку Миргородского описѣ [в сундуки] заперта представлена, но оны, архивариусъ, принимая ее пересматриваль связки и по приѣме оной ключѣ содержались въ архивѣ и какъ оная, такъ и другихъ полковъ тѣ Генеральніе* описѣ подъ его, архивариуса, смотреніемъ всѣ в цѣлости были. Но когда скоропостижно разламани двѣ комнаты архива архитекторомъ Квасовимъ с повелѣнія его сіятельства, бывшего в то время директора над каменнимъ генерал-губернаторскимъ домомъ, князь Платона Степановича господина Мещерского (что нинѣ генерал-порутчикъ, кавалеръ и казанскій губернаторъ), то всѣ нужнѣйшіе дѣла также указы, грамоты и книги опредѣленій и протоколовъ и ревизіи внесенни в двѣ опредѣленніе вьновь комнаты близъ суда Генерального; а Генеральной описѣ сундуки вь осталной на погребѣхъ комнатъ складенни. Другого жъ каменного строенія для поставки онихъ сундуковъ не било, но с крайнею нуждою оніе тридцат девят сундуковъ да Стародубовского полку сѣмнадцать лубянихъ коробокъ и трохъ полковъ Киевского, Полтавского и Прилуцкого в связкахъ вомѣщенни в той комнатѣ становя один на другой // [кі самому потолку] вьверхъ такъ, что [до испод]нихъ сундуковъ для обозрѣнія онихъ [приступитъ] иначе

* Слово повторено двічі.

не можно, развѣ винесьши [ихъ] вонѣ. А сохраняль оніе по невидѣ той комнати растворомъ в лѣтное время окошекъ и дверей, дабы воздухомъ свѣжимъ проходило и симъ способомъ цѣлость онихъ избереженна.

3-е. Но когда онѣ, архивариусъ Кедровскій, на глаза ослѣпъ такъ, что и малѣише видѣть не могъ и по той его болѣзни указомъ Коллегіи, состоявшимся 776 году марта 3-го числа, его уволенно, а до выздоровленія его опредѣлено къ отправленію той должности канцеляриста Гавришева под присмотромъ старшого изъ секретарей, то та комната, какъ до нее никакой надобности не доходило, можетъ битъ била заперта и отъ погреба въ фатившуюсь гнилю въ исподнемъ сундуки Генеральной описѣ полку Миргородского сотнѣ Хоролской испортились двѣ неболшіе в чернѣ связочки, коих, хотя би и непорѣченніе били, употребить къ переписки незаспособно ибо многіе в чернѣ того полку связки отмѣченни ревизорскими руками, что къ переписки не надобни, что жъ пересматривающими оную Генеральную опись // представленно в Коллегіи [...] то и с того толко ими заключенно, [что] отъ погребового воздуху тѣ связки [в гнили] били, а какъ в теплой комнатѣ обошли, то онихъ какъ гнилыми такъ и порченными назвать не можно, ибо и читать и къ переписки совсемъ способни и оніе жъ никемъ не закреплени, в чемъ посилается он, архивариусъ, на акъкуратнѣйшее освидѣтельствованіе кому от Коллегіи повѣленно будетъ.

4-е. Будучи онѣ, архивариусъ, уволеннымъ отъ должности в самой его болѣзни, вспомня Коллегіи и повелѣніе, что Генералніе описѣ должни битъ храними за печатю Коллегіи, вѣдая, что оніе болшею частію были распечатанни с повелѣніи Коллегіи для учиненія требуемыхъ выправокъ, представляль о томъ въ Коллегію рапортомъ 776 года ноября 13 дня да другимъ репортомъ представляль же объ отведеніи для архива еще двухъ комнатъ и о вмѣщенію дѣлъ за умноженіемъ онихъ, также о переплетѣ вновь тридцати книгъ ревизій 764 года и опредѣленій четырехъ годовъ пятидесяти книгъ, в коихъ мишами оправки обѣденни. И по тѣмъ рапортамъ учиненнымъ в Коллегіи опредѣленіемъ велѣно оную // [запечатать коллегійскою печатю] и на то видать потребное число сургуча; [канцеляріи] Скарбу воискового указомъ повелѣно искупить потребное число для оправки книгъ и решенини (!); для архива жъ отвѣсть двѣ комнати и въ онихъ здѣлать полки для положенія дѣлъ. За отводомъ же тѣхъ комнатъ и построикою половъ онѣ, архивариусъ, по маломъ его выздоровленіи, дѣла, комисією разобранніе и описанніе, Генеральною канцелярією прежде запусценніе, въ онихъ комнатахъ расположилъ било, также принятіе отъ Щетной комисіи и по алфавету от суда Генерального десяти полковъ нерѣшенніе вънесенни были и началъ било вносить Генеральную опись; но от канцеляріи Скарбу воискового тѣ жъ саміе комнати отведенни для комисарія по резону, что для избереженія казни имѣется кладовая комната совместно с тѣми комнатами безъ окошекъ во мѣсто погреба, а ему, архивариусу, велѣно опять переносить дѣла в другіе комнати, коі отведенни к валу въ флигелѣ каменного генераль-губернаторского дому, и какъ тѣ комнати по обширности оказались способніе къ расположенію и соблюденію самихъ нужнѣйшихъ дѣл архива, то по внесеніи изъ отведеннихъ комисару комнатъ дѣлъ за перво почель вносить // [дѣла] старои архива [...] и указы, гдѣ архивариусомъ оніе вновь [ра] сположенни с тѣмъ, чтобъ очистить [предѣ] архива комнату, даби поблизости способнѣе въ оную вносить Генералніе описѣ.

И такъ, не имѣя твердаго и непремѣннаго способнаго для архиви мѣста и частою переноскою с мѣста на мѣсто оной, дѣлая вновь положеніе и имѣя толко одного канцеляриста в подпомогу. Между же тѣмъ и по насилаемимъ из Коллегіи указамъ и справкамъ также и от другихъ департаментовъ всегдашніе виправки дѣлая, не оздоровѣвъ совершенно глазами, такъ многотрудно и заботно время провель, что не могъ успѣть освидѣтельствовать послѣ болезни вскорѣ всѣхъ Генеральныхъ описей по болшему ихъ количеству и усмотрѣть вышеписанную порчъ, о коей и рапортовать случая не имѣлъ.

На подлинномъ подпись тако: Малороссійской коллегіи архивариусъ
Михаила Кедровскій.

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 11–14. Копія.

№ 4

1781 р., лютого 3. – Рапорт Івана та Михайла Туманських Малороссійській коллегіи про результати перевіряння наявності та фізичний стан документів архіву

Послѣ подачи въ оную рапорта прошлаго 780 году июня отъ 24-го числа о освидѣльствованіи и приведеніи въ порядокъ Генеральной описи, свидѣльствовани нами:

1-е, Высочайшіе грамоти (между коими и подлинная привилегія короля полскаго Стефана 1585 года), указы и писма съ 7167 [1659] года по 750-й годъ;

2-е, Иностранной коллегіи и Правительствующаго Сената грамоти жъ съ 750-го года по 765-й годъ къ его сіятельству господину генералу-фелдмаршалу, сенатору и кавалеру графу Кирилѣ Григоровичу Разумовскому въ бытность его въ Малой Россіи гетманомъ;

3-е, печатные экземпляри указовъ отъ 1727-го по 767-й годъ да указы Правительствующаго Сената съ 742 по августъ мѣсяць 750 году в шести книгахъ и сверхъ онихъ указы жъ Правительствующаго Сената отъ 1734 по 749-й годъ копіями въ одной книгѣ, два ордера его сіятельства графа Кирила Григоровича Разумовскаго съ 750 года по декабрь мѣсяць 764 году въ двадцати трехъ книгахъ состоящіе.

И при освидѣльствованіи и здачѣ архивариусомъ Кедровскимъ въновь опредѣленному архивариусу Адамовичу по реестру онихъ грамотъ указовъ и протчего не явилось девяти грамотъ, одного указа и одного манѣфеста, а какихъ именно прилагается при семъ реестрѣ съ отмѣтками*; однако жъ съ семи грамотъ в архивѣ копіи // [сискались ...] неявившихся грамотъ, [указа и манѣфеста] копіи нѣтъ.

Архивариусъ Кедровскій во взятой с него о томъ сказкѣ показалъ, что онъ ко отправленію должности архивариуса опредѣленъ Коллегиею словесно въ 766 году в декабрь мѣсяць по случаю, что, за умертвіемъ архивариуса Гусаревскаго, архива была запечатана и по ней никакова отъправленія и выправокъ не чинено; и отъ Малороссійской коллегіи по смерти Гусаревскаго объ отдачѣ или приемѣ архива по реестрамъ повелѣнія не было. А онъ, Кедровскій, какъ грамотъ и указовъ, такъ и всей архиви принятихъ Гусаревскимъ

* Див. цю ж справу. Арк. 49–50зв.

дѣль не принималъ ни от кого по реестрамъ и не свидѣтельствовали (кромѣ входящихъ вѣновь за его управленія должностью), а продолжали трудъ въ отправленіи справокъ и указовъ самъ единственно чрезъ двенадцать лѣтъ, почему и свидѣтельствовать времени и причины не имѣлъ безъ особливаго на то повелѣнія и опредѣленія къ тому канцелярскихъ служителей. И какъ имъ, Кедровскимъ, самимъ чрезъ себя по прописаннымъ обстоятельствамъ освидѣтствованія грамотамъ и указамъ, всѣмъ деламъ не чинено, то и о грамотахъ, какъ отѣмѣченныхъ Дѣвовичемъ семи и указѣ, такъ и о двухъ неотѣмѣченныхъ, также и о экземплярѣ манѣфеста, были ль они и гдѣ дѣвались или находятся, знать случая не имѣлъ и о выдачѣ оныхъ отъ Коллегіи при отправленіи имъ должности повелѣнія не получалъ.

За отпускомъ же в дом его, // Кедровского, Коллегію [...] и июле мѣсяци, въ 775 генварѣ и февраль въ мо[...], въ 776 за увольненіемъ его по болѣзни глазъ и приключившейся было слѣпотѣ чрезъ полгода и болѣе, да въ 777 году в декабрѣ мѣсяцѣ за отпускомъ же его въ домъ по причинѣ умертвія матери его, опредѣляемы были Малороссійскою коллегією къ отправленію должности канцелярысти Кондратковскій, Гаврышевъ и Гречинскій, то не требованно ль отъ Коллегіи у нихъ тѣхъ двухъ грамотъ не отѣмѣченныхъ случайно въ кантору ко усмотрѣнію по каковымъ дѣламъ, (равно какъ и у его, Кедровского, въ кантору многократно требуемы были подлинныя грамоты, но и возвращены ему жъ, Кедровскому, или же прежними архивариусами въ Коллегію предоставлены), того онъ, Кедровскій, не знаетъ. А онъ, Кедровскій тѣхъ двухъ неотѣмѣченныхъ грамотъ и экземпляра манѣфеста не выдавалъ никому.

Для того о всемъ вышеписанномъ Малороссійской коллегіи представляемъ, докладывая при томъ, что изъ тѣхъ свидѣтельствованныхъ грамотъ нѣкоторые отъ ветхости заплѣснивили и подгнили такъ, что в иныхъ местахъ пораспадалися, другіе же, новѣйшіе, отъ сирости немного заплѣснивили, также на згибахъ поламались и пораздирались, а книги указовъ Правительствующаго Сената всѣ и ордеровъ нѣкоторые въ такомъ ветхомъ переплетѣ, что и листы въ нихъ с кореню повиспадали и пораздиралися на писанномъ, какъ все то на страницахъ отѣмѣченно въ прилагаемой при семъ книгѣ вѣновь сочиненныхъ реестровъ всѣхъ свидѣльствованныхъ грамотъ, указовъ и протчого вышепоказанного, состоящей на шестистахъ двадцати двухъ листахъ. Чего для // [...] коі пораздирались и попортились [подѣклась] толстою бумагою или холстомъ, а указы Правительствующаго Сената и нѣкоторые гетманскіе ордера вѣновь переплестъ въ кожу и опредѣлить надежныхъ служителей для списиванія чистимъ писмомъ копій съ именныхъ грамотъ, писемъ, и указовъ, которыхъ же годовъ съ грамотъ копій въ архивѣ нѣтъ прилагается при семъ вѣдомость*. Въ реестрѣ разнихъ чернихъ отпусковъ гетманскихъ подъ № 2-мъ показанъ ковертъ за печатью войсковою, въ которомъ справка изъ кабинета въ походную генералную канцелярію по какимъ указамъ и правамъ гетмани чинить силни на дачу деревень и отакова коверта какъ между тѣми черними отпусками такъ между грамотами и указами нѣтъ, а сискались два пакета – одинъ между грамотами 1763 году подъ № 51 за печатью неизвѣстною, на которомъ надписано: двѣ грамоти секретныя, отданіе в канцелярію 763 году

* Див. там само. Арк. 48.

февраля 20, а другой – между оными черными отпусками за печатью бывшей Генеральной канцелярии съ надписью: крестъ и звѣзда полковника Божича, то не повелено ль будетъ предъставить въ Малороссійскую коллегію оние пакети для распечатанія и осмотра, нѣтъ ли въ которомъ изъ оныхъ и означенной неявившейся справки.

На подлѣнномъ тако: Иванъ Туманский
Михаило Туманский

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 46–47зв. Копія.

№ 5

1783 р., лютого 16. – Донесення архіваріуса Кедровського президентові Малоросійської колегії П. О. Румянцеву з проханням розпорядитися про видачу йому затриманного на час слідства жалування

Сіятельнѣйшему графу, високоповелителному господину генераль-фельд[маршалу], главнокомандующему кавалерією и украинскою див[изиєю], [сє]натору, кіевському, чернѣговському и новгородскому-сѣверс[кому госу]дареву намѣстнику, Коллегії Малоросійской презид[енту], кирасирского военного ордина полку полковнику, и многих ординовъ кавалѣру Петру Александровичу Румянцову Задунайскому

Всєнижайшое доношеніе!

Полагая твердимъ предмѣтомъ извиненію моему великодушіе Вашего сіятелства, клоняющєсь всегда къ презрѣнію беспомощныхъ и угнѣтенныхъ, подкрѣпляя оныхъ рукою власти и правосудія, побудился наконецъ сообразить обстоятелства моего неблагоденствія, изьясняющіе при томъ свойства моеї невинности слѣдующіе:

1-е. Въ отвѣтъ, взятомъ *от* меня 778 года марта мѣсяца Малороссійскою коллегією не усмотрено несходственного съ точностію показанія моего и не оспорено, а только пристушено нерезонно къ обвиненію меня за нерепортицію о небольшой порчи в чернѣ Генеральной описи, поставленной в архивѣ на погребу за печатми Коллегії, которой мнѣ распечативаніе // самому не было позволенія, но экзекутору или секретарямъ указами Коллегії на случай нужныхъ виправокъ велѣно распечативать, почему репортовать не мнѣ слѣдовало, и за то Малороссійскою коллегією *отрѣшеня от* должности не по винѣ моеї до усмотра Вашего сіятелства.

2-е. Слѣдствіе надъ мною Малороссійскою коллегією учреждено было не імѣя на то повелѣнія *от* Вашего сіятелства единственно для того толко, чтобъ удержаніемъ половины жалованья моего здѣлать мнѣ угнѣтеніе и на запросъ чрезъ предложеніе Вашего сіятелства подъ какимъ слѣдствіемъ я нахожусь с которого года мсця и числа, никакъ не *отвѣтствовано*, а наконецъ безъ всякого предписанія и все жалованье мое задержано, коего не получая продолжалъ трудъ мой въ здачи архивы на собственномъ иждивеніи.

3-е. Изъ представленія Малороссійской коллегії, внесенного къ Вашему сіятелству *от* 26-го генваря сего года *откривается*, что всѣ безъ потерянія отдани мною по описямъ дѣла и, чтобъ неявившіеся били, не показано (хотя мнѣ архива по смерти Гусаревского никемъ не отдавана), также порчъ не во время моего содержанія последовала и // не въ дѣлахъ толко, но въ книгахъ

и грамотахъ (какъ изъ приложенного доклада архивариуса Гусаревскаго значить*).

4-е. По означеннымъ обстоятельствамъ я, состоя неразрѣшеннымъ, не только лишаюсь посредства въ полученіи за двадцать одинъ годъ службы моею награжденія, но и способовъ къ испрошенію за оную по Коллегіи свидѣтельства и симъ случаемъ, не имѣя мѣста къ препитанію, подвергаюсь конечному бѣдствію съ женою и дѣтми, кои страдаютъ совмѣстно, не имѣя приличного прокормленія и одѣянія, а болше свойственного имъ в наукахъ воспитанія, причиною удержаного мнѣ семьсотъ рублей жалованя, коего неполученіемъ, питаюсь изъ собственного чрезъ пять лѣтъ капитала, вошелъ в разорительной долгъ. Для сего Вашего високографскаго сіятельства всенижайше прошу милосерднаго призрѣнія о разрѣшеніи меня.

Къ сему доношенію руку приложилъ Малороссійской коллегіи архивариусъ Михайла Кедровскій.

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 7–7зв., 16. Оригінал.

№ 6

1783 р., червня 14. – Рапорт архіваріуса Герасима Адамовича Малороссійській коллегії про приймання документів до архіву, описування та передавання документів до канцелярії новостворених намісництв

Въ силу данныхъ изъ Малороссійской коллегіи изшедшого июня отъ 7 и сего июля отъ 3-го числа мнѣ указовъ за раздѣленіемъ мною книгъ ревизій 764 года по принадлежности въ Киевское, Черниговское и Новгородское-Сѣверское намѣстническія правленія и по розсилки изъ Малороссійской коллегіи онихъ в тѣ намѣстническіе правленія вступилъ я нынѣ съ однимъ, съ числа опредѣленныхъ отъ Малороссійской коллегіи и отъ Суда Генералнаго въ помощь мнѣ семи человекъ канцелярскихъ служителей, канцеляристомъ въ раздѣленіе по намѣстничествамъ же Генералной описи, оставя двухъ канцеляристъ для разбору протчихъ архивныхъ дѣлъ, а трохъ для описанія разобранныхъ уже въ немаломъ количествѣ дѣлъ. Семей же канцеляристъ, кои опредѣлень отъ Суда Генералнаго, Иванъ Жила, прошлаго маіа отъ 5-го по нынѣ въ архивъ не ходитъ и гдѣ онъ находится мнѣ неизвѣстно, о чемъ поданъ въ Судъ Генералный отъ мене изшедшого июня отъ 26 рапортъ с прошеніемъ об опредѣленіи на мѣсто оногo Жили другого, но оногo еще не опредѣленно и об оному же и Малороссійской коллегіи от мене рапортомъ того жъ числа дано знать.

Относительно жъ данныхъ изъ Малороссійской коллегіи прошлаго 782 году априля отъ 13-го и маія отъ 18 числа мнѣ указовъ о приемѣ мнѣ дѣлъ, бывшихъ Скарбовой канцеляріи // (кои состоятъ въ множественномъ количествѣ) и Щетной комиссіи, то на оніе Малороссійской коллегіи отъ мене къ милостивому благоуваженію репортами донесенно, что я, будучи занятъ раздѣленіемъ съ опредѣленными канцеляристами архивныхъ дѣлъ по намѣстничествамъ и всегдашнимъ отправленіемъ по насилаемымъ съ Коллегіи указамъ и запросамъ, по

* Див. цю ж справу. Арк. 71–71зв.

сообщеніямъ Киевского, Черниговского и Новгородского-Сѣверского намѣстническихъ правленій и палатъ тѣхъ намѣстничествъ, такъже и с протчихъ мѣстъ с требованіемъ съ разныхъ узаконеній копій и съ другихъ по разнымъ дѣламъ выдовъ (окромѣ челобитческихъ дѣлъ) справокъ, с коихъ болшою частію нужные и требующіе для аккуратныхъ выравокъ немалого времени и за всеприлѣжнѣйшимъ моимъ стараніемъ и трудами не могу успѣвать, чтобы между тѣмъ принимать и оніе Скарбовой канцеляріи и Щетной комисіи дѣла, и что по неимѣнію кому списывать тѣхъ требуемыхъ съ разныхъ мѣстъ съ узаконеній многихъ копій (о чемъ и Малороссійская коллегія благоволилъ примѣтитъ съ ежечасто посылаемыхъ въ оную Коллегію от меня рапортовъ съ приложеніемъ тѣхъ копій), занимая для списыванія онихъ копій // в силу указа Малороссійской коллегіи тѣхъ же канцеляристъ, кои опредѣленни к разбору дѣлъ, чинится чрезъ то немалая остановка в разсужденіи оныхъ дѣлъ.

А яко и сего 783 году маія от 4-го указомъ изъ Малороссійской коллегіи предписанно мнѣ принимать бывшей Скарбовой канцеляріи дѣла и протчое, при томъ же в силу предложеній его сіятелства господина генераль-фелдмаршала, сенатора, киевского, черниговского и новгородского-сѣверского государева намѣстника, Коллегіи Малороссійской президента и разныхъ орденовъ кавалера графа Петра Александровича Румянцова Задунайского указами *жс* съ онои Коллегіи подтверждается мнѣ, чтобы я въ раздѣленіи Генеральной описи и всѣхъ архивныхъ дѣлъ употребилъ наиприлѣжнѣйшее стараніе.

Въ таковыхъ обстоятелствахъ не могу я знать къ чему приступить: къ приему ли дѣлъ? или в силу многихъ предписаній его сіятелства окончивать начатое мною раздѣленіе Генеральной описи? и послѣ того приступить къ обревѣдованію описанныхъ // уже протчихъ архивныхъ дѣлъ и к разсилки оныхъ въ подлѣжащіе мѣста? Въ одно жъ время раздѣлять дѣла, выправки по указамъ и справкамъ Коллегіи чинить и дѣла принимать не нахожу удобства и силъ по чловѣчеству.

И ежели вступитъ мнѣ въ приемъ дѣлъ вышепомянутыхъ Скарбовой канцеляріи и Щетной комисіи, а сверхъ онихъ и от содержавшихъ въ Коллегіи по разнымъ экспедиціямъ дѣла, коі состоятъ въ архивѣ запечатанные въ девятнадцати сундукахъ, да колодниче въ двохъ сундукахъ и протчихъ, слѣдующихъ к отдачи въ архивъ Коллегіи дѣлъ, то зачатое мною съ однимъ токмо по вышесказанному канцеляристомъ раздѣленіе по намѣстничествамъ Генеральной описи, составляющей болшимъ своимъ количествомъ мало не половинную часть противъ другихъ архивныхъ дѣлъ, можетъ приостановитъ ся и за то невинно подвергну себя строгому отвѣту. Яко въ подтвержденіе прежнихъ отъ его сіятелства Малороссійской коллегіи данныхъ предписаній и прошлого марта отъ 4-го сего года // по доношенію моему оной Коллегіи предложеніемъ между протчимъ повелѣнно объявить мнѣ, чтобы я порученной мнѣ в архивѣ разборъ дѣлъ наиприлѣжно старался кончить, сверхъ же того и по посылаемымъ съ Коллегіи указамъ и запросамъ нужныхъ выравокъ чинить будетъ нѣкому, въ чемъ такъже послѣдуетъ въ дѣлахъ остановка. Сего для Малороссійской коллегіи нижайше прошу, принявъ въ милостивое уваженіе вышеписанные обстоятелства, а при томъ и понесенные мною въ настоящей должности болѣе пяти годъ труда, первѣе въ приемѣ архивныхъ дѣлъ и протчего и въ подробномъ при чинимомъ освидѣтелствованіи архива всего того описаній (какъ о томъ значить съ поданныхъ въ Малороссійскую кол-

легію отъ опредѣляемыхъ къ тому освидѣтельствванію оной Коллегіи членомъ рапортовъ с приложеніемъ книгъ реестровъ), а нынѣ въ раздѣленіи оныхъ по намѣстничествамъ при отправленіи при томъ всегдашнихъ справокъ дабы мнѣ въ раздѣленіи Генеральной описи и другихъ принятыхъ мною архивныхъ дѣлъ препятствыя // по вышеизясненному, а въ приемѣ какъ бывшихъ Скарбовой канцелярії и Щетной комисіи, такъ и другихъ, следуемыхъ къ здачи в архивъ дѣлъ, остановки быть не могло, о увольненіи меня отъ приему всѣхъ оныхъ дѣлъ (яко я в настоящей должности за окончаніемъ порученнаго мнѣ раздѣленія архивныхъ дѣлъ быть не желаю), о чемъ и въ поднесенномъ его сіятельству от мене доношеніи изясненно, и об опредѣленіи къ приему тѣхъ дѣлъ кого другого представить къ высокомилоствому его сіятельства благородносмотрѣнію.

Подлинной подписал архивариус, полковии писарь Герасимъ Адамовичъ.

Скріпа: Съ подлиннымъ // читаль // коллежскій // канцеляристъ Тимофѣи Имшенецкій

ЦДІАК України. Ф. 736. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 72–73зв., 81–81зв. Засвідчена копія.

№ 7

1784 р., січня 13*. – Рапорт Олександра Рахманова Малоросійській коллегіи про діяльність Михайла Кедровського на посаді архіваріуса та упорядкування документів архіву

Прошлого 1783 года августа отъ 29-го дня указомъ изъ Малоросійской коллегіи по предложенію его сіятельства господина генераль-фелдмаршала, сенатора, кіевского черниговского и новгородского-сѣверского государева намѣстника и разныхъ ординовъ кавалера графа Петра Александровича Румянцова Задунайского, въ коемъ, изображая послѣдовавшее изъ Малоросійской коллегіи отъ 19-го генваря того 783-го году къ его сіятельству представленіе о учиненномъ мною имѣючихся въ архивѣ Коллегіи дѣлъ освидѣтельствваніи и о прочемъ, его сіятельство даетъ Коллегіи примѣтити, что здѣланное мною освидѣтельствваніе архивы недостаточно и тѣмъ болѣе, что я, описывая найденное поврежденіе дѣлъ не пояснилъ, кто точно въ порчѣ ихъ состоитъ виновнымъ, и не изслѣдоваль, для чего и кемъ двѣ подлѣнные грамоты на пожалованные Полуботкамъ села Орловку и Казыловку положѣны въ дѣла, гдѣ имъ и быть не надлежало; а изъ сего видно, что Кедровскій содержаль архиву непорядочно и въ небреженіи, а потому его сіятельство вновь Коллегіи препоручаетъ, чтобы она по точности его сіятельства прежнихъ здѣланных // Коллегіи предписаній о приведеніи архивы в совершенной порядокъ всеприлѣжное употребила старанье, а затѣмъ и о Кедровскомъ разсмотренье, которое до его сіятельства отънюдь не отъносится, здѣлала по законамъ и ежели онъ, Кедровскій, считаеть себе обыженнымъ, то велѣно, чтобы я по точности сего и прежнихъ его сіятельства здѣланных Коллегіи предписаній о приведеніи архивы в совершенной порядокъ всеприлѣжное употребилъ стараніе и о успѣхи въ томъ репортоваль бы Коллегіи. И яко в силу прежде даннаго изъ Малоросійской коллегіи по предложенію его сіятельства 782 году априля отъ 28-го мнѣ указа свидѣтельствванна мною дѣла въ архивѣ Коллегіи, имѣющіесь при

* Дату встановлено за копією; див. цю ж справу. Арк. 1–4зв.

здачи оныхъ объявленнымъ Кедровскимъ архивариусу, писарю полковому Адамовичу и при такомъ чинимомъ мною освидѣтелствованіи оказалось, что между старыми дѣлами, именно отъ 1672-го по 748-й годъ многіе дѣла по краямъ отъ верху, а иные отъ низу, на неписанномъ, другіе жъ по серединѣ на писанномъ, подгнилы; а отъ 748-го по 766-й годъ немногіе дѣла отъ гнилѣ мало повреждены. Помянутой же Кедровскій во взятой у него тогда сказкѣ показаль, что она въ дѣлахъ порчѣ послѣдовала не во время содержанія его, но за бытности прежнихъ архивариусовъ имѣя въ комнатахъ на погребу свое // положеніе, утверждая тое представленнымъ мнѣ докладомъ, которой написанъ въ Малороссійскую коллегію 766 году августа 20-го архивариусомъ Гусаревскимъ о порчѣ гнилью книгъ, дѣлъ и грамотъ, о чемъ отъ меня въ обстоятельствѣ въ Малороссійскую коллегію 782-го году декабря 5-го репортъ представлено съ донесеніемъ при томъ, что хотя при чинимомъ прежде опредѣленными в силу предложенія его сіятельства отъ Малороссійской коллегіи надворнымъ совѣтникомъ и оной Коллегіи членомъ (что нынѣ Кіевской губерніи прокуроръ) Туманскимъ, и коллежскимъ ассесоромъ Туманскимъ же освидѣтелствованіи не явилось двухъ подлѣнныхъ грамотъ, въ реестри при репортѣ въ Малороссійскую коллегію 781-го февраля 3-го поданномъ*, значащихся: 1-й – 732-го декабря 8 къ гетману Апостолу объ одачѣ во владѣніе Полуботкамъ сель Орловки и Казилówki и объ отъказѣ на поданіе челобитья полковника чернѣговского Остапова, а 2-й – 733-го годовъ генваря 29-го числа къ оному жъ гетману Апостолу состоявшихся по челобитью бунчуковыхъ товарищей Андрея и Якова Полуботковъ, об отъказѣ отобранныхъ у нихъ и завладѣнныхъ другимы мелницъ, лѣсовъ и грунтовъ, принадлежащихъ къ селамъ, утвержденнымъ отцу ихъ грамотами, о коихъ оными Туманскими взято въ его, Кедровского, показаніе; однакъ при приѣме архивариусомъ Адамовичемъ отъ Кедровского Чернѣговского полку дѣлъ и при чинимомъ мною освидѣтелствованіи // тые грамоты при дѣлѣ бунчукового товарища Андрея Полуботка заводномъ съ разными персонами сыскались.

Для того в силу вышеписанного Малороссійской коллегіи указа требовано отъ означенного Кедровского показаніе:

1-е, почему онъ, Кедровскій, ведаеть, что точно вышепоказанной докладъ архивариусомъ Гусаревскимъ докладиванъ Малороссійской коллегіи и оной ему возвращень коллегією безъ резолюціи и чемъ онъ того доказать можетъ и естьли онъ, Кедровскій, о томъ докладѣ былъ извѣстенъ, то за вступленіемъ имъ, Кедровскимъ, въ должность архивариуса, ведая потому о порчѣ архивныхъ дѣлъ и прочего и что оныя время отъ времени въпредъ въ болшую порчѣ приходятъ могутъ, представлялъ ли об ономъ Малороссійской коллегіи или не представлялъ и для чего, а

2-е, о вышеписанныхъ двохъ грамотахъ для чего и кемъ оныя положены въ дѣло, гдѣ имъ и быть не должно.

На что онъ, Кедровскій в отвѣтъ показаль:

1-е, что онъ о докладѣ, которой точно архивариусомъ Гусаревскимъ подаванъ въ Малороссійскую коллегію и Коллегією ему, Гусаревскому, возвращень оной безъ резолюціи вѣдаеть потому, что онъ, Кедровскій, опредѣленъ былъ тогда въ помощь къ Гусаревскому въ архиву канцеляристомъ и оной

* Див. док. № 4.

докладъ за подачею въ Коллегіи пролежалъ болѣе двухъ неделъ, напоследѣдокъ за возвращеніемъ оного // безъ резолюціи, когда принесенъ Гусаревскимъ въ архиву при ему Кедровскому и переводчику Дѣвовичу (кой былъ в зачѣ архивы) слыхалъ между Гусаревскимъ и Дѣвовичемъ разговоръ и разсужденіе ихъ, что не по иному резону оной докладъ безъ резолюціи возвращенъ, какъ толко что Коллегія за неприличное почла объяснят сей о гнилѣ непорядокъ на первой случай вступленія въ присудствіе президенту его сіятелству графу Петру Александровичу Румянцову Задунайскому, и чтобъ не подлежать по изслѣдованіи възысканію тѣмъ, под коихъ наблюденіемъ содержавшій архиву канцелярист Демянъ Петрашевичъ неосмотрительно на полкахъ къ каменной стѣнѣ всѣ старыя дѣла положилъ, отъ коей всегда, а особливо въ весняное время, мокрота входила, отъ чего оныя и поврежденны гнилью; и сіе точно доказываютъ всѣхъ старыхъ дѣлъ испорченіе береги, которые къ стѣнѣ положеніе свое имели. И какъ Гусаревскій съ Дѣвовичемъ полагалы мненіе впредь о порчѣ оныхъ дѣлъ докладывать за непристойное, дабы не причтенно каковой доткливости то и ему, Кедровскому, за поступленіемъ въ должность не оставалось посредства докладывать о томъ, чего поисправить не можно, а только бѣ навѣсть на себя гнѣвъ за чужіе погрѣшности, коего-де не минулъ и нынѣ терпѣть; а чтобъ оніе въ болшую порчѣ не пришли, то старался изъсушить, почему оны и лутшей видѣ прежнего // имѣютъ (какъ и въ прежнемъ его, Кедровского показаніи сказано), Съверхъ того, всѣ старыя канцелярскіе служители извѣстны, что послѣ бывшего въ 748 году въ Глухове пожара оныя дѣла сложены были въ каменной колоколнѣ Михайловской церкви, гдѣ, безъ сомненія, по теснотѣ и неспособность могли повредитца, но и сего по причинѣ давности времени, а паче, что содержавшіе оныя дѣла канцеляристы первѣе Закравецкій, потомъ Демянъ Петрашевичъ давно уже померлы, възысканія чинити нѣ на комъ.

На 2-е, для чего и кемъ грамоты положены въ дѣло, гдѣ имъ и быть не надлежало онъ, Кедровскій, не вѣдаетъ кемъ положены, и онъ не вкладывалъ ихъ въ томъ берется на присягу, и оныя грамоты не въ особомъ какомъ дѣлѣ, но дѣло совмѣстное о тѣхъ же деревняхъ точно, о коихъ и грамоты, что доказываетъ имѣющаяся при томъ же дѣлѣ и копія грамоты 733 года генваря 29-го дня состоявшейся старыннымъ писмомъ списанная, то можетъ статца въ прежныя времена для справки взяты и положены, или безъ бытности за отпускомъ его, Кедровского, въ домъ, равно какъ и экземпляръ 752 году мая 25 безъ него чрезъ цѣдулку секретаремъ ассесоромъ Михайломъ Лустою взяты и не возвращенъ понынѣ, о коемъ цѣдулка при репортѣ въ Коллегію имъ, // Кедровскимъ, представлена и при дѣлѣ, надъ нимъ веденномъ имѣется, и что Кедровскій по смерти архивариуса Гусаревского грамотъ ни отъ кого не принималъ и дѣлѣ, почему и не зналъ об оныхъ и считал, что оныя въ Коллегіи въ канторѣ, такъ какъ и многіе были грамоты, которые возвращены ему, Кедровскому, при зачѣ нимъ архивы и затѣмъ чрезъ репортъ просылъ о происканіи оныхъ въ канторѣ по незнанію; но нынѣ, какъ уже имѣются грамоты налицо, показанный рапортъ и прежнее показаніе остаются ненужными.

По справки жъ мною съ тѣмъ дѣломъ, при коемъ вышеписанные подлѣнные грамоты при приѣмѣ архивариусомъ Адамовичемъ отъ Кедровского дѣлѣ и при чинимому мною оныхъ освидѣтельствованіи сысканы (которые надписано тако “Дѣло по доношеніямъ бунчуковаго товарища Андрея Полуботка на раз-

ных персонъ в разныхъ искахъ зачатое съ 723 году”), оказалось, что при томъ же дѣлѣ между прочимъ имѣется подлѣнное доношеніе отъ онаго бунчуковаго товарища Андрея Полуботка въ Генеральную канцелярію 734 году мая 14-го поданное съ прошеніемъ о возвращеніи ему грунтовъ и мелницъ по силѣ жалованныхъ ему грамотъ, приложенныхъ при томъ доношеніи въ справочныхъ копійхъ и между оными имѣется на листахъ 30 и 31 стариннымъ почеркомъ писанная, никемъ // не закреплённая копія грамоты 1733 году генваря 29-го с Коллегіи иностранныхъ дѣлъ къ гетману Апостолу, по челобитью бунчуковыхъ товарищей Андрея и Якова Полуботковъ состоявшейся, и по сводѣ той копіи с подлинною грамотою, которая съ другою грамотою, какъ выше значить при томъ дѣлѣ при приемѣ Адамовичемъ отъ Кедровскаго дѣла и при чинимомъ мною оныхъ освидѣтельствованіи сыскались, а при чинимомъ прежде вышепомянутыми господами Туманскими освидѣтельствованіи грамотъ оныхъ не оказалось, явилась въ точности съ подлѣнною.

Отъносительно жъ даннаго нынѣ предписанія, дабы я по точности предложенія его сіятельства, въ вышеписанномъ указѣ изображеннаго, и прежнихъ отъ его сіятельства здѣланныхъ Коллегіи предписаній о приведеніи архива въ совершенный порядокъ всеприлѣжное употребилъ стараніе, то яко нынѣ архивные дѣла в силу предложенія его сіятельства архивариусомъ Адамовичемъ купно съ опредѣленными отъ Малороссійской коллегіи, Суда Генеральнаго и отъ намѣстническихъ правленій канцеляристами разбираются по намѣстничествамъ, то оному Адамовичу дано отъ мене писменное повелѣніе, дабы онъ всеприлѣжно старался при разборѣ по намѣстничествамъ дѣла. Генеральные дѣла, коі не подлежатъ // къ розсылкѣ, а остаются должны въ архивѣ Коллегіи, разобравъ особо по матеріямъ и склавъ ихъ по годамъ, мѣсяцямъ и числамъ, учинить означенными жъ канцеляристами порядочные описи, почему какъ принятіе архивариусомъ Адамовичемъ отъ Кедровскаго архивные дѣла, такъ и которые приняты жъ имъ изъ Малороссійской коллегіи до отъкрытія въ Малой Россіи намѣстническихъ правленій, о числѣ которыхъ въ прежде поданныхъ отъ мене и отъ архивариуса Адамовича въ Коллегію репортахъ значится, всѣ разобраны по намѣстничествамъ а генеральные дѣла, коі с тѣхъ дѣлъ отобраны и которые должны оставаться въ архивѣ Коллегіи, въ такой точно порядокъ какъ вышезначить приводятся. И дѣлаются описи генеральнымъ дѣламъ по одной, а слѣдующимъ къ розсылкѣ по двѣ описи, съ коихъ одны для отъсылки въ намѣстническія правленія купно съ дѣлами, а другіе для оставленія съ архивѣ. Слѣдуетъ же теперь разбирать тѣ толко дѣла, которые по указамъ изъ Малороссійской коллегіи изышедшаго 783 году, къ архивариусу Адамовичу состоявшимся, онъ, Адамовичъ, отъ содержавшихъ прежде въ Коллегіи дѣла по военной, внутренней и апелляціонной экспедиціямъ // [принялъ] отъ актуаріуса Даниловича и протоколиста Храпачева и прочихъ, коихъ всѣхъ дѣлъ какъ по реестрамъ значить 22 230.

Для того о всемъ вышеписанномъ представляю на благоразсмотреніе Малороссійской коллегіи, прилагая при семъ со всего дѣла, произведеннаго при чинимомъ освидѣтельствованіи Генеральнаго архива прежде опредѣленными в силу предложенія его сіятельства отъ Малороссійской коллегіи членами и мною выписку.

На подлѣнномъ тако: Александръ Рахмановъ

По листамъ скрепиль архивариусъ полковый писарь Герасимъ Адамовичъ Коллежскій ассессоръ Иванъ Войцеховичъ

Скрипа: С подлѣннымъ // читаль // Мало- // російской // коллегіи // канцеляристъ Михайла Прасоль

ЦДІАК України. Ф. 736. Оп. 1. Спр. 352. Арк. 22–26зв. Засвідчена копія.

№ 8

1786 р., січня 19. – Донесення Олександра Дублянського і Олександра Давидовича президентові Малоросійської коллегії П. О. Румянцеву про стан архіву та передавання справ архіваріусом Михайлом Кедровським архіваріусу Герасиму Адамовичу

Сіятельнѣйшій графъ! Высокоповелительный господинъ генераль фельд[маршалъ] главнокомандующій кавалерією и украинскою див[изією], [се]наторъ, кіевскій, черниговскій и новгородскій-сѣверс[кій госу]даревъ наместникъ, Коллегіи Малоросійской презид[ентъ], кирасирскаго военнаго ордина полку полковникъ, всѣх російскихъ ординовъ, прусскаго Черного Орла и голстинскаго Святыя Анны кавалеръ

Милостивый государь!

По силѣ предложенія Вашего сіятельства Малоросійской коллегіи изшедшаго 1782 года 20-го апрѣля подъ № 820 даннаго касательно имѣющихся въ архивѣ Коллегіи дѣлъ, и о прочемъ, Малоросійская коллегія оп[редѣ]лила, и данными указами господину члену Коллегіи секундъ-майору Раханову и архиваріусу полковому писарю Адамовичу предписала, чтобы Адамович употребилъ наиприлежнѣйшее стараніе о самом скорѣйшемъ приѣме дѣлъ отъ бывшаго архивариусомъ Кедровскаго по описи; для чего и удѣлено ему, Адамовичу, изъ Коллегіи и суда Генеральнаго потрібное число канцелярскихъ служителей; а упомянутой членъ Коллегіи чтобы по освидѣтельствваніи тѣхъ дѣлъ о настоящемъ ихъ состояніи а о не являющихся изслѣдованію увѣдомить Коллегію съ указаніемъ выновнаго в томъ. Чтобы всѣ принадлежащія къ розыскѣ изъ архива дѣла // в Кіевское, Черниговское и Новгородское-Сѣверское намѣстничества архиваріусъ Адамовичъ, изготавивъ по силѣ даннаго ему отъ 5 числа того апрѣля изъ Коллегіи указа подалъ Коллегіи репортъ съ показаніемъ: какіе именно исправитъ надобно потрібности для тѣхъ дѣлъ, такожъ и подъ отвозъ ихъ лошадей порознь въ каждую губернію о чемъ и дабы другіе всѣ в архивѣ остающіеся дѣла при упомянутомъ же господину члену Коллегіи освидѣтельствовавъ хранено въ цѣлости, о томъ имъ господину члену Коллегіи и архиваріусу Адамовичу во оныхъ указахъ велено.

Вслѣдствіе чего оной членъ Коллегіи маіоръ Рахановъ подалъ Коллегіи репортъ съ преставленіемъ, что означеннымъ архивариусомъ писаремъ полковымъ Адамовичемъ отъ Кедровскаго всѣ имеющіеся въ его содержаніи дѣла по реестрамъ приняты за ихъ росписками въ приѣмъ и отдаче на тѣхъ реестрахъ. Которые дѣла имъ, членомъ Коллегіи освидѣтельствованы, и яко при чинимомъ освидѣтельствваніи оказалось, что между старыми дѣлами, именно: отъ 1602 года по 748-й годъ многіе дѣла по краямъ отъ верху, а иныя отъ низу, на неписанномъ, другіе жъ по срединѣ на писанномъ подѣ-

гнилы, а от 748-го по 766-й годъ немногіе дѣла отъ гнилѣ мало повреждены, но ко употребленію какъ тѣ старыє, такъ и послѣдніе дѣла, могутъ быть способны и состоятельны. Отъ 766 жъ года по 777-й годъ дѣла безъ всякой порчи состоятъ.

А во взятой отъ Кедровскаго сказке письменно онъ показалъ // что въ старыхъ дѣлахъ отъ 1602 года по 748-й годъ [по]слѣдовала порчъ не во время содержанія его, но [до] вступленія въ должность сію переводчика [Семена Дѣ]вовича ибо за опредѣленіемъ его, Дѣвовича, въ архи[ву] ордеромъ его сіятельства господина генерала-фельдмаршала, сенатора и разныхъ ординовъ кавалера графа Кирилла Григоріевича Разумовскаго по бытности его гетманомъ 763 жъ [году] марта 6 дня между прочимъ повелѣно: какіе были [дѣла] въ архивѣ не приведены въ порядокъ, тѣмъ учинить опись и по оной отдать ему, Дѣвовичу, съ роспискою [...] ни отъ кого и Дѣвовичъ не принималъ (какъ изъ опис[...]ся, что ни по одной въ отдаче или приѣмѣ никто не росписался) и те дѣла архиваріусъ Дѣвовичъ самъ приводилъ въ порядокъ и при разборѣ оныхъ многіе по ветхости и порчи отъ гнилѣ окладиваны чистыми листами бумаги и подписываны, о чемъ каждое дѣло какъ его, Дѣвовича, рукою [такъ] и опредѣленныхъ тогда ему въ помощь канцеляристъ [вотъ] уже двадцать лѣтъ проходитъ) и въ оныхъ окладкахъ не [тол]ко краи цѣлы, но и никакой и малѣйшей порчи нынѣ не является, а въ срединѣ оныхъ дѣла въ такомъ состояніи какъ тогда были. Что жъ принадлежить до дѣлъ отъ [749] по 766 годъ, между которыми немногіе да и то мало повреждены, то и сія порчъ прежде содержанія его жъ Кедровскаго, архивы послѣдовала потому, яко за вступленіемъ его въ должность въ скоромъ времени отломлены двѣ комнаты архива, бывшіе на потребу по необходимости строящагося тогда вновь каменнаго генераль-губернаторскаго дома и съ коихъ всѣ грамоты, книги и дѣла перенесены и помещены // въ двухъ комнатахъ большихъ камѣнныхъ, не на погребу состоящихъ, противу суда Генеральнаго, гдѣ прежде Щетная коммисія была, и во оныхъ растворомъ въ лѣтнее время окошекъ высушены такъ, что они остались противу прежняго ихъ состоянія гораздо въ меньшей порчѣ, чемъ оныє и избережены отъ дальней гнилѣ. Что жъ за бытности прежнихъ архиваріусовъ оныє дѣла в комнатахъ на погребу имѣя свое положеніе портились, во увѣреніе того онъ, Кедровский, представилъ подлинный докладъ въ Малороссійскую коллегію подаванный въ 1766-мъ году августа 26 д архиваріусомъ Гусаревскимъ о порчѣ гнилью книгъ, дѣлъ и грамотъ, кой-де докладъ ему, Гусаревскому, безъ резолюціи возвращенъ и прописанная порчъ не причиною его, Кедровскаго, небреженія послѣдовала, но по выше изображеннымъ обстоятельствамъ.

По таковому его, Кедровскаго, показанію разсматриваны имъ, господиномъ членомъ, реєстры дѣламъ старымъ, какъ выше значить, отъ 1602 по 748 годъ, такъже и на поврежденныхъ дѣлахъ окладки и оказалось дѣйствительно, что на тѣхъ реєстрахъ въ отдачи Дѣвовичу, а имъ въ приѣме отъ кого-либо никто не росписался; а посему и открывается, что вышеписанные дѣла старіе приводилъ онъ, Дѣвовичъ, въ порядокъ и при разборѣ оныхъ нѣтокорымъ дѣламъ самъ онъ своею рукою реєстры писалъ, при чемъ многіе поврежденные дѣла окладиваны чистыми листами бумаги, на коихъ и надписи подѣланы рукою его жъ, Дѣвовича, о чемъ какое дѣло, которые окладки и ныне нимало не повреждены, а изъ сего и заключаетъ онъ, членъ // Коллегіи, что не за содержанія Кедровскаго оныє [дѣла]

испорчены, но прежде еще опредѣленія Дѣвовича [архивариусом]; касательно жъ до предписаннаго ему изслѣдованія [...]шихся дѣлахъ, оное имъ чиненое и по освидѣтельств[ованію] его противу описей всѣхъ дѣла явились, кромѣ отмеченныхъ Дѣвовичемъ, что онъ таковыхъ дѣлъ не принималъ; а [с вре]мени содержанія должности архивариуса Кедровскимъ взяты въ Коллегію и другіе ей департаменты по указамъ и справкамъ дѣла, на тѣ представлены отъ Кедровскаго списки.

Всѣхъ же дѣлъ, отданныхъ Кедровскимъ архивариусу, полковому писарю Адамовичу, числомъ пятьдесятъ три тысячи восьмьсотъ сорокъ, въ коемъ числѣ не токмо тѣ дела, кои Дѣвовичемъ Гусаревскому отданы были, а ему, Кедровскому, по смертѣ Гусаревскаго нѣкъмъ не издаваны такъже и принятыя имъ, Кедровскимъ, отъ Дѣвовича по смертѣ Гусаревскаго и изъ Коллегіи но и тѣ, которымъ описей не было по учиненіи онымъ Кедровскимъ реестровъ отданы всѣ до послѣдка Адамовичу, что вмѣнить мо[ж]но отличному труду его за который де и заслуживаетъ онъ, Кедровский, уваженіе.

Причемъ онъ, членъ Коллегіи приложилъ и краткую вѣдомость о всѣхъ отданныхъ Кедровскимъ архивариусу Адамовичу дѣлахъ и подлинной Гусаревскаго докладъ, представленный ему отъ Кедровскаго.

А относительно чинимаго до состоянія изъ Малороссійской коллегіи къ нему, господину маіору Рахманову вышеписаннаго указа прежде опредѣленными въ силу предложенія // его сіятельства отъ Коллегіи оной членами господиномъ надворнымъ совѣтникомъ (что нынѣ Кіевской губерніи прокуроръ) Туманскимъ и коллежскимъ ассессоромъ Михайломъ Туманскимъ же освидѣтельствованія Генеральной описи, грамотамъ и разнымъ книгамъ о томъ отъ нихъ, Туманскихъ, что по освидѣствованію ихъ всего того оказалось представлено въ Малороссійскую коллегію 780 июня 24 и 781-го годовъ февраля 3 и ноября 25 числѣ въ обстоятельствѣ репортами.

И хотя при чинимомъ тогда означенными Туманскими освидѣствованіи не явилось двухъ подлинныхъ грамотъ, въ реестрѣ при рапортѣ въ Коллегію 781 года февраля 3* поданномъ значащихся: 1-й – 1732 декабря 23 къ гетману Апостолу объ отдаче во владѣніе Полуботкамъ сель Орловки и Казилочки и объ отказѣ на поданные челобитья полковника черниговскаго Остапова; а 2-й – 733 годовъ генваря 29 числѣ, къ оному жъ гетману Апостолу состоявшимся, по челобитью бунчуковыхъ товарищей Андрея и Якова Полуботковъ объ отдаче отобранныхъ у нихъ и завладѣнныхъ другими мельницъ, лѣсовъ и грунтовъ, принадлежащихъ къ селамъ, утвержденнымъ отцу ихъ грамотами. Однакожъ при приѣмѣ нынѣ архивариусомъ Адамовичемъ отъ Кедровскаго Черниговскаго полку дѣлъ и при чинимомъ имъ, членомъ Коллегіи, освидѣствованіи оныя грамоты при дѣле бунчуковаго товарища Андрея Полуботка жъ заводномъ зъ разными персонами сыскались, которыя по принятіи // ихъ Адамовичемъ и положены между прочіе грамоты по порядку.

О чемъ Вашему сіятельству на благоразсмотреніе представляемъ.

Касательно жъ до предписанія онымъ отъ 20-го числа апрѣля 782 года предложеніемъ о томъ, чтобы донести Вашему сіятельству какіе дѣланы по предложеніямъ Вашего сіятельства отъ 17-го марта 778 и марта жъ отъ 7 числѣ 780¹ годовъ об освидѣствованіи и приведеніи архива въ наилутшій

* Див. цю ж справу. Арк. 42.

порядокъ въ Коллегіи опредѣленія и по онымъ въ невыполненіи кто останея причиною, то со всѣхъ опредѣленій каковы послѣдовали въ Коллегіи по упомянутымъ Вашего сіятельства предложеніямъ, такъ какъ и изъ рапортовъ отъ опредѣленныхъ ко освидѣтельствуванію и приведенію архива, поданныхъ в Коллегію, а равно и исъ приложеній при рапортѣ маіора Рахманова точныя копіи препровождаетъ.

Архивариусу жъ Адамовичу данъ указъ чтобы онъ в самоскорѣйшемъ раздѣленіи дѣлъ, слѣдующихъ къ розсылкѣ в губерніи Киевскую, Черниговскую и Новгородскую-Сѣверскую исполнилъ по прежде посланному изъ Коллегіи указу.

Вашего сіятельства милостиваго государя всепокорнѣйшіе слуги

Алесандер Дублянскій

Александръ Давидовичъ

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 2. Спр. 441. Арк. 4–бзв., 17. Оригінал.

№ 9

1786 р., червня 19. – Опредѣленія Малоросійської коллегіи про нагородження архивариуса Герасима Адамовича за багаторічну службу чиномъ коллежскаго радника

1786 года июня 19 дня по указу ея императорскаго величества Малороссійская коллегія слушала доношеніе архивариуса, титулярнаго совѣтника Герасима Адамовича, коимъ, прописывая продолжаемую имъ болѣе двадцати лѣтъ безпорочную службу, проситъ въ уваженіи оной и, что предки его, а по ныхъ и онъ, состоитъ изъ числа дворянъ, о чемъ приложено при томъ доношеніи въ копіи опредѣленіе комиссіи о разборѣ дворянства, да и что онъ, Адамовичъ, съ открытія въ Малой Россіи намѣстничества, состоя понынѣ на сту двадцати рубляхъ (а до того получал по 200 рублей) претерпѣваетъ въ снабдѣніи себя и его семьи крайнюю нужду; в награжденіе за то, также за понесенныя имъ, Адамовичемъ, труды и долговременную службу, а для поощренія его къ продолженію и въпредъ ревностѣйшой службы удостоить его противъ другихъ сверстниковъ его въ службѣ чиномъ коллежскаго ассесора представитъ об ономъ равно и о перемѣщеніи его къ лучшему мѣсту его сіятельству господину генераль-фельдмаршалу, сенатору, кievскому, черниговскому и новгородскому-сѣверскому государеву намѣстнику и разныхъ орденовъ кавалеру графу Петру Александровичу Румянцову Задунайскому и объ оной его службѣ и трудахъ сообщитъ въ Новгородско-Сѣверское правленіе къ свидѣнію, гдѣ онъ по штату состоитъ, изъ засвидѣльствованіемъ всего вышечисаннаго дать ему аттестатъ.

А какъ по справкѣ просител, титулярный совѣтникъ Адамовичъ, вступилъ въ службу къ дѣламъ сей Коллегіи 766 года мая 6-го дня и между // тѣмъ зъ 771 по 30-е марта 778 годовъ былъ повитчикомъ апелляціонныхъ дѣлъ полковъ Нѣжинскаго, Прилуцкаго, также ищущихъ козачества всѣхъ малороссійскихъ полковъ и греческихъ дѣлъ; а того 778 марта 30 опредѣленъ Коллегію къ отправленію должности архивариуса при Генералномъ архивѣ Малороссійской коллегіи. 781 года генваря 22 отъ его сіятельства произведенъ полковимъ писаремъ и архивариусомъ съ жалованемъ въ годъ по двѣсти рублей. При открытіи

жъ въ Малой Росіи намѣстничествъ помѣщенъ онъ, Адамовичъ, въ штатъ Новгородского-Сѣверского намѣстничества въ должность же архивариуса и, находясь въ порученной ему должности отъ прежде бывшаго архивариуса Кедровского всю то, что нѣбыло въ архивѣ въ содержаніи его, Кедровского, такъ же по указамъ Коллегіи при откритіи въ Малой Росіи намѣстничествъ и за откритіемъ оныхъ слѣдуеміе съ Коллегіи и исъ бывшихъ Скарбовой канцеляріи и Генеральной щетной комисіи дѣла въ архивъ принялъ и по разборѣ оныхъ по селеніямъ, слѣдовавшіе къ разсылкѣ по губерніямъ, высланы, а всѣ протчіе затѣмъ оставшіе въ архивѣ Коллегіи дѣла приведены имъ, Адамовичемъ, въ надлѣжащій порядокъ. Между тѣмъ онъ, архивариусъ, по сообщеніямъ всѣхъ малороссійскихъ намѣстническихъ правленій и палатъ такожъ по производячимся въ Коллегіи дѣламъ занимаемъ былъ всегдашними выправками и списываніемъ требуемыхъ копій, имѣя отличніи труды, прилѣжность и поведеніе похвалное, въ порокахъ и штрафахъ не былъ.

Въ воздаяніе // какова его, Адамовича, радѣтельнаго в теченіи двадцати одного года исправленія должностей и немалаго труда Коллегія и признаетъ его достойнымъ къ награжденію чиномъ коллежского ассесора и къ опредѣленію другой должности съ лучшимъ жалованьемъ и какъ предложеніемъ его сіятельства, прошлаго 783 года марта отъ 2-го числа Коллегіи даннымъ, по доношенію просителя Адамовича по протчемъ предписано объявить ему, Адамовичу, чтобы онъ порученной ему въ архивѣ разборъ дѣлъ найприлѣжно старался кончить, а затѣмъ можетъ онъ и опредѣленія къ мѣсту соразмѣрно трудамъ его надѣяться. Нынѣ же какъ вышшеизъяснено уже онъ, Адамовичъ, разборъ архива кончилъ и дѣла, слѣдовавшіе въ высылку, разобраны, для того приказали: о всемъ вышеписанномъ представить его сіятельству на благоразсмотреніе съ препровоженіемъ объ немъ, Адамовичу, формулярного списка*, а к свидѣнію сообщить въ Новгородско-Сѣверское намѣстническое правленіе и об ономъ дать ему, Адамовичу, изъ Коллегіи аттестатъ.

На подлѣнномъ тако: Андрей Жураковскій
Михайло Омеляновичъ
Александръ Давидовичъ
Протоколистъ Петръ Богославскій

Подписанъ 22 июня.

ЦДІАК України. Ф. 54. Оп. 3. Спр. 13629. Арк. 5–5зв., 6. Копія.

There is published the collection of documents covering the issues of keeping the archives of the General Military Office and the Malorossia Collegiums at the end of the 18 century, as well as attempts by archivists to reduce the harmful influence of external factors (unsuitability of premises, lack of appropriate equipment) on the state of archival documents.

Key words: the archives; the archivist; the Malorossia Collegiums; General Military Office; the archiving; the General Register; the registers.

* Див. цю ж справу. Арк. 7–7зв., 8.

УДК 739.2(477-25)“15/17”

О. Н. ФРАСИНЮК*

**КИЇВСЬКІ ЗОЛОТАРІ XVI–XVIII СТОЛІТЬ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ Д. М. ЩЕРБАКІВСЬКОГО**

Публікується список київських золотарів XVI–XVIII ст., укладений Д. М. Щербаківським у процесі дослідження ним історії українського золотарства.

Ключові слова: пам'ятки історії та культури; золотарі; Д. М. Щербаківський.

Сьогодні надзвичайно актуальним є питання збереження, дослідження, популяризації пам'яток історії та культури українського народу, що має велике значення для відродження його історичної пам'яті і духовності. Складова культурної спадщини – вироби ювелірного мистецтва, значна частина яких сьогодні зберігається у Філії Національного музею історії України – Музеї історичних коштовностей України. Серед них знаходяться як атрибутовані, так і невідомі роботи київських майстрів-золотарів та сріблярів. Варто зазначити, що здебільшого це – культові вироби, які вціліли від знищення у 1922 р. завдяки саме українському науковцю і музейному діячеві Данилові Михайловичу Щербаківському (1877–1927).

Творчість київських золотарів у вітчизняній історичній та мистецтвознавчій літературі представлена недостатньо. На думку відомої дослідниці з цього питання Ж. Г. Арустамян, найповніше висвітлені періоди розвитку золотарства XI–XII ст. (характеризується формуванням основних традицій київської ювелірної школи) і XVII–XVIII ст. (розповсюдження стилю бароко, створення оригінальних творів – зразків українського бароко). Відсутність спеціальних праць про київських майстрів XIX ст. Ж. Г. Арустамян пояснює низкою причин, з яких найголовніші: “по-перше, вважалося, що XIX ст. – час деградації та занепаду ювелірного мистецтва, по-друге – малочисленністю першокласних виробів, що збереглися до наших днів”¹.

У 1910–1920-х роках вироби київських майстрів золотих та срібних справ досліджував Д. М. Щербаківський. Так, у статті “Золотарська оправа книжки в XVI–XIX ст. на Україні” (К., 1924) Д. М. Щербаківський згадує київських золотарів Івана Равича, Ієремію Білецького², Даміана Волковидського³ і Захарія Брезгунова⁴. Дослідник робить

* *Фрасинюк Ольга Нилівна* – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Філії Національного музею історії України – Музею історичних коштовностей України.

Оправа Євангелія, 1722 р.,
майстер Ієремія Білецький.
(срібло, золочення, чернь, карбування).
Філія НМІУ – МІКУ. Інв. № ДМ4371.

Дарохранительниця,
[перша полов. XVIII ст.],
майстер Семен Тарановський.
(срібло, золочення, карбування)
Філія НМІУ– МІКУ. Інв. № ДМ4545.

висновок, що на початку XIX ст. “... приток з Росії золотарських оправ, як і взагалі золотарських виробів робиться остільки сильним, що нищить місцеве виробництво і майстерні старих майстрів з певними традиціями, а ті приїзжі майстри, які засновують свої підприємства в Києві та інших значних центрах, позбавлені місцевих традицій”⁵.

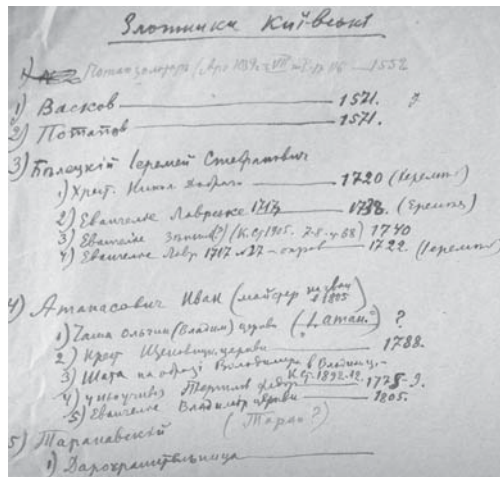
У розвідці “Оправи книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст.” (К., 1926) Д. М. Щербаківський детально описує проблеми, з якими стикається дослідник, коли намагається атрибутивати той чи інший виріб, особливо це стосується встановлення походження. Вчений констатує, що пам’яток золотарства збереглося порівняно “... дуже небагато, до того ж ціла низка найвидатніших пам’яток українського золотарства, а особливо з XVI–XVII століть, не кажучи вже про раніші, не має жодного клейна (так в оригіналі – *О. Ф.*), не має підпису майстра або таких написів, щоб ствердили вони українське походження їх”⁶. Причиною цього, на його думку, був такий значний попит на золотарські вироби на Україні у XVI–XVII ст., що місцеві майстри не могли його задовольнити і безліч золотих речей привозилися з-за кордону – із Заходу. Починаючи з другої половини XVII ст., в Україні з’являється й московське срібло, яке надсилали до храмів у вигляді пожертв майстри українського походження, найкращих з яких забирали до Росії⁷.

З імен київських майстрів, які Д. М. Щербаківському вдалося встановити на оправах церковних книжок, він називає Федора Золотаря. Його ім'я присутнє на найстарішій оправі, датованій 1670 р., якою пізніше було покрито Євангеліє київського друку 1771 р. Особливо детально автор зупинився на роботах іншого київського майстра пізнішого періоду (першої половини XVIII ст.) – Івана Равича, який, за словами дослідника, “працював біля півстоліття, був досить популярним майстром і мав широку клієнтуру не тільки в Києві, а й по різних місцевостях на Україні”⁸. Д. М. Щербаківський описує дві роботи І. Равича – велике Євангеліє лаврського друку 1717 р. для Видубицького монастиря і Євангеліє московського друку 1703 р, що на час написання праці зберігалося у Всеукраїнському історичному музеї (зараз – Національний музей історії України).

Другим київським майстром першої половини XVIII ст., який залишив по собі високої художньої вартості вироби – оправи до книжок, був Ієремія Білецький. Д. М. Щербаківський аналізує його роботи і зазначає, що у Лаврі є два Євангелія московського друку 1717 р. в оправах із підписом цього майстра. Торкається вчений також виробів київських майстрів фініфті, роботи яких збереглися і мають підписи: ієрея Даміана Волковидського і Дем'яна Любецького.

Назвемо загальні пізніші праці про ювелірне мистецтво України, де значна увага приділена київським майстрам золотих і срібних справ та їхнім виробам. Це, насамперед, монографія М. Петренка “Українське золотарство XVI–XVIII ст.”⁹, історичний нарис П. Жолтовського “Художній метал”¹⁰, розділ “Организация золотого и серебряного дела и клеймения изделий из драгоценных металлов на Украине” в колективній праці М. Постнікової-Лосевої, Н. Платонової, Б. Ульянової “Золотое и серебряное дело XV–XX вв.”¹¹, сучасні статті у Вікіпедії¹² та ін. ресурсах¹³.

Історія срібного (золотарського) цеху, що був одним із перших ремісничих цехів, який з'явився у Києві ще у першій половині XV ст., знайшла висвітлення у книзі В. Ковалинського “Київські мініатюри”¹⁴, а також у статтях Ж. Г. Арустамян¹⁵, О. О. Кохан¹⁶ та ін.

Фрагмент списку “Злотники Київські”.
 НА ІА НАН України. Ф. 9
 “Архів Д. М. Щербаківського”.
 Спр. 113а “Золотарі київські (імена)”.

Найповніше досліджено життя і творчість київських ювелірів Йосипа Маршака (1854–1918)¹⁷ та Самсона (1754–1831) і Олександра (1793–?) Стрельбицьких¹⁸. Іншим, менш відомим майстрам – Максиму Бишевському, Герасиму Проценку, Івану Вінниковському, Івану Ярославському, Федору Коробкіну (Коробці), Федору Михайловському присвятила ряд статей Ж. Г. Арустамян¹⁹.

Найбільша кількість документів про київських золотарів відклалася у фондах Державного архіву м. Києва (Ф. 1; 3; 8; 17; 62; 68; 194; 260; 319; 320; 329; 337), а також Центрального державного історичного архіву, м. Київ (Ф. 166, 2011, 2040) та Наукового архіву Інституту археології НАН України (Ф. 9).

Оскільки творчість київських майстрів більш раннього періоду недостатньо досліджена, вважаємо за доречне опублікувати список золотарів, укладений Д. М. Щербаківським у процесі його роботи над дослідженням історії українського золотарства.

Раніше нами був опублікований список українських золотарів, які мешкали і працювали за межами міст Києва та Львова²⁰. Ці обидва списки відклалися в особовому фонді ученого, який зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАН України²¹.

Нижче подаємо документ “Злотники київські” у формі таблиці. Список містить 4 умовні стовпчики: нумерація (в оригіналі порушена – *О. Ф.*); ім'я золотаря; джерело, де було віднайдено ім'я золотаря (писемне, часом виріб із підписом майстра); рік (частіше це – рік виготовлення виробу, зазначений в писемних джерелах, або на самому ж виробі у вигляді підпису, часом із клеймом майстра). До списку увійшли 27 прізвищ (прізвиस्क) майстрів (Семен Тарановський (Таран) згадується двічі).

Окрім цього списку, ймовірно, зведеного, в особовому фонді Д. М. Щербаківського збереглися невеличкі клаптики паперу із зазначенням імен майстрів, бібліографічних описів джерел тощо. Рукопис не датований, але можна припустити, що цей список, як і попередньо опублікований, укладався впродовж кінця 1910 – початку 1920-х років, коли дослідник вів підготовчу роботу до праць із золотарства.

Джерелами при укладанні списку київських золотарів Д. М. Щербаківському служили праці українського історика, археографа О. О. Андриєвського, часопис “Кіевская Старина”, частина VII тому I “Архива Юго-Западной России”.

Список золотарів друкується вперше. Прізвища та імена майстрів подано відповідно до вимог сучасного правопису. Прізвиська (де вони вказані) залишено без змін. Авторські скорочення, відновлені упорядником, взято у квадратні дужки. Нерозбірливий текст позначено (...). Публікація супроводжується коментарями, в яких подано пояснення

термінів, історичних подій, а також здійснено ідентифікацію персоналій та джерел, до яких звертався Д. М. Щербаківський.

¹ *Арустамян Ж. Г.* Деякі проблеми вивчення творчості київських ювелірів XIX ст.//Дослідження старожитностей України: тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України (січень 1993 р.). Київ, 1993. С. 22.

² *Щербаківський Д.* Золотарська оправа книжки в XVI–XIX ст. на Україні//Труди Українського наукового інституту книгознавства. Київ, 1924. С. 13.

³ Там само. С. 14.

⁴ Там само. С. 15

⁵ Там само.

⁶ *Щербаківський Д.* Оправи книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст.//Труди Українського наукового інституту книгознавства. Київ, 1926. С. 6.

⁷ Там само. С. 1.

⁸ Там само. С. 34.

⁹ *Петренко М. З.* Українське золотарство XVI–XVIII ст.: монографія. Київ: Наукова думка, 1970. 208 с.

¹⁰ *Жолтовський П.* Художній метал: історичний нарис. Київ: Мистецтво, 1972. 114 с.

¹¹ *Постникова-Лосева М. М., Платонова Н. Г., Ульянова Б. Л.* Золотое и серебряное дело XV–XX вв. Москва: Наука, 1983. С. 132–133, 165–167.

¹² Історія ювелірної справи в Україні//Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%8E%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення: 06. 11. 2017).

¹³ Золотарство//Енциклопедія сучасної України URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16943 (дата звернення: 06. 11. 2017). Українські пам'ятки//Прадідівська справа. URL: http://www.pslava.info/Kyiv_RavychIvan1677-1762Rr,152056.html (дата звернення: 08. 11. 2017).

¹⁴ *Ковалинський В.* Київські мініатюри. Кн. 1. Київ: Літопис, 2002. С. 113–128.

¹⁵ *Арустамян Ж. Г.* Деякі проблеми вивчення творчості київських ювелірів... С. 22–25.

¹⁶ *Кохан О. О.* Київські ремісничі цехи наприкінці XVIII – в середині XIX ст.//Наукові записки НаУКМА. Серія “Історичні науки”. Т. 182. 2016. С. 19–23.

¹⁷ *Арустамян Ж. Г.* Ювелірна фабрика Йосипа Маршака//Пам'ятки декоративно-ужиткового мистецтва із колекції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України: темат. зб. наук. праць. Київ, 1993. С. 63–74; *Ковалинський В.* Київські мініатюри. Кн. 1. Київ: Літопис, 2002. С. 149–160; *Кальницький М.* Бизнес и бизнесмены. Кн. I. Киев: ВАРТО, 2011. С. 157–171; *Бартош А. Е., Палатная С. Г.* История памятного серебряного венка (из фондов Музея исторических драгоценностей Украины)//Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (18–20 листопада 2013 р.). Київ: Фенікс, 2014. С. 353–367;

Санфірова Н. М. Епістолярна спадщина нащадків Й. Маршака як джерело вивчення віх його життя та творчості//Вісник КНУКіМ. Серія “Мистецтвознавство”. Вип. 34. 2016. С. 151–158.

¹⁸ Арустамян Ж. Г. Родина ювелірів Стрельбицьких//Музейні читання. 1998. С. 177–185; Ковалинський В. В. Родина ювелірів Стрельбицьких//24 карати. 2000. № 3(5). С. 25–31.

¹⁹ Арустамян Ж. Г. Максим Бишевський – київський майстер-срібляр 19 ст.//Пам’ятки декоративно-ужиткового мистецтва із колекції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України: темат. зб. наук. праць. Київ, 1993. С. 51–63; *Її ж.* Київський майстер срібних справ ХІХ ст. Герасим Проценко//Музейні читання. Матеріали наукової конференції (лютий 1996 р.). Музей історичних коштовностей України. Київ, 1996. С. 21–23; *Її ж.* Спадщина Івана Вінниковського – видатного київського ювеліра ХІХ ст.//Там само (16 грудня 1994 р.). Київ, 1996. С. 16–18; Видатний твір київського майстра ХІХ століття з клеймом “И. Я.” у зібранні МКУ//Там само (16 лютого 1999 р.). Київ, 1999. С. 91–99; *Її ж.* Творчість київського срібляра Федора Коробкіна//Там само (24 грудня 1999 р.). Київ, 2000. С. 67–83; *Її ж.* Київський майстер срібних справ Федір Михайловський//Там само (грудень 2000 р.). Київ, 2001. С. 89–105.

²⁰ Див.: Фрасинюк О. Н. Українські золотарі ХVІ–ХVІІІ століть у дослідженнях Д. М. Щербаківського//Архіви України. 2016. № 5–6. С. 336–347.

²¹ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 9 “Архів Д. М. Щербаківського”.

**СПИСОК КИЇВСЬКИХ ЗОЛОТАРІВ,
УКЛАДЕНИЙ Д. М. ЩЕРБАКІВСЬКИМ
(«Злотники Київські»)**

№ п/п	Прізвище (прізвисько), ім’я, по батькові золотаря	Джерело, де було віднайдено прізвище золотаря	Рік виготовлення виробу, зазначений в писемних джерелах, або на самому ж виробі у вигляді підпису чи клейма
1	2	3	4
1.	Потап Золотар	Арх. ЮЗР. Ч. VII. Т. I. С. 116 ¹	1552
2.	Васков		1571
3.	Потапов		1571

1	2	3	4
4.	Білецький Іеремей [Іеремія] Стефанович	1. Хрест Нікол[и] Доброго* ²	1720 (Іеремія)
		2. Євангеліє Лаврське 1717 р.	1738 (Еремія)
		3. Євангеліє (..?). К. Ст. 1905. 7–8. С. 68 ³	1740
		4. Євангеліє Лавр[ське]. 1707 р. № 27 – оправ[а]*	1722 (Іеремія)
5.	Атанасевич [Атаназевич] Іван	1. Чаша Ольгин[ської] ⁴ (Володим[ирської]) церкви ("І. атан")?	Майстер назван[ий] в 1805 р.
		2. Хрест Щекавицьк[ої] церкви ⁵	1788
		3. Шата на образі Володи- мира у Волод[имирській] ц[еркві] ⁶ К. Ст. 1892. 12	
		4. У нього учився Терпилов Федір	1775-9
		5. Євангеліє Володим[ир- ської] церкви	1805
6.	Тарановський (Таран)	1. Дарохранительниця*	
7.	Любецький Дем'ян Кієво- Подільськ[ий]	1. Євангеліє 1775–1780* Лавр[а] – Пер[ший] Муз[ей] ⁸	1780
8.	Федір Золотар	1. Євангеліє Лавр[ське] № 50 оправа 1670	1670
9.	Федо [^] З. м. п. (?)	1. Панагія ⁹ (...) тризни (Ми- хайл[івський] мон[астир], Лавра?)	1656
10.	Семигиновський Семен	1. 4 Шати Богосл[овського] Приділу ¹⁰ Софії. 3 Кієво-Богосл[овського] дівич[ого] монастиря ¹¹ (1 шата – О. Ф.)*	1780
		2. Лампада Богосл[ужіння] Мат[ері] в Соф[іївському] соб[орі]	1780

* Тут і далі символом (*) позначені вироби, які знаходяться на зберіганні у Філії Національного музею історії України – Музеї історичних коштовностей України.

1	2	3	4
11.	Волковидський Даміан Іерей	1. Фініфті ¹² Євангелія [Церкви] Доброго Ніколи*	1764–[176]6
12.	Darowskiy Ioann (?)	1. Євангеліє	1716
13.	Равич Іван	1. Чаша панагійна ¹³ Софіїв- [ського] Собору	1720
		2. Євангеліє М (...) Лавр- ськ[е] (Пер[ший] Музей)	1703
14.	Таран Семен	Золотарі К[исво]-Поділь[ські] робили врата Софії ¹⁴	
15.	Вовк Петро		
16.	Дробус Георгій іноземец[ь]	Робив Євангеліє Мазепи ¹⁵	1701
17.	Сафонович Василь	(...) універ[ситетський] Музей	
18.	Федір Золотар	7 і 6 л. 1. Єванг[еліє] Лавр[ське] № 50 оправ	1670
		2. Двір Федора Золотаря (М....) мон[астиря] 374	1693
19.	Шигура Антон	Учень майст[ра] Баранов[и- ча] К. Ст. 1892. 12	1780
20.	Понятовський Іван	Підмайстер Баранов[ича]	1778–1780 в Глухові
21.	Білявський (Хвостин) Михайло	майстер	1780
22.	Якубовський Дмитро	Учень майстра Баранов[ича] К. Ст. 1892	1779
23.	Басович Микита	Учень майстра Барановича	1779
24.	Терпилов Федір	Робітник? Учень? Майстра Білявськог[о]. К. Ст. 1892	1780
25.	Баранович Федір	Майстер. К. Ст. 1892, 12	1780

1	2	3	4
26.	Любецький [Дем'ян]	Майстер. К. Ст. 1892, 12	1780
27.	Бишевский М.	Вінець вінчальний Володим[ирської] Церкви*	1847
28.	Остап Золотар	Андрієвс[ький] М. 7. С. 81	1766

¹ «Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе», ч. 1–8, Киев., 1859–1914; АЮЗР) – видання історичних документів і літературних пам'яток Правобережної і Західної України XIV–XVIII ст. у 35 томах. Видане Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів у Києві. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. Ч. VII. Т. 1. Акты о заселения Юго-Западной России. Киев, 1886. 647 с. (далі у документі – Арх. ЮЗР).

² Ніколи Доброго – Церква Миколи Доброго (вул. Покровська, 6). Збудована в 1800-1807 рр., знищена 1935 р. Детальн. див.: *Вечерський В. В.* Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. Київ: НДІТІАМ, 2002. С. 87.

³ «Киевская Старина» («Київська минувшина») – щомісячний історико-етнографічний та літературний часопис. Видавався у Києві російською і українською мовами (в російській транслітерації з 1905 р., в українській з 1906 р.) протягом 1882–1906 рр. З 1907 р. змінив назву на «Україна» і видавався переважно українською мовою (далі у документі – К. Ст.)

⁴ Ольгинська – Церква Св. Ольги (Печерська площа). Збудована у 1837–1839 рр., знищена 1936 р. Детальн. див.: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%97_%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8_\(%D0%9F%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%97_%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8_(%D0%9F%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA))

⁵ Церква Всіх Святих на Щекавицькому кладовищі (гора Щекавиця, вул. Олегівська, 32). Споруджено 1782 р., перебудовано у 1810-х роках, знищено у 1935–1936 рр. Детальн. див.: *Вечерський В. В.* Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. Київ: НДІТІАМ, 2002. С. 91.

⁶ Церква св. князя Володимира. Збудована 1757 р. 5 березня 1766 р. вщент знищена пожежею. Відбудована 1773 р. Детальніше про подальшу долю храму див.: *Ковалинський В.* Київські мініатюри. Кн. 1. Київ: Літопис, 2002. С. 87–98.

⁷ Тарановський і Таран Семен (пп. 6 і 14 у списку) – Тарановський Семен, київський майстер (середина XVIII ст.).

⁸ Перший Державний музей (назва з 1919 р. до 1924 р., суч. Національний художній музей України).

⁹ Панагія (від грец. *panagia* – «пресвята») – невелика ікона із зображенням Богоматері, є знаком архієрейського достоїнства, носить епископами на грудях (під час Богослужіння з наперсним хрестом, а поза храмом – не

обов'язково). Є панагії із зображеннями Трійці, Розп'яття, Вознесіння. Бувають різні за формою – круглі, овальні, ромбовидні, квадратні.

¹⁰ Приділ – прибудова з боку південного або північного фасаду храму або спеціально виділена частина його основного приміщення для розміщення додаткового вівтаря з престолом для богослужінь.

¹¹ Києво-Богословський дівичий монастир знаходився у старому верхньому місті (через стіну з чоловічим Київським Золотоверхим-Михайлівським монастирем). Перенесений у 1711 р. На території збудована дерев'яна церква Іоана Богослова. Не зберігся. Детальн. див.: URL: <http://www.pecherski.net/?file=eres-o-kieve-50> (дата звернення: 09. 11. 2017).

¹² Фініфть (від грец. *χηματόν* – «змішую») – живопис чи декоративний розпис легкоплавкими емалевими фарбами по емалевому ґрунту, нанесеному на металеву основу.

¹³ Панагійна чаша (від грец. *Panagia* – «пресвята») – церковне начиння для панагій.

¹⁴ Автори мідної моделі, за якою були виготовлені у 1747 р. срібні царські врата для Софійського собору. Детальн. див.: *Петренко М. З. Українське золотарство XVI–XVIII ст.: монографія. Київ: Наукова думка, 1970. С. 188.*

¹⁵ Йдеться про Євангеліє Мазепи — одну з найкоштовніших пам'яток матеріальної культури в Україні, яка нині зберігається серед запасників Національного художнього музею. Детальн. див.: *Свербигуз Володимир. Пане Мазепо, до Вас посли з Московії... URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1016/196/36726/>* (дата звернення: 09. 11. 2017).

¹⁶ Праці Олексія Олександровича Андрієвського (1845–1902) – українського педагога, історика, літератора, публіциста, археографа і громадського діяча.

There is given the list of Kyiv Goldsmiths of 16-18th Centuries, made by D. M. Shcherbakivskiy during his researches of history of Ukrainian goldsmithery.

Key words: the historical and cultural monuments; the goldsmiths; D. M. Shcherbakivskiy.

Л. В. АНДРІЄВСЬКА*

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“АРХІВИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ”
(7–8 грудня 2017 р., м. Київ)**

7–8 грудня 2017 р. відбулася Міжнародна науково-практична конференція “Архіви в сучасному світі: виклики та завдання”, яка проходила в рамках комплексу заходів, приурочених 100-річчю створення в Україні першого державного органу управління системою архівних установ. Співорганізаторами конференції виступили Спілка архівістів України (далі – САУ), Національна академія державного управління при Президентові України (далі – НАДУ), Державна архівна служба України (далі – Укрдержархів), Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД), Центральний державний електронний архів України (далі – ЦДЕА України), Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ).

Близько 150 учасників та гостей конференції зібралися в актовій залі Національної академії державного управління при Президентові України (захід проводився в рамках Угоди про співпрацю між НАДУ та УНДІАСД), щоб обговорити нагальні питання практичної роботи сучасних архівів, теоретичні та прикладні аспекти сучасного електронного документознавства, інноваційні технології в архівній справі на сучасному етапі та окреслити способи вирішення цих важливих проблем. Серед учасників конференції – не лише українські архівісти, науковці, представники ІТ-сфери, банківського сектора, а й представники архівної спільноти з Азербайджану, Білорусі, Польщі.

Конференція відкрилася виступом Президента НАДУ, д-ра наук з державного управління, професора, Заслуженого економіста України В. Куйбіди, який підкреслив значимість архівів для сучасності як хранителів матеріальних і духовних здобутків попередніх поколінь, зафіксованих в архівних документах, які важливо розуміти, відчувати і спиратися на них як на досвід попередників, оскільки кожне покоління формує свою історію. Доповідач зазначив також, що сучасні архіви –

* *Андрієвська Лариса Вікторівна* – учений секретар Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

це потужні інформаційні системи та осередки наукової діяльності, і доступність архівної інформації є важливою для суспільства.

Вітаючи учасників конференції, Голова Укрдержархіву, Заслужений юрист України Т. Баранова наголосила на важливості збереженої в архівах документної інформації для патріотичного виховання прийдешніх поколінь та розповіла про заходи, присвячені відзначенню 100-річчя створення в Україні першого державного органу управління системою архівних установ.

Заступник Державного секретаря Кабінету Міністрів України С. Дехтяренко зупинився на питаннях впровадження електронного урядування та електронного документообігу в органах державної влади і органах місцевого самоврядування та пов'язаного з ним способу архівного зберігання електронних документів.

Від імені польських архівістів учасників конференції привітав Генеральний директор державних архівів Республіки Польща В. Возняк, який підкреслив важливість співпраці архівістів Польщі і України та розповів про сучасний досвід роботи польських архівів, що може бути корисним для українських колег.

Голова САУ, д-р іст. наук, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. Щербак наголосив на необхідності інтеграції українських архівів у міжнародну архівну спільноту та тісної співпраці з зарубіжними архівістами. На підтвердження цих слів після виступу М. Щербака відбулося урочисте підписання договору про співпрацю між САУ та Асоціацією польських архівістів, яку представляв П. Завільський, заступник Голови асоціації, директор Державного архіву в Лодзі. У своєму виступі після підписання угоди П. Завільський зауважив важливість міжнародної співпраці та обміну досвідом на рівні окремих архівів, а також передав українським архівістам наукові видання асоціації. Урочисте відкриття завершила завідувачка кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук, проф. М. Палієнко, яка у своєму виступі акцентувала увагу на міжнародній місії архівів як зберігачів спадщини всієї людської цивілізації, що об'єднують минуле і сучасне заради майбутнього.

Вітання учасникам конференції надіслали також колеги з Казахстану та Угорщини.

Пленарне засідання розпочалося доповіддю О. Ковалю, директора Департаменту забезпечення документообігу, контролю та роботи із зверненнями громадян Секретаріату Кабінету Міністрів України "Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі, організації роботи з електронними документами в діловод-

стві, електронного міжвідомчого обміну”. Доповідач охарактеризував основні вимоги Інструкції, її значення для впровадження електронного документообігу в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, розповів про напрацювання робочої групи Кабінету Міністрів щодо впровадження електронного урядування, окреслив проблеми впровадження в Україні системи електронного документообігу.

В. Возняк виголосив доповідь “Метадані як ключ доступу до архівних матеріалів”, у якій йшлося про напрацювання польських архівістів у сфері інформатизації архівної галузі та роботі з оцифрування архівних документів, що значно розширює доступ до архівної документної інформації.

Професор кафедри архівознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук Я. Калакура у своїй доповіді “Правові засади реформування архівної справи в Україні” охарактеризував етапи проведення архівних реформ у незалежній Україні та визначив напрями подальшого реформування архівної справи. Доповідач наголосив на необхідності прийняття нової редакції Закону України про Національний архівний фонд та розроблення Закону про діловодство.

Начальник відділу організації роботи архівів та керування документальними процесами Національного архіву Республіки Азербайджан Г. Гасанов говорив про спільні проблеми архівістів Азербайджану та України у забезпеченні зберігання архівних документів та взамовикористання досвіду обох країн у їх вирішенні, а також розповів про надбання азербайджанських архівістів, зокрема участь архівних установ у програмі надання електронних послуг.

Про гостродискусійні проблеми відбору на архівне зберігання електронних документів і пов’язану з ними трансформацію уявлень про об’єкт архівного зберігання йшлося у доповіді А. Рибакі, канд. іст. наук, директора Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи “Трансформація уявлень про об’єкт архівного зберігання в умовах інформаційного суспільства: бути або не бути?”.

Модератором урочистого відкриття та пленарного засідання конференції виступив директор УНДІАСД, канд. іст. наук О. Я. Гаранін.

Актуальні питання розвитку сучасного документознавства, архівознавства, архівної справи в умовах інформаційного суспільства учасники конференції обговорили на засіданнях 7 секцій: “Проблеми електронного архівознавства і документознавства та шляхи їх вирішення”, “Доступ до документів НАФ: між традицією та сучасністю”, “Архівна Україніка в сучасному інформаційному просторі”, “Проблеми сучасної архівної теорії та практики”, “Практика оцифрування архівних документів: вітчизняний та зарубіжний досвід”, “Різні аспекти дослідження

документа з позиції його міждисциплінарного характеру”, “Проблеми підготовки та професійної реалізації фахівців архівної сфери”. В роботі секцій загалом взяли участь понад 90 архівістів, науковців, представників ІТ-сфери, студентів та аспірантів.

У рамках конференції відбулася зустріч Голови Державної архівної служби України Т. Баранової з Генеральним директором державних архівів Республіки Польща В. Возняком, директором Державного архіву у Пйотркові Трибунальському Т. Матушаком та старшим спеціалістом Департаменту архівної справи Генеральної дирекції державних архівів Республіки Польща К. Кілішек. Під час зустрічі були обговорені напрями двосторонньої співпраці українських та польських архівістів, зокрема організація виставок архівних документів, обмін сучасними технологіями з оцифрування та реставрації архівних документів, проведення стажування архівістів, спільні наукові заходи тощо. У зустрічі також взяли участь заступник начальника управління міжнародного співробітництва та документального забезпечення Д. Ярошенко, директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки, канд. іст. наук І. Мага та директор Центрального електронного архіву України, канд. іст. наук Ю. Ковтанюк.

Організатори конференції забезпечили для її учасників широку культурну програму: екскурсії містом, відвідання центральних державних архівів, виступи творчих колективів, зимові вечорниці.

Міжнародна науково-практична конференція “Архіви в сучасному світі: виклики та завдання” пройшла на високому науковому і організаційному рівні. У виступах її учасників було окреслено коло найважливіших питань, які ставить перед архівами сучасне інформаційне суспільство, та намічено шляхи їх вирішення, які вимагають, зокрема розширення міждисциплінарних зв'язків архівознавства та поглиблення міжнародного співробітництва архівістів.

О. В. ГУЛЬ*

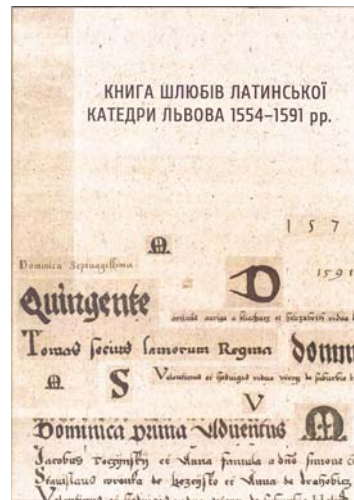
МАЛОВІДОМЕ МАСОВЕ ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ЛЬВОВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТОЛІТТЯ

Генеалогічні дослідження в Україні набули в останнє десятиліття великого розголосу та численної аудиторії. Знання свого родоводу стає все більше “трендовим” і модним серед українців. Ми активно переймаємо нові технології дослідження своєї родини, як от ДНК-генеалогія, шукаємо родичів за допомогою баз даних, розміщених он-лайн, соціальних мереж, в інтернет-форумах тощо. Відкриття для громадськості колишніх архівів спецслужб у 2015 р. надало великі можливості нащадкам репресованих і засуджених осіб встановити точніші метричні дані своїх предків, знайти невідомих досі родичів. Зросла частка людей, котрі проводять пошукову роботу не лише в українських архівах, а й у закордонних.

Поряд із цим, важливою ланкою дослідження своєї генеалогії, особливо XVIII – першої половини XX ст., залишаються такі масові джерела церковного походження, як метричні книги, сповідні відомості тощо, які зберігаються в державних, церковних та приватних архівах України та ін. країн. Полегшення доступу до їхнього змісту (через публікації чи розміщення сканів документів он-лайн) дозволяє більшій кількості осіб, котрі з певних причин не можуть скористатися з оригіналу, ознайомитися з цими джерельними комплексами. Видання фахової теоретичної літератури з генеалогії та суміжних дисциплін також полегшує працю шукачів свого родинного дерева.

Наблизити до пересічного читача історію давніх родів Львова покликане рецензоване видання, упорядником якого є працівник Центрального державного історичного архіву у Львові Богдана Петришак. Це друге в Україні фахове видання цілісної метричної книги (перше стосувалося метричних книг Буянської та Попельнастої слобод, видане у 2011 р. Н. В. Жахаловою). Метою дослідниці була не лише публікація найдавнішої відомої на цей час метрики на українських землях, яка опинилася зараз поза межами нашої держави, а й “розробка археографічних засад видання таких джерел, а також висвітлення проблем виявлення, каталогізації та едиції метричних книг в Україні” (С. 5). У розгорнутій передмові Б. Петришак детально вивчає як історіографію досліджень метричних книг, так й історію формування метричних колекцій у Центральному державному історичному архіві, м. Львів, а також надає загальну інформацію про історію виникнення метрик у Католицькій церкві. Авторка

* *Гуль Ольга Володимирівна* – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України.

Книга шлюбів латинської катедрі Львова 1554–1591 pp./упоряд. Б. Петришак; НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського. Львівське відділення; ЦДІА України, м. Львів. Львів, 2017. 308 с. (Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 8).

скрупульозно зазначає місцезнаходження найдавніших метричних книг римо-католицьких Львівської та Перемишльської дієцезій, відтак переходить до історії виявлення публікованої книги шлюбів латинської катедрі Львова 1554–1591 pp.

Ця метрична книга, яка тепер зберігається у відділі рукописів Національної бібліотеки імені Оссолінських у Вроцлаві (Польща), пережила чимало катаклізмів і перейшла через багато приватних і церковних книгозбірень. Чим саме це видання є унікальним? По-перше, ця метрика є найдавнішою, збереженою в Україні, по-друге, вона належить до тих рідкісних метрик, які велись на території католицької Європи ще перед Тридентським собором 1565 р., тобто перед офіційним запровадженням обов'язкового ведення метричних записів. Така збережена унікальна пам'ятка заслуговує на публікацію й поширення її змісту для широкого кола науковців. Метрика шлюбів є також унікальним джерелом і для історії м. Львова, оскільки доповнює небагаті комплекси джерел цього періоду.

Автор-упорядник у передмові розкриває зовнішні та внутрішні особливості публікованої книги, зокрема, нею описано зовнішній вигляд та палеографію записів, їхню структуру (С. 16–17), виявлено на підставі змісту вписів ряд питань історичної демографії та топографії Львова, генеалогії та ономастики, соціальної історії (С. 17–22) тощо. Скрупульозно сформовано археографічні засади видання та принципи укладання науково-довідкового апарату (С. 22–24). До останнього належать іменний та географічний покажчики, які допомагають зорієнтуватися у цьому специфічному джерелі. Всього відтворено 4 тис. 843 вписи шлюбів у латинській катедрі Львова другої половини XVI ст.

Ця публікована книга стане в пригоді, насамперед, історикам давнього Львова, адже серед її записів – прізвища та імена тисяч відомих і невідомих широкому загалу львів'ян: представників міської еліти й передміщан, шляхти і селян, заможних купців і жебраків. Фахівці-генеалози зможуть почерпнути для себе багато теоретичної інформації, яка стосується виникнення, провадження та збереженості метричних книг на території західноукраїнських земель. А пересічний читач дізнається про невідомі досі сторінки історії міста, розкриті через призму долі звичайних людей.

М. Г. ПАЛІЄНКО*

**27-Й МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ АРХІВІВ:
НОТАТКИ З ФОРУМУ АРХІВІСТІВ У М. ТРІЄСТ (ІТАЛІЯ)
(16–17 жовтня 2017 р.)**

У жовтні 2017 р. італійське місто Трієст на кілька днів перетворилося на архівну столицю Європи, гостинно приймаючи учасників *27-го Міжнародного дня архівів (27th International Archival Day)*, організованого Міжнародним інститутом архівної науки Трієста і Марібора та Державним архівом м. Трієст за підтримки Міжнародної ради архівів та Генеральної дирекції архівів Італії у м. Трієст (Італія). У роботі цього представницького міжнародного форуму взяли участь понад 60 архівістів і науковців з 25 країн світу – Італії, Словенії, Австрії, Німеччини, Великобританії, Польщі, Чехії, Словаччини, України, Румунії, Росії, Білорусі, Іспанії, Швейцарії, Мексики, В'єтнаму, Кенії, Оману, Південно-Африканської Республіки та ін.

Зазначимо, що ініціатором цих щорічних конференцій традиційно виступає *Міжнародний інститут архівної науки Трієсту та Марібору (International Institute for Archival Science of Triest and Maribor, IIAS)* – міжнародна наукова організація, що об'єднує архівістів та архівознавців різних країн світу з метою вивчення та розроблення основних питань архівної теорії і практики. Витоки цієї організації простежуються з 1986 р., коли з ініціативи директора Крайового архіву в Маріборі (тодішній Югославії, нині – Словенія) *Пітера Паула Класінца (Peter Pavel Klasinc)* на базі архіву був створений Центр із вирішення професійно-технічних питань в архівах (*The Centre for Technical and Professional Problems in Archives*).

1992 р., у зв'язку зі збільшенням міжнародної участі за рахунок країн Балкано-Дунайського регіону (Австрії, Італії, Німеччини та ін.), він був реорганізований у Міжнародний архівний інститут, який 2005 р. було переведено до м. Трієст (Італія), де він продовжив роботу на базі місцевого державного архіву. Серед основних завдань інституту – розроблення актуальних питань теорії і практики архівної справи, архівної термінології, збирання, вивчення та поширення інформації про сучасні технології організації зберігання документів, будівництва та реконструкції архівів, обладнання архівосховищ, читальних і виставкових залів, надання консультативної допомоги з цих питань. Нині у діяль-

* *Палієнко Марина Геннадіївна* – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ності цієї престижної міжнародної організації беруть участь 20 країн (у т. ч. Австрія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія). З результатами діяльності школи, науковими доповідями та повідомленнями архівістів можна ознайомитися на сторінках друкованого органу інституту – наукового журналу «*Atlanti*», який виходить з 1991 р.¹

Цьогорічна конференція була присвячена двом актуальним темам: «*Архівне опрацювання електронних документів*» (“Archival Processing of Born Digital Records”) та «*Архівна освіта у XXI ст.*» (“The Archivists Training in the 21st century”). Доповіді виголошувалися однією з трьох робочих мов конференції – італійською, словенською або англійською. Всі вони були включені до цьогорічного випуску журналу “*Atlanti*”, презентованого учасникам перед початком роботи форуму.

У відкритті конференції взяли участь: директор ІАС Петер П. Класінц (Словенія), президент Асамблеї членів ІАС Джулія Баррера (Італія), представник Міністерства культури та Директорату архівів Республіки Словенія Боян Квелфав (Словенія), директор Осінньої архівної школи ІАС Грація Тато (Італія), президент Alma Mater Еуропаеа – The European Center Maribor Людвік Топлак (Словенія), член Європарламенту Франк Боговіч (Словенія), директор Державного архіву Трієсту Ліліана Багала (Італія), голова Групи експертів МРА з архівного будівництва та навколишнього середовища Джонатан Піс-Л’юїс (Великобританія).

У своєму виступі проф. П. П. Класінц зупинився на національних та міжнародних стандартах, проблемах збереження документів, утвердженні принципів архівної науки, наголосивши на тому, що “архіви є хранителями пам’яті”. Він докладніше зупинився на характеристиці освітньої програми університету Alma Mater Еуропаеа у галузі архівістики, а також підкреслив внесок Міжнародного інституту архівної науки у розширення міжнародного співробітництва, успішність його видавничих проєктів, спільні зусилля архівістів багатьох країн щодо підготовки “Багатомовного словника архівних термінів”. Квінтесенцією його виступу стала теза про те, що “Трієст – це місце зустрічі архівістів з усього світу”, а 27-й випуск журналу “*Atlanti*”, у якому опубліковані доповіді всіх учасників конференції, є ознакою якості та свідченням результатів проведеної роботи².

У своїй доповіді д-р П. П. Класінц порушив також проблему зв’язків між опрацюванням електронних документів (“archival processing of born digital records”) та підготовкою архівістів для цієї роботи. Він звернувся до початків запровадження комп’ютерів в архівах, згадав одну з перших своїх публікацій з цієї проблематики – статтю “Працюючи з комп’ютерами в архівах” (1988), продовження якої побачило світ за 10 років під назвою “Нові технології, нові медіа та використан-

Учасники 27-го Міжнародного дня архівів, м. Трієст (Італія), жовтень 2017 р.

ня архівних документів” (1998). Ці статті, за висловом П. П. Класінца, сьогодні вже є “далекою історією”, але вони репрезентують специфічні стадії в історії запровадження інформаційних технологій та організації цифрових архівів. З часом для архівістів стало зрозумілим, що вони не можуть вирішити проблеми електронних архівів без залучення ІТ-спеціалістів, але шлях до співпраці, спільного розуміння проблем виявився доволі складним. Сьогодні ІТ-спеціалісти є партнерами архівістів у багатьох спільних проектах. Доповідач підкреслив, що сучасна архівна наука і практика можуть розвиватися лише на основі наукових проєктів, які враховують взаємозв’язок архівної та комп’ютерної наук, їхній спільний досвід і досягнення.

Виступає директор ІААС, проф. Петер П. Класінц (Словенія).

Д-р Джулія Баррера (Італія) підкреслила, що такі конференції розвивають та зміцнюють професійні контакти між архівістами, допомагають знаходити спільні шляхи вирішення проблем. Конференція в Трієсті – це місце зустрічі для людей та традицій, де відбувається обмін ідеями та вироблення спільних проєктів. І головним результатом таких зустрічей, на думку доповідачки, є те, що ми вчимося “жити разом у великій різноманітності різних країн”.

Проф. Людвік Топлак (Ludvik Toplak), президент Alma Mater Euroraea (Університет Марібора, Словенія), зупинився на місії університету, його співпраці з Міжнародним інститутом архівної науки, важливості проблеми оцифрування архівів та участі у цьому процесі університету. Учений підкреслив міждисциплінарність архівної науки, яка змушує архівістів співпрацювати з представниками різних професій. Він також зазначив, що “*архіви, створені у цифровій формі – це велика проблема, яка вимагає більшої співпраці та більших знань*”, тому “*будівництво мостів*” є одним з актуальних завдань очолюваної ним інституції.

Д-р Франциско Хав'єр Акуна Ламас (Francisco Javier Acuña Lamas) (Мексика), відомий спеціаліст у галузі політології та виборчого права, з питань доступу до інформації та захисту персональних даних присвятив свою доповідь проблемі збереження інституційної інформації, представленої у соціальних мережах та електронній пошті. Передусім він порушив питання доступу до інформації як елементу прозорості, відкритості влади, значенні інституційних та персональних сторінок (аккаунтів) у соціальних мережах як засобів комунікації державних та громадських діячів із суспільством. Водночас він наголосив на важливості дотримання інформаційної безпеки, потенційній загрозі втрати інформації, необхідності захисту персональних даних тощо. У його виступі була порушена актуальна сьогодні проблема відповідного зберігання електронної пошти з дотриманням архівних принципів і критеріїв, використання хмарних технологій тощо. Підсумовуючи, доповідач наголосив на тому, що архіви є невід'ємним елементом консолідації відкритої та демократичної держави, а відповідне керування документацією є незамінним інструментом забезпечення доступу до інформації та свідченням прозорості й відкритості влади³.

У доповіді голови департаменту наукового менеджменту та аспірантури Ханойського університету внутрішніх справ д-ра Ті Хоа Доан (Thi Hoa Doan) розглядався досвід В'єтнаму у питаннях правового регулювання електронного документообігу та використання електронних документів у діяльності державних установ. Також було охарактеризовано нормативні акти, які регулюють діяльність електронних архівів у питаннях комплектування фондів, проведення експертизи цінності до-

кументів, організації зберігання, захисту інформації та її використання. Наголошувалося, що у В'єтнамі, як і в інших країнах, приділяється значна увага пошуку оптимальних рішень щодо довготривалого зберігання електронних документів⁴.

Відомий російський документознавець проф. *Михайл Ларін*, завідувач кафедри автоматизованих систем документального забезпечення управління Історико-архівного інституту Російського державного гуманітарного інституту, порушив у своєму виступі питання теорії та практики архівного зберігання електронних документів. Зокрема, він зупинився на серйозних розбіжностях у термінології, відсутності усталеного визначення електронного документа, розбіжності його трактування у низці національних стандартів. Частина законодавчих актів трактує поняття електронний документ як документну інформацію, представлену в електронній формі. М. Ларін виокремив чотири групи електронних документів: 1) електронні документи, повний життєвий цикл яких відбувається в електронній формі, 2) цифрові копії паперових та інших аналогових форматів документів, 3) бази даних (реєстри, переліки, кадастри), 4) веб-документи, які сьогодні існують в мережі Інтернет – соціальні мережі, веб-сайти тощо. Підкреслив, що електронні документи сильно залежать від технічного обладнання та програмного забезпечення, тому їх складно зберігати в незмінному (автентичному) вигляді тривалий час. З огляду на це на початку століт-

Виступає президент Alma Mater Europaea (Університет Марібора, Словенія), проф. Людвік Топлак.

тя британськими архівістами був запропонований т. зв. “музейний” метод, який передбачав зберігання не лише документа, але й обладнання, на якому він був створений з метою його подальшого відтворення. Проте через свою затратність та брак вільних площ метод не набув поширення в архівному середовищі інших країн. Доповідач зупинився також на характеристиці позитивних та негативних аспектів міграції як найпоширенішої сьогодні стратегії довготривалого зберігання електронних документів⁵.

Директор Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівознавства д-р *Андрій Рибак* у своєму виступі звернувся до проблеми організації довготривалого зберігання створених у цифровому форматі документів. Він охарактеризував систему відкритого доступу до документів Національного архівного фонду Республіки Білорусь, у рамках реалізації якої був оприлюднений Фондовий каталог державних архівів в Інтернеті. Нині триває введення до пошукових баз даних інформації архівних описів, а наступний етап включатиме оприлюднення сканованих копій документів. Доповідач наголосив на тому, що сьогодні для архівістів першочерговий інтерес становить не процес оцифрування документів із паперовим носієм, а забезпечення довготривалого архівного зберігання документів, створених у цифровому форматі⁶.

Д-р *Зденка Земліч Раїх (Zdenka Semlič Rajh)* (Словенія) порушила проблему описування електронних та оцифрованих документів. У своєму виступі вона наголосила на тому, що, незважаючи на те, що оцифрування докорінно змінило архівне середовище, при цьому головні архівні принципи мають залишатися пріоритетними. На думку доповідачки, архівісти сьогодні у питаннях оцифрування більше намагаються задовольнити потреби та очікування користувачів, натомість у першу чергу вони мають працювати системно і професійно, дбаючи про дотримання архівних принципів. Ще одним важливим наслідком оцифрування є представлення інформації у базах даних. При цьому постає проблема адекватного описання оцифрованих документів. Одна справа – це оцифрувати документи, інша – описати їх зміст, щоб у подальшому їх можна було повноцінно використовувати.

За допомогою методу контент-аналізу дослідниця проаналізувала інформацію, представлену у 48 базах даних архівів різних країн світу. При цьому вона ставила за мету з’ясувати, чи наявний опис у пошукових системах сприяє легшому доступу до оцифрованих документів, повноцінному розумінню їхнього контексту та походження. Оцінювалося, наскільки назва одиниці описування правильно сформована та відповідає завданню повноцінної ідентифікації описаних документів, наскільки пошукова система доступна для використання пересічному користувачеві. У результаті дослідження авторка дій-

шла висновку, що проаналізовані архівні системи використовують різні описові практики, які потребують подальшого узгодження та стандартизації⁷.

Ще одним тематичним вектором у роботі секції були питання реставрації документів. Зокрема, доповідь д-ра *Патрісії Енгель* (Patricia Engel), яка представляла Європейський центр з консервації та реставрації книг і паперу, Університет безперервної освіти у Кремсі (Австрія), була присвячена теоретичним проблемам реставрації та збереження культурної спадщини. Цікавими були висловлені доповідачкою погляди на наукову організацію процесу реставрації, контекстуальне вивчення об'єкту реставрації з метою обрання відповідних методів, технік та матеріалів для його консервації⁸.

У роботі секції, присвяченій проблемам архівної освіти у XXI ст., взяли участь доповідачі понад з 20-ти країн, які у своїх презентаціях відобразили багатогранний процес професійної підготовки архівістів не лише на європейському континенті (Австрія, Великобританія, Італія, Іспанія, Швейцарія, Польща, Україна, Словаччина, Чехія, Словенія, Росія, Румунія, Угорщина), але й в інших регіонах світах (Буркіна-Фасо, Кенія, Оман, Південно-Африканська Республіка тощо).

Віце-директор Міжнародного інституту архівної науки Трієста та Марібора д-р *Грація Тато* (Grazia Tatò) порушила проблему підготовки підручників для “архівістів майбутнього”. Розглядаючи різні навчальні видання, що вийшли на межі століть в Італії, вона відзначила особливості їхнього змісту та спрямованості, водночас підкресливши, що всіх їх об'єднують високі професійні стандарти.

Доповідач з Південно-Африканської Республіки *Петрія де Валь-Сенекаль* (Pétria de Vaal-Senelal) поділилася цікавим досвідом організації “робочих майстерень” (“воркшопів”) для архівістів у своїй країні. Вона підкреслила, що сьогодні є вельми актуальним (окрім університетських навчальних програм з архівістики) проведення короткотермінових тренінгів у професійному середовищі з метою розширення та модернізації знань і навичок архівістів, заповнення “лакун” у підготовці окремих їх категорій. Важливою рисою доповіді було те, що вона базувалася на значному фактичному матеріалі, узагальненні тенденцій розвитку архівної освіти та її стандартів у ПАР, аналізі окремих освітніх програм та модулів, виділенні їхніх переваг і недоліків⁹.

Д-р *Елізабет Шьоггль-Ернст* (Elisabeth Schöggel-Ernst) акцентувала увагу присутніх на можливостях підвищення кваліфікації архівних працівників в Австрії. Зокрема, вона охарактеризувала діяльність Інституту австрійських історичних досліджень з організації післядипломної освіти (“postgraduate studies”) для австрійських архівістів. Відповідна програма перепідготовки для різних категорій архівних, бібліотечних та інформаційних працівників була запроваджена у 2006 р. відповідно

до розроблених Асоціацією австрійських архівістів професійних стандартів¹⁰.

Виступи усіх доповідачів тією чи іншою мірою відображали еволюцію навчальних програм з архівістики та характеризували процес запровадження нових стандартів архівної освіти під впливом розвитку інформаційного суспільства. Загальна тональність усіх доповідей свідчила про спільність підходів – поєднання університетської базової освіти з подальшою поглибленою спеціалізацією на магістерському рівні, запровадження на факультетах самостійних архівних освітніх програм у поєднанні з опануванням процесами керування документацією та новітніми інформаційними технологіями в архівістиці. Спільні загальні тенденції можна було простежити у доповідях д-ра *Анни-Феліції Діакону* (“Підготовка архівістів в Румунії: виклики, рамки, перспективи”), д-ра *Єлени Романової* (“Професійна підготовка та перепідготовка архівістів у Всеросійському науково-дослідному інституті документознавства та архівної справи”), д-ра *Тібора С. Рейса* (“Архівна освіта в Угорщині на початку ХХІ ст.”), д-ра *Марії Ріянтової* (“Підготовка архівістів у ХХІ ст.: деякі роздуми”).

Польська архівістка д-р *Магдалена Марош* (Magdalena Marosz) у своєму виступі “Професійні компетенції архівіста: зміни, які слід очікувати” наголосила на тому, що нині відбуваються кардинальні зміни професійних компетентностей, тобто теоретичних знань і практичних навичок, які дозволяють архівістам ефективно вирішувати поставлені перед ними завдання¹¹. З кожним роком посилюється необхідність поглибленого вивчення архівістами процесів керування сучасною документацією та опанування інформаційними технологіями. Це спричинило формування нового напрямку університетської освіти, що поєднує архівні студії з інформаційним менеджментом. Цілковито погоджуємося з доповідачкою щодо того, що інноваційне навчання сьогодні має включати інтеграційний, міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні знання з практичними навичками, набутими під час занять у професійному середовищі.

У свою чергу, представляючи на конференції Україну та характеризуючи стан національної архівної освіти загалом і діяльність кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка зокрема, проф. *Марина Палієнко* приділила у своєму виступі особливу увагу традиціям, здобуткам, проблемам і перспективам професійної підготовки архівістів в Україні – у контексті загальноосвітніх тенденцій та на тлі реформування системи вищої освіти, розбудови відкритого інформаційного суспільства¹². З огляду на те, що архівна наука через свою багатофункціональність має адміністративний, правовий, історичний, соціокультурний та інформаційний компоненти, на нашу думку, сьо-

Виступає завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, проф. Марина Палієнко.

годні важливо презентувати на магістерському рівні кілька окремих спеціалізацій. Однією з них має бути “архівознавча”, “архівно-історична”, спрямована на поглиблене вивчення теоретичних засад архівістики у поєднанні з історією, джерелознавством, спеціальними історичними дисциплінами; натомість інша спеціалізація, спрямована на підготовку управлінців сучасною документацією та архівних менеджерів, має включати у свою програму широкий спектр дисциплін документознавчого та інформаційного блоків.

Отже, 27-й Міжнародний день архівів у Трієсті відіграв об’єднуючу роль у житті світової архівної спільноти, став ще одним важливим кроком на шляху до вирішення актуальних проблем розвитку електронних архівів та інформаційних технологій, вироблення спільних поглядів та стандартів у сфері професійної підготовки архівістів. Участь у цьому репрезентативному архівному форумі дає новий імпульс для професійного розвитку, розвитку міжнародного співробітництва.

¹ Див.: *Матяш І.* Міжнародний інститут архівної науки в Маріборі// Українська архівна енциклопедія. Київ, 2008. С. 580–581; *Волкотруб О. Н.* XXI Міжнародний день архівів//Архіви України. 2011. № 6(276). С. 219–224; *Ус О. М.* 23-й Міжнародний день архівів та 7-а осіння архівна школа Міжнародного інституту архівної справи міст Трієста та Марібору//Архіви України. 2014. № 1(289). С. 96–102.

² Див.: *Klasinc P. P.* Compatibility Between Archival Processing of Born Digital Records and Training of Archivists in the 21st Century//Atlanti. Triest; Maribor, 2017. Vol. 27. № 1. P. 45–59.

³ *Acuña Llamas F. J.* Processing of Electronic Documents at INAI: Preservation of E-Mails and of Information Posted on Social Network Institutional Accounts and Its Contribution to Transparency//Ibid. P. 91–98.

⁴ *Doan T. H.* The Current Legal Provisions an Electronic Documents and Electronic Document Archives in Vietnam//Ibid. P. 99–105.

⁵ *Larin M.* Theory and Practice of Electronic Records' Archival Storage//Ibid. P. 117–123.

⁶ *Rybakov A.* Digitally Born Records: Acquisition, Long-Term Preservation and Confirmation of Long-Term Legal Activity//Ibid. P. 183–191.

⁷ *Semlič Rajh Z.* Problems with Describing E-born and Digitalized Archival Records//Ibid. P. 19 –204.

⁸ *Engel P.* Systemic Thinking in Conservation Theory//Ibid. P. 205–215.

⁹ *De Vaal-Seneka P.* The Art of Facilitating Archiving Workshops in South Africa, in Order to Develop Skills in the Archival Profession Accommodating Unique Challenges//Atlanti. Vol. 27. № 2. P. 23–31.

¹⁰ *Schöggel-Ernst E.* The Non-University Education of Archival Staff in Austria//Ibid. P. 53–61.

¹¹ *Marosz M.* Professional Competence of an Archivist: Changes that Can Be Expected//Ibid. P. 149–153.

¹² *Palienko M.* Archival Studies in Ukraine: Between Tradition and Challenges of Information Era//Ibid. P. 181–188.

Ю. Г. ЧЕРНЯТИНСЬКА*

**VII КОНГРЕС ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІСТІВ
«АРХІВИ БЕЗ КОРДОНІВ» (ARCHIWISTYKA BEZ GRANIC)
(20–21 вересня 2017 р., м. Кельце, Польща)**

20–21 вересня 2017 р. відбувся VII Конгрес польських архівістів (далі – Конгрес), девізом якого стало гасло – «Архіви без кордонів» (Archiwistyka bez granic). Захід проходив під патронатом Президента Республіки Польща Анджея Дуди. Його організаторами стали Генеральна дирекція державних архівів Республіки Польщі (Naczelna Dyrekcję Archiwów Państwowych), Асоціація польських архівістів (Stowarzyszenie Archiwistów Polskich), Свентокшиський технологічний університет (Politechnika Świętokrzyska) та Державний архів м. Кельце (Archiwum Państwowe w Kielcach).

Конгрес, започаткований 1986 р., – очікувана подія у професійному житті польських архівістів. Кожні 5 років цей захід збирає архівістів, істориків, науковців, діячів культури та науки, представників церковних установ з усієї Польщі на ін. країн. Конгрес польських архівістів є полем для наукового обговорення та обміну досвідом фахівців, чия місія полягає в збереженні документальної спадщини та забезпечення надання загального доступу до неї.

Цього року місцем проведення Конгресу було обрано Свентокшиський технологічний університет в м. Кельці. У його роботі взяли участь архівісти та науковці не лише з Польщі, а й з Австрії, Голландії, Литви, Росії, Угорщини, України, Франції та Чехії – загалом понад 700 учасників із 9 країн світу.

Офіційними мовами конференції були польська та англійська.

Формою проведення Конгресу стала багатофункціональна конференція за різними тематичними напрямками, що включала 2 пленарні сесії, кожна з яких поділялася на 2 частини, 5 семінарів-практиків, 19 секцій та 1 форум.

Робота Конгресу розпочалася із секційних засідань. Перший день був присвячений темам: «Захист інтелектуальної власності», «Уроки генеалогії в архівах», «Оцифрування архівів», «Електронний документообіг», «Культурологічна роль регіональних та місцевих архівів», «100-річчя соціальних архівів», «Управління сучасною документацією в системах електронного документообігу, документаційного та

* Чернятинська Юлія Геннадіївна – начальник відділу забезпечення збереженості та обліку документів Центрального державного електронного архіву України, аспірант Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

інформаційного менеджменту», «Досвід та освіта – шляхи до професії архівіста». На 5 семінарах та 7 засіданнях панельних секцій були заслухані доповіді та повідомлення понад 55 доповідачів, які висвітлювали роль архівів, значення професії архівіста та розвиток електронного документообігу.

У перший день роботи Конгресу, після закінчення секційних засідань відбулося пленарне засідання, в якому взяли участь близько 500 учасників зі всієї Польщі та інших країн. Офіційне відкриття зустрічі розпочав Генеральний директор державних архівів Республіки Польщі Войцех Возняк. Також учасників Конгресу привітали Президент Асоціації польських архівістів Казимеж Ярошек, голова оргкомітету Віслава Рутковська та ректор Свентокшиського технологічного університету, д-р тех. наук, проф. Віслав Трумчинський, директор Департаменту державного патронату Міністерства культури і національної спадщини Матеуш Адамковський, начальник архівного управління Департаменту державного патронату Міністерства культури і національної спадщини Ганна Сташевська, мер міста Кельце Войцех Любавський, віце-президент Польського історичного товариства, д-р історичних наук, проф. Цезар Кукво, директор архіву Президента Польщі Януш Куліговський, директор архіву Інституту національної пам'яті Маржена Крук та ін. політичні і культурні діячі Свентокшиського воєводства.

Пленарну частину роботи конференції відкрив проф. Університету імені Яна Кохановського в Кельцах, д-р іст. наук Адам Массальський, який виступив із доповіддю «Традиції Кельце як архівно-історичного центру». Доповідач ознайомив присутніх з історією Свентокшиського воєводства, визначними пам'ятками та культурними місцями м. Кельце, а також акцентував увагу на унікальних архівних документах, що зберігаються в місцевому архіві.

Актуальною та змістовною була доповідь Генерального директора державних архівів Республіки Польщі Войцеха Возняка «Архіви в Польщі – карта сучасних викликів», в якій було висвітлено проблеми інформатизації архівної сфери в Польщі, представлено програму розвитку архівів на 2018–2023 рр., зосереджено увагу на оцифруванні описів та публікації документів он-лайн.

На засіданнях панельних секцій та семінарах другого дня роботи Конгресу були заслухані доповіді та повідомлення, що окреслювали правові аспекти в архівній сфері, значення архівної освіти та професійної діяльності польських архівістів як на території держави, так і за кордоном. Було проведено 13 засідань на теми: «Майбутнє та перспективи освіти в архівах», «Правові норми архівної діяльності», «Появки в архівах без кордонів», «Створення позитивного іміджу архівів та архівістів», «Архіви інститутів науки і культури через кордони»,

Учасники VII конгресу польських архівістів
«Archiwistyka bez granic»,
м. Кельце (Польща), 20 вересня 2017 р.

З доповіддю виступає Генеральний директор
державних архівів Республіки Польща Войцех Возняк,
м. Кельце (Польща), 20 вересня 2017 р.

Учасники пленарного засідання другого дня роботи Конгресу (зліва направо: Роберт Деген (Польща), Гінтарас Дручкус (Литва), Владислав Степняк (Польща), Джерго Бендегуз Чех (Угорщина), Маржена Крук (Польща), м. Кельце (Польща), 21 вересня 2017 р.

«Співпраця церковних архівів із навколишнім середовищем – можливості та обмеження» та ін.

Другий робочий день Конгресу закінчився пленарним засіданням, на якому було представлено доповіді: «Солідарність із солідарності? Польські зв'язки та угорські секретні служби» – д-р іст. наук Джерго Бендегуз Чех (Історичний архів державних служб безпеки, Угорщина); «Архівна спадщина Литви, збережена в зарубіжних країнах» – Гінтарас Дручкус (Каунаський повітний архів, Литва); «Управління документами проти проблем сучасних архівів» – д-р іст. наук, проф. Роберт Деген (Університет імені Миколи Коперника в Торуні, Польща); «Створення та діяльність Європейської мережі архівних установ, що займаються актами секретних служб» – Маржена Крук (архів Інституту національної пам'яті, Польща). Наприкінці засідання відбулося підведення підсумків роботи.

Загалом під час роботи Конгресу було заслухано та обговорено більше 100 доповідей. Проблематика семінарів і панельних секцій торкалася актуальних тем сучасного архівознавства. Найбільший інтерес викликали семінари та панелі: «Електронний документообіг», «Управління сучасною документацією в системах електронного документообігу, документаційного та інформаційного менеджменту»,

«Правові норми архівної діяльності», «Які допоміжні науки потрібні архівістам?», «Проблема чутливості інформації з ресурсів ізольованих архівів».

Зокрема, на семінарі «Електронний документообіг» були розглянуті питання, пов'язані з впровадженням систем електронного документообігу (далі – СЕД), окреслено шляхи забезпечення правильного опрацювання документів, створених та збережених за допомогою СЕД, висвітлено проблемні питання щодо забезпечення повноти документної інформації, необхідності внесення змін до правил впровадження електронного документообігу та способів заповнення метаданих документів, які мають відношення до архівування електронних документів у контексті їх групування, класифікації та кваліфікації.

Крім зазначених тематичних напрямів, на засіданнях Конгресу було обговорено питання щодо використання архівних документів, збереження та охорони архівів, представлено презентації сімейних і соціальних архівів.

Під час виступу модератора семінару «Управління електронними документами» Ярослава Оршуляка, представника Малопольського обласного управління в Кракові, який розповів про проблеми створення метаданих документів, м. Кельце (Польща), 20 вересня 2017 р.

Учасники Конгресу.
Зліва направо: В. В. Шереметьєва і Ю. Г. Чернятинська,
м. Кельце (Польща), 21 вересня 2017 р.

Зважаючи на чисельність засідань, більшість із них проводилися паралельно, тому учасникам Конгресу доводилося обирати для себе найбільш цікаві доповіді. Через велику кількість доповідей більшість секцій було проведено у формі лекцій та презентацій із частковим їх обговоренням. Сподіваємося, що матеріали Конгресу згодом стануть доступними у формі друкованої збірки або в електронній формі в режимі он-лайн.

Від України в роботі Конгресу взяли участь: завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д-р іст. наук, проф. С. І. Посохов та доцент кафедри історії України історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д-р іст. наук Л. Ю. Посохова, начальник відділу забезпечення збереженості та обліку документів Центрального державного електронного архіву України, аспірант Українського науково-дослідного

інституту архівної справи та документознавства Ю. Г. Чернятинська, старший науковий співробітник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки В. В. Шереметьєва.

Під час роботи Конгресу представники українських архівістів обмінялися думками із польськими колегами щодо спільних проблем упровадження систем електронного документообігу, забезпечення надійного постійного зберігання електронних документів та електронних інформаційних ресурсів у формі веб-сайтів. Обговорювалася можливість подальшої активної співпраці Асоціації польських архівістів із Спілкою архівістів України та участь польських архівістів у міжнародній науково-практичній конференції «Архіви в сучасному світі: виклики та завдання» (м. Київ, 7–8 грудня 2017 р.). Без сумніву, участь у подібних заходах необхідна для обміну знаннями та досвідом архівістів різних країн. Така форма взаємодії фахівців дозволяє їм бути частиною світової архівної спільноти.

Наукове видання

Редактор *Володимир Янішевський*
Літературне редагування *Ганни Волкотруб*
Коректор *Микола Дзьобак*
Переклад англійською мовою *Ольги Фрасинюк*
Художньо-технічний редактор *Тетяна Остапенко*
Оригінал-макет *Ізоіни Селезньової*

Здано до набору 11.12.2017. Підписано до друку 26.12.2017. Формат паперу 70×108/16.
Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 31,5. Умовн. фарбо-відб. 55,3. Обл.-вид. арк. 27,48.
Наклад 103. Зам.

“Архіви України”, № 3–4, 2017. Науково-практичний журнал. Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ 18783-7583ПР від 28.03.2012 р.

Журнал “Архіви України” включений до Переліку
наукових фахових видань України
(наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 4 липня 2014 р.)

Адреса редакції:

03110, Київ-110, вул. Солом’янська, 24.

ДЦЗД НАФ 03110, Київ-110, вул. Солом’янська, 24.